

Жаңы Ала-Тоо

2011, 1 (21)

ЭЛ АРАЛЫК АДАБИЙ-КӨРКӨМ ЖУРНАЛ

Директор, башкы редактор Тилек МУРАТАЛИЕВ

РЕДАКЦИЈАЛЫК КЕҢЕШ:

СУЛТАНОВ Омор – редакциялык кеңештин төрагасы,
АБДУЛЛАЕВ Чингиз (Азербайжан), ДЕЛИӨМЕРОГЛУ Якуп (Түркия),
ОРОЗАЛИН Нурлан (Казакстан), МАРКИШ Давид (Израиль),
МЕХМОН Бахти (Тажикстан), КОВСКИЙ Вадим (Россия)
Кыргызстан: АБЫЛКАСЫМОВА Майрамкан, АКМАТАЛИЕВА Абдылдажан,
БОНДАРЕНКО Олег, ДАУТОВ Кадыркул, ЖЕТИМИШЕВ Сейит,
КАЛБАЕВ Абдымомун, КУЛТЕГИН Кожогелди, ТОКТОМУШЕВ Алым,
ҮКҮБАЕВА Лайли

Бул санда

Касымаалы БАЯЛИНОВ Ажар3	Жалил АБДЫКАДЫРОВ Ырлар76
Фатима АБДАЛОВА Ырлар20	Олжобай ШАКИР Атам мени эмнеге урчу эле79
Абдыкерим МУРАТОВ Аңгемелер25	Антон ЧЕХОВ Аңгемелер95
Назбүбү ЭГЕМБЕРДИЕВА Ырлар46	Улыкбек ЕСДАУЛЕТ Ырлар103
Казакбай АБДЫШЕВ Казак кызы52	Ирина ЗЫРЯНОВА «Я остаюсь»111

Салмоорбек ДЫЙКАНОВ Причина бессмертия нации155	Бурул ЭЛЕБЕСОВА Кыргыз жана түрк поэзиясы198
Алым ТОКТОМУШЕВ Унутулбас сокмо жол160	Батма АБДУХАМИДОВА Жатып ичер жай208
Дастан КАСМАЛИН «Манас» – И. Раззаков үчүн куугунтукталган186	Чаланбай ИМАНАЛИЕВ Кадыкемдин тамашалары213 Адабият жаңылыктары221
Бороончу КУЛМАЛИЕВ Баскан жолуна жарык берген193	

Мукабанын 1-бетинде Кыргыз Республикасынын Президенти Р. Отунбаеванын Кыргыз эл акыны Ш. Дүйшеевге III даражадагы «Манас» орденин тапшыруу учуру

Редакциялык жамаат:

Айдарбек САРМАНБЕТОВ –
башкы редактордун орун басары
Жылкычы ЖАПИЕВ –
редактор
Жакин ТЕҢИРБЕРГЕНОВА –
корректор
Рахим ТӨЛӨБЕКОВ – дизайнер
Нурлан КЫДЫКОВ – дизайнер
Альбина КАСЫМОВА – оператор

Кол жазмаларга пикир айтылбайт жана кайтарылып берилбейт. Редакция бардык авторлор жана заказчылар (китеп, жарнама, плакат, буклет ж.б.) менен кызматташууга дайыма кызыктар.

Журнал редакциянын басма-компьютердик борборунда даярдалды.

Редакциянын дареги:

720054, Бишкек шаары,
Жибек жолу пр. – 466
Тел: 34-55-86
Электрондук дареги:
Jany.alatoo@gmail.com

Терүүгө 10.12.2010. берилди
Басууга 08.02.2011. кол коюлду.
Форматы 70x100¹/₁₆
Көлөмү 14 б.т.
Заказ № 632
Нускасы 2000

«Турар» басмасынын
басмаканасында басылды.
Бишкек ш. 720054,
Жибек жолу пр. 466
Телефону: 34-49-90;
Факс: 34-45-04

Күбөлүк: № 1510

УРМАТТУУ ОКУРМАНДАР!

Бардык почта түйүндөрүндө
«Жаңы Ала-Тоо» журналына жазылуу жүрүп жатат.
Ар айдын он бешине чейин жазылып алсаңыз
келерки айдан баштап колунузга аласыз.

Жазылуу индекси – 77324

5 айга – 400 сом

3 айына – 240 сом (редакциялык баа)

«Жаңы Ала-Тоо» журналын 1-санынан баштап окуйм деген
окурмандар редакциядан алышса болот.

Мураc

**Касымаалы
БАЯЛИНОВ**
(1902–1979)

АЖАР

(Повесть)

Күн кылтылдап, уясына батып бара жатат. Ала-Тоонун чокусуна токтогон бирин-серин үлбүрөгөн ак булуттар күндүн батарда чачкан нуруна боёлуп, кызгылт тартып, дүйнөгө жаңылык киргизгендей. Учү-түбү жок туңгуюк көк да, казанбактай көмкөрүлүп бүткүл макулукту кучагына алып, өзүнүн кечки жумшак илеби менен алда кимди сүйүнткөндөй болот.

Калың бейитти бет алган жалгыз аяк жол менен үч аял келе жатышты. Бирөөнүн үстүндө шайы ала чапаны бар; жоолугу бош ийинде түшүп, башы жылаң баш; аягында кепич, маасы; өңү саргайыңкы, жүдөнкү, ак жүзүнүн көркү кетип, көзүнүн алды карарган. Жашы 15–16 чамасында, сенделип, буту араң гана шилтөөгө келип, муңдуу жумшак көз жашы тыйылбай, үшкүрүгү таш жарат. Бул – биздин азыркы сөз баштамакчы

Жазуучу БАЯЛИНОВ Касымаалы 1902-жылы Ысык-Көл районундагы Көк-Мойнок айылында туулган. Үркүн мезгилинде Кытайга барып келген. Адегенде Ташкентте, анан Алматыда педагогикалык курста, кийин Москвада журналисттин институтунда билим алган. Басмада республикалык газетанын башкы редакторлук кызматтарында жана Кыргызстан Жазуучулар союзунун төрагасы болуп иштеген.

Алгачкы ырлары казак, татар тилдеринде жарык көргөн. «Ажар» повести 1926-жылы басылып чыккан. Жазуучунун «Көл боюнда», «Курман жылга», «Бакыт», «Кыйын өткөөл», «Боордоштор» ж.б. көптөгөн чыгармалары миңдеген нуска менен жарык көргөн. Ал балдар үчүн да көптөгөн чыгармаларды жазган. А.Пушкиндин, М.Горькийдин ж.б. чыгармаларын кыргыз тилине которгон. Айрым чыгармалары дүйнөнүн көп тилдерине которулуп басылган. Мамлекеттик бир нече ордендер, медалдар менен сыйланган. Кыргыз Эл жазуучусу.

болуп олтурган Ажар деген кыз болуп, беркилери Ажарга жолдош болуп бирге чыккан ошол жердик аялдар. Булар кедейдин алачыгына окшоп, көп бейиттин четинде турган бир кичирээк мүрзөгө келип токтошту. Ал – Ажардын энесинин мүрзөсү.

Ажар мүрзөнү көргөндө токтоп тура албай, мүрзөнү кучактап буркурап-боздоп, ыйлап жиберди.

– Жаным, апа! – деди Ажар. Үн жок... Жымжырт... – Жаным, апа, тур! Жетим тайлактай боздоп, жетимсиреп, артында калган жалгызың келип, жалооруп жаныңда олтурат. Жалгызыңдын сөзүн ук, ая! Жалгызың бүгүндөн баштап, ата-бабасы тааныбаган бөтөн журттун бирөөнө башы байланганы, ага сатылганы жатат. Андан кутказ, ал азапты көрсөтпө, койнуна ал, ач койнуңду!..

Сенин өлгөнүнө кайгылуу болуп, кан жутуп, сабыркап, санаа тартып жүргөн кезимде, багат-көрөт деген тууганың мени бул күнгө түшүрүп, бир жат кишиге сатып кетип, сай сөөгүмдү сыздатты, зарлантты, муңдантты, мага да өлүм керексинтти. Бирок сага берген ажалды кудай мага ыраа көрбөдү. Жасаган ай, мунуң эмне? Анык бар болсоң, мени эмне көрбөдүң?

Кантейин, эң болбогондо, теңтуш болсо, кыздын барар жери күйөө дегендей, жаттыгына карабай, «мейли» деп да коёт элем. Бирок ал маркум атамдан да карыган киши экен. Ага канткенде барам? Кантип аны өмүрлүк жолдош кылам? Андан канткенде кутулам? Кимден кеңеш, кимден жардам сурайм? Айт, апа! Мага айла тап! Менин сенден башка барар жерим, таянар тоом, жашынар караган-бутам калбай калды. Бирок сен, апа, жоксуң... Сен боору суук кара жердин койнунда, түбөлүк уйкуда жатасың... – деп боздоп Ажар ыйлады. Көзүнүн жашы он талаа болуп, бетин жууду...

II

Ажардын ким экендигин окуучуга айта кетелик. Ажар – 16-жылкы үркүндө кытай элине сатылган кыргыз кыздарынын бири. Атасы Айткулу үркүндө окко учкан; энеси Батма кечээ жакында кытай жеринде өлдү.

Ажар Айткулунун карыганда көргөн жалгызы болучу. Батманын мурунку балдары токтобой, бардыгы жаш кезинде өлгөн. Батманын боюнан түшкөн балдары да болгон. Айткулу ага көп аракет кылды. Айылдагы бакшы, молдолорго Батманы көрсөтүп, далай чыгымданды, карызданды; Кашкардан келген азирети аппак кожого да көрсөттү. Ал Батманын мойнуна тумар тагып, чыныга аят жазып эзип ичирип, бир топ күнү жаткан. Түн ортосуна чейин исми агзам дубасынан бир нечесин кабаттап окуп чыгып, бир канча ырым-жырымдарын жасаган. Түшүндө Батманы айланып жүргөн кара чаар, көк жал жолборс менен күрөшүп, кырк чилтен менен сүйлөшүп, көп-көп кереметтер көргөн. Мунун бар-

дыгын мыктап туруп эртеңки чайга олтурганда кожокем Айткулу менен Батмага айткан. Көп кечикпей, арысы эки, бериси бир айдын ичинде Батманын боюна шексиз бир эркек бала бүтүп, анын аман-эсен туулушуна Батманы да, Айткулуну да ишендирген. Бирок анысы үчүн кырк чилтендин тапшырган жумушу деп, бир жылкы кудайы керек экендигин айтып жатып, Айткулунун жалгыз көк чологун алып, кожокем жолго түшкөн. Мындан үч жыл өткөндөн кийин кожосуз, молдосуз, бакшысыз эле Батманын боюна бүтүп, Ажар туулган.

Ажар үркүнгө чейин эч бир жаманчылык көрбөй, бир үйдүн эркеси болуп өстү. Эл үрктү. Чүй боорундагы элдер келип, Коңур-Өлөң, Ала-Башты каптап конушту. Түтүнгө бир кишиден ирет болуп, аскерликке чыксын деп, манаптар буйрук кылышты. Ал иретке Айткулуну да чыгармакчы болушту. Айткулу андан калмакчы болуп, айыл манабы Сагындын алдына барды.

– Баатыр, мени иретке чыксын деген экенсиз, бирок мен чыга ала турган эмесмин. Үйүмдө мына бул турган чычкандай жалгыз кызымдан башка бүлөм жок. Минтип ар ким өзү өлбөс камын кылып, журт бүлүнүп, жоо жакадан алып турган кезде, катын-баламды чыркыратып кайда, кимге таштайм? Мен бара албайм, мени коюңуз, башка бүлөлүү элден жибериниз. Тиги Алымкулдун ортон колдой эки уулу да барбай калып олтурбайбы? Адилеттик кылып, ошого окшогондордон чыгарыңыз, – деди Айткулу.

– Чык эшикке, ит! Сен Алымкулга тең келгиң келген экен, ээ! Муну көрбөйсүңбү! Сен ким, Алымкул ким? Муну билесиңби? Эртеңден калбай аттанасың! – деп Сагын Айткулуну үйүнөн кууп чыккан.

Алымкул – Сагындын жакыны жана байы. Сагын жалаң гана Алымкул эмес, Алымкулга окшогон өзүнө жакын далай бай, манаптын балдарын иретке чыгарткан жок. Иретке чыккан өңчөй кедейлер, кедейдин балдары.

– Айткулу, аттан!

Эртең мененки алачыктын сыртынан чыккан Сагындын жигитинин ачуулуу үнү Айткулуну уйкусунан ойготту. Айткулу төшөгүнөн шашып турду. Кийинди, белин мыктап курчанды. Куруна күздө бир кап арпа берейин деп, Эдилбай устага жасатып алган айбалтаны кыстарды. Алдына алып, Ажарды бетинен өптү. Ажар жумшак ичке үнү менен ыйламырап:

– Атаке, кайда барасың? – деди, – Садагасы, ыраак барбайм, келем.

Бирок анын үнү каргылданып, жүрөгүндө бир коркунуч бар экендигин билгизет. Ал азыркы кеткен бойдон, кайтып үйүнө келбестей, Ажарды алып эркелетип, бүгүнкүдөй сүйбөстөй, мындан ары Батма менен ойноп-күлүп, өмүр сүрбөстөй жүрөгү элеп-желеп болуп, алып-учуп токтолбоду. Эшикке чыгып бара жатып:

– Эл көчүп калса, жүгүндү көк өгүзгө жүктөп, Ажарды үстүнө мингизип ал. Көчтөн калба. Алда кандай заман болот. Көтмалдыга падышанын

солдаттары келди деген кабар бар, биз ошолорду бет алып кетип бара жатабыз, кайыр, кош! – деди.

– «Алда кандай заман болот» – деп жаман жороону баштабай, койсоңчу. – Батма эрине кайрат айткан болду. Бирок аны да бир коркуу сезими баскан сыяктанды.

Батма эшикке чыгып, күйөөсүн атказды. Айткулу кызыл-тазыл желек кармап, көлдү бет алып, кылкылдап кетип бара жаткан калың элге барып кошулду.

Айткулунун кеткенине үчүнчү күн болгондо, эл эртең менен бака-шака түшүп, жапырт көчүп калды. Аскерликке кеткен жигиттер да качып келип, айыл-айылына тарады. Айткулу менен бирге кеткен жигиттер да келишти. Бирок Айткулу жок. Айткулуну көрүү ордуна «Айткулу окко учту» деген суук сөз Батманын кулагына угулду. Батма бакырып ыйлап жиберди. Ажар да ыйлады.

Айыл-ападагылар келип:

– Нээти дурус киши эле, шейит болду, жаны жаннатта болсун. Мындай өлүмгө ыйлаган болбойт, ыйлабагыла! – дешип Батма менен Ажарга кайрат айткан болушту; ырайымдуу, жылуу жүздөрү менен каршы алып, жер каратпай, аларды көптөп багып ала турган сыяктанышты.

Батма менен Ажардын ыйына кошулуп, экинчи айылда дагы бир ый пайда болду. Айткулуга кошулуп, Көбөгөн абышканын баласы Жапаркул да окко учкан. Бирок ал душман колдуу болбой, өз колдуу болуп өлгөн. Бул тууралуу сөз укмакчы болушуп, Жапаркул менен бирге барган Кулубайды айылдагы абышка-кемпир, катын-балдар тегеректеп алышты.

– Беш жүзгө жакын киши элек, – деп сөз баштады Кулубай. – Биз көлгө түшүп, Жел-Тийбестеги Кулумбайдын багына келип токтодук. Ичибизде беш кана бардеңке, он-чакты бараң мылтыгыбыз бар; калгандарынын колунда найза, кылыч, айбалта, союл, чочмор, шалк этме. Кошту ошол жерге түшүрүп, ар кайсы шектүү жерлерге кароолчулар чыгардык. Өзүбүз жаттык. Экинчи күнү эртең менен «казак орус келип калды» деген кабар алып, жапырт атка минип, алардын келе жаткан жолун тостук. Биз бир аз жөнөй түшкөнүбүздө Боз-Бармактын талаасын каптап, жер-сууну бербей, бизди көздөй келе жаткан солдаттар көрүндү. Алардын карааны эки жүздөй киши эле. Биз шашып калдык. Алар бизди тарсылдатып ата башташты. Эки кишибиз окко учту. Биздин мергенчилер да атышкан болушту. Бирок аны солдаттар тоотпой, бизге жакындагандан жакындап, койчо жайылып келе беришти; бизди курчап, айлантып ала турган болушту. Биз кийин чегинип, мурунку багыбызга келдик. Көтөргөн ханыбыз Жакыпбек:

– Ушул жерден аламан койгула. Качканыңар болсо, атып таштайм, – деп жигиттери менен элди камчынын алдына алып кекетти. Бир мезгилде солдаттардан кырктай киши бөлүнүп, биздин келген жолубузду

бет алды. Сыягы, биздин жолду буумакчы болсо керек эле. Журт удургуй түштү. «Аламан койгула!» – деп кыйкырган хандын үнү чыкты. Кимди ким көрдү, аламандап кыйкырып, солдаттарды качырып сала бердик. Алар да шашып калды, кайта качышты. Ай, биз оңбойбуз го! Эгерде биз иреттүү, тартиптүү ошол солдаттардай боло турган болсок, биз аларды алып коймокчу элек. Солдаттарга жакындап кирип барганыбызда, бир-эки киши кайта качып жөнөдү. Ал аны көрүп, биз да качтык. Качып бара жаткан солдаттар кайта бурулуп, тарсылдактын алдына алышты. Көзүң жамандыкты көрбөсүн, туш-тушубуздан ок зуулдап өтүп жатты. Чиркин, жан деген таттуу го, атына ок тийип, кишиси жөө калып, аттуулар менен тең чуркагандар болду; кишисине ок тийип, атынын боорунда сүйрөтүлүп жүргөндөр да көп болду. Кыскасы, биз боо түшүп калдык. Кийин эсеп кылсак 72 кишибиз өлгөн экен. Журт кача турган болду. Хан болбой:

– Жакын келсин, эми бир аламан коюп көргүлө! – деп каарын төгүп туруп алды.

– Жакын келтирип, союлуң менен уруп ала тургандай сен аларды бөдөнө көрүп турасыңбы? Алар биз эмес. Алар баштуу, тартиптүү солдат деген болот. Колдорунда биздикиндей союлу жок, мылтыгы бар, жабдыктуу. Биз аларга тең боло албайбыз. Ушунча кишинин убалына калганың да жетишер, – деп Жапаркул хан менен уруша кетти. Хандын бул кезде каны суюлуп, иштөөгө иш, урушууга киши таппай турган кези эле. Жапаркулду камчы менен жон талаштыра эки-үч курдай чаап жиберди. Мындай кордукка Жапаркул кантип чыдап тура алат?.. Тосуп туруп кайра аны бир чапты. Жапаркулдун камчысы хандын бетине тийип, бетин айрып кетти. «Жеп салды, ат!» деген хандын үнү угулду. Мылтык тарс этти. Карай салсам, Жапаркул жерде сулап жаткан экен. Эл чогулуп калды. Мен түшө калып, Жапаркулдун башын жөлөдүм, ыйлап жибердим... Журт өлүккө үймөлөктөшүп турган кезде, солдаттардын топту абайлап аткан мылтыктарынын үнү чыкты. Арабыздан эки киши аттан кулап, Жапаркулдун жанына жыгылды. Токтоп тура албадык, качтык...

Ушинтип Кулубай сөзүн бүтүргөндө, Көбөгөн кемпири экөө боздоп, өксөп ыйлаган. Экинчи айылдагы ый дегенибиздин мааниси ушул болучу.

Эл кымкуут болуп көчүп жөнөдү. Батма бирин-экин жүгүн, Айткулу айткан көк өгүзгө жүктөп, Ажарды анын үстүнө мингизип өзү жетелеп алып, эл менен бирге кетти.

Ар бир айыл манаптарынын өздөрүнчө ылайыкталып жасалган желектери бар. Сагындын желеги ак болучу. Сагын көчтүн алдына келип, ылайыктуу конуш таап, желекти мыктап жерге сайдыруучу. Арттагы көчтөр желекке келип жыйналып, тарап конушчу. Адашкан бала-бакырлар да желек менен үйлөрүн табыша турган.

Бир күнү көчтө Батманын өгүзү мүдүрүлүп кетип, жүгү ооп, үстүнөн Ажар учуп түштү. Батма бакырып барып баласын кучактай калды, анын бактысына Ажардын эти гана ооруп, эч бир жери майып болгону жок. Батма боз ала чаң болуп, аман-эсен ордунан күлүп тура калган баласын көрүп чоң кубанды.

Ажарга өгүздүн мурунтугун карматып коюп, канча аракет кылса да, жалгыз арта албай койду. Кимге ким карасын, тиги көчтөгүлөр да, бул көчтөгүлөр да Батмага кылчайып карашканы жок. Көчтүн артында кырчаңгы, арык тору атка эмерегин артып, кемпири жетелеп, өзү атты айдап, таяк таянып, бүкчүндөп кетип бара жаткан Көбөгөн абышка кездешти. Батманы башта эле таанычу: Айткулунун өлгөнүн да уккан. Ал токтоп, кемпири экөөлөп жатып, Батманын жүгүн артышып берди.

Батма Көбөгөн менен бирге жөнөдү. Бир кезде асынган мылтыктары бар бир топ атчан кишилер булардын жанынан кыя салып өтө беришти. Алардын бирөөнө барып, Көбөгөн:

– Өлтүр мени, мени да өлтүр! Маңдайыбызга бүткөн жалгыз балабыздан ажыратып, минтип бизди боздоттуң, кудай сени да боздотсун. Катын-баландын күнүн көрбөй ач бел, куу жолдо өл! – деп чылбырына оролуп, сүйрөлүп калды. Бул – бизге тааныш, Жапаркулду өлтүрткөн Жакыпбек хан. Хан илгери бастырайын десе да Көбөгөн бастыртпады, буркан-шаркан түшүп, кыйкырып, өкүрүп, ыйлап жатып алды. Жакыпбектин ачуусу келди. Атынан түшүп, абышканын эки колун эки жигитине карматып алып, аябай сабады. Шордуу кемпири да абышкасына болуша кетти, атын таштай чуркап, таянып келе жаткан колундагы сынык, ыргай сабоосу менен ханды чаап жиберди. Ал: «Ханга колу тийди» – деп жигиттери кемпирди да тепкинин алдына алышты.

Жакыпбек жигиттери менен абышка, кемпирди моокуму канганча аябай урду да кылчайбастан, өз жолу менен жүрүп кете берди. Артынан каргап-шилеп, боздоп ыйлап абышка, кемпир калышты. Аларга кошулуп, Батма да ыйлады. Батманы көрүп, Ажар да ыйлады.

Күн кечтеди. Көч тарап, коно баштады. Эл арасына ызы-чуу түштү, кыйкырык-өкүрүк көбөйдү. Мал-жан, көч жоготуп издегендер толуп кетти. Бирок Батма менен Ажарды издеген жан болгону жок. Батма ал күнү айылын таппай, Көбөгөн менен бирге конуп, эртеси кечке сурамжылап олтуруп, желектен улам өз айылын араң тапты.

Беш-алты күн өттү. Сагынган кордук көргөн бир топ кедейлер андан бөлүнүп, башка Тоң болушуна кетмекчи болушуп, сөз байлашты. Алардын ичинде Көбөгөн, Батма, Айткулунун кыйыр тууганы Козубек да бар. Козубекти жана дагы бир жигитти бир топ мал менен түн катырып, бир коктуга качырып, жашырышты. Таң атты. Журт жапырт алачыктарын сыйрып, көчө баштады. Көбөгөндөр көчүшкөнү жок. Сагындын көчсүн деп жиберген кишисине:

– Түндө бир топ малыбыз жоголуп, эки кишибиз ошону издеп кетишти. Алар келбей, малыбыз табылбай, көчө албайбыз, – деп жооп беришти.

Булар Сагындын көчү шашкелик жерге узагандан кийин качкан малын, кишилерин алдыртып, башка жол менен Тоң болушуна жөнөшөт. Бирок муну куйту Сагын билип калып, бир топ киши менен артынан кууп жетип, көчтөрүн токтотуп, жүктөрүн түшүрүп, Көбөгөн менен Козубекти баш кылып, бир далайын урат. Ири карасынын бардыгын айдап алып:

– Эми кетчү жагыңарга кеткиле! – деп жооп берет. Малдан ажырап, шордуу кедейлер жөө кайда, кимге барышмак? «Жаңылдык-жаздык!» – дешип мойнуна курун салышып, Сагындын аягына жыгылышты, алдына Козубектин маңдайына бүткөн жалгыз кер атын тартышты.

Кер ат жакшы ат болучу. Буга мурда эле Сагындын көзү түшүп: «Кедейге мындай аттын эмне кереги бар, мага берсин», – деп Козубекке нечен курдай киши жиберип, атты алалбай: «Ай, сени!» – деп, Козубекке тишин кайрап, кекенип жүрө турган. Эми Сакендин бактысына жараша иши ондой берди болуп, кер ат опондой гана колуна түштү. Сакен атты алып, ачуусу таркап, буларды кайта көчүрттү.

Бир топ күн өттү. Чек арага жетти. Тянь-Шандын Бедел, Бикирти, Көк-Ирим, Ак-Өгүз деген ашууларына бөлүндү. Батманын айылы Ак-Өгүздү ашмакчы болуп, ашууну шыкап келип конушту. Эртеси көчтүн алды белге чыга берген кезде, күн бүркөлдү, туман түштү, борошолоп кар жаады. Шамал болду. Журт шашты. Кар аралаш ызгаардуу суук шамал туманга аралашып, аскадан аскага тийип, белдеги бардык карды ойго карай учуруп, көчтү жөнөтпөдү. Ордунан кыбыраган мал-жандын бардыгы тайгаланып, төмөн карай учуп жатты. Ар кайсы таштын кычыктарында жүнүн жеп, бүрүшүп, маарап турган кой-эчкилер, башын жерге салып, суулугун чайнап, калчылдаган жылкылар; чөгүп жаткан төөлөр, жүгү оогон уйлар; бутун үшүтүп, кан какшаган катын-балдар. Бирок буларга караган киши да жок, ар ким өз жаны менен алек...

Көч арасы да ызы-чуу, күрү-гүү... Кар жаап турат. Түн түштү. Эл турган-турган жерлерине кийизге, жуурканга оронуп жатышты. Таң атты. Күн мурункудай алай-дүлөй. Малды да, жанды да кар баскан. Карга көмүлгөн малдар араң гана кыбырап көзгө илинет. Кардын алдында үйдөй болуп, төмпөйүп жаткан жүктүү төөлөр, уйлар көрүнөт. Жамынган кийиз, жууркандары менен бирге тонуп, сырайып өлүп жаткан кишилер да көп.

Үчүнчү күнү күн ачылды. Туман тарады, шамал басылды. Аман калган эл эптеп, жөөлөп-жалаңдап олтуруп, белди ашты. Батма да аман-эсен Ажары менен бирге ашты.

Туу белге чыга бергенде Батма өлүп жаткан бир жүктүү жылкыны, анын жанынан эки адамдын өлүгүн көрдү. Бул, кемпири менен Көбөгөн абышканын өлүгү болучу.

Журт Турпанга түштү. Тарап, шаар-шаарга кете баштады. Батма, Козубек болуп, Турпанда калышты. Экөөнүн тең колдорунда малдан түгү жок. Батманын жалгыз көк өгүзү ашууда калган. Козубектин бирин-эки кой-эчкиси да жолдо жоголду. Эми кантишмек? Турпандык Сабитакундун ат кепесин жумуш кылып бермекчи болуп, Козубек батирге алды. Ал – терезесиз, эшиксиз, үстүндө жарык түшө турган киши баткандай гана тешиги бар, асты жер. Ал ымдашып, аттын чыласы жыттанат. Айла жок! Эшигине кийиз калап, жерине курмушу, чөп төшөп, Батма болуп киришти.

Күн өттү, ай өттү, кыш түштү, турмуш кыйындады. Жагууга отун, кийүүгө кийим, жешке тамак керек болду. Бирок аларды кайдан, кимден алмакчы? Тегерегиндегилер да: «Өлбө жаным, өлбө!» – деп, өздөрүнө окшоп, ач олтурган качкындар. Турпандыктардан алуу үчүн бир нерсе сатмак керек. Сатмайынча алардан алуу кыйын иш.

III

Кыштын ызгаардуу түнү агарып таң белгисин бере баштады. Чыгыштан жумуп-ачкан көз сыяктуу жылтылдап, Чолпон жылдыз көтөрүлдү. Берметтей тизилип, көктө жүргөн көп жылдыздар, «биз эми кетебиз, келерки күнгө чейин аман-эсен тургула» дегенсип, бир күлүп, бир жылмайып, дүйнө менен коштошту да, удургуп үркүп алып, батыш жакка таралды. Көп кечикпей анын артынан алтын нурга боёлуп, акырын гана козголуп, күн да чыкты.

Дүйнөгө тиричилик кирди. Журт оокатына кам урду. Бирок күн суук. Жер – тушардан кар. Тышка жан чыга албайт. Ажар, Козубектин балдары: Талып, Мурат төшөктө.

Козубек эртең менен эле жаман керкисин белине кыстарып, отун издеп кеткен. Кайта элек. Батма, Айша (Козубектин катыны) болсо, колдорун женине катып, бүрүшүп, калчылдап, ардын жанында олтурушат. Бардыгынын да кабактары салыңкы, үнсүз, сөзсүз, өлүм кайгысы бар. Бир жактан чыкылдап кыштын ызгаардуу суугу да ач курсакка бычактай тиет.

Бир кезде эшикке каланган курмушу кийиз ачылып, кар аралаш суук жел төр жакка согулду. Аркасында көтөргөн азыноолак отуну бар, бүткөн бою кар, сакал-мурутуна муз тонуп, Козубек кирди.

– Эртеден кара кечке чейин жүрүп, алып келген отунуң ушул элеби? – деп Айша эрин жемелей баштады.

– Анан кантейин, керкимди турпандыктар тартып алды. Ушуну башка жерден колум менен жулгулап алдым, – деп Козубек ыйламырап, төмөн карап, терең үшкүрдү.

Отунду Козубек шашкелик жердеги Кумарык дарыясынын жээгиндеги токойдон алып келүчү. Бирок кийинки күндөрдө турпандыктар аны коруй

баштап, качкындарды жолотпой койгон. Козубек анысына деле карабай, тозмочуларга көрүнбөй, таң алды менен барып, керкиси менен жаш чырпыктарды кыя-кыя чаап көтөрүп келип жүрө турган. Эми керкиден айрылып, кур кол калды. Керкисиз отун алынбайт да, табылбайт. Отунсуз жашоо кыйын. Үй суук, курсак ач. Сууктун ызгаары жаш балдарга кандай баткан болсо, чоңдорго да ошондой; чоңдор кандай кыйналса, жаш балдар да ошондой кыйналып жатат. .

– Апа, үшүп кеттим, – деп бир кезде ыйламсырап Ажар энесин карады.

– Садагасы, үшүсөн кантейин, – деп Батма муздак колу менен Ажардын жуурканын кымтылаган болду.

Алып келген Козубектин отунун эптеп жагышмакчы болушту эле, эшикке жабылган кийиздин тешиктеринен кирген борошо отту күйдүрбөй, үйдүн ичин түтүнгө толтурду. Түтүндүн илебине, адамдын демине тамдын бооруна, жерге, эшикке тоңгон бубак эрип, үйдүн ичин көлдөтүп суу кылды.

Ач жатып калышты. Эртеси Козубек дагы отун издеп, сай жакка кетти. Батма менен Айша да карап жатпай, тамак издешип, турпандыктарды кыдырышты. Кечке жүрүп, бирөө жарым чака жүгөрү, бирөө бир тооч, бир чыны жүгөрү ун таап кайтышты. Бирок Козубек кечикти. Үйдөгүлөр: «Козубек отун таап келер, от жагарбыз, жылынарбыз, ысык тамак жасап ичербиз» – деген ойдо эле.

Бир кезде колу-бутун суукка алдырып, эшиктен кирген Козубекти алар билбей да калышты. Ал аябай үшүгөн, тили сүйлөөгө келбейт, колу тыталанган, айрылган, канаган...

– Ээ, сага эмне болду?

– Отунуң барбы?

– Отуну курусун, – деди жашооруп Козубек, – жер-суунун баары кар, көзгө көрүнгөн, колго илинген эч нерсе жок. Кардан кылтыйып баштары чыккан чекендилер кездешти, жулгуласам былк этпейт. Кайсы бир жерден чычырканак, алтыганалар көрүндү; бирок түгөнүп калсын, жабдыксыз эч бир алына турган эмес. Куру кайттым.

Батма, Айша, балдар болуп ишенгени Козубек эле. Козубектин «куру кайттым» деген сөзү ийне менен сайгандай жүрөктөрүнө такалды. Жүгөрү унду укканда шилекейи чубуруп, Козубек келгенде тамак жасатып ичмекчи болуп, үмүттөнүп төшөктө жаткан жаш балдар кыңкыстап ыйлай баштады. Айшанын кичи баласы Мурат ыйламсырап:

– Апа! – деди.

– Айланайын, эмне дейсиң?

– Курсагым ачты...

– Меники да тоңуп кетти, ичим ысып баратат...

Айшанын эки баласы тең өңгүрөп ыйлап жиберешти. Ажар да араң турду эле, аларга кошулуп ал да ыйлады...

Козубектин куру кайтканын көрүп, Батма эбак эле эшикке чыгып кеткен. Ал бир боо куурай көтөрүп кирип келди, үй ичине шаттык, кубаныч, жаңылык кирди.

– Муну кожоюндун катынынан жалынып-жалбарып жатып, араң сурап алдым. Акысына кир жууп бермекчи болдум, – деди Батма.

Куурайдын жартысын, унду эртеңкиге калтырышып, жүгөрүнү кууруп жешти. Мурат андан көп жеп коюп, ичи көөп, эртеси ичи өтүп, ооруп калды. Батма да кожоюнунун кирип жууп, бир күн кечке тышта болуп, ооруга чалдыкты. Турмуш кыйындады. Бир үйдө эки оорулуу болду.

Батманын оорусу күчөдү. Төшөктөн тура албай калды. Бүткөн бою ысып, тердеп, кыңкыстап, онтолоп, таң атканча жөөлүп чыгат. Эки сөзүнүн биринде айтканы – Ажар.

– Жалгызым... кызым... сең кантесиң?.. Келчи мага!.. Окко учту... Айткул ай!.. Кайдасың?.. Ажарды алчы... алчы?.. Үшүдүңбү?.. Кууруп берейинби?..

Ажарда жан жок. Жүрөгү элеп-желеп болуп алып учуп, бир нерсени сезгендей, билгендей болот. Энесин кучактагысы, ыйлагысы, сүйгүсү келет.

– Теңир ай, мен сыяктуу жетимдин тилегин кабыл кылып, жарыктык апамдын алтын жанын аман кыла көр! – деп көз жашын кылгыртып, Ажар күн-түн энесинин кашында. Бирок шордуу Ажардын тилеги кабыл болбоду. Батма тилден калды. Ажар ыйлап, энесинин башын кучактап:

– Апа, жаным апа! Ойгонсоң, көзүңдү ачсаң... мени карачы, мен кантем? Менин күнүм эмне болот? Бир ооз бирдеме десен? – деди.

Батма көзүн акырын ачып, Ажарды карап, бир нерсе айтмакчы болуп: «А-а-жар» – деди. Бирок тили күрмөлүүгө келбеди. Сөзү токтолду. Көкүрөгүн көтөрүп, эң соңку демин алды. Жан берди...

Ажар апакелеп, боздоп ыйлады. Анын көз жашын көрүп, мундуу үнүн угуп, келген качкын кыргыздардын баары да ыйлашты. Козубек, Айша менен Ажарды ээрчитип, дагы эки-үч киши менен өлүктү жогоруда айтылган көп бейиттин жанына коюп кайтты.

Эми Ажар томолук жетим. Ажарда ата да, эне да жок. Ажар турмуш туткуну, турмуш кулу. Ажарга көрүнгөн ээ, көрүнгөн бий. Март айы жаңырды. Жаз чыкты, сөөк жукарды. Качкын элдер бирин-экин малын, буюмдарын сатып, кыштан эптеп чыгышты. Эми кара баштарынан башка эчтемелери калбай калды. Тамак издеп, туш-туш жакка тентип кете башташты.

Басууга да, арийне, курсактын тогу, кийимдин бүтүнү керек го, кийим дегенден буларда эч нерсе жок. Үстүлөрүндө тынччылыкта жасатып кийген эле кийимдери. Алары да жазгы койдун жүнүндөй самсаалап, тамтыктары кетип, жыртылган. Жол боюнда ак шишик болуп өлүп жаткан кыргыздар: ыңгыранып, кынжыйып, арыгынан баса албай келе жаткан

катын-балдар. Колдон-колго өтүп, сатылып жаткан кыргыздын кыздары, балдары. Баасы – бир кап жүгөрү. Оо, дүйнө ай! Ал күнкү окуялар кайсы кыргыздын баласынын оюнан кете коёр экен?

Талыптын оорусу да күчөдү. Бүткөн боюн ак шишик алды. Марттын орто ченинде ал да өлдү. Мүрзөлүк жерди сатып ал деп, турпандыктар өлүктү Батманын жанына койдурушпады. Сатып алууга Козубекке пул кайда? Ичээр-жээрге жок, өздөрү өлүм алдында олтурушат. Жанга көрүнбөй, таң алды менен барып, бир тамдын бооруна өлүктү көөмп, Козубек кайтты.

Элдин бир сыйрасы жөөлөп-жалаңдап, Какшаалдагы кыргыздарга кетмекчи болушту. Козубек да кетмекчи болду. Бирок Козубекти Сабитакун көчүрбөдү. Кыштан берки болбогон жалган чыгымын айтып, берген бир чымчым чайы, бир ичим көжөсү болсо да доолады. Козубек анын бутуна жыгылды, жалынды, жалбарды. Акысы болсо да, кечип коюшун сурады. Ага Сабитакун болгон жок. Райымсыз ажаары менен каарын төктү. Коркутту. Бербесе, шаңыяга (болушуна) билгизип, набакка солоторун уктурду.

Козубек кыйналды-кысталды, эмне кыларын билбеди. Жашыган са-наалуу ою алып учуп, тоо-ташка урунду.

– Ээ, катын!

– Эмне?

– Курсактын ачынан да Сабитакундуку өтүп кетти, кандай кылабыз?

– Мен кайдан билейин?

– Ажарды ага сатсак кантет? Сат деп жатат.

– Койчу?

Айша секирип кетти. Батманын өлөрүндө Ажарды тапшырып, айтып кеткен керээзи эсине түшүп, эрине бир нерсе аймакчы болду эле, эшиктен келе жаткан буттун табышы угулду.

– Акырын, укпасын, келе жатат! – деди Козубек. Бул табыш – Ажардыкы.

Ажардын сулуу, сүйкүмдүү, ак жуумал өңүн көрүп, Сабитакун мурунтан эле кызыгып жүрө турган. Анын бардык ою иши кылып Ажарды колуна алууда. Сабитакун ал тилегине жетти. Ажарды алды. Ажарга баалап, Козубекке бир эшек, үч зээр акча, бир пуд жүгөрү ун берди. Андан калганын доолаган акысы үчүн чегерди, Козубек көчүп Какшаалга кетти.

Эң обол Ажар чочуркап, ичкен-жегени аш болбой, анын үстүнө ата-энесин сагынып жүдөп кетти. Бирок кийинчерээк Сабитакундун үй ичи менен таанышып, үйүр алышып, оңолуп өңүнө кирди, каткан чери тарап, капасы, муңу жазылайын, унутулайын деди.

Бир жыл өттү. Ажар толду. Он бешке чыкты. Ажар десе Ажар дегендей эки бети алмадай болуп, кара көзү балбылдап, көргөн жанды эриксиз өзүнө тарта турган болду.

Сабитакундун тамыры турпандык Чыр деген бир бай дунган бар эле. Сабитакунга ал коңшу туручу. Ажарды ал эки-үч курдай көрүп, бир күнү Сабитакунга келди. Ажардын түбү-жайы менен жакшылап таанышты.

– Бир олжоң экен, досум. Ажарды мага бер. Бул үчүн эмне алам десен да, мына мен даярмын, – деди Чыр.

– Досум, сенден мен эмне алмак элем? Колумдан чыккан чыгымдарымды төлөсөң гана болгону, – деди Сабитакун.

Чыгымга келгенде, Сабитакун эшегин ат кылып, унун күмүш акча кылып көрсөттү. Андан Чыр качканы жок. Шагыраган накта алтымыш зээр акчаны ага санап берди, Ажарды алды. Ажарды алгандагы анын ою – карыганда Ажарга үйлөнүү. Ошентип, аны кучактамакчы, сүймөкчү, өмүр кызыгын көрмөкчү.

Чырдын мындай суук кабарын уккандан кийин Ажар ошол жердик эки-үч катын менен энесинин мүрзөсүнө барып, капкайдагы бук болгон ичтеги арманын, муң-зарын айтып ыйлаганын аңгеменин баш жагында айткан болучубуз.

IV

Той болду. Журт тарады. Түн кирди. Ажарга күчтөп нике кыйылды. Катындар анын ыйына, жашына карабастан, нике кыйылган бөлмө үйдөн боздотуп, сүйрөп алып келишип, күйөө-кызга дайындалган, экинчи бөлмө үйгө киргизишти, күчтөп кийимин чечинтишип төшөккө жаткызышты. Ажар жуурканды чүмкөнүп, болоктоп ыйлады,

– Жасаган ай! Мени мынча кор кылып эмне жараттың? Чының менен эле мени ушуга туш кыласыңбы? – деди Ажар.

Көз жашы мөлт-мөлт этип, жаздыгына тамчылай түштү...

Күлүк ой, узун санаа, түпсүз кыял Ажарды курчап алды. Ажар алда кайда кетти. Жазгы өсүмдүктөй гүлүн ачкан мурунку жаш өмүрү, атыр жыттуу Ала-Тоосу, бал татыган тунук булак, өзөн суусу, ээн-эркин жашаган эли-журту Ажардын көз алдына келип элестеди.

Артыкча көзүнүн агы менен тең айланып, атка минсе алдынан, үйдө олтурса жанынан чыгарбаган ардактуу атасы – Айткулу, курсагын ачырбай, ийнин тоздурбай сылап баккан асыл энеси – Батма экөө Ажардын оюнан чыкпайт. Кыз балага эне жакын го, атасынан да энесин эстегенде, анын көз жашы тыйылбайт. Он эки ай көтөрүп, омурткасы сыздап, ак сүтүн берип, азап көрүп баккан байкуш Батма да Ажарды көптүн балдарындай кылып баккан жок эле. Ажар биртике үйдө жок боло калса: «Жалгызым, кайда кетти?» – деп жаны калучу эмес. Ошентип баккан бирөөнүн кирдүү кол тийгис жалгызы бүгүнкү күндө жетим болуп, малга сатылып, колдон-колго өтүп, жандын кору болуп, жат кишинин колунда,

туткунда жатат. Ай, райымсыз жетимдик ай! Жетимдик кимди ыйлатпаган, кимди кууратпаган!

Эшик кычырай калса, «ошо го» деген кыял Ажарда. Бирок «ошону» менен Ажар кантип бир төшөктө жатмак, кантип бирге өмүр сүрмөк? Ал өмүрдүн, келечекте турмушта кандай пайдасы, кандай зыяны болмок? Бул маселе – Ажарга чечилбеген караңгы маселе. Ошондо да Ажар эрдүү-катындуу адамдардын өткөргөн турмуштары жөнүндө төмөнкүнү билет: ал кезде Ажардын ондогу кези. Айылындагы бизге тааныш Алымкул байдын эки катыны болгон. Токолу – Айганыш. Айганыштын турмушу эң жаман, мындайча айтканда, итке эле берсин дээрлик. Отун алган, суу куйган, кир жууган, козу байлап, кой сааган – Айганыш. Бул гана эмес, башынан байбиченин таягы да кетүүчү эмес.

Муну ойлонгондо Ажардын жүрөгү ийне менен сайгандай тыз дей түшөт. Анткени бүгүнкү боло турган күйөөсүнүн да бир эмес, эки катыны бар. Ажар – үчүнчүсү. Ажар ошондуктан өзүн Айганышка теңеди, Айганыш болду. Айганыш сыяктуу жаш өмүрү турмуш тепкисинде жүрүп өтөрүнө көзү жетти.

Ажардын дагы бир билгени Буурабай он беш жашар кызы Саараканды күнү үстүнө – Кожомкул байга бермекчи болот. Кыз көнбөй акыры кедей Сатаркул менен шаарга качып кирип кетет. Кайтып кийинки жылы күйөөсү менен Сааракан атасыныкына төркүлөп келгенде, Ажар аны көргөн. Ошондогу экөөнүн бирин бири сыйлашканы, бирге олтурса жанаша чыккан гүлдөй болуп, окшошуп жарашканы Ажарды таң калтырган. Бирок ал кезде Айганыш менен Саараканды салыштырып сынап турган, эки турмуштун бирөөнү өзүнө шайлай турган Ажарда кудурет жок эле. Ажар ал кезде экинчи дүйнөдө болучу.

Турмуш жөнүндөгү Ажардын бар билими ушул. Бирок бөтөн журттун колундагы аялдардын турмушу кандай болуп, күн кечери Ажарга белгисиз. Алардын тили, үрп-адаты Ажарга жат нерсе. Ажар бул сыяктуу журтту биринчи гана көрүп олтурат. Андай болсо, Ажарга кантмек керек? Сааракан сыяктуу өзүнүн теңин таап, бирөө менен качмак керекпи? Качканда ким менен качмакчы? Кимди издемекчи? Азыркы саатта ак көңүл, адал ниет, эр жүрөк жаш жигит Ажарга кайдан табылат? Ажар бактысыз. Ажар турмуш кулу. Эмесе, ал күнү үстүнө бармакчы, үчтүн бири болмокчу,

Бир кезде эшик кычырап, ачылгандай болду. Ал жактан делдек таноо, кара чаар, көзү кылмыйып уясына кирген, ээгинде сербейген буурул сакалы бар, жашы элүү-элүү бештер чамасында, эң сүйкүмсүз бир киши көрүндү. Бул биздин күйөө – Чыр.

Ажар чочуп кетти. Жүрөгү туйлай баштады. Бүткөн боюна калтырак кирди. Анын басканы, дем алганы Ажардын кулагына угулду. Жакындай баштады. Бүркүттүн бутуна окшоп, арбайган кол келип жуурканга

жармашты. Чарымдай катуу, муздак дене жылып төшөккө кирди. Ажар жыйырылды, качмакчы, бакырмакчы болду, бирок алы кетти, үнү бүттү, дени өлдү. Колу-буту кыбыроого келбей барып, суук дененин кучагына кирди. Ал жулмалады, кучактады, бооруна кысты... чоп-чоп эткен үн чыкты...

Алты ай өттү. Чырдын сонуну таркады. Мурун Ажарга үзүлүп түшүп, Ажарды кысып-кысып сүйүп, күн сайын койнунда боло турган болсо, азыр жумасында бир, болбосо жок. Чырдын эки катыны да Ажардын кырына чыгып, жакшылык көрсөтүшпөдү. Ажарды таманга чаап, жумушка салышты. Күл чыгарган, чай койгон, от жаккан ким? Ажар. Ажарга ал да аздык кылды. Байбичелердин таягы да тие баштады. Ажар жүдөдү, арыктады, өчтү...

Соңку кездерде алардын көрсөткөн кордугу айтып бүтүргүсүз, Ажардын жанына батты. Ажарга өлүүдөн, болбосо тентип, бир жакка кетүүдөн башка эч бир айла калбай калды.

V

Майдын аяк кези. Түн... Асман ачык... Мончоктой тизилип көк деңизинде сүзүп жүргөн сансыз жылдыздар бир бирине ым кагышып жымыңдашат. Жаратылыш койнундагы нерселердин бардыгы да көшүлүңкү тартып, май айынын түнкү коңур, салкын абасына батып, жай алып, таттуу уйкуга бастырылган. Бирок кыбыладан жумшак жел согуп, өсүмдүктөрдүн жазгы жаш жалбырактарын кыймылдатып, желбиретип турат. Алыста ышкырып, «айт-айттаган» күзөтчүлөрдүн үнү угулат.

Акырын басып, Чырдын дарбазасынан Ажар чыкты. Ажарда өң жок, жүдөгөн, узун кара чачы чубалып, аркасында, Элең-селең этип кылчактап ал арт жагын карайт, жүгүрөт, шашат... Ажар чуркап отуруп, энесинин мүрзөсүнө келди. Мүрзөнү кучактады. Капкайдагы бук болгон ичтеги арманын көз жашы менен айтып, буркурап, боздоп, энесинин мүрзөсү менен коштошту. Түбөлүк таттуу уйкуда жаткан Батманын өлүгү да алыска сапар тартып бара жаткан жетимин аягандай болду, күңгүрөндү...

Ажар Какшаалды бет алды. Себеби Какшаалда турган кыргыздар бар экендигин уккан. Какшаал Турпандын кайсы жагында, нече күнчүлүк жер экендигин да ал жакшы билет. Ажар иш кылып ошол кыргыз элине барып, башын жашырып, Чырдан кутулмакчы.

Ажар чуркап жүрүп олтуруп, таң сүрүүгө жакын калганда бир калың чычырканактуу токойго келип бекинди. Токой ичиндеги майышкан жаш чөптөр Ажарды аягандай болду; шоодурап, баштарын кыймылда-тып, Ажардын кайгысына тең орток боло тургандай, качкан жоосунан

кутказып, ээн-эркин өз жолуна сала тургансыды. Буралган көк жашыл сабактары, жаш жалбырактары менен Ажарды жашырды, койнуна алды.

Күн чыкты. Түнү бою тилден калгандай үнсүз жаткан ичиндеги барлык нерселер эртеңки күндүн таза, күмүш нуруна балкыды. Ажар да бирге балкып кечке жатты. Бирок уктай албады. Бүткөн боюнун ооруганы, таманынын сыздаганы, жүрөгүнүн дүпүлдөп соккону – аны жашоорутуп, онтолотту. Бул гана эмес, бир жагынан курсагы ачты, эрди кеберсиди. Алы да начарлайын деди. Байкуш, анысына карабай, каш карайып, ымырт жабылган кезде сенделип ордунан туруп, кайта жолуна түштү.

Көп убакыт өттү. Таң саргайып ата баштады. Ажар Турпандын четинен өтүп, кургакка чыгып, Какшаалдын четине келди.

Какшаал суусуз чөл, ээн жер боло турган. Бириндеп ар кайсы жерине чыккан алтыгана, табылгы, жылгындалары гана болбосо, башка жерлери чөпсүз, кумдуу мейкин талаа.

Ажарга мурункусундай жашынууга ылайыктуу жер табылбады. Издөөгө алы да келбеди. Бүткөн бою салмактанып, буту шилтөөгө жарабай калды. Илгери басайын десе, мүдүрүлүп буту кумга бата түштү. Жыгылып кетти...

Күн көтөрүлүп, ысый баштады. Ажар араң сүйрөлүп барып бир алтыгананын түбүнө жыгылды, жатты... Күндүн ысык шооласы алтыгананын арасынан Ажардын үстүнө түшүп, боргулданып тердетип, бүткөн боюн ысытып, капалап жиберди. Таңдайы кургады. Суусады. Бир ичим муздак суу көзүнөн учту.

– Алда-ай, суу болсо ээ. Бир чыны муздак суу ичип өлсөм, арманым болбос эле... – деди Ажар. Бирок мындай чөлдө суу кайдан болсун, суу жок! Сууга эми бир күн – түн катса, ошондо араң жете турган.

Күн чакчайып чак түш болду. Ысыгы мурункусунан да күчөп мээ кайнатып турат. Ажардын кубаты кетти, өзөгү карарды. Ысып, тердеп, тили оозуна батпай калды. Чиркин, жан деген кыйын го, кантсин! Шордуу үстүндөгү чапанын чечип, алтыганага жаап, бетине калканчык кылды. «Өлөт деген ушул экен» – деп, буркурап ыйлап олтура кетти. Көп токтоп тура албады, чырым этип уйкуга кетти...

VI

Майдын кечки салкын жели сокту. Кошоктошуп көктө жүргөн ак булуттар каалгып учат. Жел аларды көрүнбөгөн сүйкүмдүү колу менен түртүп учуруп, Тянь-Шандын көк тирешкен аскаларына айдап барып токтотот. Кээде булуттардын үзүлгөн бөлүндүсү, күндүн үлпүлдөп батып бара жаткан көзүн каптап, Какшаалдын элсиз, мейкин талаасындагы нерселердин баарын да кара күүгүм, ала көлөкө тарттырат.

Талаа тынч... Булуттардын көлөкөсү Ажар жаткан алтыгананын үстүнө түшүп, улакча ойноду. Коңур жел да Ажарды кытыгылады, эркелетти, ойготту.

Ажар кыбырап ордунан туруп, жолуна түштү. Каш карарып, ымырт жабылды. Түн кирди. Бирок сулуу ай муңайып, алтын бууга боёлуп, чыгыш жактан көтөрүлдү. Аппак нур шооласы менен түндүн мээримсиз караңгылыгын алда кайда кубалап, кең талааны кубантты. Талаа да ыйлап сооронгон жаш баладай жылмайып, койнун ачып, кучагын жайып, Ажарга жол берди.

Ажар бир аз жол жүрүп келе бергенде, арт жагынан көп нерсенин созултуп улуганы, үргөнү угулду. Ал Ажарга жакындай баштады. Ажардын жүрөгү опколжуп дүпүлдөп алып учуп, оюна ар түрдүү коркуу сезимдери келди.

Бир мезгилде Ажардын айланасына карышкырлар толуп кетти. Баары да ач, кабыргалары саналып, кынжыйып, эң эле арык, тилдерин салышып, кыңшылашып, Ажарды камап алышты.

Ажар коркту. Ыйлап жиберди... Жан деген кыйын го, жанын корголоп жерден тырмалап таш алып, туш-тушуна ыргытты. Качты. Жүгүрдү... Колу-буту ташка тийди. Айрылды. Кызыл ала болду. Шордуу ага карабай жаш денесинин алып учкан кызуулугуна берилип, жүгүрүп олтурду. Бирок илешкен жоо калучубу? Ажарды бура бастырбады, кутказбады. Тийип качып, алды-артын тороп, бир алтыганага камады.

Ажар жан талашып, жанын сыйпалап, жанынан жарты боо ширеңке тапты. Оттон карышкыр качат деген бала кезиндеги энесинен уккан сөз оюна түштү. Ширеңкенин бирөөнү тартып жиберди. Тегеректеп алгандар жалындуу отту көрүп, азыраак алыстады. Ширеңке өчтү... Карышкырлар кайта качырышты. Айтор, эстен танган Ажар карышкырлар жакындап кирип келген сайын, ширеңке тартып жатып, көбүн жерге чачып, ширеңкесинин аягына чыгып болду. Жалгыз гана бир тал ширеңкеси калды.

– Шамдай жанган жаш жаным, ушул ширеңке өчкөндө, сен да кошо өчөт экенсиң, мына эми өчөм, карышкырга жем болом... – деди Ажар.

Ажар бирөө айткандай, жанындагы алтыганага өрт койду. Алты ай жазы менен жаан көрбөй, күнгө куурап, араң турган алтыгана ширеңке жакындаганда эле дүркүрөп асманга чыкты. Оттун жалындуу кызгылт ак шооласы учуп алып ыраак кетти. Айланасындагы нерселерди койнуна алып, апайкын кылып бадырайтып, Ажарга көрсөттү.

Карышкырлар жоголуп калышты, кеткендей, качкандай болушту. Ажардын биртике акыл-эси кирейин деди. Анын медери, жөлөгү жалгыз ал от. Андан чыккысы, кеткиси келбейт. Бардык үмүтү, тилеги, күн көрүү, өмүр сүрүү – ошол отто. Ошого байланышкан. От өчсө, от менен бирге Ажар да өчмөк.

От бастап, өчүүгө айланды. Кайтып алыстан карышкырлар улушту, жакындашты. Ажардын алды-артын тороп, айлантып курчап алышты.

Ажар чындап эми жанынан үмүт үздү. Таянган жалгыз отунан ажыра-рын, жоосунун колуна түшөрүн, райымсыз жырткычтарга жем болорун билди, көңүлү караңгыланды. Акылы, алы кетти. Ээси ооду. Көзүнө жер, чөптөр, тоо-таш – баары да жоо болуп көрүндү. Арбайып-тарбайып, оозун ачып, жакындап келе жаткан сыяктанат. Ага айла кылмакчы, каршы турмакчы болду. Колу менен чоктуу күлдү шилеп, жан жагына чачты. Карышкырлар болбоду, кыңшылашып туш-тушунан качырышты.

– Мына эми, мен силердики, алгыла! – деди Ажар. Башка сөз айтууга кубаты келбеди. Жыгылып кетти...

Үстүнө карышкырлар үймөлөктөшүп калды. Жемди талашты, ырылдашты, ары-бери сүйрөштү. Чырылдаган Ажардын аянычтуу үнү гана угулду...

Асмандагы көп жылдыздар Ажарды аяшты, кызганышты, сулуу ай да мунайып, Ажарга актык нурун берип, кош айтышты.

Кош боорум! Сага окшоп, өз боштондук, өз теңдигин талашып, кулдуктан кутулууну самаган эчен миндеген, ага-туугандарың, эже-синдилериң канкор падышанын куугуну, сүргүнү астында тепселишти, көбү максатына жете алышпай, арманда кетти. Кыргыздын далай кыздары, балдары жер-суусунан, эли-журтунан, ата-энесинен ажырашып, кан какшады... Сен ошолордун бирөөсүсүң. Сен көздөгөн тилегиңе жете албастан, азаттык, теңдик жолунда, ээн жер, элсиз чөлдө арманда кеттиң...

Кош, боорум Ажар!

Поэзия

**Фатима
АБДАЛОВА**

* * *

*– Дарыяны тиктеп кечке отуруп, –
Карап аттым, сууга деле түшпөдүң,
Балдар менен түшсөң болмок кошулуп,
Жакшы болмок балдар менен түшкөнүң...*

*Аны-туну сүйлөштөксүң алаксып,
Сууга түшүп, көңүлүң да сергитек,
Эне таптың, карагандан дайраны,
Эне көрдүң, тиктегидей жээктен...*

*– Мен тек гана капа болдум ойлонуп,
Айтканымды балдар укпай койгонун.
Эй, балдар, эй, карагыла төмөндү,
Апакеңер түшүп аткан болбосун...*

*Эгер түшүп аткан болсо апаңар,
Анда алардан ылдый өтүп барсаңар,
Ооба, алардан төмөн өтүп түшкүлө, –
десет, болбой каткырышып күлдү алар...*

А төмөндө түшүп аткан аялдар...

Алыкул Осмонов сыйлыгынын лауреаты, акын **АБДАЛОВА Фатиманын** «Бешик боо», «Ай жарыгында» жана «Жүрөктөгү шамал» ыр жыйнактары окурмандарга белгилүү.

Жакында «Турар» басмасынан акындын «Эсимде» аттуу жаңы китеби басылып чыкмакчы. Ошол жаңы китептен Фатима Абдалованын айрым ырларынан тааныштырабыз.

Ырдап өтөм дүйнөнү

*Бул өмүрдө жашап эле өтпөстөн,
Ырдап өтөт, билгенимди билгенче.
Көргөнүмдү жашыл ала көктөмдөн,
Туйганымды өмүргө кеч киргенче...*

*Ырдап атам, бир түшүнбөй өзүмдү,
Ырлар мага каяктандыр төгүлдү...
Бул өмүргө айтар кебим ыр болуп,
Бир ыйлатты көкүрөктө көзүмдү...*

*Алп акындар Айга жетип үндөрү,
Төрт сап ырга батырышкан дүйнөнү.
Төрт сап ырга мээри жатат Кудайдын,
Төрт сап ырга жолдун жолдо бүткөнү...*

*«Ыр жазсам» – деп, ынтылганым жок эле,
Бирок ырлар басып өтөр жолдо эле.
Ыңгаалаган ушул «бар-жок» дүйнөнү,
«Ырдагын» – деп, бирок аян болду эле...*

Кыялдагы мырзам Сен

*Башымды ийиниңе койдум дагы,
Жыгылдым жүз жылдаган чарчоом менен...
Тоотсуң, сүйөнөргө жолумдагы,
Өмүрүм өттү өзүңө чаңкоо менен...*

*Чарчагам, ооба, жаным, чарчап бүткөм,
Өзүңө жетүү тынча узак болду...
Өзүңсүз арып-чарчап азган күндөр,
Өзүң деп өңгөч үзгөн кусам болду...*

*Чарчаган элем, ооба, чарчап бүткөм,
Таштадым моюңуңа өзүмдү бүт.
Бошоттуң сарсанаанын жүктөрүнөн,
Боюман чарчоолорум кетти түшүп...*

* * *

Өтүр бою өзүңдү эңсеп келсем да,
 Жолугам деп, ойлобопмун анчейин.
 А сен жолдон жолуктуң да капыстан,
 Жолго түшкөн күлкүтдү таап апкелдиң...

Эңсөө менен кусалыкты жазсам да,
 Жолугууну ойлобопмун жазам деп.
 Кайтпай калды деген куштар кайтканда,
 Кайрылыштан сынган экен арман кеп.

Санаа салган сары ырларды жазбаймын,
 Түгөндү эти эңсөөт дагы, кусам да.
 Жазсам сенин сүйөөрүңдү жазармын,
 Билем сени, сен салбайсың убайга...

* * *

Сен мени сактап калдың, сактап калдың,
 Баарынан, кайсы бирин айталамын...
 Санаадан, жалгыздыктан, сууктардан,
 Баарынан, баарысынан чарчагамын...

Сен мени сактап калдың, сактап калдың,
 Кайрылып учаарыма канат тактың.
 Өксүгөн элем канча өзөк кагып,
 Өтүрдө өчүп барып, кайра жандым...

«Кудайдын эрке балдары» ПОЭМАСЫНАН ҮЗҮНДҮ

(Иним Чынгызга)

* * *

...Акыл-эсиң турат кимдер «чечинтип»...
 Көлөкөлөр көлөкөңдөй ээрчишип,

*Көлөкөңдү көлөкөлөр «бучкактан»,
«Көз байлаган коксуларга» ээрчитип...*

*Астан ээсин көрдүп дейсиң бир туруп,
«Алыс кетким келет» – дейсиң буулугуп,
Каяктагы дүйнөлөрдү сүйлөйсүң,
Бу дүйнөдө жүргөнүңдү унутуп...*

*Кайра туруп каткырасың, күлөсүң,
Бу дүйнөнү «кучактайсың», сүйөсүң.
Атак менен даңкты сүйлөп бир туруп,
«Аткарам» – деп, ишенесиң күнөөсүз...*

*Адамдардан чоочуп, бирок жалтанып
Жалгыздыкка, эндикке качасың,
Аяп карап турсам сени астыртан,
А сен баарын, баарын аяп карайсың...*

* * *

*– Шаңдуу суу, эже, шаңдуу суу,
Шаңыраң этип күлгөнүн...
Дайранын жаткан астында,
Таштардын уктум үндөрүн...*

*Жүрсөңүз, эже, жүрсөңүз,
Көрөлү күлгөн дайраны.
Угалы таштын үндөрүн,
Баралы жакын, баралы...*

*– Кой, антпе, Чыңгыз, кой антпе,
Суу дагы, үкөт, күлчү беле...
Таш дагы кантип сүйлөсүн,
Ойлосоң боло, кой антпе...*

*– Ойлонуп этне кереги,
Күлүп атса дайра береги...
Сүйлөсө таштар астынан,
Баралы дагы, көрөлү...*

*Угалы сөзүн таштардын,
Көрөлү жүзүн дайранын,
– Кой деймин, Чыңгыз, кой деймин, –
Болуп алган тынча жайдары...*

*Токтотол тартып колунан,
Азыткынын жолунан,
«Жалт» карап тага, таарынын,
Кайткысы жок оюнан...*

*Ооба, – дейм, – дайра күлгөндүр...
Сүйлөсө таштар сүйлөптүр...
...Алыстан кара дайраны,
Алыстан туруп сүйлөшкүн...*

Проза

**Абдыкерим
МУРАТОВ**

КҮН ЭЖЕЙ

– Жамбаштап жата бербей, кир жууганга биржадан бирөөнү алып келбейсиңби, кызматчыбыз айылга суранып кеткен, бири отпускада? – Аялы эми эле телевизордун пультун колго алган Медерге аткарабы-аткарбайбы дегендей, бирок ургаачылыкка салып буйра сүйлөдү.

Мындайда Медер аялын чымын чакканчалык көрбөсө да, боору оорудубу, же жекшембилик зеригүүсүн бир аз болсо да унутайын дедиби, айтор, машинасынын ачкычын алып, спорт кийимчен сыртка жөнөдү.

– Түзүгүрөөгүн алып кел! Бир уурусун, же алкашын жетелеп келбе! – Аялы катар-катар темир эшиктерин шарактата жаап жатып дагы бир жолу айтаарын айтып алды.

Медердин «Жип» машинасы шаардагы жумуш издөөчүлөрдүн көчөсүнө келгенде акырындап калды: берки башында төрт-беш эркек карта чабышып жатат, акырындаган машина менен деле иши жок, андан ары он чактысы үймөлөктөп турган экен, баары «Жипке» чуркап келди, «бу крутойлор акчанды да бербейт» деген бирөөнүн үнүн укту, дагы бир үн «рэкет болуп жүрбөсүн» дегендей болду. Медер машинасын акырын жылдыра берди.

Эми топтошуп турган аялдарга жетти. Алар баары тартиптүү турду, топтон бирөө гана суурулуп чыгып, Медерге жакын келди:

- Чоң жигит, сиз жумуш бересизби?
- Ооба! Аялыма жардамдашып кир жуудурайын дедим эле?
- Жарайт! Машинагабы? Колгобу?
- Киржуугуч жайга алып барып коём, ошерде жуушат.

– Кыздар, прачкада ойногонго. – Аял ушинтип кайрылды эле, ары жакта тургандардын баары кол көтөрдү. Бирөөсү кол көтөргөндөрдү да

карабай, жанагы башчысын да тоотуп койбой, түз эле «Жиптин» арткы эшигин ачып, скамейкага отуруп алды.

Көтөрүлгөн колдор да түштү. Аялдардын башчысы да ныпым унчукпады. Медер да аң-таң калып, тигил аялды тиктебей эле:

– Бир күнгө канча аласыз? – деди ушул жерде баасын бычып алгысы келип.

– Сага эмне, акча жокпу? Менин баам баарынан кымбат! Айда, тачкаңды!

Медер машинасын акырын ордунан жылдырды. Анан ал унчукпай үйүн көздөй айдады. Бир көчө өткөндөн кийин:

– Токтот! Башым сынып атат! Аванс бер! – деген артта отурган аялдын өктөм үнү Медердин оюн бузду. Ал шаар четине элиталар үчүн куруп жаткан жүз үйдүн негедир кечигип жатканынын себебин ойлоп келаткан, жетекчилерин алмаштырсам, ордуна кимди коём деп башын катырып аткан. Кол алдында иштеген курулушчулардын баарын бир-бирден көз алдыдан өткөрүү менен алаксып, артындагы жүргүнчүсүн унутуп да коюптур. Анын үстүнө машина минген шоопуру бар, бүгүн ага эс алууга уруксат берип, рулга өзү отура калган. Чочуп кетти. Жол четине чыгып, унчукпай, жүз сомдуктан бирди алып, арттагы аялга узатаары менен ал машинанын эшигин да жаппай чуркап кетти да, «Баткенское вино» деген челекке барып, кырлуу ыстакан менен бирди куйдуруп, анысын оозуна тийгизери менен шыңгытты да, кандай ылдам кетсе, ошондой ылдам келип машинанын артка орундугуна отурду.

Жалаң жыпар жыттуу аба тазалагычтарды сээп жүргөн «Жиптин» ичи конурсук жыттанып, Медердин кускусу келип, желдеткичтерди иштетип, дезодорантты байкатпай чачып койду да, күзгүдөн арттагы аялды карарды. Бети жайлоонун майлуу топурагындай күйгөн, богокторуна тырыш эбак изин салган, кир көйнөктү эткээл денесине илип алган ушул аялды күзгүдөн бир карары менен Медердин бүткөн бадани зырп этти. Негедир ага ушул турпат, ушул жүз тааныштай сезилди. Ким эле? Ким эле? Эстей албай жатты... Бирок жакшы билчү, жакын таанышындай жүзүнө ысык көрүнө берди... Кайдан көрдүм эле? Ким эле?

Тигил аял окшуп алды. Машинанын ичине кусуп жибербесин деп акырындап калды эле, аял:

– Айда! – деди. Үнү да тааныш. Өмүр бою өзүн коштоп, кулагында жаңырып жүргөндөй эле бул үн. Күзгүдөн дагы бир жолу уурдана тиктеди. Тааныды. Ошол! Ооба, ошол!

Азыр өлкөгө аты таанымал бизнесмен Медер анда айылда, орто мектепте, бүтүрүүчү класста окуйт. Биринчи сентябрь күнү директор алардын

аты чыккан тентек классына бир мугалим кызды баштап келди. Аппак булуттай аппак көйнөкчөн, чырайлуу шыйрактарына байпак кийбей, ачык калтырган, ал жерлери балдардын баарын өзүнө жалт караткан, катуураак үйлөп койсоң учуп кете тургандай дирилдеген назик жанды бул айылдын балдары ошондо биринчи көрүшү.

– Бул эжейиңердин аты – Атыргүл. Быйыл университетти кызыл диплом менен бүтүрүп, биздин айылга мугалим болуп келди. Силерге астрономиядан сабак берет, ошол эле кезде айылыбыз тоо башында жылдыздарга, Айга, Күнгө жакын болгондуктан эжейиңер асман телолоруна байкоо салып, илимий ишин жүргүзүп, кандидаттык диссертациясына материал топтоп, бул илим боюнча белгилүү окумуштуу болот! – Директор жаңы эжей менен окуучуларды ошентип тааныштырып жатканда тентек класстын тентектеринин айрымдары «бырс» күлүп ийсе, дагы бирөөлөрү, тоолорду карап, асмандагы Күндү карап, анан иймейген ийнеликтей ушул кызды карап ичтеринен «кыйратарсын» дегендей мыскылдуу тиктешсе, бир-экөө жаңы кызга көзүн кыскаңга үлгүрүп да ийишти.

Жаңы мугалим дароо эле сабак баштамак болуп, директор чыгып кетээри менен журналды ачып, окуучулар менен таанышмак болду.

– Абдураимов! – Журнал башындагы биринчи окуучунун фамилиясын калтырап-титиреп араң айтты. Мындайда аты чыккан окуучу ордуна ыргып турушу керек болсо да, эч ким ордуна турбады.

– Абдураимов! – Эжей дагы бир жолу пас үн менен акырын, журналдан көзүн албай тизменин башын окуду.

Кудай урган Болот дале ордуна козголбойт. Балдар баары аны карады.

– Мугалим айтканда туруш керек! – деди жаңы эжей балдар караган жакка тигилип, болжолу Абдураимов ушул болсо керек деп чын эле Болотко тигилди.

– А, сиз мугалим белеңиз... – деди Болот жай козголуп. Балдар күлүп жиберди. Жаңы мугалимдин кубакай жүзү кызарып, кызармак түгүл татарып, эч нерсе дей албай, тизмени улантып кетпей узак турду.

* * *

Медер күзгүдөн дагы бир жолу артындагы аялды уурдана тиктеди. Карарган бети кызыл виного уугуп, чачтары апсайып, тиштери түшүптүр.

* * *

Кийин-кийин Атыргүл эже менен Медерлердин классы ынак болуп кетти. Кайда барса ээрчишип жүрүшөт. Силер менин жандоочуларымсынар,

мен Күн болсом, силер ошол күндү айланган спутник-планеталарсыңар дечү эжейи. Ооба, ал эже Күн болчу, балдардын баары «Күн» дешчү. «Күн эжей келатат» дешчү. «Күн эжейден «беш» алдым» дешчү. «Күн эже кимди сүйөт?» дешчү. Күн эже... Күн эже...

* * *

Медер кайрадан артындагы киржуугуч аялга көз кырын узатты. Күн эжейин күн күйгүзүп бүтүптүр...

Күн эжейинин ошондогу сөздөрү келди Медердин кулагына: «Күн – биз жашап жаткан Жер планетасына эң жакын жылдыз болуп, Күн система-сынын уюлуна турат. Күндүн радиусу Жердин экватордогу радиусунан 109 эсеге чоң, салмагы Жерден 333 000 эсеге оор».

Ошентип окутчу Күн эжейи.

Бир жолу Күн эжейи алардын классын шаарга алып барган. Асман-дагы жылдыздарга байкоо салыбыз деп телескоп көрсөтүп жаткан. Балдар-кыздар улам-улам биринен бири талашып, телескоптон асманды тигилип жаткан. Анан алар карашса эле Күн эжеси байтааныш жигит менен туруптур. Бүт мугалимдер айтмакчы «жинди класстын жинди балдары» сүрүлүп барып, үнсүз-сөзсүз жанагы жигитти тепкиге алып кеткен. Эртеси кайтып келатканда Күн эжелери көзүнөн жашын агызып келген, балдардын баары башын салып унчуккан эмес, кыздар гана ырдап жүрүп отурган...

Дагы бир жолу Күн эжейи буларды тоонун эң бийик чокусуна алып чыккан, ошерден жылдыздарга кол сунган, мына бул жылдыз Орион, мунусу Алтын казык, мунусу Үркөр, Жетиген, бул жылат, бул жылбайт деп баарын көрүп чыгышкан. Дагы баягы Болот: «Күн эже, ар бир жылдыз Күн болсо, ар бир Күндө Жерлер болсо, ар бир Жерде бирден Болоттор болсо, ошолордун ар биринин Сиздей Күнү болобу?» – деп тамашалуу суроолорун жылдырган.

Бир мертебе терең аңга түшүшүп, эжейи балдарга күндүз күнү асман-дагы жылдыздарды көрсөткөн...

Күн эжейи ошондой эле. Булар үчүн Күн сыяктуу көрүнчү. Балдардын баары аны тегеректеп жүрөр эле...

* * *

Медер күзгүдөн дагы бир жолу артындагы адамын карады. Баягы көз. Тааныш көз. Күн сыяктуу күлгөн көз. Башкасы жок. Күн эжейи жок... Көз турат...

Светофор кызыл көзүн күйгүздү. Ушул кесилиште Медер оор машинасын акырын токтотту. Жөө жүрүүчүлөр жолду кесип өтө баштады. Машина токтоор менен артындагы аял эшикти шарт ачып, көчөнү кесип өтүп жаткан ошол адамдардын агымына аралашып кетти...

ҮРКҮНБАЙ... ҮЧ ТАЛАК... ҮЧ БАЛА...

Үлүшкө тийген жерине Үркүнбай быйыл тамеки кылды. Былтыр тамеки жакшы пул болду, куда кааласа, быйыл да түзүк болуп берсе, күздө түшүмүн өткөрүп, балдарын, аялын эки-үч сыйра кийиндирип, бир саан уй да алып аламын деп купуя ниет кылып жүрөт. Аңызда эгилгенине үч-төрт эле күн болгон көчөттөрүнө кайталап бир суу койсомбу деп барган Үркүнбай. Үлүшкө кошо Орусияга кеткен дагы эки тууганынын жерин күздө ижара акысын берем деп, иштетип аткан. Баары бир жерде, узатасынан жөөктөрдү алып аялы экөө кар астында калчылдап өстүргөн парниктеги көчөттөрдү он күн тынбай тигип чыкты. Кымбатына карабай дары чачты, көң септи, ансыз бул жерлер арыктап бүткөн.

Сарт бешимде самандай булут тоо артынан жылып келди да, заматта асман-көк капкара болуп, жамгыр төгүп кирди. Үркүнбай сугарып жаткан суусун эми башка жакка жыгып иерде өйдө жактан бир тегирмен суу келди да, түз эле Үркүнбайдын тамекилерин аралай чапты. Кетмени менен чымдарды улам алышка ыргыткан менен болбой, жакында эле айдалган жумшак топуракты жемирип, Үркүнбайдын жеринде өчү бардай жогортодон келген суу анын жөөктөрүндө ойноп жүрдү. Көчөттөрдү көмкөрүп, ала-телек суу ичкен жердин баарын мойсоп бир заматта талааны аңтар-төңтөр кылды. Шаштысы кеткен Үркүнбай бир алдын бүт тулкусу менен алышка жата калды, бирок муздак, ылай сууга чыдабай ыргып турду да, сөгүнүп-сагынып отуруп калды. Улам жаан басандап, сел да токтоп, алай-дүлөй бороон болуп, күн ачыла түштү. Жанагы жаан, ага кошулган суу Үркүнбайдын кыштан бери кылган мээнетин агызып кетиптир. Өзүнө окшоп шөптүрөгөн бирин-серин гана көчөттөр жазгы желге термелип турат. Көйнөк-башы сыгып алма суу, колу-буту титиреп, эриндери калчылдайт.

Айыл жакты карады. Эч ким көрүнбөйт. Ошондо ал термоско ала келген чайын эстеп, аны койгон жерге жүгүрүп барды. Барса термосу тоголонуп жатат. Ичине ылай толуптур. «Энеңди урайындыкы!» – деди

да, сол бутун болушунча бийик көтөрүп, термосту балчыйга тепти. Айнектери пакча-пакча болуп майкандалып жатып калды.

Дагы айыл жакты карады. Аялы көрүнөт бекен, ысык чай, жылуу кийим алып келет бекен деп үмүттүү карады. Караан көрүнбөйт. Кетменди ыргытты да, айылга жол тартты.

Келсе аялы уктап атыптыр. Тим эле мемирейт. Жыргал эле ушунуку, эшиктеги кыямат менен иши да жок. Бешиктеги баласы ыйлап атат. Эки баласы сел көргөнү сайга кеткен го, көрүнбөйт.

– Эненди урайындын катыны, тур! – Ачуу менен аялын жулкуп ыргытты. Аялы чочуп кетти. Учуп эле турду.

– Бала ысытмалап, чочуп, түндө бир да уктабай кылыпмын! – Аялы көзүн ушалап күйөөсүнө жалдырай карады. – Эмне болду, күн көп жаадыбы?

– Атаңдын башы болду!

– Атама эмне асыласың!?

– Жок дегенде талааны бир карап койбойсунбу!?

– Мен ойноп атыпмынбы? Бала ооруп атат!

– Балаң менен жерге кир!

– Балага асылба!

– Кыйкырба дейм! Жогол дейм!

– Жоголсом жоголом, жообумду бер?!

– Бердим жообунду, кет!

– Кетсем биротоло кетем, үч баламды алып кетем!

– Кетмектен кет!

– Жообумду бер анда!

– Бердим жообунду! Бар, жогол! Койдум гана үч талак!

Ушинтип айтып Үркүнбай үстүнө чагылган түшкөндөй чочуп кетти. Эмне болду? Эмнени айтып салды?

Аялы Бүзейнеп үч талакты угаар менен ыйлап ийди. Үркүнбайга тик карабай, өксүп ыйлай, баласын бешиктен чечти, кийим-кечелерин жыйнаштырды. Үркүнбай үндөбөдү. Ачуунун баары, азаптын баары бир сөз менен чыгып кеткендей Бүзейнепке аёлуу да, боор ооруй да көз жүгүрттү. Бирок сыр бербеди. Азыр адатынча мойнун кучактай эркелеп кирет деди.

Бүзейнеп ыйлаган бойдон бир колуна баласын көтөрүп, бир колуна түйүнчөгүн алып дарбазага салбай, дарча эшиктен чыгып кетти, ары жактан сайда сел көрүп келе жаткан эки баланы өзү менен ээрчитти.

Үркүнбай көмкөрөсүнөн жаткан бойдон козголбоду. Ачуу жаш көкүрөктү муунткандай кыйнала берди. Бешикте баланын жаткан жерин кармады, жылуу экен, жыттап көрдү, наристенин өзүнчө бир башкача жыты келип атты. Ошентип ал көпкө жатты... Жатты... Жатты... Келип калышар, кайненеси ээрчитип келер деп күтө берди. Кайненеси келсе да, келип күйөө баласын урушса да, жаакка чапса да ыраазы эле.

Жок, келбеди. Караңгы кирип, түндүн бийлиги орноду, бирок жан адам андан кабар албады. Курсагы курулдап очокко барды. Казан асылып туруптур, ачса, девзира күрүчтөн палоо басылган экен, ошондо эсине бүгүн базар күн экени түштү. Казандагы аштан бурдап-бурдап сугунуп кирди. Майлуу кылып, жештүү кылып жакшы баскан экен аялы палоону. Аялына жана балдарына буйрубаптыр. Балдары палоону жакшы көрөт. Ар базар сайын кой майына палоо басат да, өз тамаркасында өстүргөн памидорго көк пияз, болгар калемпирин, райкан кошуп шакарап кылат, анан дасторкон четинде оо бир убакка чейин бажырап отурушат. Эми болсо Үркүнбай өзү жалгыз. Балдар эмне кылып жатат болду экен – деп жүрөгүн бир зилдетип алды. Өзүн өзү сөктү. Өзүн өзү ургулап-ургулап алгысы келди.

Эртеси таң эрте туруп, Үркүнбай айыл этеги жакты карады. Бүзейнеп балдарын ээрчитип келе жатат бекен – деди. Көрүнбөйт. Эч ким көрүнбөйт. Аңызга кетип калды. Сексен сотых жеринен сербейип сексен түп көчөт калбаптыр. Эми эмне кылат? Кайра жер айдатып, кайра тамеки эгеби, ага каражат да, парникте көчөт да жок. Бу сел Үркүнбайдын эле эмес, этектеги элдин баарынын эгинин кыйратып кетиптир. Түштөн кийин эмчийес дейби, экология дейби, айтор, бир жактан бир кишилер келип, Үркүнбайдын жерин өлчөп-ченеп, кагаздарга кол койдуруп кетти, төлөп берет экен дешти. Көпчүлүк эми тамеки болбойт, айыл өкмөтү жерди айдатып берсе, макажүгөрү сээп таштайбыз, жок дегенде малга азык болор эле дегендей сунуш менен өкмөтбашына кайрылды. Буларды угуп туруп Үркүнбай өзүн кайра дагы бир жектеп алды. Коё турса баары эле ордуна келет экен, буга эле эмне мынчалык ачуусу келип, аялына акаарат келтирди экен?

Караңгы кеч жакындап келатты. Үйүнө баргысы келбейт. Бир ою аялбалдарын келген жок, келбейт деп атса, бир ою келип калгандыр дейт. Акырын басып, бөтөн үйгө бараткандай уурданып кирди өз үйүнө. Кирсе, баары чачылып жатат. Аялы да, балдары да жок. Чай кайнатып ичейин деп плитканы сайса, зырп этип ток урду. Анан колу титиреп, кайра сая албай койду. Ошондо аялынын «эркекке окшоп үйгө бир каралашсаң боло» деген сөзүн эстеди. Үйдүн майда-чүйдөсүн Бүзейнеп өзү бүтүрүп алчу. Эркектин ишин да кылар эле. Анан неге үч талак айтты? Кайсы күнөөсү үчүн?!

Үркүнбай эшикти шарт ачып, балдарын алып келүүгө жөнөдү. Айыл ортолоп барды да, андан ары буту өзү эле шилтенбей калды. Үч балага жеткизбей тосмо болуп үч талак турду.

Ушул жерде классташы Айжамалдын үйү бар. Бозокор. Эшигинен эл үзүлбөйт. Үркүнбай болсо арак да, бозо да ичпейт, ошон үчүн Айжамал менен иши да жок, ал жерге кирип-чыккандарды да көңүлү сүйбөйт. Негедир Айжамалдын үйүнө келгенде буту ошол жакка шилтенгиси келип туруп алды. Аны көрүп Айжамал таң эле калды. Алдына чоң чыны бозо койду. Дем албай тартып ийди. Жаны жыргай түштү. Дагы куйду. Дагы ичти. Кирип чыккандар бүт эле Үркүнбайды карашат. А түгүл бирөөдөн

«үч талак» дегендей дабыштарды кулагы чалгансып кетти. Ошол күнү ал шакар бозого мас болуп, Айжамалдыкында түнөп калды...

Эртеси айылдын эң түз жигитин сөз ээрчиди...

Жан досу деп жүргөн Бирим келиптир. «Эмне болду» – дейт. Айтты. Баарын айтты. Ачуу үстүндө үч талак айтып ийипмин, үч баламды сагындым – деди. Сөктү. Досу сөктү. Эми бир жолун табабыз – деди. Көп өтпөй апасы келди. Үшкүрүнүп-үшкүрүнүп, адегенде уулу Үркүнбайды тилдеп, анан тамекисин тилдеп, кала берсе кудайга да тилин тийгизип, акыры ыйлап-ыйлап ал да кетти.

Кийин кайра Бирим досу келди. Бишкекке муфтийликке барышың керек экен, ошолор жол таап берсе жашайсың, болбосо жок, ажырашасың – деди. Ишенбеди. Айыл молдосуна – мечитке өзү барды.

– Эң оор күнөө кылдың, бирди айтсаң, жарашса болот эле, экини айтсаң болот эле, үчтү айтат деген эмне?! – Молдо секирип кетти. Ал жерде дагы бир классташы сакал коюп, хадис китебин колго кармап отурган экен, сөзгө аралашты:

– Дос, жаман болуптур, бир гана жол – катының башка бирөөгө никеге туруп, анан андан ажырашып чыгыш керек, ошондон кийин гана сен алсаң болот! – Муну угуп Үркүнбайдын жини андан бетер катуу келди. Карарып кетти. Ушул пок билбеген классташы ушинтип атса... – Керек болсо, дос, мен деле аяш менен никеге туруп берем...

Эл айткандай «хизбутчу» классташы ырсалаңдап каткырып күлдү. Үч талак ушул мечитке алып келди, ушуларга кор кылды. Мечиттен унчукпай чыга берди. Артынан классташынын бакылдаган үнү кулагын тешип кетти:

– Аяшты мен алсам, кайра сага бербейм!

Ушуну укканда Үркүнбай артына бир кылчайды. Жетип баргысы, ал жерден сасык сөз чыккан тиги сакалчандын оозун талкалай чапкысы келди. Бирок карманды. Өзүн токтотту...

Үркүнбай айылдын четине чыкты. Алыста чоң суу көрүндү. Үч талакты, үч уулун ойлонуп, өзүн жемелеп-жектеп, кыжыл болуп кыштакка батпай, бу кыштак эле эмес бу дүйнөгө батпай толуп-ташып баратты...

ЧОЧОККЕСЕР

«Чачтарачкана» деген жазуусу өчөйүн деп калган, тактайларынын жарымы чирип, өзү бир жагына ооп турган, ичи эски-уску кайчы, устара, аларды курчута турган кайыштарга жана дагы ыбырсыган майда нерселерге толгон, анча-мынча атыр-упасы бар бул эски будкадан чыгып бара жатып анын эски ээси – ушул будкасындай бир топко барып

калган сакалчан неме артына бир кылчайды да четтери карала-торала болуп кеткен күзгүнүн аркасына колун салып, ал жактан небак ачылып, жарымы түгөнгөн арагын алып чыкты. Алып чыкты да, советтен калган кырлуу стаканга толтура куюп, билинер-билинбес калтыраган колдору менен оозуна жакындатып барып, анан чымырканып тартып жиберди. Тартып жиберди да, арагынан бошогон стаканга чоргодон суу агызып куюп, артынан шимирди. Шимирди да, ичи өрттөнүп, ичегилери курулдап, көзүнө ысык жаш алып, аз-маз турду, анан будкасынын жарыгын да өчүрүштү унутуп таза абага чыккысы келди. Таза абага чыкты да, көп ары барбай арыктын четине кулады...

* * *

Азанчы чачтарачкананын жанынан өтүп баратып, анын свети күйүп турганына баам салды. Саарлап короз кыйкыраы менен мечитке барып азан айтуу бул кишинин адаты. Мисирден жогорку диний билим алып келген азанчы ушул мартам да он беш жылдан берки ишин аткармакка шашылбай келе жатып, арык боюнда жаткан адамды көрүп калды окшойт, биралдын карбаластап, коркуп да кетти, алласы оозуна кептелип, келме келтирүүгө үлгүрдү. Мас экен деди анан, жанынан өтө берди, арык боюнда жаткан адамдан азанчы жийиркенип, анын бир нерсеси ак чапанына жугуп, андан селдесине өтө тургандай шашып баратты...

Оо, бир кезде арыкта жаткан адам менен азанчы да кездешкен.

Анда арыкта жаткан адам атагы таш жарган уста эле. Чочок кесчү. Жаз келип балдардын эти жибигенде ушул «Чачтарачкана» анда жаңы, күркүрөп турган убагы, райондун бардык айылдарынан «баламды сүннөткө отургузат элем», «жээнимди алалдап бериңиз», «уулумду мусулман кылып коюңуз», «ырымдатат элем» деген таклибдер менен тааныш да, бейтааныш да адамдар үзүлбөй келип-кетип турчу. Ал учурда гап кайтармай жок, чочоккесер наштарын жанга салып, кебезин, кийизин, спиртин даярдап, камышын камдап жөнөп калат. «Келиң, уста, келиң» – деп барган жерлер ызааттап тосуп алып, тонун кийгизип, түйүнүн түйүп берип, колунан келгендер беш-он сомун да аябай, устанын зоболосун көтөрчү. Ананчы, анда хирургдар жок, райондо чочоккесер жалгыз уста ушул эле. «Колу жеңил, баарыбыз ушул кишинин колунан чыкканбыз» – деп калышчу райондун эркектаналары. Кайда барса, «келиң-келиң», кайда барса «төргө чыгың».

Ошол киши ушул – арык боюнда чаңга оонап, денеси муздап барат.

Жанагы азанчынын ата-энеси балага зар болуп беш жылдай жүрүшүп, перзенттин айынан оту өчө жаздар кезде келинге кимдир бирөөлөр шыбырап, ырымдалган баланын чочок этин жесең ал жагы алладан го, бирок ушинтип балалуу болгондор бар экен дегенинен эркеги устаны бир жума

ээрчип жүрүп, сүннөткө отурган баланын жумшак этинен экини кыйла адамдан кийин кезеги жеткенде эптеп устага акелеп-жакелеп атып алып келген. Ошону жегендин демиби, же кудайдан болдубу, соңку жылы эле келиндин боюна бүтүп, кийин ушул бала – азыркы ушул жерден өткөн азанчы төрөлгөн. Жашынан молдолукка окуп, аалым аталып, эми минтип кырааты жамаатка жагып, азан айтууга өтүп кетти...

Мечит жактан азан угулганда намазга кечиккен дагы беш-алты киши арыкта жаткандын жанынан өтүп баратып, тигиге жалт-жалт карап, бирок ар кимиси көрбөмүш болуп жолун улай берди. Багымдатка даарат алып бараткан булардын баарын тең ушул уста алалдаган. Коркуп турган, ыйлап аткан, апалары аппак шейшептүү төшөк салып саздап турган баланын үстүнө уста кирери менен ал жерге жарык таң киргендей башка бир жылуулук, сүйкүмдүүлүк орноп калчу. «Бул устанын башкача бир жылдызы бар дешчү», «балдарды мээр чөбү менен багындырып алат дешчү», «ушул устаны бизге берген аллага ыраазыбыз дешчү».

Ушул тапта ушул жерден өтүп бараткандардын баарынын тең ата-энеси ошентиккен. «Кана, балам, чочону көрүп, бир майлап коёлучу» – деп баштачу уста сөзүн. Анан чын эле майын алып чыгып баланын чочогун майлап, жумшак этин башкача бир жагымдуу укалап-укалап, териси кызыганда кичине кымчып туруп, колун спирттеп жууп, анан курч устара менен бир тартып койчу. Балдардын билгени билет, билбегени апасы берген оюнчуктарга алаксып жата берет, уста болсо курмушусун күйгүзүп, кан чыгып аткан жерге акырын басып коёт. Ошондо гана «мусулман болушуң менен», «жигит болушуң менен», «алалданышың менен» деп туугандары балага акчасын да, тапкан-ташканын да көтөрүп келишет, устага болсо алдына аш, үстүнө тон тартылат. Андан ары уста эшикте кезерип күтүп турган дагы башка баланын атасын ээрчип кетет.

Ошентип уста келген айылдагы үч же беш жаштагы балдар жапырт сүннөткө отургузулуп жатып калат. Балдар бири-биринен: «Сени ким отургузган?» – деп сурашат, сыймык менен паланча уста дешет биздин устанын атын айтып. Сагыр балдардын, атасы алыс сапарга кеткендердин үйүнө өзү эле кирип барып, аердин шарты болсо балдарын алалдап чыгып кетет, шарты болбосо өзү менен ээрчитип кетип үйүнө алып барып, мусулман кылып жөнөтүп иет.

Ошол балдар – азыркы чоң кишилер мына устанын жанынан топтошуп намазга өтүп баратат...

Дагы төртөө кетип атат. Эки ата, эки бала. Аталар картаң. Балдар орто жашка барып калган. Бул бараткан бир кездеги балдардын экөөнүн тең жанындагы кары аталары кезегинде бардар кишилер эле, экөө тең коммунист болчу, бирөөсү райкомдо инструкторбу, башкасыбы, айтору, бир балакетинде иштөөчү, экинчисинин атасы болсо колхоздо парторг эле. Экөө тең оо жогору жактан чочуп, баласын отургузду деген партиялык жалаадан коркуп, ушул балдарын ушул устанын үйүнө алып келип, оңбогон көп оокат менен таштап кетишкен, уста өзү ырымдап, баарын бүтүрүп, анан чоңдордун колуна салып берген. Эми бул экөөнүн ошондогу «коммунизмди курчу» аталары да молдо болуп, бул алал – бул арам деп масала айтып отурат, кез-кез дааватка да чыгып калат. Ошондо устанын колуна балдарын тапшырган эски коммунист – эмки молдолор да, он күндөй ак тузун таткан эки бала да, минтип ата ордуна аталык парызын аткарып алалдаган адамдын жанынан жийиркенип өтүп кетти...

«Уста» аталып, «уста» даңкы менен далайга жеткен бул кишинин ишин кийин врачтар бүтүрүп калды, адамдар эскинин калдыгы деп устаны чакырбай койду, а түгүл аны «чочоккесер» деп шылдыңдап карагандар да табылды. Ошондо ал эл кыйналбай тапсын үчүн калп эле ачып алган «чачтарачканасын» жаппай, өткөн-кеткендин чачын алуу менен алектенди, канткен менен бара-бара чач алдыргандар да бул кишиге кемкаттоо болуп, акыры барып күнүнө келсе бир-экөө келип, келбесе жок, бекерчилер аз-аздан арак ичүүчү жайга айландырып, соңунда өзү да кантип аларга аралашып кеткенин билбей калды. Багат-көрөт деген балдары да коммерсант болчубуз деп биргөргө тентип жоголду.

Намазкөйлөр сааркы намаздан кайтты. Алар арыкта жаны чыгып аткан устаны көрбөмүш болуп ылдыйкы көчөдөгү өлгөн жерге көз көрсөтүү үчүн өтүп кете берди...

А устага эртең келишет...

ОРО

(Аңгеме-жанытма)

Ак калпагын баса кийип, калаанын өзгөргөнүнө таңыркай келаткан. Ананчы, өзгөрөт да, анда Прунзе эле, эми Бишкекпи, Быштакпы, иши кылып башкача болуптур. Болгону курусун – жазууларын түшүнбөйт. Машиналары да, кишилери да бөлөкчө болуп кетиптир.

«Күп!» Бир убакта ал суу түтүктөрүн алып өткөндөр текшерип туруу үчүн атайын койгон чуңкурчага – ороого түшүп кетти. Өзү да билбей калды кантип түшүп алганын. Ушунчалык сасык экен «фу!». Таштанды толтура, табактай гана жерден асман көрүнөт. Буердин асманы да башка, киргилт, суз.

Төбөдөн көз албайт, кимдир бирөө көрүп, чыгарар бекен дейт. Кашайып, киши келбейт. Бу чуңкур менен эч кимдин иши жоктой.

Бир убакта башына бирдеке тийди. Жумшак экен, үргүлөп отурган, ойгонуп кетти. Караса, топ. Ороого тигиле тиктеген баланын башы көрүндү, ага бир нерсе деп айткыча ал бакырып жөнөдү. Анан эле бала апасын ээрчитип келди. Аялдын башы көрүнө электе сөзү угулду:

– Тентиген селсаяк, алкаш, баланын жүрөгүн түшүрүп!.. Бөтөлкөнүн түбүндө өлбөйсүңбү?!

– Мен ... ушинтип... ушинтип, – деп келатканда эле ажаан аял:

– Сотко берем! Тентиген! Түрмөдө чиритем! Сени элеби! – «Аптама-тын» коё берген бойдон аялдын доошу сынды.

«Үх!» – деп үшкүрүнүп койду, ороого түшүп кеткен киши.

Эртеси болду. Бир убак бирөөлөр шыбырт алдырбай жакындады. Беттеринен мурда шапкелери көрүндү. Биринин ошол кызыл шапкеси аны көздөй учуп түштү. Айбаны катуу шапке экен, туштап келип мээсин оё койду, ошентсе да тил катты:

– Мени чыгарып койгулачы, байболгурлар?..

– Кимсиң?! Каяктан келгенсиң?! Уурусунбу?!

– Мен... ушинтип... ушинтип...

– Паспортуң барбы?!

– Жок эле...

– Анда жашаган жериңен справка алып кел?!

– Чыгарып койгула, алып келем.

– Акчаң барбы?

Киши чөнтөгүн сыйпалады, кудай жалгап бар экен. Сүйүнүп кетти.

– Бар экен.

Тигилер күбүр-шыбыр болушту. Баштары көрүнбөй калды. Анан эле жип ыргытышты да, кыйкырышты:

– Чөнтөгүндөгүлөрдүн баарын ушуга байла! – Кызыл шапкелердин сөзүн эки кылмак беле, чөнтөк-пөнтөгүн бүт аңтарып, дасоромолуна пукталап байлап жиптин учуна илди. Тигилер тартып кетишти. Ороодогу киши эми чыгарат деп күтүп калды.

– Эй, нашаан бар турбайбы, камаласың! – Асмандан катуу үн чыкты.

– Аның эмне?

– Макоолонбо! СИЗОдо билесиң эмне экенин! Өйдөсү «вышка», бер жагы сегиз жыл, камдана бер, тууган!

– Ай, чыгарып койгулачы, укалар? – Ороодогу киши жалынып ийди, асмандан дасоромолу каалгый түшүп, бетин жаап калды...

Күндөр өттү. Булдуруктап сүйлөгөн, көз айнегинин алкагы жарк-журк эткен бирөөлөр эле бир күнү анын ороосуна баш багат. Алар кишини көрүп эле тилмечини чакыртты. Анысы суроо узатты:

– Эй, эмне жатасың?

– Мен... ушинтип... ушинтип... Чыгарып алгылачы, анан айтайын?

– Биз деген чыгарбайбыз. Биз чет өлкөлүк инвесторлорбуз. Сиз, балким, камакта жаткандырсыз?

– Ой, кайдагы камак! Келатып эле түшүп кеттим.

– Түшүп кетсең, анда англисче билесиңби?

– Аның эмнең?

– Рус тил знаешь?

– Да!

– Да болсо, жаз. Проект жаз! Сени ороодон чыгарып алуунун проектисин жаз, сметасын түз, анан аны обосновать эт, ошоякта англисчеге которт, 8 нускада компьютерде бастыр, дискетин кошо бизге бүгүн түшкө чейин тапшыр!

– Ой, мени ушул жерден чыгарып эле койгулачы, байболгурлар, башкасынын кереги жок.

– Биз деген конокпуз. Өлкөнүн ички ишине кийлигише албайбыз. Сени чыгарыш-коюш ал өлкөнүн ички иши. Андан көрө жакшылап проект жаз, о'кей! – Алтын алкак көз айнекчендер да көздөн кайым болду.

Түн кирди. Бирөөлөр ороонун оозуна жакын келишти. Аял-эркектей көрүндү. Эми карайт деп үмүт кылды чункурдагы киши, карашпады. Уят сөздөрү чала-була угулду.

– Эй, үстүнөргө буудай толгур адамдар, ыраким кылгыла?!

Үндөн чочуп кеткен аял-эркек экөө тең обдула ороонун ичине үнүлдү.

– Чыгарып койгулачы?! – Араңжан кыйкырды тереңден.

Бир убакта караңгы асмандан шуулдап бирдеке келаткансыды. Сүйүнүп кетти. Тартып алар жипти таштады го деп ойлонгончо маңдайына чалп этип былжыр нерсе жабышты. Маңдайы жарыла жаздады. Жабышкан

нерсени үрүл-бүрүл жарыкка тосо берип араң көрдү, балдар майрамда үйлөп алчу шарбы деди, окшобойт, узунураак, мындайды көрбөптүр, шардын мүйүздөрү жүрөт, ичине түкүрүп-шилекейлеп коюшкандай.

Ошентип алар да кетип калышты.

Күндөрдүн биринде төрө попорос соргон папкачан бирөө көрүндү.

– Эй, эмне жатасың?

– Мен... ушинтип... ушинтип эле... түшүп кеттим.

– А жакшы болуптур! Биздин фирма ушинтип ор казып коёт, терең казат, а сага окшогон башы жоктор түшүп кетет, жат эми, жата бер!

Ороого түшүп кеткен киши жанталашып кыйкыра берди. Бир келин астейдил карады.

– Ой, кызым, ушу сен чыгарып койчу?

– Чыгармак элем, ата, базарга шашып атам. Бүгүн «Дордойдон» оптом өтүк алып, Сургутка кетип атам. Азыр убакыт жок, ата, келем, көп акча алып келем, карагай тарткан аркан сата келем, ошондо сизди чыгарып алам, сөзсүз, күтүңүз ата, чыгып кетпеңиз, күздө келем, күздө! – Келин доошу үзүлүп-үзүлүп өчтү.

Бир күнү дагы уйкудан ойгонсо папке көтөрүп керсейген бирөө турат. Чочуп кетти. Төш чөнтөгүнөн кызыл күбөлүгүн ороонун түпкүрүнө карай көрсөттү.

– Мамлекеттик салык инспекциясынанмын.

– Ой, чыгарып койчу?

– Эмне? Салыктан качтыңбы? Фамилияң ким? Кайсыл салык инспекциясында катталгансың?

– Ой, мен деген ороого түшүп кеттим! – Салыкчы түпкүрдөгү кишинин сөзүн укпай эле, чөнтөгүнөн чогултма темирден жер өлчөгүчүн алып ороонун узун, туурасын ченеп кирди.

– Та-ак, сиз канчадан бери буерде жашайсыз?

– Ой, көп болду. Кокус түшүп кетип эле...

– Көп болгондо канча?

– Билбей калдым. Күн санамай жок.

– Эмне, аерде гезит жокпу?

– Жок.

– Телевизорчу?

– Жок. Буер деген ороо.

– А-а, орообу? Буер деген мамлекеттик ороо, демек, сиздин менчигиңиз эмес! А сиз ороодо жашап, жан багып атасыз, туурабы? Жаныңыздан ысык суу өтөт, канализация өтөт, андан пайдаланасыз, туурабы?

– Туура, туура.

– Демек, сиз налог төлөшүңүз керек! Баса, канчадан бери жашап атам дейсиз?

– Билбейм! Билбей калдым.

– А канчага чыктыңыз?

– Алтымышка!

– Алтымышка, та-ак.– Салыкчы чөнтөк калькуляторун алды да, санап кирди. – Демек, сиздин НДСиңиз 625 миллион эски рубль, 67 миң кыргыз сому, подоход налогуңуз 48 миң, суу, жер, жол салыктарыңыз 106 миң, ысык сууга 13 миң. Төрт күндөн калбай төлөнүз, биздин эсеп-кысап мына! – Жигит эңкейип бир кагаз ыргытты. Кетип калып кайра келди.

– Эй, налогоплательщик, азайтам десең, акырын өзүм менен сүйлөш, «пополам» кылабыз! – Кытмыр күлдү да, басып кетти.

– Хело! – деди бир күнү келген бир топ киши тосток көздөрүн, жайнаган каллаларын сунулта. – Биз жапон журналисттерибиз.

– Мени ороодон тартып койгулачы, буудай толгурлар?

Микрофондор сунулду. Камералар тартып кирди. Фотоаппараттар жаркылдайт, чакылдайт.

– Биз болгону бир саат убактыңызды алабыз.

– Алгыла! Алгыла! Мен бошмун да! Сурай бергиле! Ушерден чыгарып эле койсоңор болду.

– Айтыңызчы, сиз азыр өзүңүздү кандай сезип атасыз?

– Жакшы! Эң жакшы! – Ороодогу киши өчөшүп кыйкырды. Тигилер шашыла жазып кирди.

– Сизге жашаган жериңиз жагабы?

– Оо, абдан!

– Гуд! Гуд! Кыргыз туусунда күнкараманын тартылганы жапон-кыргыз боордоштугунун символу эмеспи?

– Ой, билбейм!

– Гуд! Гуд! Сизге ким окшош, жапондорбу, орустарбы?

– Жапондор! – Тигилер баары каткырып кол чаап ийишти.

– Баткен согушу кимдин айыбынан башталган?

– Менин! – Ороодогу киши жини келип кетти. Тигилер коштошпой шашып жөнөп калышты.

Ороодогу киши эми ыйлай берди. Көз жашы соолгуча ыйлады.

Бирөө байкап калды. Ороого карады. Чачтары үрпөйгөн аракор экен.

– Аякта бош бөтөлкө жокпу?

Киши жан-жакабелин карады. Бөтөлкө сыныктары толтура.

– Бүтүнү жок.

– Мм... А сен эмне аерде жатасың?

– Түшүп кеттим.

– Кантип? Бөтөлкө издеп келаттың беле?

– Тартып алчы? Чыгарып койчу? Жок дегенде сен аячы мени?

– Буякка чыкканда эмне? Жата бер! Сеники жыргал, баш жазам менен ишиң жок. Ороодон чыксаң эле эмне, буяк деле ороо. Сеники кичине ороо. Өзүң гана сыясың, сенден эч ким талашпайт. А буяк чоң ороо, ошончо

чоң ороо болсо да адамдар батышпайт, сыгылышып-тыгылышып ит болушат. Мен ошон үчүн ичем.

– Эй, чыгарып койчу, арак деле алып берейин?

– Чыгара албайм. Чыкпа. Андан көрө бирөө бош бөтөлкө ыргытса сындырбай тутуп ал да, кайра мага бер. Кой, кеттим, баш ооруду, «пах-мел» кылайын. Хоп.

Дагы бир күнү кишилер ары-бери өтүп дүпүрөп калышты.

– Жапкыла! Жапкыла! – деп кыйкырды бирөө.

– Ой, адам бар экен мында! – Экинчиси төмөндү тигиле карады.

Анысы узун бойлуу, калдайган кара шляпа кийген орус экен, жалкоо-лоно күлө карап:

– Биздин шаарда мындай өңгүл-дөңгүлдөр, чуңкурлар, ороо-сороолор болбош керек, жакында шайлоо келатат, – деди да чөнтөк телефонунан бирөөгө каткыра күлдү. Анан ороодогу кишиге карап:

– Артиссиңби?

– Жок.

– Бийчисиңби?

– Жок.

– Кикбоксер эмессиңби?

– Жок.

– Анда жата бер. Ме, караңгыда муну жагып тур, гумпомошь! – деди да бир ширеңке ыргытты.

Ороонун оозун жаап жатып, бирөө төмөнгө кыйкырды:

– Тууган, караңгыда чыдап жатып тур. Он эле мүнөт, он мүнөт. Президенттиби, премьерибди, бири өтөт экен. Уят болбойлу. Сен эми эптеп чыда?

Ааламды караңгылык басты. Көп өтпөй машиналар чымын-куюн өткөндөй болду.

Ороонун капкагын бирөө көтөрдү да, төмөн кыйкырды:

– Капкакты алып кеттик, президент өтүп бүттү, эми кайра кайтарда алып келип коёбуз.

Ороодогу киши ага унчукпады. Чыгарып ал деп да айтпады. Дагы бир күн тили чулдур дагы бирөөлөр келишти. Ороодогу кишини көпкө тигилип турушту, чамасы өң-алеттен кетип, адамдыгы билинбей калганбы:

– О ушу жарайт! – деди, анан, бөтөлкө ыргытты. Ороодогу аны сындырбай кармап калды.

– Ич! Ич! – дешти. Кандай ичишти, кандай сүйлөштү үйрөтүштү. Тигилер видеого тартып атышты. Эриндеринен куултуп пиво жутту, анан тамшана:

– Пивка попьем! – деп койду тигилердин үйрөткөнүн кайталап.

– Гуд! Гуд! – дешти өйдөдөгүлөр кол чаба. А ороодогу киши рекламалык роликке тартылганын, эми аны саат сайын көрсөтөрүн билген

жок. Тигилер акча таштап коюшту, буюкта акчаңдын кимге кереги бар, же дүкөнү болбогондон кийин.

Бир күнү эле каракомок болуп жабалактаган сансыз көп бет ороодогу кишини күндөн калкалап калышты.

– Биз деген партияларбыз! – дешти көпчүлүк бир ооздон. Киши унчукпады. Чынында партиясын түшүнгөн жок, партиядан коркчу, илгери коркуп калган.

– Эй, сен коммунистсиңби?

– Республикачысыңбы?

– Кы-Ды-Кесинби?

– Социал-демократсыңбы? – Иши кылып билбеген сөздөрдү сурай беришти.

– Мен эч нерсе эмесмин! Ороого түшүп кеткен кишимин. Кыргызбаймын! – Жаны чыга ачуулуу кыйкырды ал.

– Кайсыл партияны каалайсың? – Анан алар аарыдай ызылдап программаларын окуй башташты. Кызык экен, кызыгып калды. Өлө жакты. Ичи жылып:

– Ким мени ороодон чыгарып койсо ошонуңарга өтөм!

Асмандан кагаздар жаады.

– Не кылам?

– Кол кой! Кол кой! Колунду эле кой!

Баарына кол коё берди. Өйдөдөгүлөр жөнөй башташты. Жан талаша кыйкырды:

– Менчи?! Мени чыгарып кеткиле?

– Жата тур, азырынча сенин керегиң жок! Жакында депутаттык шайлоо болот, президенттик шайлоо болот, ошондо керек болосуң! – Асмандагылар ашыгып кетип калды.

Күндөр өтүп, күүгүм аралаш бети таанылбаган, доошу корулдаган бирөө шырып алдырбай пайда болду да, адегенде шыбырап үн катты:

– Гражданин, эмне жатасыз?

Жаткан киши тура калды, ушундан үмүт кылды:

– Мен ушинтип ороого түшүп кеттим... Чыгарар киши жок...

– Ой, сакалың бар турбайбы?

– Ооба, сакал өсүп кетти. Жүн менен тырмак өсө берет экен...

– Шылдындаба! Мен деген ЭС-ЭН-БИнин полковниги болом.

– Аның эмнең?

– Эмнесин көрсөтөм сага, террорист-экстремист, вахабист! – Ороодогу киши тигинин сөзүн түшүнбөдү, урушуп атканын гана боолгоду.

– Баткенге басып киргениңер үчүн миндегениңерди түрмөгө чиритебиз! Айтчы, кайсы террористтик уюмга мүчөсүң? «Аль-Жихаддансыңбы?» «Талибандансыңбы?» «ИКЖПдансыңбы?» «ОТодонсуңбу?» «Товбандансыңбы?» «Хизбут-Тахриденсиңби?» Усама

Бен Ладенди тааныйсыңбы? Жума Намангани тууганың эмеспи? Сен буерде улуу урматтуу Президентибизге террористтик акт жасаганы жатасыңбы? Кана куралың? – Ороодогу киши коркуп кетип, чын эле куралым бар окшойт деп жан-жагын караштырды. Кудай жалгап, акыр-чикир, заң-паңдан башка эчтеке жок. Үстүндөгү күпүлдөк атып салат экен деп коркту, бирок ал аткан жок, баш бармагы менен мурдун басып ыйынды эле чимкириги атып чыгып, ороодогу кишинин бетине жабышты. Дагы бир-эки жолу какырынып, жөтөлүп төбөдөгү киши бир жакка басып кетти.

Кой, – деп ойлоду ороодогу киши, – өйдөгө чыкпай эле коёюн, андан көрө бирөөлөр келсе аялымды чакыртайын, анан аны да ороого түш дейин, экөөбүз ушул жерде балалап, Алтымышбай, Жетимишбайларды жаратып, көбөйө берели, бул жакка көнүп да калдым, ороом да болсо – үйүм, үйүмбү, гөрүмбү, ушундан өтөөр жай ааламда калбай калыптыр.

Анан үнүнүн баарынча катуу кыйкырды:

– Эй, мени – Кыргызбайды, ороодон чыгарбагыла.

КИШИ СООДАСЫ

– Чоң эне, энем сизди кечки алтыда биздикине келсин, балаңыз звантете экен деди. – Абысынынын эш болор небереси ушинтип эле чыгып кеткенде ойноок баланын колуна кант-саңт бере коюшту да унутуп, Орунбү шалдырап отуруп калды. Пиялада бир ууртам чайы да ичилбей сууду.

Анан Маматалиси менен сүйлөшө турган күн болсо, уулунун үнүн уга тургандын пайити келип калса, чай кайдан өтсүн. Маматалиси болсо төрт жыл мурда үйдөн чыгып кеткен, биринчи Орунбордомун, базарда иштейм деген, анан эле Сургут жактамын, газда иштейм деген, бир жыл болду Новосибирге кеткен, чоңдордун үйүн салып атабыз деген. Алтыжети айда бир тилийпон кылып коёт.

Орунбү чайын да ичпей, дасторконун да текчеге койбой, бутуна паттайы калишин салып, бекиткен курутунан, сары майынан кичинеден алып, абысыны Тургундукуна жөнөдү.

– Алтыга дагы алты саат бар го, – деп абысыны Тургун күлүмүш болуп, бирок баары бир азыр эле келет болуш керек деп күтүп атканбы, булоолонгон буудай нанын, катта пиялаларга бардыкындай куулган сары май, каймактарын, канттарын жайнатты. Орунбүгө булардын бири өтсөчү. Алты саат ой басып, нес болгонсуп отура берди.

Алтыга аз калганда Тургун кол тилийпонун алып келип, Орунбүнүн алдына таштады.

– Чыңырганда мына бул көгүн басып, сүйлөй бересиз, – деди да, андан кийин дагы кошуп койду, – этият кылыңыз, колунуздан түшүп-пүшүп кетпесин, бул бир уйдун пулуна келген.

Күйгөндө да ушул Тургундан күйдү, жаңы келин болуп келгенде үстүнө үйү тургай илип алар чапаны жок эле, кайниси экөөн ыраматылык чалы менен Орунбү жетимсиретпей багып, иш таап, там салып берип, эл катарына кошкон. Кийин эле балдары тын чыгып, Орусияга кетип, күндө-күн алыс сүйлөшүп турушат, айына бир күндө – ар айдын үчүндө айлык салат, аны алган күнү Тургун Ноокаттын почтасына, базарына батпай бажактап келет. Жанагы соткени да ошол балдары берип ийген, күндө сүйлөшүп туралы деп.

Орунбүнүн Маматалиси болсо сотке салмак түгүл, өзүн өзү эптей албай, ушул төрт жылда бир жолубу, эки жолубу пул салымыш эткен. Жалгыздыкы кыйын, же уруша албайт, же келе бер бери дей албайт. Анан калса баласы турбай жүрүп турган, аркасы бар, айтканын бербейт.

Мына саат алты болду, алты жарым болду, Орунбүнүн чый-пыйы чыкты. Кайра-кайра Тургунду беймаза кылып: «Маматали чалбайт го», «Муну иштеген немеби», «Ал жактын сааты менен айтпады беле» дегендей суруолорду бере берди эле Тургун да бир-эки жолу жаман көзү менен карап, акыры: «Атасы экөөндү тартып нымтырап жүргөндүр да, баланыз бала эмес эле сексен кило гөш да» – деп койду. Орунбү жаман болуп кетти. Жүрөгү мыжыкты. Дагы бир нерсе десе, «балаңа сотке алдырып албайсыңбы» же «жанагыл беш коюңу сатып сотке алып албайт белең, менин балдарымдыкын талашпай» дегени турат. Эмне десе да эп да, сотке ошонуку, сагынган уулунун үнүн ушул алакандай нерседен укканы турбайбы...

Аңгыча жерде турган сотке жаны чыга чырылдап калды. Орунбүнүн жүрөгү элеп-желеп болуп калтыраган колуна тигил чырылдаган нерсе илишпей турду. Колун узаткансыды, бир нерсени баскандай болду, «Маматали, Маматали, айланайын» дегендей болду. Угулбады. Эч нерсе эшитилбеди. Тургун да, анын ойноок небереси да эшиктен кирип келди. Ошондо гана ал эсин жыйды.

– Чоң эне, сиз башканы басып коюпсуз. – Ойноок бала Орунбүнүн жүрөгүнө от сепкендей кылды. «Эми сүйлөшпөй каламбы», «Маматалимдин үнүн укпай каламбы», «Апам сүйлөшкүсү келбей атат экен деп Маматалим кетип калабы» дегендей ойлор биринен сала бири башын тумандатып атканда, сотке кайра чыралдады. Орунбү баланы карады. Бала соткенин бир топчусун басып, Орунбү энесине карматты. Үн чыкты. Маматалинин үнүбү, башкабы, Орунбү жакшы ажырата албады, колундагы эбелектей нерсе ыргып кетпесин деп коркуп, маккам мыжыгып алды. Үн угулбай калды. Чамасы сүйлөшүп бүтүштү. Эмнени түшүндү? Эч нерсени, болгону орозонун башында барып калам, тууган-уруктарга ооз ачырам, бир-эки семиз кой... Ушуларды гана түшүнгөндөй болду.

Ушуларды укканга да ыраазы эле. Акыры эртең арапа, бүрсүгүнү рамазан айы башталат, бир жума, ашып кетсе эки жумада уулу келип калат. Ошонун келишин төрт жылдан бери күтүп атпайбы...

Орунбү үйүнө баратып, жанагы сүйлөшкөнү чын эле Маматалиби, же башкабы, чын эле ал келем дедиби деп аябай ойлонду. Бул ойдун баш-аягы жок, түнү да кыйнай берди, уктабады. Таң атып-ата элек туруп, сааркы намазын окуп, кудайга жалынып, карангыда ойлогондорун ишке ашырыш үчүн бир коюн салып, Оштун маршруткасына биринчи болуп келип отурду, мындайда же убакыт өтсө кана, же жанагы тарпы чыккан машинага адам толсо кана...

Ошко жетпей Жапалакка келип түшүп калды. Бул жерде бөлөсүнүкү бар. Жылда, жыл алыс келип турат. Ошол бөлөсүнүн бойго жеткен кызы болуш керек эле. Кичине чагында айылга келип жүрчү, Маматали ойнотуп калат эле, экөө ынтымак ойношчу. Анан Маматалини да ушулар Ошко соттун окуусуна киргизген, кирип эле кой, пулун салып тур, тизмең жүрө берет дешкен, тааныштары көп экен. Төрт жылдан бери Маматалинин окуусу жүрүп атабы, жокпу, аны менен Орунбүнүн иши да болбоду, Имар конушусу айткандай азыркы окуу да окуубу, азыр адам окубай, пул окуйт. Орунбү үчүн анан калса баласынын сот болушу да эле анча керек эмес, баласы адам болсо, аман болсо болду.

Зиягүл бөлөсү экөө сабиз баскан жерде да, очок башында да паллоо кылганча гап созушту. Улам эле Орунбү бөлөсүнүн сөзүн буруп кызыккан кызы Гүлжанды сурай берди. Ишин сураса Зиягүл анысын жактырбагандай: «Ошто иштейт, үймө-үй кыдырып атыр-упа сатат» – деп койду. Орунбү ушундай да кесип болобу деп таң кала карады эле: «Сулуулардын жарышына катышат элем» – деп миңге, жок, миң сом эмес, башкасын айтты, чамасы амирканын пулун айтты, көйнөк алып бир гөрүнө барам деп оолугуп жүрөт деди. Ушуну угары менен Орунбү болбойт экен деди. Кечинде баягы Гүлжан, азыркы Гуля келди, таежесин тааныбадыбы, тааныбашка салдыбы, кайдыгер гана карап коюп кирип баратты эле, апасы урушса, тоготпой, ооз учунан учурашымыш болду. Ошондо Орунбү ал кыздын көчөгө кийген кийиминен киндиги көрүнүп турарын, киндигине кулаксөйкөгө окшош бир нерсе тагып алганын баамдады. «Болбойт» – деди. «Киндиги көрүнгөн моданы атайын кыргыздар туубас болуп көбөйбөсүн деп башка элдер ойлоп тапкан» деген маалим кайнисинин кеби кулагына шак келе калды. Ошон үчүн «болбойтун» айтты. Анан бул үй-бүлөгө таарыгандай унчукпай жатып алып, таң эртеден туруп, дагы туугандарына айылчылап Гүлбаарга кетти. Тагасынын Аписа деген бир кызы ошол Гүлбаарга түшкөн. Алар менен кемкаттоо эле. Аписа жаркылдап тосуп алып, айыл-апанын баарын сурап кобурашып оңуп калды. Кыз бала ушул да. Өзү чамалагандай эле Аписанын бойго жеткен кызы бар экен. Сураштырды. Бирөөгө болуп койгонбуз, кулаксөйкө салып кеткен, майрам сайын белек-бечкегин берип турушат, баласы Түркияда молдолукта

окуйт, бүтүп келери менен кол менен алабыз деп атышат деди. Ушуну укту да, аерде түнөбөдү. Төө-Моюнга өтө берди. Ыраматылык күйөөсүнүн бир ашинасы бар эле, Тогузбай деген, аны издеп суй жыгылды, акыры сүрүштүрүп жүрүп тапты. Таппай талаада калсын, бере турган бир эмес, эки небереси бар экен. Болбойт деди, түз эле силерге ылайык келбейт деди, булар чөлдүн кыздары, силер тоолуксуңар деди. Тогузбай аяшынын ачуусу чукул болуп кетиптир, кучунашы кармап турат. Ырабдайы айнып, кеч кирип калса да, эштеп таксиге жетип кете берди.

Бир күн дем алып, эртеси тоолук болсок, тоолук издеймин деп Папанга келди. Илгерки төркүн журту. Сүрүштүрүп атып ылайыгын жолуктурбады. Бирөөсүнүн сүйлөшкөнү бар болсо, бирөөсүнүн окуусу көп экен, биринин атасы ичсе, биринин апасы жөнсүз. Ошентип Папандан да куру кайтты.

Анан Көк-Бел, Жар-Коргон, Кожоке, Алике, Байыш деп отуруп Маматалисине келин тандоодон жолу болбоду. Жакшысын, ылайыктуусун издеш керек да, акыры бул киши соодасы эмеспи деди өзүнө өзү. Баарынан да жакшы бир санаалашы, канча малың бар деп сурады эле, Маматалиге атап жүргөн беш коюм бар деп айтканда, мурдун чүйрүп, сен бул жакынкы он жылда келин ала албайсың деп тескери карап кетти. Дагы бир жерде кызыбыз жаш десе, бир жерде дагы келерсиз деп иттен чыгарып кутулду. Өзүнүн айылында болсо кыздар куруп кеткенсип, жарымы Казакстанга тамекиде иштегени кетсе, жарымы Бишкекте швея деген бабирикасына кирип алышыптыр, олар турмушка чыкпайт имиш.

Акыркы үмүт деп, киши соодасы деп ичкиликтерге кеткен кыздарга барып көрөйүн деп айылдан кеткен кыздарды сүрүштүрүп Беш-Буркандан түшүп, Жалы менен Көк-Жарын, Кара-Тейити менен Бел-Өрүгүн кошо кыдырды. Бир жерде калыңга жүз миң сурап качырды. Дагы бир жерде кыздын себи даяр, төрт килем кылып койгонбуз, балаң менен сүйлөшсө эле, бири-бирин жактырышса, биз кайда кетет элек, келин кылып тууруңа кондуруп ал дешти. Ал кыз жакпады, бою пакана, түсү инди кара неме экен. Маматалиге пар эмес, акыры киши соодасы да.

Канткен менен Орунбү үч-төрт жерди чоттоп да койду, ошолордун бирине токтолсо да болгудай, бир гана аларды Маматалиси келгенден кийин масилаатташса ылайыктай...

Дал ушул кезде Маматали Новосибирск – Бишкек поездинде эле. Жанындагы көгүлтүр көз Ольгага улам-улам суктана карап, апасы жоолук салганда кыска чачтарын кантип катар экен деп, тынбай үйрөткөн «ырахмат, мен сизге келин» деген сөздү кыргызча кантип айтар экен деп, айылдын чаң жолунда шиш такасы менен кантип басар экен деп, ар кыл нерселерди кыялданып, кыялында ойлогон нерселерге ичтен жылмайып келе жатты...

Поэзия

**Назбүбү
ЭГЕМБЕРДИЕВА**

Мен көлгө жалгыз келдим

(Пародия)

**Мен көлгө жалгыз келип байыр алдым,
Кыз сүйдүм, мээримиңен кайыр алдым.
Жаштыгым татаал жолдон бир жаңылып,
Долондон канатымды кайрып алдым.**

(Илиястын ыры)

Жолдошбек БУЗУРМАНКУЛОВ

*Кагаз сурап келди элең ыр жазат – деп,
Төрт барак дептеримден айрып бердим.
Мага арнап сүйүү ырын жазат десем,
«Долондон канатыңды кайрып» келдиң.*

ЭГЕМБЕРДИЕВА Назбүбү Сатымкуловна – 1947-жылы Талас районундагы Көпүрө-Базар айылында туулган. 1965–1970-жылдары КМУнун математика факультетин бүтүргөн. 1970-жылдан ушул күнгө чейин Жусуп Баласагын атындагы Улуттук университеттин маалымат жана байланыш технологиясы институтунун жогорку категориядагы усулчусу, жогорку математика жана технология кафедрасынын улуу окутуучусу болуп эмгектенүүдө.

Кыргыз Республикасынын эл агартуусунун отличниги, Улуттук университеттин эмгек сиңирген кызматкери, эмгек сиңирген ардагери. Математика боюнча окуу-усулчулук колдонмолорду жана китептерди жазып чыгарган. Жакында эле «Турар» басмасынан «Коломтобуз өчпөсүн» аттуу ырлар жыйнагы жарык көрдү. Бишкек шаарында жашайт.

Аны да жөн жазбастан таиш боор болуп,
 Аселден Ильясты айрып келдиң,
 Алты күн үшкүрүнүп кейип жүрдүң,
 Аларга кеткен окшойт бардык нервиң.
 «Бир жазгың, жөн отурбай сен дагы» – деп,
 Артып калган үч баракты кайрып бердиң.

Классмаштар

Сүйлөшөлү өткөн кезди эскерип,
 Биздин жаштык бүгүн турсун эстелип.
 Учкан күндөн биз талпынып уядан,
 Кырк жыл өтүп, олтурабыз кез келип.

Кана эмесе, черден чыгып алалык,
 Кеткен элек туш-туш жакка таралып.
 Бирок дайым жүрөктөрдө сакталуу,
 Таластагы жоогазындай балалык.

Канча тезгил агылбады, кетпеди,
 Кайран жүрөк канча сезим сезбеди.
 Канат байлап, чоң турмушка атказган,
 Учкан уя Токтогулдун лектеби.

Кандай иште, кандай шартта жүрбөдүк,
 Канча жолу кайгырбадык, күлбөдүк.
 Кара чачтар бубак болуп жолуктук,
 Уулдар түгүл, неберелер үйлөнүп.

Алды жакта жашоолор бар дагы да,
 Алтымышты басып өттүк жабыла.
 Кыроо баскан чачыбызга карабай,
 Жүрөктөр жаш, келип турат табына.

Тагдыр берген өмүрлөрдү сүрөлү,
 Муздабасын курбулуктун илеби.
 Урпактарды тааныштырып дайыма,
 Мындан ары кол үзүшпөй жүрөлү.

Университеттн угкан уям

*Ойноок кезил оор турмушту сезе элек.
Беш көкүл кыз, он сегизге жете элек,
Алга сүрөп аруу максат-тилектер
Жүрөк толо кыялдарым жетелеп,
Аттап кирген босогоңду ошол кез,
Күнү бүгүн дале эсимден кете элек.*

*Билим алдым, өстүм-өндүм, жетилдим.
Кырк беш жылдык өмүрүмдү кечирдим.
Кээде күндөй, толкуп, чачып нурумду,
Кээде айдай бир четимден кетилдим.
Сенде окуган, сенде иштеген жылдарым
Бүт жашоомдун өзү дешке кепилмин.*

*Өмүр көчү улап алга сапарын,
Алтымыштан ашты менин катарым.
Антсе дагы көнгөн ишти таштабай,
Кадилкидей кызмат кылып жаталын.
Ар бир күнү ишке келип шык алам,
Батасынан Баласагын атанын.*

Агайларыма

*Мени окуткан агайлар ал кездеги,
Зыңгыраган жигиттер галстукчан.
«ШП» түгүл шыбырап айттырышпай,
Акыйкатты ишинде калыс туткан.
Келесиңер улгайып барган сайын,
Бирок дале тайыбай калыс нуктан.*

*Темаларды мээге орнотуп коюшчу,
Лекцияда китеп, дептер карабай.
Алып кетчү ажайып бир дүйнөгө,
Интеграл, функцияларды аралай.*

*Сезимдерде дарс окуган мезгили,
Сеңсел чачын тарап коюп салаалай.*

*Алтымыштан ашты азыр курагым,
Өстүм, өндүм, мен да үй-бүлө курадым.
Окутуучу адистигин аркалап,
Эже-агайлар жолуңарды уладым.
Силер менен кездешкенде өзүмдү,
Тээ, илгерки студенттей туямын.*

*Өтөөр жылдар чубалышып дагы айлар,
Күн артынан ээрчий берээр ар айлар.
Жаш туундарга билим берген силерге
Карылык да жологондон абайлаар.
Узак жолдо Тайторудай талыкпай,
Узун өтүр сүргүлөчү агайлар.*

Белек болуң...

*Тунутдан көңүл тынып калган кезде,
Шум ажал колдон жулуп алганды эстеп.
Көзүңдөн жашың эмес каның агат,
Көр үстүнө куран окуп барган кезде.*

*Өтпөсүн мындай азап эч бир баштан,
Көзүбүз кургаар бекен ысык жаштан.
Сагынып барып калсак биз түрзөңө
Сүрөтүң тиктейт бизди муздак таштан.*

*Кагылам карап турган карааныңан
Кете албай кылчактаймын карап улам.
Кудайым тилди берсе айтаар элең:
«Карыпсың, байкуш апам, баягыңдан».*

*Кулунум ким ойлоптур өлөсүң – деп
Жаш бойдон о дүйнөнү көрөсүң – деп.
Жан салса бир тынымга айтаар элең:
«Апаке, мынча неге чөгөсүң?» – деп.*

Артында калгандарга жөлөк болуп,
 Атаңа жүрбөйт белең, өнөк болуп.
 Арман ай, отуз жаштын даамын татпай,
 Арабыздан жөнөп кеттиң бөлөк болуп.
 Айлам жок арбагыңа арнап жазган
 Калса экен ушул ырым белек болуп.

Карачы ойдун эзгенин

Ажалың кара таштайбы,
 Азантуу күндү баштайбы.
 «Тирилбейт эми!» – десем да
 Жүрөгүм болбой жатпайбы.

Элестей берет көздөрүң,
 Угула берет сөздөрүң.
 «Жашыңды токтот!» – десем да
 Тил албай жатат көздөрүм.

«Кайрат кыл эми» – дешкенин,
 Кулакка алып сезбедим.
 «Ойлобо болду!» – дешсе да,
 Карачы ойдун эзгенин.

Кар жааганда

Ажайып ак дүйнөгө келген өңдүү,
 Бар тарап апкак болуп агып жатат.
 Асман, жер бириккени актык менен,
 Аялуу жүрөгүмө жагып жатат.
 Дарактар дүйүйүшүп ак жалынып,
 Кайыңга шөкүлөсүн тагып жатат.
 Теремел турган менен темирөөдө,
 Өтүрлөр саат эсебин кагып жатат.

*Бүртүгү кардын эрийт кирпичимде,
Илээшип келе калып жел үйлөсө.
Буйгалап күрткүлөнүп калаар беле,
Буулугуп кар учурган жел үйбөсө.
Басылып аппак карга торлорунан,
Боз түтүн чубалжытат көп үй, көчө.
Кычырап сезимдерди кар жаңыртуу,
Ачылат туңаяудан көңүл көчө.*

*Жүрөгүм бир нерсени күткөн окшоп,
Зуу каккан зымдар сытал тамыларда.
Өрөкүп кандайдыр бир сезим коштоп,
Кыялды жандай учуп, алып алга.
Мен дагы жетеленип бараткансыйм,
Түгөнүп баш тартуудан калып арга.
Мейкинге сиңип кеттим кыялымда,
Калтырып бул саптарды баарыңарга.*

*Проза***Казакбай
АБДЫШЕВ**

КАЗАК КЫЗЫ

(Аңгеме)

Кыз чочуп ойгонду. Анын оюна адегенде эле: «Саат канча болду экен? Кечигип калган жокмунбу?» деген дүрбөлөндүү суроо келди. Үйүр албаган көзгө бөлмөнүн ичи али караңгы болучу. «И-и, али эрте көрүнөт» – деп кыз өзүн өзү жооткотуп койду. Эми ал көзүн жумбастан ошо, чалкасынан ойлуу жатты.

Нарыта коңшу керебеттерде уктап жатышкан эки аялдын бир калыптагы дем алгандары угулат. Сыртта жамгырдын тамчылары терезенин төмөнкү этегиндеги калай темирди дыбыр-дыбыр каккылайт. Кыздын оюна кетти: «Түндө жатаарда жааган жамгыр али басыла элек болсо керек. Бу, Украина жери аябай жаанчыл болот тура». Анан анын оюна бүгүн узатканы жаткан агайы экөөнүн мурдагы күнү көлгө барып, кайра келатканда жолдо өтмө катар шөптүрөп, жамгыр алдында калышканы эсине түшүп, өзүнчө үн чыгарбай күлүп жиберди.

Кыздын көзү бара-бара караңгылыкка үйүр алып, бөлмөнүн ичи мурдагысынан жарык боло баштагансыды. «Жок, саатты карайынчы. Бөлмө ичинин караңгы көрүнүп жатышы күндүн бүркөгүнөн болуп жүрбөсүн?» – деп кыз кантсе да шектенип, берки экөөнүн уйкусун бузбоонун аракетинде керебетинен акырын жылбышып түшүп, ич көйнөгүнүн үстүнө халатын жамынды. Тумбочканын үстүнөн кол саатын издеп таап, анан эшикти чебердеп ачып, коридорго чыкты. Биерде лампочкалар күйүп, жарык болучу. Сааттын жебеси бештен жыйырма үч мүнөт өткөнүн көрсөтүп турду. «Ай-и-ий, кечигип калган турбаймбы? Кап! – деп кыз катуу дүрбөлөңгө түштү. – Автобустун жөнөөрүнө алты-жети гана минута калган тура. Үлгүрөр бекем?»

Кыз бөлмөгө кайра тез кирип, көйнөгүн издештире баштады. Карбаластап, шашканда буюм да табылбай калабы? Кийим илинүүчү шкафтын ичинен колуна илинген көйнөгүн алып мойнуна салды. Анын үстүнө жука ак плащын кийип, бутуна танкеткасын коңултак илип, коридорго кайра чыкты. Саатына көз жибере салды. Автобустун жөнөөрүнө беш мүнөтчө гана убакыт калыптыр.

Кыз жол килеми салынган коридорчо менен шыпылдай басып жөнөдү. Үчүнчү кабаттан тепкичтер аркылуу жүгүрүп түшүп, тышка атып эле чыкты. Эшик алдындагы асфальттагы көлмөлөнгөн суусун чалп эттире кечип алды. Ал ушул жерге көз ирмемге токтоп, маңдайдагы агайы жатып жүргөн сегиз кабаттуу бийик имараттын эл кирип-чыгуучу эшик алдына көз жиберди. «Жок! – деп кыз өз ичинен күбүрөдү. – Кете турган киши кантип эле ушул убакка чейин турсун?»

Кыз эми нөшөрлөтө куйган жамгырга да карабай, бетон төшөлгөн жолдун көлчөлөнгөн жерлерин чалпылдата кечип, жүгүргөн бойдон жөнөдү. Түймөсү тагылбай, танкеткасы бутунан түшүп, убара кыла берди эле, анысын колуна кармап, эми жылаңайлактанып алды. Көчөнүн бурулушуна жетип, асфальт төшөлгөн аллеяга салбай, жолду кыскартмак болуп, көк чөп баскан бактын арасы менен чуркады. Жылаңайлак бутун кокус эски-уску дүмүрлөр, а балким, айнектин сыныктары тилип кетери анын оюна бир келип койгон жок. «Эмнеси болсо да аны бир көрүп, коштошуп калсам болду эле, – деди кыз өз оюнда. – Кап, уктап калганымды карачы? Эң куру дегенде жана ойгонорум менен деле турганда жакшы болмок экен. Ай, ушу менин шалаакылыгым ай!» – деп кыз өзүн өзү урушуп баратты. Ал улам жолуна туш келе калган даракты ойт бере буйтап өтүп, өпкөсү көбө энтиккенине карабай, жүгүргөндөн жүгүрүп отурду.

Кыз машиналар жүрүүчү асфальтталган чоң жолдун жээгине жетип келди да токтоп, көчөнүн баш-аягына көз жүгүртө салды. Көчө ээн болучу. Бир да машина же баскан адамдын карааны көрүнбөдү. «Автобус көрүнбөйт. Демек, кете элек болушу керек» деген сокур үмүткө ишенген кыз эми тротуар менен жогору, автостанцияны көздөй салды. Ушу бойдон жүрүп отуруп, үч жүз метрчелик жол жүрүп, солго бурулуу керек. Анан бир аз бассаң эле автостанция.

Жүгүрүп бараткан кыз тык токтой калды. Анткени өзү болжоп бараткан бурулуштан адегенде машинанын жарыгы чыгып, анан өзү көрүндү. «Ошолордун автобусу. Кечигип калдым» – деди кыз ичинен сызып. Автобус улам жакындагандан жакындап, жолдогу жамгырдын суусун чачырата кыздын жанынан өтө бергенде, ал токтот дегенсип колун булгалай, автобус менен теңтайлаша чуркады. Автобус токтоп калар деген үмүттөн ажыраган кыз кол булгай артта кала берди. Анан эле автобустун тормоз бергендеги арткы кызыл жарыгы күйүп, жыйырма-

отуз кадам барганда автобус токтоду. Кыз эмне кылсам деп оюн жыйып алгыча автобустун эшиги ачылып, андан бир караан түштү да, кызды көздөй желе жөнөдү. Агайы экенин дароо таанып, кыз да тигини көздөй утурлай чуркады. Эки караан бири-бирине жакындап, анан үн-сөз жок, кучакташып калышты. Жарым мүнөттөй өтүп, эки караан бөлүнүшүп, бири автобуска барып түшүп, бири колун суна умсунуп, туруп калды. Автобус ордунан козголуп, бир бурулушка кирип, артындагы кызыл жарыгы көрүнбөй калды.

Көчө кайрадан ээнсирей түштү. Жамгыр гана өчү бардай дарактардын жалбырактарын, тасырайган асфальт бетин тындырбай чапкылайт. Кыздын артына ташталган сеңселген капкара чачы азыр жамгыр суусуна батталышып, плащка салаа-салаа болуп жабышып калган. Жука плащтын ийнинен, жонунан кирген суу анын жылуу денесине эбак эле чыпылдап өтүп кеткен. Кыз муну сезген жок. Маңдайынан аккан тамчылар кыздын капкара кирпичтерин нымдап, жамгыр суусубу, же көздүн жашыбы, билүүгө болбойт. Кыз дал ушул калыбынан жазылбай, беш мүнөтпү же андан көшпү, бир орунда тура берди. Мындай четтен караган киши кыздын бу түрүн көрүп таң калбай койбойт эле.

Кыз эки танкеткасын эки колуна кармаган бойдон башын жерге салып, эми элеки аягы жерге тийбей, чуркап келген жакты көздөй жайма-жай басып жөнөдү. Азыр ал жанагинтип бакты аралабай, чоң көчөнү бойлото кеткен тротуар менен кетип баратты. Эми шашканда кайда бармак. Кинотеатрдын жанына барганда кокусунан афишага көзү урунду. Төрт сериялуу кинонун аты бадырайта жазылып турган бойдон экен. «Кечээ биринчи эки сериясын көрдүк эле. Эми калган экөөн өзүм жалгыз көрөмбү?» деген суроо эрксизден кыздын оюна келди. Бирок киного жалгыз келүү эмнегедир ага кызыксыз көрүндү. Ал кинотеатрдан өтө берип бурулуп, өзү жатып жүргөн корпуска бет алды.

Кыз эшикти чебердеп ачып, бөлмөгө кирди да, керебетинин аягына келип, берки экөө уктап жатты бекен дегенчелик азга тыңшап турду. Бул кезде бөлмө ичи кадыресе жарык болуп калган.

– Сара, сен кайда жүрдүң? – деген үндөн селт эте кыз Шура деген орус аял жаткан керебетти карады. Тиги аял бери оодарылып жатты. Кыздын суу болгон шөмтүрөгөн түрүн көрүп: – Ай-ай, Сара, карачы өтмө-катар суу болупсун. Тез чечингин да, төшөгүңө кирип жат. Антпесең суук тийгизип аласың, – деди кадимки энелик мээрим менен.

Кыз адегенде плащын чечти. Сүлгү алып, бети-башын сүртүндү. Анан тиги аялга кырын келтирип, этине жабышып калган көйнөгүн чечинип, аны стулдун арткы сүйөнгүчүнө арта салып койду да, ич көйнөкчөн төшөгүңө кире бермек болду эле, Шуранын:

– Жок, жок, Сара. Алдагы ич көйнөгүңдү да чеч. Аның да суу экен. Ошо бойдон кантип жатасың? – деген аяр үнү чыкты.

– Элге уйку берсенер боло, – деп, берки терезенин түбүндөгү керебетте жаткан Ира деген аял бурк этип, башын чүмкөнүп, нары дубалды карап жатып алды.

Кыз Шураны суроолуу карады.

– Эчтеке эмес, чечине бер. Бүт чечинип, кымтыланып жат.

Кыз Шура айткандай үстүндөгү кийимдеринин эчтемесин калтырбай чечинип, төшөгүнө кирип жатты. Анын ойлуу, мундуу көздөрү ирмелбей, шыпка тигилди. Дал ушул минутадан баштап, кымбат бирдемесин жоготкондой, эмнегедир кыздын ичи ачышып чыкты. Ооба, бүгүндөн баштап, тиги агайынын биерден биротоло кетип, мындан ары анын адабият, искусство, музыка, спорт, деги койчу, толгон-токой кызыктуу сөздөрүн укпай турганы, дегинкисин айтканда ошол агайы менен бирге жүрүү ырахатынан биротоло ажыраганы анын жүрөгүн катуу ачыштырды. Ошол адам өзү менен кыздын жүрөгүнүн бир чымчым жерин кошо ала кеткендей болду. Курортто жүрүп, ошо агайы менен кантип таанышып, кандайча бирге жүрүп калганы кыздын көз алдынан бирден саналып өтө берди.

* * *

Саранын курортко биринчи келиши. Ал адепки күндөрү эч кимге, ал эмес, бир бөлмөдө чогуу жаткан аялдарга да кошулбай жалгыз жүрдү. Белгиленген убагында барат да, курорттун дары суусун ичет, процедураларын алат. Бош убактыларын китеп окууга кетирет. Аны менен бирге жатышкан берки эки аялдын: «Жүрбөйсүңбү, Сара, бийге, киного барып келели» дегендерине: «Жок, менин баргым келбейт» – деп уялыңкы жооп берет. Жаан-чачында бөлмөдөн чыкпайт. Күн ачыкта бак арасындагы ээн отургучтардын бирине отурат да, башын көтөрбөй китеп окуганы окуган. Курортко келгендин төртүнчү күнү Сара тамак ичүүгө беш мүнөт калганда корпуста чыгып, эл сейрек жүрүүчү клумбалардын арасындагы ийри-муйру жол менен ашкананы көздөй кадимкисиндей ойлуу басып жөнөдү. Ашканага жакын калганда эл жүрүүчү кенен аллеяга чыга берип, бир кишиге аз жерден урунуп кала жаздады. Өңүнө караганда казак же кыргызга окшогон тиги адам Сараны чоочуй карап, алдыга баса берди. Анан күтүлбөгөн жерден токтой калып, Сара ага теңелгенде:

– Чоң кыз, кайдан келдиң? – деп сурай кетти. Анын үнүндө агасы карындашына жасачу мамиле бар эле. Сара көзүн бир өйдө кылып алып:

– Казакстандан, – деп кыска гана жооп берип, кайра жер карап кетти.

– А-а, казак кызысыңба? – деди тиги киши казакчалап.

– Ие.

- Кай жеринен?
- Көкшетау облысынан.
- А-а, жаксы экен.

Аңгыча алар калың эл менен аралашып, ашканага кирип келишти да, экөө эки залга бөлүнүштү. Сара тиги агайын да Казакстандын бир жеринен келсе керек деп ойлоп койду.

Сара бу адамды ушул эле күнү кечке маал дагы көрдү. Сара ванна алгандан кийин кечки тамакка али көп убакыт бар экенин көрүп, санаториянын аймагынан мындайыраак басып чыгып, үстүңкү бети тегизделип чабылып, жолдон обочороок узатасынан ташталып коюлган устундун бир жак учунда китеп окуп отурган болучу. Боз шым, жеңи чолок ак көйнөк, бутунда да агыш өндүү жеңил кендир туфли, башына чекеси кара баркуттан кыйылган тегерек ак кийиз калпак кийген алиги адам эки киши жанаша басса эркин басчудай кууш аллея менен басып келатты. Ал Саранын жанына келгенде токтой калып:

– А-а, китеп окуп отурасыңбы? Жакшы, жакшы, – деп койду да, андан ары бейкапар басыгын улантты. Сара эрксизден тиги кишинин артынан көз жиберди. Жан-жагына көз чаптырып, кадамдарын жеңил таштап, тиги киши эчтемеден капарсыз ары, токойдун ичин көздөй узагандан узай берди.

Анын эртесинде Сара эртең менен өзү жатып жүргөн корпустун арт жагындагы сквердин арасына коюлган отургучтардын биринде жалгыз китеп окуп отурду. Китептин кызуусуна кирип алган Сара анын жанына келип орун алган кишини да байкаган жок. Чынын айтканда байкады. Эс алуучулардын бири деп, элес албай, карап да койбой, кырын салып китебин окуй берди. Бүт дүйнөсү китепке берилген Сара бир убакта:

– Кызык китеп бекен? – деген үндөн селт этип чочуп, жанаша отурган кишини жалт карады.

– Ой-бай, коркып кеткенимши, – деди Сара уялыңкы күлүп, өзүнүн чочуганын жашырбай.

– Кана, бери апкелчи. Эмне китеп экенин көрөлүк, – деп киши Сарадан китепти алып, адегенде мукабасына көз жиберди.

– Абдижамил Нурпеисов. «Кровь и пот», – бейтааныш адам үн чыгарып окуду. Анан анын жүзүндө таң калган жылмаюу пайда болуп, тамашалай минтти:

– Э, Сара. Сен өз жазуучундун китебин азыр окуп жатасыңбы?

Сара уяла түшкөнсүдү.

– Жок, агай, – деп ал адегенде чоочуп кетти. – Мурун, кичинекей кезимде бир сыйра окуган элем.

– Кичинекей болгондо качан? Азыр мектептин кайсы классын бүтүрдүң?

Бул киши тамаша кылып жатабы дегенсип сын көз менен бир карап, бирок тиги адамдын жүзүндө андай белгинин жок экенин көрүп:

– Мен азыр студентмин, – деди Сара.

– Эмне дейт? Студент? Кайсы техникумдун? Же кайсы орто окуу жайынын? – деди тиги киши кадыресе таң кала.

– Университеттин.

– Кайсы университеттин? Алматыдабы?

– Жок! Караганды университети.

– Кай курсун бүтүрдүң?

– Үчүнчүсүн бүтүрүп, төртүнчүсүнө көчтүм.

– Ошондой де. А мен болсо мектепте окуйт экен дебедимби? Же сегизди, же тогузду бүтүрдү деп жүрбөймбү? Жүргөнүң ошондой го. Китеп окуганды мектеп окуучулары жакшы көрүшчү эле го.

Сара унчуккан жок. Өзүн мектеп окуучусуна теңегенине ичинен таңыркап, бир жагы аз да болсо ызалангансып калды. Коңшусу эми китепти барактап ачып, кай бирде анын сүрөттөрүнө көз токтотуп карап отурду. Ошо калыбында:

– Бул китепти үйдөн ала келдиңби? – деп сурады.

– Жок. Ушул жердин китепканасынан алдым.

– Окуп бүтөйүн деп калдыңбы? Чынымды айтсам, бул китепти өзүм да толук окуй элекмин. О-о, мындан бир нече жыл илгери «Роман-газетадан» биринчи бөлүмүн окугам. Мага өтө жаккан эле. Андан бери бул китеп колума тийбеди. Мындай китептер сатыктан табылбайт. Окуп бүткөндөн кийин мага бересиңби? Окуп чыгайын. Ордуна мен сага башка китеп берем. Стефан Цвейг деген жазуучуну уккан жайың бар беле? Немис жазуучусу?

– Жок. Билбейт экем.

– Менде ошол Цвейгдин новеллалар жыйнагы бар. Өтө кызык. Бир баштап алсаң баш көтөрбөй окуйсүң. Макулбу?

– Мейлиңиз. Окуп бүтүп, ошондон кийин берейин.

– Баса, атың ким?

– Сара.

– А, Сара, мында «Кан менен тердин» эки китеби экен. Үчүнчүсү жокпу?

– Үчүнчүсү казак тилинде чыккан. Орусчасын көргөн жокмун.

– Болуптур анда. Окуй гой, – деп тиги адам Сарага китебин кайрып берип, өйдө болуп, кыздын жанынан басып кетти.

Сара китептин окуп жаткан жерин ачты. Бирок көздөрү китеп саптарын ээрчигени менен көңүлүндө эми элеки киши турду: «Ким болду экен? Казакпы? Кыргызбы? Казакча сүйлөгөнү менен кай бирде накта казакча болбой жатат. Кайдан келген киши болду экен? Бөлмөдө бир жатып жүргөн Шура деген улгайып калган аялдын айткан шум

эркектеринен болуп жүрбөсүн? Антейин десе тигинтип кызыктуу китептер туурасында кеп салып, кандайдыр улуусунуп мамиле кылышы Саранын ичин жылытып койду. Бул адамдын жүзүндө да, сүйлөгөн сөзүндө да, үнүндө да бир башкача мээримдүүлүк, ак көңүлдүүлүк бар экенин Сара сезді.

Анын эртесинде эртең мененки тамактан кийин Сара адатынча алиги үстү тегизделген устундун бир четинде дагы китеп окуп отурган. Кокустан чыккан үндөн кыз чоочуп кетти.

– А-а, Сарасыңбы? Эмне, китептен башка кылар ишиң жокпу? – деп үн каткан алиги адам анын тушундагы жолдо турган болучу. Жүзүндө тамашалуу жылмаюу бар. Бүгүн негедир үстүнө спорт форма, бутуна кеда кийип алыптыр. Спорт формасы тиги кишинин ийиндүү орто боюна чак келип, мурдагыдан Сарага бир топ жаш көрүнгөнсүдү.

– Мени дагы чочуттуңуз, – деди Сара уялыңкы. «Бу киши эмне, мени эле андып жүрөбү?»

– Сара, мен көргөн сайын эле китеп окуп отурганың отурган. Кечкисин бий, киного барганыңды көрбөдүм, – деди киши Сарага жакындап келип, жанына отура берип. – А-а, түшүндүм. Бу китепти тез окуп бүтүп, мага берейин деп жатсаң керек, – деди ал үнүн бийик чыгара тамашалай. Сара адамдын бул сөзүнө бирдеме деп жооп айткан жок. Тек кана анын жүзүн айылдык кыздарга мүнөздүү келген уяң жылмаюу аралап өтү.

– Сара, күн сайын көзүңдү албай китеп окуй бергениң болбойт. Ден соолукту чыңайм деп келгенден кийин түрлүү-түрлүү дем алуу керек. Кай бирде бийге, кай бирде киного барып, кай бирде жөн эле басып, убагы менен уктоо керек. – Сара адамдын айтып жаткан сөздөрүн түшүнүү менен кабыл алып укту. Анан тиги адам кокустан эле:

– Давай, Сара, бүгүн киного барабыз. Кечки саат тогузда экен. Мексикалык кино. Көргөндөр жакшы экен деп жатышат, – деп сунуш киргизип калды. Сара буга эмне дээрин билбей, жер карап унчуккан жок. – Ошентелиби?

– Рахмат. Мен барбай эле коёюнчу, агай.

– И-и, эмнеге? Барабыз. Кечинде бир бөлмөдө жалгыз отурганда эмне? Барабыз. Мен азыр бир азыраак басып келем да, барып эки билет алып коём. Кечки тамактан кийин жолугабыз. Саат тогузга он мүнөт калганда корпустун алдына чыгып тур. Болобу?

Сара өзүнөн улуу адамдын кысымына туруштук бере албай, кыйылып жатып мейли деди. Ал бир таман жолго түшүп, андан ары басып кетти.

Бирок макул дээрин макул деп алып, Сара кечке чейин кыжалаттанып жүрдү. «Неге макул дедим, бир эле көргөн кишиге. Ой-ба-ай, уят а-ай. Жок барбайм» – деп биротоло чечти да, кечки тамактан кийин китебин алып, санаториянын башка бир бурчуна жашырынып отуруп алды. Саат тогуздан өткөндөн кийин гана бөлмөсүнө кайтып келип, ошо бойдон он

бирге чейин, берки эки аял «Маданий сарайда» өтүүчү бийден келгиче жалгыз китеп окуп отурду.

Анын эртесинде Сара эртең менен ашканадан чыгып, мындай баса бергенде алиги адам күтүп турганбы, жанына келип, катарлай басты.

– Саламатпы, Сара?

– Саламатсызбы? – деп жооп кайтарган менен Сара кечээги киного келем деп убада берип, бирок келбей койгонун эстей коюп, ошонун жоопкерчилигин эми сезип, өзүнчө кысылып уялып кетти.

– Кече неге келбедин?

– Бир жаткан аялдар болбой танцыга ээрчитип кетишти, – деп Сара калп айтты.

– А-а, ошондойбу? Мен Саранын бир жери ооруп калдыбы, эмне болду деп чоочудум. Жаткан бөлмөндү да билбейт экем. Бийге бара турганыңды мага айтып койсоң болмок экен. Ошентсең мен күтпөйт элем. Күтүп-күтүп сен келбеген соң билеттеримди сатып жиберип кетип калдым.

Сара адамды кылчая карап, анын жүзүнөн мурда байкап жүргөндөй ар дайымкы ак көңүлдүүлүктүн белгисин көрө албады. Бир аз түйүңкү кабагында таарыныч, ал эмес билинер-билинбес ыза бардай көрүндү. Ары билимдүү, ары маданияттуу, ары өзүнөн улуу адамды алдаганын азыр аныктап түшүнүп, Сара ичинен өкүнүп отурду. «Барбай турган болгондон кийин, барбайм деп эле айтпай. Болбосо бу киши менен киного бирге барып келсе эмне болмок? Ансыз да жалгыз отурдум. Өзүмдөн улуу киши менен басат деп элден уялганымбы? Баса, элдин мени менен эмне иши бар? Басып эле жүрүшпөйбү, эки-экиден болуп алышып». Сара бул адамдан кечирим сурагысы келди. Бирок ыгын келтире албады. Ал өз күнөөсүн жуугусу келгенсип, мектеп окуучусу мугалимине кандай кайрылса дал ошол шекилдүү сүйлөдү:

– Агай, алиги китепти окуп бүттүм. Ошону аласызбы?

– Жарайт. Азыр бересиңби?

– Мейли. Бөлмөдөн алып чыгып берейин. – Сара тез басып, бөлмөсүнө кирип китепти алып келип, агайына берди.

– А мендеги китепти качан аласың?

– Кийин алайын, агай. Азыр окуй турган китебим бар.

Адам берген китеби үчүн Сарага салкын рахмат айтып, жолдун наркы бетиндеги сегиз кабаттуу корпусту көздөй басып кетти.

Сара бу күнү убагы менен процедураларын алып, китеп окуп убакытты өткөздү. Кечки тамактан кийин берки бир жаткан эки аял адаттарынча Саранын эч жакка барбасын билишип, өздөрүнчө скверди аралап басып кетишти. Бөлмөдө Сара жалгыз калды. Китеп окууга негедир көңүлү чаппады. Анан китебин колуна алып, сыртка чыкты. Отургучка отуруп, таза абада окуюн деп ойлоду. Китепке көз жүгүрткөнү менен эмнегедир көңүлү алагды болуп, аны кайра жапты да, тегерек-чекеге көз жүгүрттү.

Биерде эс алып жаткандар эки-экиден, болбосо үчтөн-төрттөн болушуп, аллеяларда каалгып басып жүрүшөт. Экиден жүргөндөрдүн көпчүлүгү бири эркек да, бири аял. Алар кандайдыр бир маанилүү, кызыктуу бирдемелерди сүйлөшүп баратышкандай, дегеле бири-бирине кыналышып, кез-кезинде көздөрү сүзүлүп, бирин бири карашса, кез-кези менен баштарын салмактуу ийкеп коюшат. Мына, мында экөө келатат: эркеги алтымыштарга келип калган кашка баш адам. Жанында андан алда канча жаш, отуздардагы аял. Эркек башын ылдый сала сол колун маанилүү шилтей, бир нерсе жөнүндө кызуу сүйлөп келе жатат. Оң колу аялдын колтугунда. Бул экөө Сарага кымындай да көңүл бөлүп коюшпай, анын алдынан өтө беришти. Дал ушул жерден Сара чоочуп кетти. Анткени тиги эркектин жанындагысы өзү менен жатып жүргөн Ира деген отуздардагы аял болучу. Анын чоочуганынын себеби, биерде эки-экиден жүргөндөрдүн баарын ал күйөөсү менен аялы деп ойлоп жүрчү эле да. Ал эми Ира бая күнү эле башка бир эркек менен басып жүргөн. Анысы көрүнбөй калды. Мөөнөтү бүтүп курорттон кетип калса керек.

...Сара көз кырын жиберип, Ира тарапты карап койду. Ал жанагы калыбында одеялын чүмкөнүп, уктап жатат. Түндөгү катуу жаанга карабастан каяккадыр бир жакка жоголуп кетип, кеч келген.

Сара оюн улады.

Ошентип, ал ошол Ира менен кашка баш киши жанынан өтүп кеткен күнү китебин алдына коюп, эки жакты карап скамейкада отурду. Келгенине беш-алты күн болбой жатып, биер ага эмнегедир чоочун көрүнүп кетти. Өзүнүн курбу студент кыздарын эске түшүрдү. «Азыр алар айыл чарба жумушунда. Өздөрүнчө жыргап жүрүшөт. Мен болсо минтип, жаандуу Украинанын бир бурчунда отурам. Келбей эле коёюн десем врач болбой туруп албадыбы? «Гастритти айыктырганга жакшы курорт. Көп создуктурбай, жаш кезинде дарыланып ал» – деп. Сара курорттон азыр эле кеткиси келип кетти.

Ал кыймылдабай отура берди. Эбак караңгы кирип, айлана-тегеректи коюлган электр лампочкалары жарык кыла баштады. Туруп кетсемби деди. «Турганда кайда барам? Белмөгө барганда баары бир эч ким жок. Китеп окууга көңүлүм чаппайт. Анын үстүнө кызыксыз да китеп экен». Ал эми ордуна туруп, корпустун алдындагы аллея менен башы оогон жакка жай басып жөнөдү. Жарык түгөнгөн жерден кайра бери тартты. Корпустун алдына келип бир азга туруп калды. Ал эрксизден маңдайдагы бийик корпустун эл кирип-чыгуучу эшик алдына көз жиберди. Ал: «Мен аны издеген жокмун» – деп өзүн өзү алдаган менен ошо киши кокус көрүнүп калып жүрбөсүн деген үмүт бар эле. Көрүнгөн жок. Бири-бирине маңдайлата коюлган эки скамейкада бир топ киши (болжолу улгайып калгандар болуу керек) бир нерсе жөнүндө сүйлөшүп отурушкандай көрүндү. Сара кайрадан ары көздөй кадам шилтеди. Дал мына ушул

жерден жомоктордо кездешүүчү окуя болду. Жерден издегени көктөн табылды. Анын артынан бирөөнүн басып келаткан кадамы угулду. Сара аны элес албай, эс алуучулардын биридир деп басыгын уланта берди. Артта келаткан адам ага жете бергенде кадамдарын жайлатып катарлай басып:

– А-а, Сарасыңбы? – Сара селт этип чоочуп кетти.

– Ой-бай, бул сизби? – Саранын үнүндө чоочугандык эмес, кубануудан келип чыккан аптыккандык бар эле. Анын жүрөгү эркине баш ийбей туйлады. Кыздын сезимин өзгөчө бир кубаныч каптады. Бирок анысын билдирген жок.

– Кечки салкында эс алып жүргөн экенсиң. Дурус, мунуң дурус. Уйкуң жакшы болот, – деп койду киши оюндагысын айтып. – Кечки тамактан бери мен да айланып басып жүрөм. Сенин минтип жалгыз басарыңды билгенде, бирге бассак деле болмок экен. Кана, убакыт канча экенин көрөйүнчү. О-о, али эрте экен. Араң эле тогуз жарым болуптур. Дагы бирге басып жүрөлүбү?

Адам бөлүнүп кетип калабы деп чоочуган Сара унчукпай катар басып жүрө берди.

– Баса, Сара, курортко келгениңе канча күн болду?

– Алты күн.

– Демек, менден бир жума кийин келген экенсиң. Курорттун шартына көндүңбү?

– Көндүк ко, – деп Сара кайдыгер жооп берди.

Сара бул адам менен жолугушкан адепки күндөрү оюнда бир гана шекшинүү пайда боло калып жүргөн. Жакыныраак таанышып калышса эртедир-кечтир тиги адам ага теңтуш болуп тамаша айта тургансып, ал эмес акырындап боюна тартып, «кол салып» жүрбөсүн деген бүдөмүк ой көңүлүнүн бир жеринде кыпчылып жүрчү. Бирок азыр ошол ойлогонун деле көңүлүнө албай, өзүнөн он беш жашка улуу адам менен күңүрт жарык аллеяда ырахат сезимде жанаша басып кете берди. Анын биерге келгени эркек менен ээн басканы ушу болучу. Ал киши эмне деп сөз баштар экен деп күттү. Эки адам бир жүрүп, бирок унчугушпай басып жүрө беришпеси бышык эмеспи. Сара күткөндөй киши сүйлөдү. Ал сөзүн «Кан менен тер» романынан баштады. Ал, бул китепти акыркы жылдары окуган чыгармалардын эң мыктыларына кошоорун айтты. Казак элинин Улуу Октябрь революциясы болор алдындагы турмушун, үрп-адатын, каада-салтын эң мыкты чагылдырып көрсөткөнүн, ар кыл образдарды ар башка элестүү кылып бергенин толкундануу менен сүйлөдү.

– Бу китепти окуп жатып, биздин кыргыз элинин да өткөн турмушу көз алдыма ачык тартылды, – деди киши сөзүн улантып. – Кыргыз менен казактын тилдеринин бир аз буруулугу, анан домбуранын эки кылы бар да, комузда үч кыл экени гана болбосо, бу эки элдин

айырмасы аз го. «И-и, бу агай кыргыз экен го» – деп койду Сара ичинен. Киши сүйлөгөнүн токтотуп, эми унчукпай басты. Сара болсо анын сүйлөшүн күттү.

– Ооба, – деди киши бир оокумда. – Эгерде революция жеңип чыкпаганда, ким билет эле, экөөбүздүн моминтип алыскы Украина жеринде эс алып жүрөрүбүздү? Балким, сени Бообектин тагдырындай тагдыр күтмөктүр. А мен болсо Теңирбергендердин жылкысын кайтарып жүрмөктүрмүн.

Киши роман туурасында дагы көп нерселерди сүйлөдү. Кай бирде Сарага айтууга ылайыксыз эмес жерлерин да айтып өттү. Бир кичинекей бөлмөдө эки аялдуу Түлөө деген киши иниси, карындашы, апасы, эки-үч баласы болуп, чогуу жатып жүрүшкөнүн айтты. Бирок минтүү менен бул киши Саранын сезимин ойготоюн деген ниет менен айтып жатпаганы Сарага түшүнүктүү болуп турду. Үнүндө казак менен кыргыз элинин бир кезде текейге арзыбаган турмуш өткөрүшкөндөрүнө күйүп-бышканы билинип турду.

Алар айланып отуруп, кайра Саралар жашаган корпустун алдына келишти. Киши саатын карап:

- Убакыт болуп калыптыр. Болуптур, Сара, эми мен кетейин, – деди.
- Анда эмесе, соо болуңуз, агай, – деди Сара кичи пейил.

Сара ушу күнкү сүйлөшүүдөн тигил адамды сөзсүз эле жазуучу деп болжолдоду. Бул адам менен бирге басуу абдан көңүлдүү болгонун өз ичинен мойнуна ала, эми көңүлү ачык корпусту көздөй басты.

* * *

Анын эртесинде эртең мененки тамакты ичип, Сара тышка чыкса ага тааныш адам ашкананын алдындагы афишага көз жүгүртүп туруптур. Балким, Сараны күтүп турганбы, чыгары менен байкай койду да, аны утурлай басты. Бул жолу алар эски тааныштардай учурашып, элдин шары менен кошулушуп, басып жөнөштү.

- Сара, кайда бастың эле?
- Жатар жериме.

– Мен афишадан көрдүм. Бүгүндөн баштап эң көрүнүктүү адамдардын турмушунан алынып тартылган хроникалдык-документалдуу фильмдердин түрмөктөрү көрсөтүлө баштайт экен. Убакыт болсо ошону көрбөйлүбү? Бүгүнкүсү Лев Толстой жөнүндө. Наркы күндөрү Шолохов, Горький жана башкалар.

Саранын көңүлдөгүсү гана табылды. Ал өзү университеттин тил жана адабият факультетинде окуй турган. Улуу жазуучулардын турмушун, чыгармачылык жолдорун билүү ал үчүн кызык болбой анан! Ансыз да

калп айтып, агайын анча-мынча таарынтып алган Сара азыр шыдыр макул деди.

Киши саатына көз жиберип:

– Азыр он болду. Фильм он бирде башталат экен. Ага чейин бир аз басып келбейлиби? – деди Сараны карап. Сара буга макул болгонун билгизгенсип, уялыңкы жылмая адамды карады.

Алар санаториядан мындай чыгып, эки адам жанаша басса бири-бирине тийишкен бетон төшөлгөн кууш аллея менен басып баратышты. Тар жолдо түртүшпөйлү дедиби, адам кызды колтуктап алды. Сара анын мунусуна каршылык көрсөткөн жок. Алар унчукпай жүрүп отурушту. Атайылап жасалган бетон аллея бүтүп, эки адам жанаша басса сыйбаган чөп-чар баскан жалгыз таман жолго түшүштү. Токой улам коюулана берди. Жалгыз таман жолдун тардыгынан улам адам кызды алдыга салып, өзү артынан ээрчиди. Жол жээгиндеги карагайларда тыйын чычкандар куушуп ойноп, кай бири тиги экөө жакындаганда ылдый түшүп, бирдеме үмтөтүшкөндөй моюндарын созушуп, кичинекей таноолорун кыймылдатышат.

– Сара, бир аз токтойлучу. Мынабу токой сулуулугун байкадыңбы? Тыйын чычкандар бизден бирдеме үмтөтүп жатышат. Кап, бизде эчтеме да жок, буларга бергендей. Кана, Сара колунду тоссоң. Карагайга жакыныраак барып тур.

Сара алаканын жайып, колун карагайга жакындатып сунду. Тыйын чычкан ылдыйлап түшүп, жыгачка арткы эки буту менен жабышып, эки алдыңкы бутун Саранын колун көздөй сунуп, тумшугун кыймылдатып, алаканды жыттагылады. Эчтеке жок экенин билдиби, эми тыйын чычкан кыздын алаканына чыкты. Алакандан эчтеке таппагандан кийин, анын ийинине секирип чыкты эле, Саранын кытыгысы келип кеттиби: «Ой, бай!» – деп силкинип жиберди. Тыйын чычкан жерге секирип түшүп, жыгачка чыга качты.

– Мындан кийин бул жакка келсек жаңгак ала келип жүрөлүчү. Бүгүн алдамчы болдук, – деди адам жыгачтын башына кызыга карап. – Эми кайталы. Барганыбызча убакыт деле болуп калат. Кинодон кечикпейли.

Алар кайткан жолдо да дээрлик эчтеме сүйлөшүшкөн жок. Токойдун калың жеринен чыгып, бетон төшөлгөн аллеяга чыгышканда, киши Сараны кайрадан колтуктап алды.

– Э, Сара, сен эмне дейсин? Ден соолукта болуп, анан жаратылыштын сулуулугун бүткүл жандүйнөн менен сезе билүү өзүнчө бир ырахат ко, чиркин! Чынбы? Адам бактысынын бири ошо го.

Сара буга эмне дээрин билбеди. Бирок жанындагы агайынын баятан бери көп сүйлөбөгөнүнүн сырын эми гана түшүнгөндөй болду. Көрсө, агайы Сараны унутуп, токой көркүнө суктанып келаткан турбайбы.

Алар «Маданий сарайына» жеткенче Сара агайынан өткөн базарда эс алуучулар менен бирге экскурсияга барганы, легендарлуу Ковпактын

партизан отряддарынын жүргөн жерлери, алардын музейи, көк-жашыл тынч токой баскан Карпат тоолорунун таң каларлык сулуулугу, Алмалуу ашуусуна чыгышып, Закарпатъенин көз тайгылта чалкып жаткан токойлуу адыр-будур жергеси жөнүндөгү эң бир кызык кылып айтылган аңгемесин угуп барды.

* * *

Ушул эле күнү Сара кечки тамактан чыгып келатып, бозомтук костюм-шым, аппак көйнөгүнө костюмуна өңдөш гүлдүү галстук тагынган агайын эшик алдынан көрө койду. Ал өзү моюнга алгысы келбесе да, сезиминде кубанычтын учкуну жылт дей, өнүндө жылмаюу пайда болду. Тиги жакындап келип, Сарага катарлай басты.

– Сара, бүгүн эмне планың бар?

– Эч деле планым жок.

– Бошмун дечи. Биерге келгени токойдон башка эч нерсе көрбөй, казактын кызы талааны сагынсаң керек. Жүр мындай басып келелик. Талааны көрсөтөйүн.

– Ал эмне болгон талаа?

– Барганда көрөсүн.

Алар алды менен токойду аралап жүрүп отурушту. Он беш мүнөттөй басышкандан кийин токой түгөнүп, чөбү белден чыккан кенен талаа башталды. Талаа алда кайдан барып бүтүп, кайра токой уланып кетет экен.

– Мына, талаа. Казактын талаасына окшойт бекен? – деп адам көзүн талаага чабытаткан бойдон сурады.

– Биердин чөбү бийик да, калың да экен, – деди Сара.

Адам талаанын четиндеги чөп-чар баскан машина, араба жүрүүчү жол менен Сараны колтуктап, жайма-жай баса берди. Бир оокумда күтүлбөгөн жерден:

– Э, Сара, өлөң билесиңби? Билсең ырдап берчи, казак өлөндөрүнөн.

– Жок, агай, билбейм, – деп Сара чоочуп кетти.

– Такыр эле эчтенке билбейсиңби?

– Ооба. Менин үнүм жок.

– Кантип эле, эң куру дегенде бир куплет билбейсиңби? – деп адам Сараны тик карады. Сара жалтанып, башын жерге салды.

– Чын эле билбейм. Өзүм өлөң айта албайм. Бирок укканды жакшы көрөм.

– Демек, мени ырдап бер деп турганың го?

– Билсеңиз, ан салып бериңиз.

– Эмесе угуп тур. Казак өлөңү. Минтип ырдалат.

Жайнайды гүлдер далада,
Сүйгеним мениң калада.
Сүйемин сени жан саулем,
Басканы каламайм.

Көңилимде бар түйгеним,
Сенсиң саулем сүйгеним,
Көптен күткөн жарым мениң,
Кара көз сүйгеним.

Ак кайың турат ийилип,
Тау басында жыйылып.
Сүйгеним мениң алыста,
Караймын кыйылып.

Көңилимде бар түйгеним,
Сенсиң саулем сүйгеним.
Көптен күткөн жарым мениң,
Кара көз сүйгеним.

Ыр аяктады. Ырчынын анчалык бийик эмес, бирок ыргактуу коңур үнү кечке маалкы тынч талаанын үстүндө жыбылжып каалгыды. Ырдын эң акыркы «Кара көз сүйгени-и- и-и-м» деген сабын созуп барып бүттү да, адам Сараны карады. Кыздын капкара көздөрү арбалгансып, адамдын карегинен тартып кеталбай турду.

– Ушу сага окшош кара көз кызга ырдалган ыр көрүнөт, – деди адам бир башкача ажарлана жылмая берип. – Кандай, Сара, менин ырдаганым сага жактыбы?

– Ой, ба-ай, сиз адеми өлеңши экенсиз гой, – деди Сара таң калганын жашырбай, адамдын колтугуна ого бетер кынала берип. – Агай, дагы ырдаңызчы.

Дагы ырдады. Эми казак ыры «Кайыктаны», кыргыз ыры «Эсимдени» ырдады. Үнү бийик болбосо да, жүрөгү менен ырдайт экен. Жагымдуу угулушу ошол себептен экенин Сара ичинен түшүнүп баратты. Ырлар ырдалып бүттү. Айлана мемирей түштү. Бир гана эркек менен аялзатынын колтукташкандан башка күнөөсү жок, жайма-жай иретсиз ташталган кадамдарынын алдындагы чөптөр гана шырт-шырт этет.

Бул экөө талаанын чети менен бир топко жүрүп отуруп, анан кайра артка тартышты. Бир оокумда:

- Сара, Курмангазыны билесинби? – деген суроону таштады эркек.
- Казактын домбурачысыбы? Билбей анан.
- Эмесе угуп тур.

Казактын эки кылдуу домбурасы,
Алганда аны колго Курмангазы,

Ажайып укмуш күүлөр жаралыптыр,
Шамалдай эл ичине таралыптыр.

Калтырган анын бизге ар бир күүсү,
Казактын тарыхынын үзүндүсү.

Кайрыктар кадимкидей айтып берет.
Качанкы өткөн турмуш кайтып келет.

Домбура эл мүдөөсүн ырдап берген,
Досу ким, душманы ким ылгап берген.

Кошулуп жалчы менен ыйлаган дейт,
Көл-шал кылып, көз жашын тыйбаган дейт.

Дүңгүрөп «Сары аркасы» сайраганда,
Дүргүтүп казак жылкы айдагандай.

Мээримдүү бырыш баскан жүзүн көрөм,
Чертилсе домбурада «Кайран энем».

Жараткан эки кылда Курмангазы,
Неге тең ал күүлөрдүн турган баасы?!

Кошулуп домбуранын добушуна,
Мен черттим күүлөрүндү комузума!

Ыр айтылып бүттү. Анын акыркы эки сабын үнүн көтөрө чалып барып аяктады да, адам кызды карады. Сара да таң калган жүзүн агайына бурду. Адамдын көздөрүндө от жанып, жүзү нурданып, бир башкача түрдө экен. Анын жүзүндө, балким, Курмангазынын талантына башын ийип таазим кылуу сезимиби, айтор, мурда байкалбаган бир башкача салтанат бар экенин Сара дароо сизди. Мына бу адамдын жүрөгүнөн атылып чыккан өз элинин атактуу домбурачысы Курмангазыга арналган ыр саптары Саранын да жүрөгүн толкутту.

– Агай, бул ыр кимдики? Кай акын жазган?

– Бул ырбы? Бул ыр меники. Ооба, меники. Бул ырды азырынча мен гана билем. Азыр мына сен да угуп отурасың.

– Бул ырыңыз мага өтө жакты. Көчүрүп жазып алсам болобу?

– Анын сага эмне кереги бар?

– Мен да акын болсом деген тилекте жүрөм, – деди Сара биринчи жолу ачылып. – Мен туулганда Сарадай акын болор бекен деп тилек кылып атымды да Сара коюшуптур. Сараны билсеңиз керек. Казактын мурунку өткөн заманындагы үлкөн акын кызы. Ошол себеп менен Караганды университетинин тил жана адабият факультетинде окуп жатырмын да.

– Ошондойбу? – деди адам чын эле таң кала. – Андай тилегиң болсо жакшы экен. Бирок акын болуш үчүн жалгыз тилек аздык кылат. Ага талант керек. Анан көп окуп, көптү билүү керек. Көп эмгектенүү керек. Каалап калсаң, жазсаң жазып ал, айтып берем...

* * *

Ошентип, адегенде бир жагы улуусунтуп, бир жагы чочуркап жүргөн Сара өзүнөн он беш жашка улуу, отуз бештердеги агайына кадимкидей үйүр алып кетти. Эми ал бош убактысынын көбүн аны менен өткөрчү болду. Бул жерде өзүндөн улгайып калган адам менен басып жүрөсүң деп эч ким деле айткан жок. Жаш болобу, кары болобу жанында оюңа ортоктош киши жүргөнү жакшы эле болот турбайбы, мындай алыскы четте жүргөндө.

Улам күн өткөн сайын ардемелерди сүйлөшүп, тааныштыктары улам жакындаган сайын агайы менен өзүнүн ортосундагы жаштын айырмасы Сарага уламдан-улам билинбей, агайын теңтуш катары эле кабыл алгансып калды. Анын үстүнө бул адамдын бала кыял мүнөзү да аны бир топко жашартып көрсөттү. Бирок таанышкандарынан бери кыйла эле убакыт өтсө да, агайынын оозунан курорттун шартында аял менен эркектин ортосунда боло калуучу жакындашуу тариздеги сөздөрдүн эң жеңили да айтылбады. Адам Сарага улуусунган мамилесинен жазылган жок.

Бир жолу Сара түшкү тамактын алдында курорттун дары суусунан ичип, жалгыз келаткан болучу. Алдынан көздөрүн алайтып көрсөткөн көз айнек тагынган, өң-түспөлү казак-кыргыз улуттарына окшош, субагайынан келген сөөктүү, элүүлөрдөгү аял чыгып, Саранын аты-жөнүн сурай кетти.

– Ой-ба-ай, өзүмдүн синдим турбайсыңбы? Мен да Казакстанданмын. Жаңы эле келип, таанышым жок жүрөт элем. Жакшы болбодубу! – деп аял катуу сүйүнүп кетти.

Түшкү тамактан кийин Сара эшикке чыкса алиги аял аны дагы күтүп туруптур. Айласы жок анын жанына басып барууга туура келди. Урданып тегерегин карады. Тааныш агайы ары жактагы фигуралары килейген, тактасы жерге сырдалып жасалган шахматта ойноп жатышкан элдин арасында турган болучу. Ал Сараны көрүп, аны көздөй бир-эки

кадам шилтеп, бирок Саранын жанындагы чоочун аялды көрүп, андан айбыккансып токтоп калды. Бейтааныш аял Саранын ой-боюна койбой колтуктап, шаштырып алып жөнөдү. Ошентип, Сара бу күнү тетиги текебер аялдын жанында бирге басып, анын таптакыр кызыксыз сөздөрүн угууга мажбур болду.

Анын эртесинде кечки тамактан кийин алиги аял Сараны дагы күтүп турган болучу. Бирок бу жолу Саранын агайы алардын жанына басып келип, салам айтты. Берки аял алайган көзү менен кыйгачтай карап, өзүнө бейтааныш кишинин саламын алган жок. Бирок Саранын агайы аялдын мунусун байкамаксан болуп:

– Сара, бүгүн кечкиге билет алып койгон элем. Макул көрсөң бирге кирип көрөлү, – деди.

Сара берки аялдан айбыгып унчукпады. Аял силкине адамды кыйгачтай карап:

– Биз да билет алып койгонбуз, – деди кекеткенсиген үн менен. Мунусу калп экенин Сара билди. Бирок унчуккан жок.

– Андай болсо үчөөбүз бирге кирели, – деди Саранын агайы куулугу жок.

– Биз эркеги жок эле жүрөбүз. Жүр, Сара, – деди да, тиги аял Сараны колтуктаган бойдон жөнөдү. Жолдо баратканда:

– Жанагы кишини тааныйт белең?

– Ооба, – деди Сара иймене.

– Вот, еще мне! Уяты жок киши го. Ушу сага окшогон жаш кызга көз артып жүргөн, – деп аял бир бурк этип, андан ары ээрчишип басышты.

Саранын ичи ачышып калды. Жалгыз калган агайын аяды. Бул аял болбогондо азыр агайы менен колтукташып бирге басып жүрөт эле. Анын кызыктуу сөздөрүн укмак. Айла жок, жанындагы аялдын табитти тартпаган сөздөрүн кулагынын сыртынан кетирип, көңүлү алагдылана кошо басып жүрүүгө мажбур болду.

Бул экөө көпкө басып жүрүштү. Сара аялдан кантип кутулуунун жолун ойлоду.

– Эже, менин аяктарым ооруп кетти. Кайталачы, – деди анын чыдамы кетип. Аял саатын карап:

– Саат тогуз эле болуптур го, – дегени менен артында: – Мейли, анда бар, – деп Сараны бошотту.

– Анда эмесе, соо болуңуз, – дегенге араң жарап, Сара шыпылдай басып, өздөрү жатып жүргөн корпуска кирди. Үчүнчү кабатка жүгүрүп чыгып, жемперин үстүнө илип эле, кайра төмөн чуркап түштү. Жанагы аял көрүнүп калып жүрбөсүн деп, маңдайдагы корпустун алдына тез көз жибере салып, анан корпусту айлана кинотеатрды көздөй чуркаган бойдон жөнөдү. Ал келгенде театрдын алдында эл суюлуп калган болчу. Элендеп эки жагын каранды. Ал жаңы эле театрга кирип бараткан агайын

көрө коюп:

– Ага-а! – деп кыйкырып жиберди. Агайы Саранын үнүн уга коюп, бери жалт карады. Анан элден бөлүнүп, шашыла бери басып келип, Сараны колдон алып:

– Сарасыңбы? Киного келдиңерби? Берки эжең кайда? – деди шашкалактап.

Сара энтигип жооп бере албай, сагынычтуу көздөрүн агайына жиберди.

– Жок, жок, ал аял жөн эле айтып койгон. Киного билет деле алган эмес, – деди Сара.

– Бир билетти сатып жибербедимби? Кап. Эми кантебиз? – деди Кадыр үмүтсүз.

– Агай, бүгүн киного кирбей эле коёлучу. Бир билетинизди да сатыңыз, – деди Сара биринчи жолу өзүнүн талабын коюп.

Саранын агайы билетин сатып жиберип, анан Сара экөө Моршин курортунун кечки салкынында бирге басып жүрүштү. Бүгүн Сара мурдагысындай анча тарткынчаактабай, агайын колтуктап, кынала басып жүрдү. Ал агайы менен эки күн бирге жүрбөй, анын кызыктуу сөздөрүн сагынып калган болучу. Жок! Жалаң эле кызыктуу сөздөр эмес, агайынын өзүн сагына түшкөнүн моюнга алгысы келбегени менен, ошондой экенин те ичтен сезип баратты Сара.

Алар саат онго чейин басып жүрүштү. Коштошоордо Кадыр:

– Баса, жанагы аял ким, – деп сурады.

– Ушу жерден тааныштык. Казакстандан экен. «Синдим турбайсыңбы» – деп эле жабышып алды, – деп Сара кайдыгер жооп берди.

– Эртең базар. Суу ичүүдөн башка эч процедура жок. Мындан анча алыс эмес жерде кичинекей көл бар экен. Ошону көрүп келбейлиби?

Сара Кадырдын бул сунушун дароо кабыл алды.

Анын эртесинде Сара эртең мененки тамакты ичип, ашканадан чыга берип, тигиндейирээк четте агайы менен алиги Казакстандан келген аялдын сүйлөшүп турганын көрө койду. Ал ашкананын эшигинен мындай боло берип, тигил экөөнө көз жүгүртүп турду. Агайы токтоо гана бир нерсени түшүндүрүп жаткандай. Аял болсо кыйгачтана жактырбагансып, өзүнүн талабын далилдегендей. Акырында агайы талылуу сөз айткандай болду көрүнөт, аял бир силкинип алып, беркиден бөлүнүп басып кетти. Мына ушудан кийин гана Сара агайынын жанына басып келип, салам айтты.

– О, Сарасыңбы? Тиги эжең экөөбүз ой да сени талаштык бейм. Акырында мен жеңип чыктым, – деди Кадыр экөө элден бөлүнүп, мындай чыга бергенде. «Тамак ичип чыксам, тиги аял турат. Сени күтүп турганын билдим да, жанына басып барып, салам айттым. «И-и, кечээ көргөн киноңор кызык бекен? Сара экөөңөргө жактыбы? – деп сураган болдум. Ал мени жаман көзү менен карап койду. – Сараны күтүп

турасыз го? Күндүзгү сеанска билет алып койсоңуз керек? – дедим бир аз тамашалай. «Ооба, Сараны күтүп турам» – дейт тетирлене. «Кыздар дегенди жигиттер күтчү эле. Сиз жигиттин ролун аткарайын деген экенсиз?» – дедим мен тамашамды какшыкка алмаштырып. «Аны менен сиздин ишиңиз болбосун!» – деди аял кадимкидей бултундап. «Бүгүнчө Сараны мага бериңиз. Ал экөөбүздүн көлгө баралы деген убадабыз бар эле» – дедим чынымды айтып. «Сарада эмне ишиңиз бар?» – деди аял кадыресе сага кожоюн боло. «А сиздин эмне ишиңиз бар?» – дедим мен да үнүмдү бийиктетип. «Ал менин синдим болот. Экөөбүз тең казакстандык болобуз». «Ал менин карындашым болот. Эшиктен кирбей жатып, төр меники деп жатасыз. Сара экөөбүз биерге келгени таанышпыз. Анан келгениңизге бир күн болбой жатып, өзүңүзгө таандык кылып алганыңыз кандай? Андай экен, азыр Сара чыккандан кийин сурайын, кимибизди ээрчир экен? – десем эле мени жаман көзү менен карап, анан бултундаган бойдон басып кетти», – деп айтып, Кадыр Сараны күлүмсүрөй карады. Сара да: «Ушинткениңиз дурус болгон экен» дегенсип, агайынын баланыкындай ачыктыгына ыраазы боло күлүмсүрөп, ичинен: «Кандай ак көңүл, жакшы адамсыз» – деп ойлоого үлгүрдү.

Жарым саат өткөндөн кийин Кадыр менен Сара токойду аралап, көлдү көздөй кетип баратышты. Жолдон тыйын чычкандарга жаңгак беришти. Ал коңур үн салып, бир-эки ыр ырдады.

Анан кадимки адатынча эле ал капысынан суроо таштады:

– Э, Сара, Шишкин деген сүрөтчүнү билесинби?

Сара беркини бүшүркөй карап:

– Жок, – деди.

– Эмнеге билбейсиң? Орустун улуу пейзажисти эмеспи? Эсиңде барбы, бир сүрөт бар? Көп жерлерде илинип турат. Токой. Карагай сынып, жерде жатат. Мамалактары менен аюу тартылган.

– Ооба, ооба, эстедим. Чоң аюу жерде отурат. Балдары сынган жыгачтын сөңгөгүнө чыгып...

– Ооба, ооба, – деди Кадыр ырастап. – Ошол сүрөттү ошол Шишкин деген сүрөтчү тарткан. Анын токой пейзажына арналып тартылган канча мыкты сүрөттөрү бар дейсиң. Мына бу сынып жаткан карагайды көрдүңбү? Ушуну көрүп Шишкинди эстедим. Анан Сара, билесинби, Шишкин ушунчалык чоң сүрөтчү болуп туруп, жаныбарлардын сүрөттөрүн тарта алчу эмес экен. Ошол Шишкиндин «Эртең менен карагайлуу токойдо» деген сүрөттөгү аюуларды тартууда Савицкий деген сүрөтчү жардам бериптир.

– Ошондой бекен? – деди Сара чын эле таңыркап. – Анын баарын кайдан билесиз?

– Окуу керек, Сара, окуу керек. Үйрөнүү керек. Акын болом дейсиң. Акын-жазуучулардын башында өзүнчө эле энциклопедиялык билим

болушу керек, Сара. Түшүндүңбү? Чыгармачыл адам маданият жана искусствонун бардык тармактарынын сырлары менен кабардар болушу керек.

– Сиз менен таанышканы көп нерселерди билгендей болдум.

– Балким, билсең билгендириң. Бирок ал өтө аз. Өз алдынча көп оку, көп изден, көп үйрөн. Турмуштун ар бир көрүнүшүнө, ар бир өзгөчөлүгүнө баа берип жүргүн. Ошондон бир жыйынтык чыгар. Сенин ошол жыйынтыгың элге, кийинки муундарга үлгү болсун, сабак болсун.

Алар көл жээгинен обочороок, жалгыз дарактын түбүнө келип жайланышты.

– Сара, кана, көлгө түшүп, күнгө күйөлүбү?

– Жок, агай. Мен түшпөй эле коёюнчу. Сиз түшсөңүз түшүңүз, – деди Сара үнүн кечирим сурагандай чыгарып. – Мен андан көрө сиз берген Стефан Цвейгдин бир новелласынын кызыктуу жерине келген элем, ошону улантып окуюн.

Саранын агайы өз оюн таңуулабай чечинип, көл жээктей басып, бирок түшкөн жок. Жээгине камыш, чөп-чар өсүп, түшө турган деле көл эмес экен. Анын үстүнө күн тийип турганы менен аба да салкын. Ал нары күн тийген ачык аянтты көздөй басып кетти. Эркисизден Саранын көздөрү агайынын ийиндери чыккан, күрөшчүл спортсмендикине окшошуп кеткен москоол мүчөсүнө көзү түштү. Он мүнөтчө жүрүп, кайра келип, сүлгүнү салынып, боортоктоп жата кетти. Жөн жата бербей, кагаз, калем, өчүргүчүн алып, кыйгач отуруп китеп окуп жаткан Саранын сүрөтүн тарта баштады. Бир сааттай убакыт өткөндөн кийин ал:

– Сара, мен сенин сүрөтүңдү тарттым. Көрөсүңбү? – деди.

Сара акырын башын буруп карады. Чын эле агайы бир барак кагазга калем менен бирдемелерди чиймелеп отурат. Ал өз ичинде тамашалап, карикатура өңдөнгөн бирдеме тартса керек деп ойлоп койду. Агайы кагаз бетине дагы көз жүгүртүп, калем менен кайра-кайра чиймелеп, анан аны Сарага сунду. Кагаздагы сүрөттү көрүп алып, Саранын таң калганын айтпа.

– Ой-ба-ай, агай, сиз сүрөтчү да турбайсызбы? Мен жанатан бери сизди китеп же журнал окуп жатат ко, балким, уктап калдыбы деп ойлодум эле.

Сара бир барак калың кагаздан эки бутун чала сунуп, бир жак бети гана көрүнүп, кыйгачынан китеп окуп отурган кыздын сүрөтүн көрдү. Дал эле өзүнүкүндөй болуп, калың чачы артына төгүлүп, учтары түйдөктөшүп турат. Ал эмес төбөсүндөгү кайсы бир гүлдүн үлгүсү менен жасалган чач кыстаргычты да өзүндөй кылып тартып коюптур. Татынакай буттары тизесинен чала бүктөлүп сунулуп, тизесине жетээр-жетпес кылып көйнөгүнүн этеги жаап турат. Кыздын жанына дарактын жоон сөңгөгү тартылып, те алыскы фондо токойдун бүдөмүктөнгөн үлгүсү көрүнөт.

– Кандай, Сара, сүрөт сага жактыбы? Бир кыймылдап койбой отуруп бердиң. Тартканга абдан жеңил болду.

– Өтө жакты, агай.

– Бул сүрөттү карап туруп, туптуура эле Саранын өзү десе болбойт. Бирок токой арасындагы бир дарактын түбүндө бүт дүйнөсү менен китептин кызыгына түшүп кеткен жашы жыйырмалардан жаңы гана ашкан жаш кыздын элеси берилген десек болот. Жалпысынан алганда да сага окшоштугу бар. Өзгөчө мага ийининден жогору жагы жагат. Сеңселген чачыңдын арка-жонуна төгүлүп турушун карачы.

– Агай, ушул сүрөттү мага бересизби?

– Эмнеге? Анын сага эмне кереги бар?

– Эстеликке алып жүрөйүн. Альбомумдун бир жерине жабыштырып коём.

– Кана, берчи. Дагы бир сыйра карап көрөйүн,– деп ал сүрөт тартылган бир барак кагазды кайра алып, башын бирде алыстатып, бирде жакындатып, сын көз менен карай баштады. Анан баракты Сарага сунду.

Алар кайткан жолдо жамгыр куюп келди. Шөмтүрөп суу болушту. Кыскараак деп башка жолго салышты. Токойдун калың жерине келгенде суусу жок терең сайдан өтүүгө туура келди. Сайдын таманына дарактардын аркы-терки чыгып жаткан тамырларын тепкич кылып түшүү керек экен. Адегенде агайы түштү. Анан ал түшө бер дегенсип, жардын башында турган Сараны карады. Кыздын бутуна кийгени такасы бийигирээк танкетка болучу. Ал адегенде оң бутун төмөн түшүрүп, тамырга таканчыктады. Анан ага жанаша сол бутун койду. Ошентип өтө кылдаттык менен түшө берди. Сайдын таманына жете берерге эки-үч кадам калганда танкеткасынын такасы тамырлардын бир жерине илинип, токтоно албай күүлөнүп, кыз агайын көздөй боюн таштады. Колундагы портфелин жерге таштай коюп, Кадыр Сараны жыкпай, кучагына тосуп алды. Ошо бойдон кызды белинен кучактап, таптак көтөрүп, сайдын таманына койду. Өтмө-катар суу болгон денелер чыпталышып, экөө тең ушуну эле каалагандай, бир саамга бөлүнө албай, сүйүшкөн эки жаштай ажыраша албай турушту. Анан алар бөлүнүшүп, Сара тизесинен бир топ өйдө болуп тартылып, этине жабышкан көйнөгүнүн этегин ылдый тартты.

Эми сайдын берки кырына чыгуу да оңойго турган жок. Агайы сол колуна портфелин алып, оң колун Сарага сунду.

– Келе колунду. Сол колунду.

Алар жетелешип, сайдын кырына жайма-жай чыгып келишти. Анан ошол кол кармашкан бойдон шатырата төккөн жамгырды да капарына алышпай, үн жок-сөз жок кете беришти. Эмнегедир колун тартып алайын деп Сара да, коё берейин деп агайы да ойлогон жок.

Эртесинде Сара төрт сериялуу кинофильмдин биринчи эки сериясына билет алып, агайын киного чакырды. Кинодон он бир жарым ченде

чыгышып, өздөрү жатып жүрчү корпустун тегерегиндеги аллея менен басып жүрүштү.

– Сара, ошентип эртең кетем. Автобус биерден эртең менен эрте, саат беш жарымда жөнөйт. Львов шаарынан самолёттун учушу ошондой экен.

– Агай, сиз ким болуп иштейсиз? Мындай караганда бирде жазуучу-акын, бирде артист, бирде сүрөтчү деп ойлоого болот, – деп Сара көптөн бери көңүлүндө жүргөн суроону берди.

– Жок, Сара, мен алардын бирине да жатпаймын. Адистигим инженер-механик. Автотранспорт жагында иштейм, – деп токтоо гана жооп берди.

– Бирок көп өнөрлөргө кызыгам. Гезит-журналдарга макалалар, бирин-серин аңгеме, ыр жазып жүрөм. Бүгүн өзүң көрдүң, сүрөт тартам. Комуз чертем. Алматылык казак досум Ерментай Сламов домбура тартуулаган. Ошону үйрөнөйүн деп жүрөм.

Күн тыбырчылап жаай баштады.

– Кана эмесе, Сара, кош айтышалы. Ошентип эртең Кыргызстанга жөнөйм. Ден соолугуңа кара. Университетти бүтүр. Мына ошондо гана чоң турмуштун босогосун аттаган болосуң. Балким, мугалим болорсуң, балким, акын болорсуң. Аны азыр айтып болбойт. Турмуш көрсөтөт. Бирок кайда болбогун, ким болуп иштебегин, адамдык бийик сапатты, акыйкат, адилдикти сактап жүр. Ишиңе тыкан бол. Беттеген максатыңдын өтөсүнө чык.

Агайы Сарага кол сунду. Анын жумшак алаканынан келген жылуулук Саранын бүт денесин ток болуп аралап өткөндөй болду. Адам эңкейип барып, Саранын чекесинен сүйүп койду. Байкелери карындаштарын ошентип өбүшчү эле го. Дал ошентип. Сара буга кенедей каршылык көрсөткөн жок. Ал азыр сүйгөн жигитинин астында тургандай, таттуу сезимдин кучагында эле. Ал, балким, азыр агайы анын бетинен, эрдинен соро өпсө да каршылык көрсөтпөйт эле.

– Ал энди, сауы болыңыз, агай. Эртең менен узатууга барам, – деди Саранын алкымына ый түйүлүп.

– Жок, уйкуңду бузбай эле кой. Өзүм эле кетем. Таң заарынан туруп эмне кыласың? Байкеңди унутпай эсиңден чыгарбай жүр.

– Жок, агай. Сөзсүз барам...

...Сара көзүн жумар-жумбаксан болуп, дагы эле чалкасынан жатты. Бөлмөнүн ичи эбак жарык болуп, коридордо аркы-терки баскандардын дабышы угулат. Саат сегизден өтүп кетиптир. Туруу керек. Барып суу ичүү керек. Бирок өзүнүн таттуу кыялынан ажырагысы келбей жата берди. «Кандай кереметтүү адам. Мен мындай адамдар китептерде гана болот ко десем, турмушта деле болот турбайбы?» Сара эми өзүнүн жигити туурасында ойлоду: «Бейсембекте ушу адамдагы сапаттардын, кылык-жоруктардын бири барбы? Жок! Ушудан кийин аны менен басуу, ардемелерди сүйлөшүү кызык болор бекен? Ай ким билет?» Курортко

келип, бул адам менен бир жүрүп калгандан бери Сара бир топ жашка улгая түшкөнсүдү. Ошол себептен өзү курактуу Бейсембекти азыр купуя теңине албагансып жатты. «Баса, ал агайдын атын да, дарегин да сурабаптырмын» – деп адегенде өкүнүп алып, анан кайра: «Анын эмне кереги бар эле? Эмне, кат жазышмак белем? Ушул жашка келгени кантип эле аялы, балдары болбосун?»

Сара өз ичинен минтип күбүрөдү: «Кымбаттуу кыргыз агайым, сиз менин идеалым болуп калдыңыз. Мен өз өмүрүмө шериктеш сизге окшогон адамды жолуктурар бекем?»

Саранын үйүнүн залы конокторго жык толгон. Алардын улам сөз кезеги тийгени казактын белгилүү акыны Саранын элүү жашка толгонун кызуу куттуктап жатышты. Аңгыча Саранын тимеле койчу дегенине карабай, он жаштагы небере кызы телевизорду коё кетти.

Теле берүүнү алпаруучу келин:

– Биздин телеэкрандын бүгүнкү мейманы боордош кыргыз калкынын жазуучу-акыны жана башка көп өнөрлөрдүн ээси Кадыр Айтиев, – деп жарыя кылды. Сара эмнегедир экранга алаксып калды. Экран жыла берип, колуна комуз кармаган, жанындагы отургучка домбурасы жөлөнгөн кара каш, көгала чач, көк мурут адамга көзү түштү.

– Кадыр ага, эмнеден баштайсыз? – деди теле алпаруучу.

– Элдик күү «Камбарканды» чертип берейин.

Комуз күүсү чертилип бүттү. Анан адам комузду домбура менен алмаштырып, Курмангазынын «Сары аркасын» тартты.

– Сиздин казак калкына арналган ырларыңыз, аларга чыгарган обондоруңуз бар. Ошонун бирин ырдап берсеңиз.

– «Казак кызы, сагындым карааныңды» деген ырымды домбуранын коштоосунда ырдап берейин.

Казак кызы, сагындым карааныңды,

Кайдасың, айтсаң боло кабарыңды.

Отуз жыл өтсө дагы карегимден,

Өчүрбөй келатамын жамалыңды.

Жоготпой али сактап жүрөсүңбү,

Сүрөтүңдү түшүргөн барагымды.

Катарлаша жай таштап кадамыңды,

Кай бирде жаркылдатып кабагыңды.

Отуз күндөй курортто бирге жүрдүк,

Ойго салып кез-кезде агайыңды.

Жүрөгүм аңтарылчу көрүп алып,
Жутканда чай көрүнгөн тамагыңды.

Ала-Тоодон жиберем саламымды,
Аныктап билгим келет кабарыңды.
Эми деле көрсөм деп куштарланам,
Элүүдөн өткөндөгү жамалыңды.
Камынып атайылап издеп барсам,
Калың казак журтунан табамынбы?

– Ушул ырыңыздын жазылыш тарыхы барбы? – телеалпаруучу суроо таштады.

– Ооба. Бул ыр Сара аттуу казак кызына арналат. Мындан отуз жыл илгери, Украинанын Моршин деген курортунда дарылангам. Ошондо Сара аттуу казак кызы менен таанышкан элем. Мен анда үйлөнүп-жайланып дегендей, эки эркек балалуу болуп калгам. Ага-карындаштай ынтымакта жүрдүк. Адабий китептерди көп окуган кыз болучу. Ошол кыздын тагдыры мени өтө кызыктырат. Билбейм, азыр аман-эсен бар болду бекен?

Тойду башкаруучу:

– Ай, Сара! Бул киши айтып жаткан кыз сен болуп жүрбө?

– Ооба. Дал өзүмүн. Ырында айтып жаткан ал тарткан сүрөтү да бар, – деп Сара башка бөлмөдөн альбом алып чыгып, эң башкы бетине жабыштырылган калем менен тартылган өзүнүн сүрөтүн көрсөтө кетти. Альбом колдон колго өттү.

– Ардактуу, агатайым, аман-эсен бар экенсиң го? Кудайдын мунусуна шүгүр, – деп Сара көзүнө жаш алды.

Керээз

**Жалил
АБДЫКАДЫРОВ**

Кыргыз театрынын режиссура башатындагыларынын алдыңкы сабындагы Жалил Абдыкадыровдун генийлерге мүнөздүү кыска, нуска оттой өмүр сүрүп, жалындай күйүп кеткени өкүндүрбөй койбойт. Кудай бергенине баарын берет тура, Жалил агабызды мыкты театр режиссеру катары таанып жүрсөк ал, чоң АДАМ, акын, жазуучу да экен. Журналыбыздын өткөн санында айрым ажайып ырларын, «Наташа» аттуу нускалуу аңгемесин жарыялаган элек. Эми таланттуу агабыздын колубузга дагы тийген керез-ырларын жарыялабай коё албадык. Адамдын акыркы сөзү улук эмести. Январь айында төрөлгөн эле... Окурмандарыбыз демилгебизди колдоп, ой-пикирин айтып, жаңы ачылган рубрикабызды улантып кетет деген ишенимдебиз.

Мен өлсөм...

Мен өлсөм бул дүйнө кемийт беле,
Мени ойлоп чындап бирөө кейийт беле.
Сан адамдан суу сепкендей көөнүм калды
Андыктан абзел чыгар бейит деле.

Аман бол, кайран дүйнө, арман дүйнө!
Адамдан наадандары дүр-дүнүйө,
Адамдык дайым көктөп турат тура,
Тажатгы, бул жалгандын кээ шумдугу.
Бири өлүп, бири шапар курат тура,
Аман бол, ала-салма жаан дүйнө!

Карартып кайгы каптайт көңүлүмдү
 Капыстан кыйгым келет өмүрүмдү.
 Каткырып кайра жашоо күлмүң этсе:
 «Кет, кет» – деп, куугум келет өлүмүңдү.

Аман бол, ый-күлкүлүү катаал дүйнө!
 Ак тилек, адал ойлуу сөздү сүйлө.
 Адамдар неге жапырт тунук эмес
 Ойлонуп жашоого нур дайым төксө.
 Опусуз бул өмүргө эки келбес
 Аман бол, арман дүйнө, түпсүз дүйнө!

Балбылдап күйгөн шамым жанат-өчөт,
 Башым ай, жер айланып, неге көчөт?
 Альшып «акмактардан» тажап бүттүм,
 Арманда кайран өмүр түштөй өтөт,
 Аман бол, ачуу-таттуу шум дүнүйө!

16.04. 1977

Алак - калкым

(Үмүттүн ойноосу)

Алыска кетип каламбы,
 Ала-Тоо көрбөй караанды!
 Асылым элим эстей жүр,
 Ардагың мендей балаңды.

Калкымдан кетип каламбы,
 Кара тоо көрбөй каламбы.
 Калың журт дайым эстей жүр,
 Карлыгач мендей балаңды.

Ыраакка кетип каламбы,
 Ысык-Көл көрбөй караанды.
 Ырысым элим эстей жүр,
 Ыр созгон мендей балаңды.

Ойлоном...

Ойлоном бул дүйнөгө оюм жетпейт,
Оолугуп дилгир көңүл нени дегдейт.
Жашоодо билгенимден билбеген көп,
Табышмак татаал суроо дайым кетпейт.

Акылым ай-ааламды чарк айланат,
Учсам дейм түбөлүккө болсо канат.
Аттиң ай, өмүр кыска көз ирмемдей,
Миң жылдап созулбаспы атаганат!

Шум дүйнө

Аягы жок, башы жок,
Табышмактуу шум дүйнө.

Аябастан аткыган,
Боору катуу шум дүйнө.

Бири сокур, бири соо,
Ала кылган шум дүйнө.

Бири бөрү, бири кой,
Табаа кылган шум дүйнө.

Кээде шекер, кээде шор,
Насиби көп шум дүйнө.

Бири камкор, бири шум,
Кесиби көп шум дүйнө.

О шум дүйнө, муз дүйнө,
Бир күнү өтүп кетерсиң.

Бей-бечара байкуштун,
Түбүнө бир күн жетерсиң.

Проза

**Олжобай
ШАКИР**

АТАМ МЕНИ ЭМНЕ ҮЧҮН ҮРЧҮ ЭЛЕ

(Аңгеме)

Мектеп босогосун аттай элек кезим. Бейбаштыгымды көтөрөлбаган атам какыс-кукус кыла койгондо, апам кургур: «Балаң эс тартканда өзүлө токтолот» – деп чырылдап жиберчү. Мен бул сөзгө чындап ишенчүмүн, атам ишенчү беле, жокпу, билбейм, бирок апамдын кебине кулак салбагансыганы менен бир аз ачуусу тарап, шалдайып калчу.

Атам туруп-туруп эле бир күнү мени катуу сабады. «Өпкөндү үзөм!» – деп күрс эттире урганда күпчүйүп жыгылдым. Чын эле өпкөм үзүлүп кеткендей өзөрүп куладым. «Ик-ик-ик...» – деп үнүм чыкпай калды. Түпкүчтөй түйүлүп жатканымды көргөн атам:

– Экинчи сени урсам, колум сынсын, – деп эшикке чыгып кетти. Кайта кирет, кайта чыгат. Кайта кирип ордунда тегеренип туруп калды. Айласын таппай кайпалактап турганда, дем ала баштадым. Өңү кумсарып, заманы куурулуп турган атам:

– Балам, аз жерден элге шерменде болуп кала жаздабадымбы... Экинчи сага колум тийсе, башымды жутайын, – деп ант берип жиберди.

Айтканындай эле ошондон кийин мени далайга чейин урганын токтотуп, алдап-соолап айтканга өткөн. Бирок акыры: «Алдап-соолаган сага жарашпайт турбайбы» – деп, камчы менен тызылдатчу болду. Атамдын ачуусу каканактап араң турса арачалай калчу апам бир күнүлө:

– Бул балаңа менин да алым жетпей калды, – деп жыландын башын кылтыйтып, чыгып кетти. Ошондогу атамдын таягынын ачуусу эстен кетпейт. Кудум мууздаганга жетелеп барчу эчкиден бетер коргондон

коргонго секирип, качып жүрөм. Атам мени кубалап жетпей чарчаганда, кара жоргосуна минди. Кара жоргосуна мингенде дегеле камчы албаган атам, чобур атка мингенде алчу камчысын алды. Эми кайда качарымды билбей, сарайдын үстүнө чыгарым менен апама кыйкырды:

– Мылтыкты алып чык! Атып салайын!

Атамдын айтканынан кайтпаган мүнөзү бар эле, дароо сарайдын чатырынан секирип түшүп, алдына барып бердим. Камчы менен жонума салып-салып алды да, көксөөсү суугандай атын түркүккө байлап, камчысын сүйрөп, үйгө кирип кетти.

Кечке чейин үйдү сагаалап, киргенге даабай, сырттагы атамдын кара жоргосунун жалын сылап, мойнун тарап, таноосун чукуп атсам, айгыр неменин жука чурайына көгөндөр конуп алып, канын шимип аткан экен, шап этип уучум толо кармап алдым. Үргүлөп турган айгыр чочуп кетти. Кошкурунуп алып, кайра жоошуй калганда эми мурдагыдай эмес, чычкан андыган мышыктай жылып барып уучтап кармап аткам. Айгырдын да жаны жай ала, мага ыраазы болгондой көз кырын салып койду. Жылкы баласы эмеспи, жакшылыгымды билип атканына мен да ыраазы болуп, байлоодо турган неме суусагандыр деп, ооздугун чыгардым да, атамдын уруксатысыз эле жонуна тырмышып минип, сугарып келгени жөнөдүм. Ошондо мага да, кара жоргого да убал жок экен. Бутумду сербендетип теминерим менен кара жорго алып-учуп жөнөсө болобу. Тизгинин тартам, чылбырын тартам, айгыр булакты көздөй эмес, үйүр жылкыларга алып жөнөдү. Жылкылар үркүп, чытырман чычырканакка кире качышты. Алардын артынан кара жорго мени алып жөнөдү.

Айгыр мени ала качып жөнөгөнүн атам үйдөн узарым менен эле көрсө керек. Бизге, кошуна уйчулардын аттарын шапа-шуп минген үч адам артыман удаа эле аттанды. Канчалык аларды артыман жетип келет деп үмүттөнгөн менен алардын жакындаган карааны жок, чытырман токойдун арасында кимибиз кайда баратканыбызды көрбөй, кыйкырышкан үндөрүбүз гана угулат. Денемди сайгылаган чычырканактын ачуусу айгырдын аласына конгон көгөөндөрдөн да катуу ачыштырат экен. Дене-боюм тызылдап ачышканда өкүрүп ыйлап бердим. Колумдан тизгин менен чылбырды чыгарып ийип, ээрдин кашына чапкенедей жармаштым. Бир убакта алдымдагы зуулдап учкан кара жорго кайдан-жайдан тып токтоп калды. Карасам, тизгини бутакка илинип калыптыр. Шап секирип түштүм. Арттагылар да удаа-удаа жетип келди. Эми ажалым айгырдан эмес, атамдан экенин күтүм. Атам атынан секирип түшөрү менен жүрөгүм шуу дей түштү. Бирок ал мага жетип эле жалынып жиберди:

– Балам, аман-эсенсиңби?! – Бооруна кучактаганда чыңырып жибердим. Бирөөнүн денеси денеме тийгиздирбей ачышарын коркуп калган атам кайдан билсин, кучагына бекем кысып жибергенде: «Кучактабаңызчы» – деп, ботодой боздодум. Үстүмдөгү

жалаңкат көйнөк дал-далынан айрылып, денемдин бүтүн жери жок кызыл-жаян экенин калтырап-титиреген атам мени кучагынан бошоткондон кийин көрдү. Күү менен камчысын кончунан сууруп чыгып, жанынан артык көргөн кара жоргосун башка-көзгө тартып-тартып алды. Атам апама гана кызыл камчы болсо керек эле, кара жоргосуна камчы үйрүгөнүн ошондо биринчи жолу көрдүм. Алдыма көрпөчө салып, атам мени дырдай жылаңач чечинтти. Үчөө үч жагымдан денемдеги тикенектерди терип атканда, чок баскандай тыбырадым. Шашкалактаган үчөө колго урунган тикенектерди терди да, озондотуп үйгө өңөрүп жөнөштү. Үйдө тырмак менен терилбегендерин ийне менен чукулап атышат. Апам бечара көпөлөктөй чарк айланып жүрөт. Атам экөө аз жерден жинди болуп кете сактады. Атам тикенектерди ийне менен оюп чукуп, кан сызылган жерлерди бир колундагы кебез менен сүртүп, артынан апам үзүп берген аппак кебезди йодго малып, денеме сүргөн сайын ахалап-охолойм. Чычырканактын уусу өтүп кеткен денем тулуптай шишигени көпкө чейин тарабай жүрдү. Ошол, бир ажалдан калган кырсыктан кийин атам дайыма үйгө келген-кеткендерге мени «герой» кылып тааныштырчу. Бирок ал сабаганын, мен тентек кылганымды андан кийин да койгонум жок.

О анда, бөксөмө эт, сүйрүмө сүт тололек кезим. Мага баары кененчиликтей туялчу. Мүмкүн ал окуя атамдан төпөш жебегенимде эсимде калат беле, калбайт беле, айтор, калыптыр. Ал учурда советтик сары чака, ак чака тыйындар бар. Баасы жогу сары чакалар эле. Бирок сары чакалардын эң кибирегени – бир тыйынга да соода жүрчү. Ошол бир тыйын үчүн далай бухгалтер, дүкөнчүлөрдүн үстүнөн арыз түшчү болсубу, оххо-о... Ошол кенедей бир тыйын үчүн кээси мансабынан айрылчу. Ошол бир тыйынга бир ширеңке сатып алчусун. Буюм-терим алып атканда бир тыйының жетпей калса дүкөнчүлөрүн мурдун чүйрүп турчу.

Биз анда алыскы Ак-Сайда элек. Автодүкөн айына бир каттаса каттачу, каттабаса чабандар чай-чамек, керек-жарагын бир күндүк жолго ат арытып барып, куржундап ташынчу.

Бир күнү биз жайлаган жайлоо төрүнө автодүкөн токтоду. Үйдөн чубуруп чыгып, баарыбыз автодүкөндү курчап: «Мага муну, мага тигини» – деп атамдын жанын койбой баарын алдырып атабыз. Атам болсо: «Дагы эмнени унуттук?» – деп улам керектүүсүн эскерткен апама кылчактайт. Апама самын-сумундан башканын кереги жоктой, улам эле: «Балдардын кийими кокочо болуп кетти, самындан кенен алалы» – дейт. Бир кезде унутуп кала сактаган экен: «Баса, ширеңкеден көп эле алып койчу, түткүдөй эмес» – деди эле, атам 1 сомго 100 пачка ширеңке алды. 100 пачка ширеңке чоң чака менен толтура болорун ошондо көрдүм. Колуна эч нерсе урунбаган апам бээ сааган чоң чаканы көтөрүп келип, ширеңкелерди ошого салдырары менен: «Ме, боз үйгө алып кирип кой» – деп мага кармата салды. Бирок мен ширеңкелерди боз үйдүн ичине эмес, аркасына көтөрүп

жөнөдүм. Автодүкөнчү үйдөн даам сызып, келген жолуна түшөрү менен ар ким өзүнүн жаңы кийими менен алек болуп, бака-шака түшкөн кезде мен «бомба» жардырмай болдум. Мурда өзүмдөн чоң балдар ширенкенин бир талын күйгүзүп, аны пачканын ичине кайра салып ыргытканда бомба болорун көрүп калгам. Мен да бир пачка ширенкени алдым да, көргөнүмдү көргөндөй жасай баштадым. Канткен менен «уурунун арты кууш» да, шашкалактап атып, ширенке «шыр-р» дегенде эле ыргыттым. Бирок ыргытканым алыска эмес, чоң чаканын өзүнө түшүп, фейерверк башталып кетти. Иттер бир жактан каңкылдап, желедеги кулундар туйлап, жылкылардын кишенегени «тревоганы» баштады.

Иштин төркүнүн атам биринчи түшүндү окшойт: «Ширенкени ушул кагынгырга карматасыңбы?» – деп апама чала-була тап берип алып, зып койгон менин артыман сомодой болгон агаларыма буйрук берип: «Кармап келгиле!» – деди.

Ордуман аттап-буттагыча эле алар да артыман жетээри менен кежигемден мыкчый кармап, атамдын алдына жетелешти. Атам анан колу ооруганча сабады. «Үйдө жалгыз тал ширенке калбады беле, ал түгөнсө сенин шыйрагыңды жагамбы!» – деп, атам тыйылгандан кийин суу чыбыкты сороктотуп апам бир жактан чыкты.

Апам бирок бекер тызылдабаптыр. Күнүгө таң эртең баарыбыздан эрте туруп түндө көмүп жаткан отту өчүрүп албайын деп коломтону үйлөп, карала-торала болуп жүргөнүн көрөсүң. Коломтону кайтарып отуруп, кечинде баарыбыздан кеч жатат. Ошол, Ак-Сайдагы жаан-чачындуу мезгилде кокус очоктогу от үзүлүп баратса эле оттун көзүн караган биздин үйдөгүлөрдүн баары мени тилдеп, баары кургак тезек тергенге мени жумшачу болуп алышкан. Акыры, жайлы-жайлай очоктун көзүн кудайдын көзүндөй карап жүрүп, күзүндө жакага көчүп келгенбиз.

Азыр ойлосо, балалык кездеги жоруктардын дагы далайын унута баштаптырмын. Ал эми унутулбагандары атамдан төпөш жеген үчүн биринин артынан бири эсиме келе бергенине шүгүр деп коём. Атам куругур деле мени жаман болбосун деп бүт амалын колдонуп көрдү, бирок мен башка балдарындай момойгон жоош болбой калганым үчүн ийлеп-ийлеп төпөштөчү да, апам мени бир жактан жетелеп келгенсип:

– Биздин тукумда мындай ээнбаш жок эле, бул кайдан чыккан, – дегенди туталанып какшай берчү. Бирок атам антип айтканы менен балдарынын арасынан атамдын өзүн мен гана тартып калганымды Жумабай абам дайыма айтчу. Анүчүн атам Жумабай абама бир күнү катуу зиркилдеген:

– Мен качан ушул кагынгырдай болуп кыйсыпыр салчу элем?!

Өзүнөн улуу аталаш агасын кадимкидей кагып койгон. Атам ал сөздү канчалык өзүнө жууткусу келбеген менен биздин айылдагы карыялардын кимиси болбосун: «Сен так эле атаңдын өзүн тартып калыпсың» – дегенинен эле, кимди тартып калганымдан шектенчү эмесмин. Алар да атам

бир үйдүн жалгыз уулу болгондуктан ээнбаш өскөнүн биздин тегирменге келген сайын кобурай беришчү. Чоң атам, чоң энем деле атамды көп азап менен тарбиялап өстүрүптүр. Бирок бир да жолу атамдын оозунан өзүнүн балалык кездеги бейбаштыктары жөнүндө айткандарын уккан эмесмин. Менимче, чоң атам жалгыз баласын уруп-сокпогон үчүн атамдын эсинде балалыктагы жоруктары калбаса керек да.

Эси-көөнүмөн калгыс дагы бир мындай окуя болгон: Күүгүм болуп калган маалда биздин үйдөгүлөр телевизордун кызыгына кирип алышкан эле. Үйдө бир гана атам жок болчу. А мен чыгырык тегеретип, сыртта ойноп жүрсөм, кыштак жактан минген атынын оң жагына бир ооп, сол жагына бир ооп келаткан атамды көргөндө, алдынан тосуп чуркадым. Мага дайыма атамдын алагүү болуп келгени жакчу. (Андайда атамдын чөнтөктөрүнөн акчалар чубуруп турчу. Чубуруп турбаса деле берешендигине чек жок эле. А чубурган акчаларын алып койсоң, эртеси үндөчү эмес. Ушуну менден чоңураактары билчүбү, билчү эмеспи, билбейм... Айтор, атамдын акчаларын алып койчумун. Мен алгандан кийинки акчаларын апам алчу. Бирок ошол акчаларды эмне кылчу элем, билбейм. Жер чукуп катып койчумун да, аларды кайра алган-албаганым эсимде жок.) Атамдын алдынан тосорум менен кара жоргосунун суулугуна жармаштым.

– Ата, келдиңизби? – Атам кара жоргосунун үстүндө жаңыле көзү илинип уктап бараткан экен, үнүмдү угары менен көзү умачтай ачылды. Эки жагын каранып, кара жорго үйгө адашпай келатканына ыраазы болгондой, адатынча мыйыгынан жылмайып, айланага көз чаптырды да, жайылып жүргөн малды көрдү:

– Киргизе элексиңерби? Бүгүн эми таалага эле таштагыла... – Бул айтканы какшык экенин кайдан түшүнүпмүн. Кара жоргонун үстүндөгү атамды мамыга чейин жетелеп келип, үйгө тызылдап чуркап кирдим:

– Апа, атам келди! – Үйдөгүлөрдүн баары ордуларынан жапырт тура калышканда: – Атам бүгүн малды короого киргизбей эле койгула – деп айтты дедим. Баары тең телевизордун кызыгына батып, жапырт отурган кезде атам камчысын сүйрөп, ызырынып кирип келди:

– Мен үйдө бир күн жок болуп калсам, малды талаага таштадыңарбы?! – деп кимиси алдынан туш келсе камчы менен жонго тартып-тартып ийди. Баары кыйсыпыр түшүп сыртка жөнөдү. Камчы мага да тийди. Сыртка чыгаарым менен «энеңди урайын челек» деген сөз оозуман чыгып кетти. Аны атам угуп калган экен: «Кимдин энесин урасың?!» – деп, маңдайыма тике туруп калды. Анткени апам гана атамды челек деп айтарын угуп калчумун. Чынында атам жапалдаш бой, анан өз боюнан ашыгыраак салмакты көтөрүп жүргөн киши эле.

– Кагынып калган энеңди урайын, алдагы тилинди сууруп алайынбы!? – деп менин айтканыма теригип алган экен, атам заматта соолуга түшкөндөй көрүндү. Мына, анан коркконумду айтпа, эгер мас болсо да

эмне айтканымды эртең унутуп калат эле, соолуккан экен, бүттү дедим. Адатымдай анда да дыр коюп качтым. Качканым курусун, көз байланган караңгыда үйдөн узагандан кийин, катуу корккондуктан буттарым тартылбай калды. Ар кайсы жерде дөмпөйгөн чийлер чачы апсайган жез кемпир жер чукуп отургандай үнкүйөт. Үйгө кайта барайын десем, атамдан корком, барбайын дейм, көөдөй караңгы түндө кайда барам? «А эгер Султанаалы кошунаныкына корголосомчу? Атам алардыкынан издеп таап алсачы» – дейм. Андан башка кошунабыз жок болчу. Себеби саз, токойлуу бул жерде эки эле малчынын үй-бүлөсү жашачу. Муштумдай жүрөгүм дүкүлдөгөн сайын далы ортомдун тушунда бирөө тургансыйт. Бир далай убакыттан кийин апамдын үнү чыккан тарапка темселедим. Ал болсо менин карааным үзүлгөндө эле артыман жөнөптүр.

– Атаң эбак эле уктап калган. Дабышың чыкпаганынан – өпкө-боорунду үзө муштаган экен деп, жаным калсачы, – деген апам безеленип жиберди. Бирок ошол күндүн эртеси атамдын эсинде кечөөгүнүн бири да жок болсо керек, эртең менен күндөгү адатындай мойнуман жыттагылап, сакал-муруту бети-башымды сайгылап, мени эркелетип аткан экен.

Атам канча төпөштөгөнү менен баары бир көкүрөк күчүгүм деп, башкаларына караганда мени өзүнө көбүрөөк имерчү. Апам дайыма атам мени төпөштөп коюп, кайра тез эле сооротконун көргөндө:

– Экилентип аласың да, кайра бейбаш кылган өзүң, – десе: «Азыр бейбаш болсо, кийин эрте токтолот» – деп, экөө кыжыңдаша беришчү. Антсе да атам ыраматылык менин кагылып-согулуп, бой жетип барып токтолгонумду көрбөй өтүп кетти. Атам бечара менин үйдө жасаган тентектигимден да мектептеги жоруктарымдан уялганын айтып: «Көчөдө элди карап басалбай калдым» – дечү. Мектепте ата-энелердин жыйналышы болорун укканда апам экөө «сен бар, мен бар» болуп, көпкө тартышаар эле. Экөө тең менин мугалимдериме жолуккандан заарканышчу.

Жалаң «4», «5» деген баа алып окуган эжелеримдин убалына көп калдым. Алар мектептеги өздөрүнүн ийгиликтери менен мактангылары келип, атам, апамды ээрчитип баргылары келет. Бирок атам менен апамдын «барбайбыз» дегенин укканда ыйлап атып көндүрүшчү. Акыр-аягы атам жеңип, апам бечара жыйналышка жөнөп калар эле. Апам анан мектептен жетине албай кубанып келчү: «Айтбүбү, Бурул, Жаңылды мугалимдери абыдан мактады» дегенди укканда: «А менин мугалимдериме жолукту бекен?» – деп кыпылдап отурчумун. Атам да апамдын жакшы кабарларын угуп болуп, менин мугалимдериме жолуккан, жолукпаганын сөзсүз сурачу. Апам да эстүүлүк кылып, менин мугалимдеримен айланып качып келгенин айтканда, атам жиндей баштачу: «Атайы кыштакка баргандан кийин жолугуп келбейт белең! Эртең колхоздун конторунан мунун мугалимдерине жолугуп калсам, талап жешет турбайбы!» – деп өзүнчө туталанчу.

Менден айласы куруп бүткөн атам менен апамдан мурда бир күнү өзүм күтпөгөн окуя бүтүндөй мектепти дуу түшүрдү. Анда 7-класска көчкөн убагым. 45 мүнөттүк сабак аяктап, коңгуроо кагылган кезде балдардын баары чурулдап, сыртка чыгып кетти. Мен болсо физика китебинен кайсы бир тапшырманы жаттай албай отургам. Себеби Үсөй деген физика мугалимибиз окуу чейрегинин 2-бөлүмү болорунун алдында: «Бул чейректен «3» деген эле баага жарабай калсаң, физика сабагына киргизбейм» – деп, мага акыркы эскертүү берген. Мээме эч нерсе кирбей, эбиреп жаттап атсам, Жыргал деген тыржыйган бала:

– Сен бүгүн киши болуп калгансың го, ыя... Китептен баш көтөрбөй калыпсың. Кана, доскага чыкчы, – деп, мугалим сөөлөттөнгөнүнө күйүп кеттим. Улам ордуман туруп кубалайм, качып кетет. Бир убакта эшикке кубалап чыктым да, чоң кара мештин ичиндеги кызарган көмүрдүн чогуна от көсөгүчтү сойлотуп коюп, китеп тиктемиш болуп отуруп калдым. Тиги дагы кирип, мугалимдин столуна отураары менен доскага чакыра баштады. А мен чоң кара мешти көздөй бастым. Тиги камаараган жок. Шишти сууруп чыксам, кыпкызыл. Мени көрүп, тиги бурчтан бул бурчка чуркады эле, качыра бердим. Жетип эле шишти жан-башына бастым. Класс ичи куйкум жыттанып, ботодой боздоп жатат. Аңгыча коңгуроо кагылып, кирип келгендер жерде түпкүчтөй түйүлүп жаткан Жыргалдын эмнеге ыйлаганын, каңырсыган жыт кайдан экенине түшүнбөй, аңырайып калышты. Көп өтпөй кабагы тырышкан Үсөй агай класска башбагар замат иштин чоо-жайын угуп, анын да оозу ачылып калды. Аңгыча ким бирөө элпектенип мектептин деректирин чакырып келгенге үлгүрүптүр. Деректир ошол замат эле кайдан-жайдан атамды таптырып келди. Атамдын артынан айылдын милийсасы кошо кирди. Деректир дароо эле бүтүндөй мектепке жыйналыш болорун жарыялады. Бардык класстын окуучулары жыйналгандан кийин заары көзүнөн чыккан деректир бул окуяга элдин баары күнөөлүүдөн бетер, ар кимге сөөмөй такап: «Мына бул акмакты көрүп атасыңарбы!?» – деп, мени ортого чыгарды. Иштин аки-чүкүсү эмнеден чыкканын териштирип отурбастан, мен жөндөн-жөн эле тигини баса калып куйкалап салгандай таризде түшүндүрүп кирди. Жыйналыштагылар дуу деп, ордуларынан козголо түштү. Ары жактагы мугалимдердин арасында мага дайыма ызырынып жүрчү Жумаш эженин: «Бул бала дайым ушул. Бирдеңкенин ичинен чыкмайын жүрбөйт!» – дегенин укканда: «Эми бүттү – дедим, – баары арызданып баштайт».

– Мунун ата-энесин чакыртыш керек! – деп дагы бир балакеттин башын баштаарда, ансыз да ачуусу шакардай кайнап турган деректир ортодон чыга калган Жумаш эженин сөзүн жулуп алды:

– Атасын чакыртып келдим. Ал киши бул жерде... Келсеңиз мында... Бул жакка чыгып, балаңыздын жоруктарын угуңуз...

Жыйналыштагылар дуу этип козголуп, моюндарын созуп, атамдын кайда турганын издей баштаганда, атамдын ордуна күнөөлүүдөй болуп Үсөй агай чыкты:

– Ал киши жыйналыш башталганга чейин эле кетип калган.

Муну укканда жеңилдей түштүм. Баятан шылкыйган башымды бир аз көтөрүп, мен да атамдын турган, турбаганына көз чаптырдым. Эми бир гана чоң коркунуч калды, ал – айылдык милийсада. Чынында бардык коркунуч атамда да, мугалимдерде да эмес, деректирде деле эмес, мына ушул милийсада болчу. Мен үчүн башкалардын опузасы деле көнүмүшкө айланып калган эле.

– Анда кана, жолдош лейтенант! Биз бул балага эмне чара колдонсок болот? – деп ортого милийсанын чыгышын суранды. Тургандар жым-жырт. Деректир менен милийса мурда да сүйлөшүп алса керек, сөздүн ток эгер жерин айтты:

– Жана айтылгандай, бул балага кылмыш ишин козгойбуз. Арыздар боюнча протокол толтуралы, – деп папкесинен кагаз, калем алып чыкты: – Бул жерден тарбия албагандарды тарбиялоочу «балдар колониясы» деген бар, ошол жакка которулат...

Башканы күтсөм да, муну күткөн эмесмин. Эсим эки болуп турганда, сөздү деректир улады:

– Биздин мектепте балдар колониясына жибере турган мына мунун так өзүнө окшогон дагы бирөө бар, Өмүракунов деген... Эй бала! Бери чыкчы... Машаяктын баласы болуп кетсең да! – деп дайымкы киндиктештей досум Касымды катарыма тургузду. Ал экөөбүз чынында эле бүтүндөй айыл мектебинин көңүлүнө көк таштай тийген элек. Экөөбүздүн башыбыз кошулган жерде алыбыз жеткендин баарына кыргыйдай кол салчубуз.

– Мына ушундай чектен чыккандарды тарбиялай турган жерди «балдар колониясы» деп айтат – деп мээбизге кыт куйду. Ал, ушинтип өз ачуусун улам өзү күчөткөн адаты менен дайын болгон Мырзабек деген сүйлөөк мугалимдердин бири болучу.

Шөлбүрөп, кечинде үйгө келдим. Бирок ичимде катуу кайрат турду. «Үйдөгүлөргө бүгүн болгон ишти болгондой айтып берем да, эртең балдар колониясына барарымды айтам» – деп, үйдүн босогосун аттадым. Кызыгы, үйгө киргенимди көргөн атам да, апам да үндөбөдү. Сумкамды ордуна койдум. Дале унчугушпаганынан, сыртка чыктым. Сыртка чыгарым менен өпкөм өпкөмө батпай ыйлап жибердим. Өзүмдү өзүм эч токтоталбай ыйладым. Негедир өзүмдү адилетсиз жерден күйүп аткандай аядым. Жанагы Жыргал деген тыржыйган неме менен менин ортомдо болгон окуяга бир эле адам күбө болуп калганда иш мындай аяктабайт эле деген ой ичимди сыйрып өттү.

Эртеси таң эртең менен эрте бир жакка барууга камданып алган атам, мени ойготуп атыптыр:

– Сен бүгүн мектебиңе барбай тур...

Муну укканда, чала уйкуда болсом да атам мен үчүн иштин аргасын табарын туйдум. Башка бир да сөз айткан жок. Аттанып кетти. Мен болсо: «Кечөөгү окуя менен балдар колониясы жөнүндө атам менден эч нерсе укпай туруп кайда кетти?» – деп жаздыкка баш коюп, уктап калыпмын.

Түш оогон кезде атам, анан айылдын милийсасы алагүү мас абалда үйгө келаткандарын көрүп, сүйүнгөнүмдү айтпа. «Атам милийсасын колго алып койгондон кийин, иш бүттү» – дедим ичимден. Бакылдашып келаткан экөө үйгө жакындаганда:

– Ушул балаң чоңойсобу... Сени жыргатат. Айтты-койду дээрсин, карап тур... – деп сунган колумду көпкө силкилдетти. Атам да башыман сылап:

– Бул көкүрөк күчүгүмдү кестирип ийген күнү курубаймынбы, – деп мойнумдан жыттап-жыттап алды. Милийсаны төргө өткөрөрү менен апамды далиске ээрчитип чыкты:

– Балдарга куйруктуу кара козулардан бирди сойдуруп жибер.

– Кечөө эле союлган койдун эти турбайбы...

– Сойдур дегенден кийин сойдура берсең, эк...

Атамдын айтканын эки кылып көнбөгөн апам баглан козулардын төл башысын жетелетип келди. Апамдын «малга бата кылып койгула» дегени бажакташып отурган атамдын да, милийсанын да кулагына кирген жок.

– Үйдө отуруп бата кылып койсок боло берет, – деп коюшту.

Качан козу муузалгандан кийин, үйдөн: «Оомийин, ушул көкүрөк күчүгүнөрдүн өмүрү узун болсун» деген милийсанын үнү угулду.

Козунун эти ары-бери устукандалгыча башын чаарала күйүк кылып куйкалап жибергенимди көргөн апам жемелеп киргенде, «болор иш болуптур» деп, сыртка чыккан атам апамды жоошутуп койду.

Эт бышкан кезде баятан кийиктин куурдагына тоюп уктап калган милийсаны атам, апам ордунан козгой албай койду. Мектеп деректири болсо эртеси күнү да, андан кийин да балдар колониясы жөнүндө мага эч нерсе айткан жок.

II

Жаратылыш шарты катаал Ат-Башыга жаз келген маал. Талаа-түз көктөй баштаган майдын башы эле. Атам алты ай бою шаардан шаарга, доктурдан доктурга жеткирилип, эти сөөгүнө жабышып, таанылбай калганда врачтар үйгө чыгарып берген. Атам анда рак менен ооруурун апам эле билчү экен. Апам бир күнү балдар-кыздарын түгөл жыйнады.

– Тегерек-четти тазалап, камынгыла. Атаңарды врачтар рак деп чыгарып берген... – Муну уккан эжелерим четинен бышактай баштады,

анан агаларым. Эң улуу агам гана: «Жаман жорукту баштабай, үнүңөрдү баскыла!» – дегенден кийин ыйлап аткандар тып басылды. Эшикке чыкканда Айтбүбү эжемден «рак» деген эмне экенин сураам: «Атам айыкпайт экен» – деп ыйлап жиберди. Ошондо рак деген оору эмне экенин түшүнүп-түшүнбөсөм да жүрөгүм муздап, озондоп ыйлагандарга кошулдум. Үнүмдү атам укпасын деп, тамдын артында шолоктоп атсам, жаныма апам келип, «балам, болду» деген үнү каргылданып турганына ого бетер өпкөм өпкөмө батпай озондоп бердим. Апам жеңинин учу менен салаалаган көз жашын мисирейте сүрдү да:

– Бака кармагандан коркчу эмес элең, балам... Эгер кармап келалсаң, атаңа баканын шорпосун ичирип көрөлү. Бирөөлөр баканын шорпосу ракка шыпаа болот деди эле... – Муну укканда, ордуман секирип турдум.

– Канчаны кармап келейин?

– Болушунча кармап кел, – деп колума бир литрлик банканы карматты. Мен дароо мал кайтарчу сазга жөнөдүм.

Апам биринчи күнү мен кармап келген бакаларды шорпо кылып кайнаткандан кийин чоң чыныга куюп, атам жаткан бөлмөгө сыр билгизбей жыла басып кирди. Шорпонун өңү көк түскө айланып, болгону эле балыр жыттанып калат экен. Апам тез эле кайра чыкты. Көптөн бери апамдын ошол жолкудай кубанганын көрө элек болчубуз. Оозуна наар албай калган атам чоң чыныдагынын баарын шимириптир. «Бир аздан кийин дагы болсо берчи?» – дептир. Атамдын антип тамакка табити тартканына баарыбыз кубанып калдык. «Мурда эле баканын шорпосун ичирсек болмок экен» – деп, апам өкүттүү сүйлөдү. Мен болсо ошол күндөн тартып күнүгө мал жайган сазды карай таң эрте жөнөп калам. Үйдөгүлөрдүн баарысы бака кармаганга да, баканы тырбаландатып сойгонго да көнүп алдык. Атам болсо күндөн-күнгө оңоло баштады. Эмненин шорпосун ичип жүргөнүн бирибизден да сурап койгон жок. Акыры бир жумача ичкенден кийин баканын шорпосунан караманча баш тартканда, кайрадан баарыбыздын айлабыз кете баштады. Мен күнүгө кармап келген бакалардын мындан ары кереги тийбей турганына шаабайым катуу сууду. Бакаларды эркиндикке коё берип жатканымдагы үмүтсүз ойлор мени таптакыр шалдайтып таштады.

Бир күнү урук-туугандардын арасынан атамды көргөнү келген бирөө рак оорусуна кадимки өлгөн адамдын сөөгүн кайнатып берип ичирсе да шыпаа болорун кобурап калганын угуп калдым. Бул кепке эмнегедир менден чоңдордун эч кимиси маани берген жок. Алар өздөрүнүн ичинен эмнени ойлоду билбейм, а мен адам сөөктөрүн жыйнап келүү жөнүндө ойлоно баштадым. Бирок кайдан, билбейм. Акыры бир күнү атайы даярдандым. Атам менен бирге мал жайып жүргөндө кезиккен эски мүрзөлөргө бармай болуп, эшекке миндим да, жүрөгүм даабай атса да жөнөдүм. Мурда бирөөнүн оозунан мүрзөлөр жөнүндө айтылган кептер-

ден корксом, бул жолу коркунуч эмес, башка сезим, башка жоопкерчилик менен мүрзөгө барчу жолго түштүм. Мал-салдын сөөгүн адамдыкынан айырмалай албасымды билсем да, адам сөөгүн таап келүүгө жөнөгөнүм күнү бүгүнкүдөй эсимде. «Менин бүгүнкү ишим кудайга күнөө болсо, баары бир кечирет» деген ишеним турду. Ошол күнү өзүмдү эр жетип калгандай сездим. Врачтар аргасын таппаган атамдын дартына даба болчу нерсени мен издеп бараттым.

Ак-Мойнок деген белдеги суу кемирип кеткен жарды баштан-аяк кыдырдым. Чукуган жердин баарынан эле сөөк чыгып атты. Бирок эмненин сөөгү экенин ажырата албай койдум. Анан бир ой келди: «Мынча келдим, баары бир атамдын дартына даба болор нерсени таап барышым керек». Үйгө куру кол баргым келбеди. Кеч болсо да эски мүрзөлөрдү аралап жүрүп, төбөсүнөн мурда мал түшүп кеткен кабырга кабылдым. Эңкейсем, иретсиз жаткан сөөктөргө колум жеткидей эмес. Эми сөөктөрдү илип алгыдай темир-тезек издей баштадым. Кабырдан алыс жерден тракторлордун сынык тырмоогунан калган узун темирди таап алдым. Бирок анын учуна сөөк илинер эмес. Же бир башын ийрейткенге каруум жетсечи. Ташка да, дөңгө да уруп көрдүм, болбоду. Айла кеткенде өзүнөн өзү кайратым чыңалып, мүрзөнүн ичине шап секирип түштүм. Колума баш сөөктү кармап албаганга аракет кылдым. Мага ошондо адамдын баш сөөгүнөн башка коркунуч жоктой туюлду. Колума урунган жоон жилик сөөктөрдү сыртка ыргытарым менен артымды карай арандан зорго тырмышып атып, суурулуп чыктым. Сөөктөрдү капка салып жатып буга чейинки коркунучтардын бири да калбаганын сездим. Бир гана сезгеним, көрдөн алынган адамдын шагыраган куу сөөктөрү жеңил экен. Ошондо үйгө чейин шашканымды айтпа, сүйүнгөнүмдү да айтпа. Адам сөөгүнөн кайнатылган шорпону атам ичери менен айыгып кетчүдөй сезилди. Мен үйгө ошон үчүн шаштым. Үйгө келип, капты атамдын колуна карматарым менен ичиндегини көрүп, кайра таштап жиберди. Байкелерим, эжелерим жакаларын карманып, баары мени жабыла тилдеди. Мага ошондо бир коркуу сезими келди. Аны айталбайм. Денем дүрүлдөп, уйгу-туйгу коркунуч сезимдер курчай баштады. Улуу агам каптагы сөөктөрдү алып, мен айткан мүрзөлөр жакка жеткирип келгени кетти. Акыры башкалардай эле мен дагы атамдан түбөлүк ажыраарыма өзүмдү көндүрө баштадым.

Ошо күндөн көп өтпөй атам жаткан терезе туштагы көк кыртыштуу жерди картошка, сабиз үчүн жаңыдан чанап киргенимде терезени бирөө талкалап жиберчүдөй катуу-катуу тарсылдатты. Карасам, төшөгүнөн бирөө жөлөп-таяп тургузмайын туралбаган атам терезеге жөлөнүп алып, шаштысы кеткендей «үйгө кир» деп ишарат кылды. Шиш күрөктү жерге матыра сайып, үйгө шашылыш кирдим. Босогону аттаарым менен:

– Балам, эшикти жакшылап жаба кел, сүйлөшөр сөз бар, – дегенинен эле жүрөгүм бир жамандыкты туйду. – Сен тетиги чанап аткан көк-жашыл

кыртышка тийбе, кокус жамандык болуп кетсе, боз үй тигилет. Келген-кеткендер сүйлөшүп отуруп жер калтыр...

– Ата, коюнузчу... – Өзүмдү кармана албай, көздөрүм жашылданып кетти.

– Сен эми кенедей эмессин. Бырылдаба! – Атамдын кайраты бош үнүн ошондо эшитип, муунум бошой түштү. Атам да, мен да көпкө туттуруп турганыбызды сездим.

– Сага тил-ооздон кала элегимде айтаар сөз бар. Жакын отур... Бир колундун ачуусун бир колуң менен басалбаган кызыл кандуулугундан корком. Өлүмдөн эмес, сенин кыялыңдан корком. Бул кыялың менен акыры түрмөгө түшөөр бекенсиң... Токтоно албай жүрөсүң, мен өлсөм, апандын шорун кайната көрбө! Башкаларынан коркпойт элем, атаңдын оозун урайын... сенден корком. Көрүмө тынчыраак жаткыра көр! Апаң өлөр өлгөнчө колунда калат. Башкалары үйлөнүп-жайланып кетет...

Атам андан аркы сөзүн көпкө чейин улай алган жок. Өлүм алдында жаткан адамдын акыркы керээзи кандай экенин балалык жүрөгүм ошондо туйду.

– Ата, антип айтпаңызчы! – Бооруна бекем жабышып, эчкирип жибердим. Бирок атамдын көздөрүнөн жаш чыккан-чыкпаганын көрө алганым жок. Бир далайга чейин унчукпай калган атамдын үнү каргылданып барып, ачылды:

– Андан көрө Окош аксакалга менин көзүм барда, Асейин акеңе айтып, тоодон бир кулундуу бээни кармап келип, сен жыга чапкан уюнун ордуна жетелеп барып койгула. Мейли, сен чанап аткан жерди чанасаң чана. Асейин акең менен апана айтып, менин сөөгүм да чоң атаң, чоң энеңдин сөөгү чыккан эски үйдөн чыксын. Ошол үйгө көчүп барганча Жакшылык байкең менен тегерек-четти тазалагыла. Бүгүн-эртең көчөбүз. Эми апанды чакыр.

Балалык сезимимди муздаткан төркү бөлмөдөн башымды шылкыйтып, оозгу бөлмөнүн каалгасында жөлөнүп отурган апамдын бооруна жыгылып, сүлкүлдөп ыйлап бердим.

Атам жаткан бөлмөдөн апам тез эле чыгып, биз чоң атам, чоң энемин сөөгү чыккан эски үйгө убактылуу көчүп бара турганыбызды айтты.

Атамдын «бир колундун ачуусун бир колуң менен баса алчу эмес элең» деген себеби: атам төшөккө жыгылардан мурда бир күнү мектептен келсем, үйдүн эшигинде кара кулпу илинип туруптур. Короодо болсо курсагы дандайган чоочун күрөң уй каптагы жемдерди жарып таштаганы аз келгенсип, мүйүзүнө илип алып, оюн салып жүрүптүр. Колума тийгендин баары менен ургуладым. Бирөө да тийген жок. Жедеп карып, куулугу башынан ашкан мал экен. Буйтап качат. Бир убакта колума кетмен урунуп калганынан, аны да тийгизгенге жарабадым. Күрөң уйду кубалап жүрүп чарчадым. Анан арданган кишинин ачуусу катуу келет экен. Айлам кеткенде кепенин

оозун ачып, айдап кирдим. Эми каалагандай сабайм десем, жалпак кепенин ичинен кетменди көтөрүп урганга болбойт экен, улам төбөсүнө тийип калат. Эми ушул макулуктан өч ала албай каламбы деген ыза менен бир айласын таап, кепеден чыгармай болдум. Бирок чыкмагы да азап болду. Бурчка артын такап туруп алганынан, кепенин бир аз жылчык көрүнгөн жеринен таш менен ургулап, өзүм болсо далдаа жерде аңдып турдум. Ойлогонумдай күрөң уй жалпак кепеден чуркап чыгып келатканда, кетменди керилип туруп шилтеп калдым. Баятан оюн салып аткан неме оңкосунан сайылды. Турабы десем, төрт аягы асманга тыбырап, чамынып баштады. Сийип да жиберди. Демек, жаны чыгып аткан мал сиет эмеспи деп, эшиктин алдында апам неберелеринин шымынын богун кырган бычак жатар эле, аны алып, мынча болгондон кийин арам өлбөсүн деп, дат баскан бычакты түндө жааган аппак карга сүртүмүш болуп, күрөң уйдун кокосуна тыктым. Адалдамыш болуп, үйдөн качып кеттим. Муун-жүүнүм титиреп: «Мунүчүн мени атам атка сүйрөтөт» – дедим. «Бүгүн качып кутулсам, эртең эмне болот?» – деген кабат ойлор башымдан кетпей койду. «Атама эмне деп айтам? Уй кимдики?» Муну ойлогондо, бою-башым шалдырап калды. Кайда барар айламды таппаганда, кыштактын четиндеги колхоздун чабыр малын бакчу Асейин акемди калканыч кырмай болдум. Ал башка агаларыма караганда атама кадырлуу да эле. Кеңешип жасаар ишти атам дайыма Асейин акеме айтаар эле. Демейде тирилик чарбасына жардам бердесе жолочу эмес элем, бул жолу барууга аргасыз болдум. Үйүнө барарын барып алып, бирок сөздүн четин чыгара албай койдум.

– Сизге бүгүн жардам бергени келдим. Эмне иш бар? – деп эпилдегенимди көргөн Асейин акем кубанып кетти:

– Түндө кар калың жаап салыптыр, сарайдын үстүн кантип күрөйм деп заарканып аттым эле, ырас келбединби, – деген датын укканда эле, жеңемдин: «Чай-пай ичип, кийиминди алмаштырып ал» – дегенине карабай, чоң күрөктү алып, сарайдын үстүн такырайтып тазалай баштадым. Санаамда: Асейин акемди кепке тартып, эртерээк сүйлөшүүнүн амалы. Бирок ал, чылага баткан сарайдын бир жак башын тазалап, өзү менен алектенип жүрдү. Бир убакта кыштак жактан минген атын булоолонтуп чаап келаткан атам көрүндү. Атам үйдүн тушуна келип эле:

– Э-эй, Асейин! – деди. – Жанагы кагынгыр келдиби?!

– Келди... Эмнеле жыпылдап жардам бергиси келип калган десе... Дагы бир балээнин ичинен чыккан го! Эмне болуптур?

– Ой, үйдө бир ченебеген чоң күрөң уй мууздалып жатат. Жанында кызыл-жаян кетмен. Жанагы бала канжуктур болгону калганбы! Бул ошонун эле колунан келди. Кайда жүрөт кагынып калгыр!

– Эй... бери келчи! – Асейин акемдин үнү атамдыкынан да өкүм чыкты.

Эмне бар, эмне жок, качканга даяр болоюн деп, алыстан добуш узаттым:

– Ата, коркпой эле койгула. Уйдун өлүгүн кечинде караңгы киргенден кийин талаага сүйрөтүп барып таштайм (Бул планды мурдатан эле түзүп койгом)...

– Атаңдын гана башы! Атаңдын оозун урайын. Элге ошондо шерменде болбойбузбу! Кылгылыкты кылдыңбы, бери кел! Андан көрө уй кимдики, эртерээк ошону бил. Уйдун ээсинин оозун жабыш керек, элге-журтка сөз таратпай. Кеч кирип кала электе кыштакка эртерээк бар да, ким уй издеп жүрсө, короого ээрчитип кел...

Негедир атамдын бул кеби акылга салынып айтылганын туйдум. Бир аз мурдагы коркунучтар тарай түштү. Атам менен Асейин акем сарайдын бир жак башына карай кеңеш куруп басып кеткенин көрүп, үйдүн босогосун чала-була аттап, китеп-дептер салынган сумкем колума тиери менен кыштакты карай зып койдум. Үйгө мен келгиче атам менен Асейин акем келип, күрөң уйдун терисин сыйрып салышыптыр. Чара-чайнек көтөргөн кошуна-колоң, келин-кезектин баары уйдун ичеги-карындарын артышканы биздин үйдө топурап калышыптыр. Мени менен удаа Окош деген аксакал биздин короону аттады. Атам экөө дароо эле тамаша кепке каткырып калышты:

– Мына, Окош аке, минтип сиздин уйду желмогуздун эң кичүүсүндөй болгон тетиги неме кетмен менен жыга чааптыр. Эми ошол бала күнүгө сиздин үйгө сүт ташып берип турат.

Атамдын бул кебин уккан Окош аксакал да күлүп жиберди:

– Бул уй өзү карабашын жей турган мал болчу. Ботом, малдын аймагы – адамдан акылдуу болобу дейм. Дегеле элдин баарын жадатып бүттү. Быйыл ансыз да согумга байлап, жок кылайын деп жүрсөм, кудай уруп бооз экен. Тийгеним жок. Эми минтип сага буюрган мал экен да... Сенде жылкы көп эмеспи, ордуна күзүндө бир жылкыңды берсең болду, – деп, ошону менен күрөң уйдун соодасы мен аркылуу бүттү.

Атамдын: «Окош аксакалдын уюнун ордуна бир кулундуу бээни күзгө жеткирбей, көзүм барында бергиле» – деп кайра-кайра какшаганын Асейин акем атам көр оозунда жатканда эле аткарды. Бирок атам тил-ооздон калганга чейин: «Окош аксакалдын аласасын бердиңерби» дегенди жүз ирет кайталады. Өлүм алдында жаткан атамдын тынчын алган карызды берген-бербегенибизге ишенбегенсип, кирген-чыкканыбыздын баарынан сурайт. Чырымтал түгүм түшө элек бала болсом да мен үчүн өлөөр адамдын алдында жасаган мындан оор күнөө жок экенин ошондо сездим. Акыры «Окош аксакалга берээр карыздан кутулгула» деген кебин кайталагандан чарчагансып, таптакыр тил-оздон калды. Башка бир дагы керээз сөзүн укканыбыз жок.

Шаарда турган эжелерим шаардан, алыстан келген тууган-уруктар алыстан келе баштады. Бар үмүтүбүз үзүлгөндөн кийин айылдык молдо келип:

– Бардык уул-кыздары тегеректеп турасыңар, эми атаңар үзүлөөр алдында: «Атаке, ыраазыбыз» – деп кулагына угуза айткыла деди.

Дене-бойду титиретер молдонун кебинен кийин мен биринчи атамдын бооруна жыгылдым...

– Ата, мен сизге ыраазымын... Мени кечириңиз... – Бирок атам менин кечирим сураганымды уктубу, уккан жокпу, шыпты тиктеген бойдон мелтиреп жата берди. Жанында үйүлгөн баарыбыз атамдын ой-мүдөөсүн туйбагандай эле, ал да биздин тегеректеп отурганыбызды туйган жок. Жанында ким бар, ким жок экени менен да иши болбоду. Денеси муздап бараткан атамдын бетинен өпкүлөп, кечирим сурадым. Бирок анын апам кургурдун улам-улам чай кашыктап оозуна аяр тамчылаткан сууну кылт-кылт жуткандан башкага дарманы жогун көрүп, мындан кийин жаздыктан таптакыр баш көтөрө албасына көзүм жеткенде, ичимди бир арман сыйрып өттү. «Эмнеге эс-акылдан ажырай элегинде кечирим сураганга жарабадым?» Бир аз күн мурда «өлүмдөн коркпойт элем, сенин кыялыңдан корком» деген санаасы азыр тынчыды бекен деп, атамдын өз оозунан жооп укпай калганыма көз жашым токтобой атты.

Ар кимибиз: «Атаке, ыраазыбыз» дегенди айтып бүтүкпү, жокпу, бир убакта молдонун оозунан: «Атаңардын жаны жаннатка узады» дегенди укканда, биздин үйдүн ичи өкүрүк-чууга толуп кетти.

Качанкы чоң атам курган чамгарактын баккоругунда жайлоонун жапжашыл төрүндө тигилип жүргөн чоң ак боз үйдүн кереге-ууктарын кошуна-колондор керип-чоюп тигип баштаган кезде, баятан бери үйдө кошок айтып аткан аялдын үнү апамдыкы экенине ишенип-ишене албай аттым. Кошок айткан ал үн тааныш эмес, бирөөнүн үнүндөй туюлду мага. Апамдын мурда минтип кошок айтканын эч уккан эмесмин. Биздин көчөдө апамдын кошогу жаңыра баштаганда эле үйүбүздү тегеректеген эл толуп кетти. Алар бир заматта боз үйдүн жыгач-ташын кураштырып, үзүк-туурларын жаап жиберешти. Башкаларды билбейм, мени тааныш эмес сезим, тааныш эмес ойлор курчай баштады. Атамдын жаны үзүлөр замат сырттагы баккорукка чыкканда: «Өхх-үү!» – деп алдым. Негедир жеңилдей түштүм. А балким, башкалардай мен дагы атамдын көз жумар мүнөтүн күткөндөн чарчаган үчүн жеңилдендимби, эмнеден жеңилдендим билбейм. Менин бейаңсезимимде түшүнүксүз өзгөрүүлөр болуп атты. Атам жарык дүйнө менен коштошоор замат көкүрөгүмдө эркиндик ойгонду. Негедир аза-кайгы менен кошо капастан бошонгон чымчык асманга канатын каккандай, өзүмдү мурда эч болуп көрбөгөндөй эркин сездим. Мен муну атамдын кыркылыгы өткөндөн кийин үйдө чогулган азадар эжелериме айтып берээрим менен Бурул эжемдин алаканынан жаагым «чуу» дей түштү. Бозоруп отуруп калдым. Менин ошондогу сезимиме ушуга чейин жан киши түшүнө элек. Атам көз жумгандан кийинки мага бейтааныш ал сезимдин мындай да бир жөнү бар эле: Мен какылдап-

какшап, шаарга барып билим алам дегенимди уккан атам: «Азыртадан канкор болуп токтоно албай жүрөсүң, а менден бир аз мындай узагандан кийин эмне болосуң?» – деп, менин шаарга барышыма таптакыр каршы, дайымкы кеби бар эле.

Бир курдай да кошуна-колон, ага-туугандарыбыз биздин үйдө кышкы согумдун этин ооз тийгени чогулушкан. Дасторконго эт тартылаардын алдында колго суу куюп аткан мага эл батасын берип атып, мен атамдын колуна суу куюп болгон кезде: «Э-эп... балам, өмүрлүү бол. Эми эптеп окуунду бүтүрсөң, колукту алып берем. Анан мына бул тууган-урук, кошуна-колондун баарынын малын колуна жыйнап беребиз. Сен жакшы малчы болосуң» дегенине катуу ыза болдум. Атам муну чын ниети менен айтты. Ошондон кийин атамдын антип менин келечегимди чечип койгонуна көкүрөгүмдө муздак сезим ойгоно түшкөн. «Көкүрөк күчүгүм сен болгон үчүн сени эч кайда жылдырбайм» деген кебинен кийин атам экөөбүздүн келише алгыс мамилеге дайыма түйшөлчү болуп алгам. «Эмнеге балдарынын эн кичүүсү болгонум үчүн шаарга барып окубай калышым керек?!» Мен дайыма өзүм менен өзүм буулугуп ыйлаганда мага ушул суроо тушамыш сыяктуу сезилчү.

Боз үйдүн түбүндө бөйрөк таянып алып, өмүрүмдө биринчи жолу «Эсил кайран атакелеп» өкүрүп баштаганда, өз ичимен: «Эми мени айылда калтырып, малчылыкка мажбурлай ала турган эч ким жок» – дедим. «Атам жок, эми мен өз тагдырымды өзүм гана чече алам» деген үмүт ойгонду. Бирок ошол замат мени азгырып жүргөн жин-шайтан ойлор ийнимен кагылып калгандай болду. Себеби чектен ашкан тентектик жоруктардын кээсин билбестиктен жасасам, кээсин атама өчөштүк кылып да жасачумун. Ошол көз ирмемден тартып атамдын: «Бул балам эрте кагылып-согулат» – дегени келе баштады. Мен ошол көз ирмемден тартып эле атамдын арбагынын алдында өзүмө ант бердим да, мындан ары турмуштагы өз жолумду өзүм тандайм деген өктөм сезимге жетелендим. Буга чейинки атама болгон бардык кегимди унуттум да, атама болгон сүйүү сезимим негедир атамдын өлүмүнөн кийин ойгоно баштаганын туйдум. Бирок кеч туйдум...

2003–2008-ж.ж.

Котор.но**АНТОН
ЧЕХОВ**

АҢГЕМЕЛЕР

ВАНЬКА

Мындан үч жыл мурун өтүкчү Аляхинге үйрөнчүккө берилген тогуз жаштагы Ванька Жуков Ыйса пайгамбардын туулган күнүнүн алдыңкы түнүндө уйкусу качып, төшөгүнө жаткан жок.

Үй ээлеринин жана өтүкчүлөрдүн иштен кийин кетишкенин күтүп, үй ээсинин шкафынан учу саргайып кеткен калем сапты сыя челеги менен кошо алып чыкты да, алдына уйпаланган бир баракты коюп, оюндагысын жаза баштады. Биринчи тамганы жазаардын алдында ал эшик менен терезе жакты бир нече жолу чочулоо менен карап алды да, башын төмөн ийип, үшкүрүп койду...

Кагаз отургучта жаткан, ал эми өзү болсо отургучтун жанына тизелеп отурду.

«Айланайын чоң ата, Константин Макарыч! – деп жаза баштады. – Сага кат жазып жатам. Силерди Ыйса пайгамбардын туулган күнү менен куттуктайм жана Кудайдын кудурети бардыгын каалайм. Менин атам да, апам да жок, мен үчүн жалгыз гана сен калдын».

Ванька бүлбүлдөп күйгөн шамдын жарыгы чагылган күңүрт терезени карады да, Живарев мырзаларда түнкү кароолчу болуп кызмат өтөгөн өзүнүн чоң атасы Константин Макарычты элестетти. Бул, бетинде дайыма күлкү чачырап, көздөрү мас экенин билдирип турган 65 жаштардагы кичинекей, арык, бирок күүлүү-күчтүү жана шамдагай чал эле. Күндүз ал эл тынбаган ашканада уктап, же тамак жасагандар менен тамашалашып,

ал эми түнүндө болсо чоң тонду кымтыланып алып, чарбакты айланып басып жүрөр эле. Артынан башын төмөн салып картаң Каштанка менен капкара түсү жана узун денеси суусардыкындай болгону үчүн Вьюн деп атап коюшкан дөбөт эрчип алчу. Вьюн эркелегенди өзгөчө жакшы көргөн, өздөрүнүкүнө да, бөлөктөргө да бирдей шыйпандап караган, бирок белин жоготпогон ит. Анын өтө ызааттуулугунун жана момундугунун артында эң чоң куйтулук жатканы анык. Өз учурунда жашынып барып, буттан тиштегенди, тоңгон музга чыкканды же тоок уурдаганды андан эч ким мыктыраак жасай албайт. Бир нече жолу анын арткы буттарын сындырышып, эки жолу асып да коюшкан, жума сайын өлөөрчө сабашчу. Бирок ал дайыма тирилип кетээр эле.

Мүмкүн азыр чоң атасы дарбазанын кире беришинде туруп, айылдык чиркөөнүн ачык кызыл терезесин көзүн жүлжүйтүп алып тиктеп, чокою менен жер тепкилеп, короо шыпыруучулар менен тамашалашып жаткандыр? Жыгач шакылдагы анын белине байланган. Колун өйдө-ылдый шилтегилеп, сууктан ийнин куушуруп, карт-карт кекире бирде үй шыпыргычты, бирде ашмачыны чымчылап жатса керек.

– Тамекини жыттагыңар келеби? – дейт ал өзүнүн тамеки салган баштыкчасын катындарга сунуп жатып.

Катындар болсо аны жытташып, анан чүчкүрүп киришет.

Чоң атасы буга чечекей чеч болуп, кыткылыктап күлүп кыйкырат:

– Алгын, үшүп кеттим!

Тамекини иттерге да жыттатат. Каштанка чүчкүрүп, мурдун чүйрүп, таарындай четке чыга берет. Вьюн болсо ызааттуулук менен чүчкүрбөйт да, куйругун булгактатат. Аба ырайы болсо сонун. Асман ачык, терebel жымжырт жана жагымдуу. Түн караңгы, бирок кыштактын ак чатырлары жана мордон сызылып чыккан коюу түтүндөрү, бубак каптаган бак-дарактар, күрткүлөр даана көрүнүп турат. Асман бүтүндөй жарык жанган жылдыздарга толгон. Саманчынын жолу болсо майрам алдында кар менен жууп тазалагандай ачык көрүнөт.

Ванька үшкүрүп, учту сыя челекке малды да, жазуусун улантты: «Кечээ кожоюн чачыман тартып короого сүйрөп чыкты да, алардын ымыркайын бешикке терметип жатып капыстан уктап кеткендигим үчүн чыбык менен сабады. Ал эми андан мурдараак кожоюке мени балык тазала десе, мен куйругунан тазалай баштаган экем. Ал балыкты колуна алып, анын мурдун менин бетиме тыкса болобу. Мастердин жардамчылары мени шылдындашып, дүкөнгө аракка жиберип, кожоюндан бадыраң уурдоого мажбурлашат. Ал эми кожоюн болсо, колуна эмне тийсе, ошону менен мени уруп калат. Тамак болсо жок. Эртең менен нан берет. Түштө ботко жана кечкиге да нан беришет. Чай же көжө берүүдөн кожоюндар өздөрү да калчылдап турушат. Мени болсо чөп үймөккө жаткын дешет. Ал эми алардын балдары ыйлаган кезде мен таптакыр уктабай, бешик

терметем. Айланайын чоң ата, кайрымдуулук кылып кыштакка, үйгө алып кетчи. Менин эч кандай мүмкүнчүлүгүм жок. Бутуңа чөгөлөп, Кудайга түбөлүк сыйынам. Мени бул жерден алып кетчи. Антпесең өлүп калышым мүмкүн...»

Ванька оозун аңырдай ачып, өзүнүн кир муштуму менен көзүн аарчып, солуктап ыйлады.

«Мен сага тамеки ушалап берем, – деп ал жазуусун улантты. – Кудайга сыйынам, эгерде антпесем эчкини бакыртып сабагандай сабагын. Мен бардык ишти аткара берем. Керек болсо бүркөнчүктүн өтүгүн тазалайм. Федьканын ордуна мал кайтарам. Кагылайын чоң ата, биерде эч кандай мүмкүнчүлүк жок. Өлүм гана бар. Кыштакка чейин жөө жүгүрүп барайын десем өтүгүм жок, сууктан чочуйм. Чоңойгондо бул жакшылыгың үчүн сени багып, капа кылбайм. Ал эми өлсөң Пелагея энемдей кылып сен үчүн чокунам.

Москва чоң шаар. Бардыгы заңгыраган үйлөр, аттар көп. Ал эми койлор жок жана иттер кабанаак эмес. Мында балдар жылдыз алып жүрүшпөйт жана эч кимди чиркөөгө ырдоого жиберишпейт.

Бир жолу бир күркөдөгү терезеден ар түрдүү балыктарды кармаса боло турган жиби менен кайырмак сатылып жатканын көрдүм. Эң мыкты экен. Аны менен бир пуд келген балыкты да кармаса болот. Бариндер алып жүрүшкөн мылтыктар сатылган күркөлөрдү да көрдүм. Алардын ар бири жүз сомдон турса керек... Ал эми эт сатуучу күркөлөрдө кара куштар да, тооктой илбээсиндери да, коёндор да турат. Аларды кайсы жерден атып келишерин сатуучулар айтышпайт.

Кагылайын чоң ата, кожоюндун белекке берген балатысы өтсө, мага алтындын буусуна капталган жаңгак алгын да, жашыл сандыкка катып кой. Ванька үчүн деп Ольга Игнатъевна айымдан өтүнгүн».

Ванька титиреп-калдырап дем алды да, кайрадан терезеге тигилди. Ал дайыма чоң атасы балаты үчүн токойго барганда небересин өзү менен кошо алып барганын эстеди. Көңүлдүү учур эле! Чоң атасы да тамагын кырчу, суук да тамагын кырчу, аларды карап туруп Ванька да тамагын кырчу. Балатыны кыярдын алдында чоң атасы чылым чегип, үшүп турган Ваньюшканы шылдың кылып, тамекини узакка жытгачу. Бубак баскан жаш балатылар кимиси биринчи кыйыларын күтүшүп, кыймылсыз турушат. Кайда караба, күрткүдөн жебедей учкан коёндор атып чыгышат. Чоң атасы алдастап, кыйкырып калат:

– Карма, карма... Карма! Ах, мултук куйрук шайтан!

Кыйылган балатыны чоң атасы кожоюндун үйүнө сүйрөп барат. Ал эми ал жерде аны тазалоого киришишет...

Баарынан көбүрөөк Ванька жакшы көргөн Ольга Игнатъевна айым чебелектейт. Ваньканын энеси Пелагея тирүү кезинде жана кожоюнда үй кызматчысы болуп иштеп жүргөндө Ольга Игнатъевна Ванькага момпо-

суй берип, кыларга иш жогунан аны токуганга, жазганга, жүзгө чейин санаганга жана алтүгүл кадрийль бийин бийлегенге үйрөткөн. Пелагея өлгөндөн кийин жетим Ваньканы адамдардын ашканасындагы чоң ата-сына, андан болсо Москвага өтүкчү Аляхинге жөнөтүшкөн.

«Келгин, айланайын чоң ата, – деп улантты Ванька, – Кудайдан өтүнөм, мени бул жактан алып кетчи. Мени, бактысыз жетимди, аясаң боло. Мени бардыгы урушат. Курсагым да ач. Ушундай көңүлсүздүктөн тынбай ыйлай берем. Өткөндө кожоюн жыгач балка менен башыма урду эле кулап түшүп, көптө гана эсиме келиптирмин. Менин турмушум ит-тиकिनен да жаман... Дагы Аленага, кыйшык Егоркага жана арабакечке таазим кылам. Ал эми менин ооз кыягымды эч кимге бербе. Сени күткөн неберең Иван Жуков. Айланайын чоң ата, келгин».

Ванька жазылган баракты төрт бүктөдү да, аны жакында эле анча-мынча тыйынга сатып алган конвертке салды. Бир азга ойлонуп турду да, учту сыяга малып, дарегин жазды:

Кыштакка, чоң атама.

Андан соң чачын кашылап, ойлонуп турду да, минтип кошумчалады: «Константин Макарычка».

Ага жазганга эч ким жолтоо болбогонуна көңүлү ток Ванька тумагын кийди да, тонун жамынбастан көйнөкчөн көчөгө чуркап чыкты.

Ал жакында эле эт сатуучу күркөнүн сатуучуларынан сураганда алар «катты почта ящигине салышат, ал эми коңур коңгуроолуу жана мас ямщиктер айдашкан үч ат кошкон почта чанасы менен ящиктеги каттарды жер жүзүнүн бардык тарабына жеткиришет», – деп айтышкан. Ванька биринчи почта ящигине жүгүрүп жетти да, кымбат баалуу катты ящиктин ичине салды.

Таттуу үмүтгөргө термелген бала бир сааттан кийин катуу уйкуга кирди. Анын түшүнө меш кирди. Мешке жылаңач буттарын кайчылаштырып чоң атасы салабаттуу отуруп, ашмачы аялдарга катты окуп берүүдө... Мештин жанында Вьон ары-бери басып, куйругун бултактатат...

КУБАНЫЧ

Түнкү саат он эки болуп калган.

Толкунданган, кубанган Митя Кулдаров ата-энесинин үйүнө жүгүрүп кирип, бардык бөлмөлөрдү кыдырып, ары-бери баса баштады. Ата-энеси жатып алган эле. Карындашы төшөккө жатып алып, кайсы бир романдын акыркы барагын окуп жаткан. Гимназист бир туугандары уктап калышкан.

– Сен кайдан? – ата-энеси таң калышты. – Эмне болду?

– Ох, силер сурабай эле койгула! Мен муну күткөн эмесмин! Жок, таптакыр күткөн эмесмин. Буга... буга кантип ишенеринди да билбейсиң.

Митя борс-борс күлүп, отургучка отура кетти.

– Бул шумдук! Оюнарга да кирбеген нерсе! Карап көргүлөчү!

Карындашы төшөгүнөн ыргып турду да, жуурканды жамынган бойдон агасына жакын келди. Гимназисттер ойгонуп кетишти.

– Сага эмне болду? Өң-алеттен кетипсиң.

– Бул кубангандыктан, энекебай! Эми мени бүткүл Орусия билет! Бүткүл! Мурда бул жарык дүйнөдө колледждик регистратор Дмитрий Кулдаровдун бар экенин силер гана билчүсүңөр, азыр болсо бүткүл Орусия билет. Энекебай! О, Кудай ай!

Митя ордунан туруп, ары-бери басты да кайра отурду.

– Деги эмне болду? Тезирээк айтчы.

– Силер жапайы айбандардай жашайсыңар, гезит дегенди окубайсыңар, маалымдуулукка такыр көңүл бурбайсыңар, ал эми гезиттерге шумдуктуулар чыгып жатат. Азыр бир нерсе болсо бардыгына маалым болот, эч нерсени жашыра албайсың! Мен кандай бактылуумун! О, кудай ай! Мурда гезитке атак-даңктуу адамдар тууралуу гана жазышчу эле, эми болсо мен тууралуу жазышыптыр.

– Койчу? Канакей?

Атасы кумсара түштү. Энеси болсо чокунуп жиберди. Гимназисттер ордуларынан атып турушуп, ич кийимчен эле агасынын жанына келишти.

– Ооба-а! Мен жөнүндө жазышыптыр! Эми мен тууралуу бүткүл Орусия билет! Сиз, энекебай, гезиттин бул санын эстеликке катып коюңуз. Кээде окуп турабыз. Карасаңар!

Митя чөнтөгүнөн гезитти алып чыкты да атасына берди. Көк карандаш менен чийилген жерин сөөмөйү менен көргөзүп койду.

– Окугула!

Атасы көз айнегин тагынды.

– Окугула дейм!

Энеси кайрадан чокунуп койду. Атасы жөтөлүп койду да окуй баштады:

– «Жыйырма тогузунчу декабрда кечки саат он бирде колледждик регистратор Дмитрий Кулдаров...

– Көрдүңөрбү, көрдүңөрбү? Андан ары!

– ...колледждик регистратор Дмитрий Кулдаров Кичи Бронныйдагы Козихиндин үйүнөн мас абалында эшикке чыгып баратып...»

– Бул мен, Семен Петрович менен... Майда-чүйдөсүнө чейин жазылыптыр! Уланта бер! Андан ары! Уккула!

– ...мас абалында эшикке чыгып баратып, күп деп жыгылды да, Юхнов уздиндеги Дурыкина айылынан арабакеч Иван Дроновдун атынын

астында калды. Чоочуп кеткен ат москвалык купец Степан Луков отурган чананы сүйрөгөн бойдон Кулдаровдун үстүнөн секирип өтүп, ала качып жөнөдү эле, аны короо шыпыруучулар кармап алышты. Эсин жоготуп койгон Кулдаровду адегенде полиция участогуна алып барышып, дарыгерге көрсөтүштү. Чананын ок жыгачы анын кежигесине тийип, алган жараты...

– Мына бул кежигеме... Андан ары! Сен андан ары оку!

– ...алган жараты жеңил болуп чыкты. Болгон окуя тууралуу протокол түзүлдү. Жарат алганга медициналык жардам көрсөтүлдү...»

– Желкенди муздак суу менен жуугун дешти. Окудуңарбы? И-и? Мына ушундай! Эми бүткүл Орусияга тарады. Бери бергиле!

Митя гезитти алып, төрт бүктөдү да, чөнтөгүнө салды.

– Макаровдордукуна жөнөдүм, аларга көрсөтөм... Иваницкийлерге да көрсөтүш керек, Наталья Ивановнага, Анисим Васильевичке... Жөнөдүм! Кош болгула!

Митя шапкесин башына баса кийди да өзүнчө эле кубанып, эшикке чыгып кетти.

ПОЧТА БӨЛҮМҮНӨ

Жакында биз карыя почтмейстер Сладкоперцевдин жаш жубайын акыркы сапарга узаттык. Көрүстөнгө коюлгандан кийин ата-бабалардын салты боюнча ага көңүл айтуу үчүн почта бөлүмүнө жөнөдүк.

Баарына тамак куюлгандан кийин жесил-карыя булкулдап ыйлап жиберди да, мындай деди:

– Мобу токочтун да маркум сыяктуу көрктүүлүгүн карагылачы. Дал ошондой сулуу! Тим эле өз-зү-ү!

– Чын эле, – деп бардыгы макул болушту. – Сиздин жубайыңыз чын эле сулуу болчу... Биринчи сорттогу аял эле!

– Ооба... Ага бардыгы суктанчу... Бирок төрөлөр, мен аны сулуулугу үчүн да, мээрмандыгы үчүн да сүйгөн эмесмин. Бул эки сапат көпчүлүк эле аялзатына таандык. Мен аны башка сапаты үчүн сүйчүмүн. Мен маркумду оюнкараак мүнөзүнө карабай, күйөөсүнүн ала жибин аттабагандыгы үчүн сүйчүмүн. Ал болгону жыйырмада эле, ал эми мен жакында алтымышка толлом да, мына ушуга карабастан, ал эч качан менин көзүмө чөп салган эмес!

Катарымда турган поп мурдунун учунан күңк этип, акырын гана тамагын кыра жөтөлүп, буга анчалык ишенкиребей тургандыгын билгизгенсиди.

– Сиз ишенбей турасызбы? – деп жесил ага кайрылды.

– Ишенбейм деген жокмун го... – деп поп күңк этти. – Жөн гана... Дегинкиси, азыркы учурда жаш аялдарга ишениш да кыйын... оюн-шоок... кече...

– Сиз толук ишенбесеңиз, анда мен далилдеп берем! Ал менин көзүмө чөп салбашы үчүн ар кандай ыкманы колдончумун. Мендей куу жана амалкөй адамды аялым эч качан алдай алмак эмес. Жаш аялым ойнош күтпөшү үчүн митайымдыкка бардым.

– Ал кандай митайымдык?

– Жөнөкөй эле. Мен шаар боюнча жаман ушак тараттым. Ал ушак баарына белгилүү. Мен ар кайсыга эле: «Менин аялым Алена биздин полицеймейстер Иван Алексеич менен ойнош», – деп айта бердим. Мына ушул сөз эле жетиштүү болчу. Бардыгы полицеймейстердин каарынан корккондугунан Аленага жакын жолой алмак эмес. Хе-хе-хе. Эгерде Аленага жолойм деп кудай аткырдын каарына калса, санитардык абал үчүн беш протоколду катары менен жазса, мына ошондо көрөт эле. Мисалга алсак, көчөдөн сенин итинди көрсө, кутурган ит деп протокол түзө салмак.

– Демек, сиздин аялыңыз Иван Алексеич менен ойнош болгон эмес беле? – деп биз жаалдап жибердик.

– Болгон эм-мес, бул менин чыгарганым... Хе-хе... Мен силерди, жаштарды, сызга гана отургузуптурмунбу, ыя? Дал ушундай болгон.

Бир топко чейин делдейип эле үн-сөзү жок туруп калыптырбыз. Бул, семиз, кызыл мурун абышка оңой эле алдап кеткенине бир чети ичибиз күйсө, бир чети ыраазы болдук.

– Кудай берсе, эми дагы үйлөнөөрсүң! – деди поп ооз учунан.

ЭНӨӨ

Жакында мен кабинетиме балдарымды багуучу Юлия Васильевнаны чакырдым. Эсептешүүм керек болчу.

– Отурунуз, Юлия Васильевна! – дедим мен ага. – Келиңиз, эсептешели. Сизге акча керектир, ал эми сиз сурап да койбойсуз... Ии-и... Айына отуз сомдон деп сүйлөштүк беле...

– Кырктан...

– Жок, отуздан... Менде жазылуу... Дайыма үй кызматчыларына отуз сомдон төлөчүмүн... Демек, эки ай өттү...

– Эки ай, беш күн...

– Туптуура эки ай... Менде ушинтип жазылган. Демек, алтымыш сом... Тогуз жекшембини алып салалы... Себеби сиз жекшембиде Коляны окутпай эле жөн сейилдеп жүрдүңөр... Дагы үч күн майрам...

Юлия Васильевнанын өнү кумсарып кетти, бирок... эч сөз айткан жок...

– Үч майрам... Ошентип, он эки сом кетти дейли. Төрт күн Коля ооруп жаткандыктан, сабак өтүлгөн жок... Сиз жалгыз эле Варя менен сабак

өттүңүз. Үч күн сиздин тишиниз ооругандыктан, аялым түштөн кийин сабак өтпөй эле кой деп уруксат берген... Он эки жана жети, он тогуз. Эсептесек, демек... кырк бир сом калат экен. Чынбы?

Юлия Васильевнанын сол көзү кызарып чыгып, нымдалыша түштү. Ээги кыймылдап кетти. Калчылдап, жөтөлүп, чимкиринди да эч сөз айтпады.

– Жаңы жылдын алдында чыныны сындыргансыз. Эки сом кетти дей бер... Анан-н сиз көңүл бурбагандыктан Коля бакка чыгып, көйнөгүн айрып алган... Он сом кетти... Сиздин энөөлүгүңүздөн пайдаланып, үй шыпыргыч Варянын ботинкасын уурдап алган. Сиз бардыгын карашыңыз керек. Айлык аласыз. Ошентип да-агы беш сом... Онунчу январда сиз менден он сом алгансыз...

– Мен алган эмесмин, – Юлия Васильевна араң гана шыбырады.

– Бирок менде жазылуу турбайбы!

– М... мейли, андай болсо.

– Кырк бирден жыйырма жетини алып салсак – он төрт калат экен...

Эки көзү тең жашка толду... Мурдунун үстүн тер басты. Байкуш кыз!

– Мен бир гана жолу алгам, – деди ал муундары калтырап. – Мен сиздин жубайыңыздан үч сом алгам... Андан башка алган эмесмин...

– Ошондойбу? Көрдүңүзбү, мен болсо муну жазбай калыптырмын! Он төрттөн үчтү алсак, он бир калат... Мына, сиздин акчаңыз, кымбаттуум! Үч... үч... үч... бир жана бир... Алыңыз!

Мен ага он бир сом карматтым... ал акчаны алып, калчылдаган манжалары менен чөнтөгүнө салды.

– Ыракмат, – деди ал шыбырап.

Мен өзүмчө эле жиним келип, бөлмөдө ары-бери баса баштадым.

– Эмне үчүн ыракмат? – деп сурадым.

– Акча үчүн...

– Бирок мен сизди, шайтан алгыр, тоноп албадымбы! Мен сизден уурдап алдым. Эмне үчүн ыракмат?

– Башка жерлерден мага таптакыр эч нерсе беришчү эмес...

– Беришчү эмес? Мен тамаша кылып, өзүнчө эле сабак болсун дедим... Мен сизге бардык сексен сомунузду берем! Ал сиз үчүн даярдалып, конвертте турат. Бирок ушундай да мылжың болобу? Эмне үчүн каршы болбойсуз? Эмнеге унчукпайсыз? Бул жарыкчылыкта жемин жедирген кантип болсун? Ушундай да энөө болобу?

Ал кейиштүү жылмайды, анын жүзүнөн: «Болот!» – деген жазууну окудум.

Сынаганым үчүн андан кечирим сурап, таң калтырып сексен сомду бүтүндөй карматтым. Ал ыракматын айтты да, чыгып кетти... Мен анын артынан көз жүгүртүп, бул дүйнөдө күчтүү болуу кандай жеңил деп ойлодум.

Которгон **Д. ЮСУПОВ**

*Боордош элдердин
адабиятынан*

**Улыкбек
ЕСДАУЛЕТ**

*Туулбайт го,
тахабаттын мендей акыны,
Туулса да,
аша күйбөс, акыры!*

Жүрөгүмдү ооруттуң го

*Жүрөгүмдү ооруттуң го, жарыгым,
Алас урдум, кыйналдым да, арыдым.
Баары убайым, баары күтөн, баары туң.
Тагдырымды бүгүн гана тааныдым,*

ЕСДАУЛЕТ Улыкбек ОРОЗБАЙ уулу 1954-жылы 29-апрелде Чыгыш Казакстан областындагы Зайсан районунун Чоң-Каратал айылында жарык дүйнөгө келген.

Зайсандагы Максим Горький атындагы орто мектепти бүткөндөн кийин, областтык «Коммунизм Туусу» гезитинде иштеген. 1977-жылы КазГУнун журналистика факультетин бүтүргөн. «Казакстан пионери» редакциясында, «Жазушы» басмасында иштеген. 1983–85-жылдары Москвада М. Горький атындагы жогорку адабий окуу жайында окуган. «Казак адабияты» газетасынын редакциясында эмгектенген.

1974-жылы биринчи «Канат какты» ырлар жыйнагы жарык көргөн.

У. Есдаулет «Жылдыз жарыгы» (1977), «Алтайдын алты тамыры» (1979) «Улустун улуу күнү» (1982), «Ак кебен» (1985), «Жаратылыш» (1989), «Жүрөктөгү жарылуу» (1995) китептеринин автору.

Ырлары орус, монгол, англис, болгар, өзбек, кыргыз жана башка тилдерге которулган.

Казакстан Республикасынын Мамлекеттик сыйлыгынын, Орусиянын Есенин атындагы алтын медалынын ээси.

Азыркы учурда «Жулдыз» журналынын башкы редактору, Казакстан Жазуучулар союзунун башкармасынын биринчи катчысы.

*Жүрөгүмдү ооруттуң го, жаным-ай,
Тоодой көңүл майдаланды таруудай.
Жүрө берээр теңирин да тааныбай,
Акын арлуу, ары жарды, ары бай!*

*Жүрөгүмдү ооруттуң го, ардагым,
Мынча неге салдың акыф затаның?
Азууларын Айга бүлөп, шорлогон
Кайырмактын жети сымал абалым.*

*Жүрөгүмдү ооруттуң го, асылым,
Шарактадым, кайналдым да ташыдым.
Акын деген ачык сандык турбайбы,
Жашыра албас өмүр сүрүү жыргалын.*

*Жүрөгүмдү ооруттуң го, кыйбасым,
Жалгыз өзүң тозогум да, жыргалым.
Түтөп кетем: «Эр экен, оо, ыйлабай,
Кантип түткөн төрт аялга Абайым!»*

Сени гана сүйөтүн

*Сени гана сүйөтүн,
бир өзүңдү,
кылыгыңды сүйөтүн, мүнөзүңдү,
сагынычтын сан батман салмагынан,
миң эзилди,
жүз жанчылды жүрөгүм.*

*Билмиңди атап күбүрөнөм,
Таттуу бир таңкы түштөй,
Турмуш кечем.
Сүйүүнүн талчысынын тереңдигин
Сезетин чөгүп алып, сезимиңен.*

*Кыйылып бир карасаң үндөбөстөн,
Шум дүйнө түгөл чыгат акыл-эстен.
Тагдырымдын тактысын ойлонбостон
Кыяр элем алдыңа үн дебестен.*

*Алыстасаң эңсеймин, таппай айла,
Кусалыгым ташып кетет сабасынан,*

*Жүрөгүмдү тек сенин сөзүң гана
айыктырат сыздаган жарасынан.*

*Сени гана сүйөмүн!
Бирок жаным,
Сен сүйүп, бул өмүрдө уюбадым.
Караңгыда акыр таап карматаарсың
түндө күйгөн жүрөктүн шам чырагын...*

* * *

*Миң жыл болду мен сени сагынганым,
Миң жыл бою жутуп келдим туң-арманым.
Куш жолунда жарк эткен жанарымсың
Жылдыздардын арасынан таап алганым.*

*Сагынышып,
Алып-учуп кездештик.
Сонун сезим толкундарын тез кечтик.
Сунушташып бир бирине алоолонгон жүрөктөр
Жалынышып ширин сөздөн ширешип.*

*Сыңар ак куу издеп тапты эгизин,
Сенсиң менин эркелеген деңизим.
Жакадагы жарташка окшош жанымды
Жибитти го сенин гана илебин.*

*Сенсиң менин чөлүп,
канбас кумарым,
Көргөн сайын,
сүйгөн сайын куурадым.
Кандай сыйкыр
менин кара чачымды
Салааласа манжаларың!*

*Алып-учуп,
өлүп-өчүп,
көздөн учуп
Көргөн түштөй өттү күндөр азаптуу.
Махабатты күйүп-жанып ырдаган
Соңку акыны мен чыгаармын казактын.*

*Жаралгандай жыпар жыттуу жалбыздан,
Сен эркеси ааламдагы айытдан.
Каш какканча сейрек келээр өмүргө
Жылдыз сытал сенсиң жалгыз жан.*

*Бакытыңды жашыр, тейли жашырба,
Жалган үтүт болсоң дагы жалында.
Мага дуушар кылган үчүн өзүңдү
Браазытын жыйырманчы кылымга!*

Биз дагы ашык болгонбуз

*Сыздаба, тагдыр, сыздаба,
Буйруган бакты кызганба.
Эликтей эрке кыздарга
Биз дагы ашык болгонбуз.*

*Лакылдан жүрөк ултулуп,
Көңүлгө төлтүр муң толуп.
Үлүткө көөдөн толтуруп
Биз дагы ашык болгонбуз.*

*Эритип азет эркелик
Балдай ширин сыр келип.
Өлө да жаздап өрттөнүп,
Биз дагы ашык болгонбуз.*

*От сезим бойду мас кылып,
Кээ күнү башты ташка уруп .
Бейубак көзгө жаши тунуп
Биз дагы ашык болгонбуз.*

*Бир ооз сөздөн муздаган,
Бир ооз сөздөн албырган,
Күйүп-жанып чымын жан
Биз дагы ашык болгонбуз.*

*Астанда калкып ар дайым
Алмашып жатса Күн, Айым,
Али да ашык болоорбуз.
Буюраар болсо кудайым.*

Махабат деген эмне?

*Чөлдөгөн жандай камыгып,
«Махабат дейбиз, махабат!»
Махабат деген эмне,
Шилирип ичээр булакны?*

*Сыйкырбы көзгө көрүнбөс?
Ажайыпты айта албас?
Казына бекен кебелгис
Карызга берсең кайтарбас?*

*Махабат деген эмне?
От болуп жанып-өчөбү?
Гүл болуп акыр солуйбу?
Дан болуп өнүп өсөбү?*

*Махабат деген эмне?
Колго уучтап, көз көрөбү?
Талчыдай көктөн түшөбү?
Калчыдай колдон өрөбү?*

*Махабат деген эмне?
Чындыкны, жалган элести?
Издеген табаар бакыттыр,
Же издеп, өзү келеби?
Кыялбы,
Сырбы,
Сезилби?
Бийиктыр, мээрим төгүлгөн?
Апатдын турган көзүндө.*

*Байыркы өткөн заманда
Обо эне, Адам атага,
Энчиге тийген махабат,
Сый болуп жетти мага да.*

*Махабат деген эмне?
– Айтайын билгиң келеби:
Ал өзү эски, жаңы да
Бабадан жеткен урпакка.*

Күтөнүң болсо өзүң бил,
Керетет ашык кебил бул.
«Сүйөлүн» деген бир сөзгө
Сыйбаган улуу сезим бул!

Гүлзар

Мына бул – гүлзар, экөөбүз гүлгө оронгон,
Мына бул – түн, торгою күндүз обологон.
Сен жоксуң азыр көзүңдө жылдыз жыбыраган,
«Бактылуу болобуз...» – деп аста айтып шыбыраган.

Бутагына теректин Ай жалааттап,
Үстүбүзгө канатын жайган аппак.
«Биз бактылуу болобузбу, болбойбузбу...»
Тургалын ошол кечте ырдай жаттап.

Санаат бүгүн сагынычтан сапырылды,
Жиберген тагдыр бизге азгырыктыр.
Кечөө гана өзүңдөн келген катта
«Бактылуу бол... Кечир...» – деп жазылыптыр.

Мына – гүлзар, торгою сайрап турат,
Бүгүн бакка келгеним жок гүл уурдоого.
Бутагына Ай конгон кары терек,
«Бактылуу болосуң...» – деп шыбыроодо.

Сынган айнек

Айсыз астан. Көчөлөрдө шам да өчкөн.
Кышкы түндө кандай кызык кар кечкен!
Жалгыз өзүм жарым түндө кыйкырам,
Ушунчалык кубаттуу үндө, жер көчкөн.

Жалгыз өзүм, атыңды атап чакырып,
Кардан уучтап терезенди урамын.
Ай да жок, жылдыз да жок, чолок айыл,
Жапжарык, айлана түрөт кулагын.

Өтүп жаткан тынч тирилик, түн ичи
Шыңгыр этти терезендин айнеги.
Аяз туруп, кыроо түшкөн көзүнүн
Байкоосудан сынып түштү бир чети.

Күн жаабастан шөлтүрөдү келбетим,
Кудай ураар кылыгым бар кай менин?
Байкоосудан алган экет сындырып,
Көңүлүңдүн төлтүрөгөн айнегин.

Альбомго

Мен сенин көздөрүңдөн нени сезем?
Толкутту кош карегиң – кош өзөнүң.
Күнү эртең туң болбойбу өз башыңа
Мендеги колоттону көзөгөнүң?!

Жаным-оо, менсиз деле гүл ачаарсың,
Жаныңды ырым менен жубатаарсың.
Ашыкпа талчы болсоң төгүлүүгө,
Эрте таали түгөнсөң сен күнөкөрсүң.

Жүрөгүм – тахабаттын астанасы
Сен ага өрт учкунун таштабачы.
Сенин тунук сезимиңе жаным курман
Болсом дагы тагдырыңдын дос - паанасы.

Мен кантетин көңүлүм ойгонбосо,
Сыр дептерин жүрөгүм жая албаса.
Канат берээр агаң болуп калайынчы
Катаал тагдыр кыйчалыш сени алдаса.

Жаш гүлүңдү сунбагын жатка бекер,
Мен эместин соолутпай сактап өтөөр.
Карабачы кадалып көзүмө сен,
Жүзүмдү туңдуу жаш чайып өтөөр.

Ары жинди жаным бар, ары туңдуу,
Баары жинди акындын, баары туңдуу.
Очогума отуңду чачпай койчу,
Мен өчүрүп алаармын жалыныңды.

Жоогазын

*Мен сени унуткум келди!
Өзүң менен өткөргөн күндөрүңдү,
Астаны чайыттай ачык түндөрду,
унуткум келди, унуткум келди.*

*Тагдырым мага сынган гүлдү берди,
Кабагын ачпай, кырк кырланган.
Жапаланган жанымды кимдер көрдү?
Баарын, баарын унуткум келди,
унуткум келди!*

*Жоголгон ишенич, үмүт, арманым.
Сезимдин назик гүлү тоңгонун
сезип туруп эч жылыта албадым,
кадалган мага көздөр жоогазын,
Өзүңдү, эч унута албадым,
унута албадым....*

*Кылыч кырдан жоогазын
Катаал кыштан тирүү калган,
Канатына аяз-кыроо конуп
Жаз демине уу тамган.
Тирүүлүктүн эми сен үчүн
сокур тыйынга турбай калганын,
Сезип туруп унутам кандай,
унута албадым... унута албадым....*

Казакчадан которгон **Чолпон СУБАКОЖОЕВА**

P.S. У. Есдаулеттин «Жүрөгүм махабаттын астанасы» китеби «Турар» басмасында жаңы жарык көрдү.

Проза

**Ирина
ЗЫРЯНОВА**

«Я ОСТАЮСЬ»

Глава 1

Незванный гость

Вечернее солнце сквозь густую листву деревьев отдельными лучами просачивалось в глубь двора. По-летнему ярко и легко одетые малыши с шумом оккупировали игровую площадку. Мамы, бабушки и няни, почитывая книжки и обсуждая последние новости, наблюдали за своими чадами с лавочек.

Внимание Ирины, как и всего двора, привлек истошный крик избалованного мальчугана, который никак не желал слезать с горки. Он вцепился своими ручонками в пластиковые бортики, и, стуча по горке ногами, запрокинув голову, ревел во все горло. Когда все же уговоры мамы подействовали на него, он медленно спустился по ступенькам, и все еще содрогаясь от всхлипов, позволил взять себя за руку.

Шум стих, и все вернулись к своим занятиям.

Ирина устало вздохнула и отвела взгляд от окна.

ЗЫРЯНОВА Ирина – коренная бишкекчанка. Окончила КГУСТА, по спец. – «дизайнер архитектурной среды».

В данное время – дизайнер-верстальщик в издательском доме.

В арсенале такие произведения как: «Я остаюсь» – повесть, «Два Романа» – роман, «Тайна черного леса» – легенда, сборник стихов, ряд статей о дизайне и архитектуре для журналов «Махі» и «Современный дом».

«О! Так уже почти шесть!» – удивилась она, взглянув на часы. «Интересно, в приемной еще кто-нибудь остался?»

Она подошла к двери и слегка приоткрыла ее. В приемной никого не было. Распахнув настежь дверь кабинета, она направилась к регистратуре. Стук каблучков развеял звенящую тишину, в которую погрузилась клиника.

«Похоже, из врачей осталась только я», – подумала Ира, пройдя по коридору с наглухо закрытыми дверьми.

– Валюш! У меня на сегодня еще кто-нибудь назначен? – поинтересовалась она, подойдя к стойке регистратуры.

Валя – пухленькая рыжеволосая практикантка, которую минуту назад клонило ко сну, от неожиданного к ней обращения подскочила, сидя в кресле.

– Сейчас, сейчас одну минуточку! – провела она красным акриловым ноготком по странице журнала посещения. – Нет, на сегодня записей нет. – Отрапортовала Валя и перелистнула страницу. – А вот на утро понедельника назначена операция.

– Что за операция? На какое время? – удивилась Ира, перегнувшись через стойку, чтобы лично увидеть запись.

– Вот. – Растерянно показала Валя запись. – Ангорский котик по кличке Борюсик.

– И что у нас с Борюсиком?

– Очередная жертва кастрации. – Хихикнула Валя и под пристальным взглядом своей шефины покрылась румянцем.

– А что наши кумушки, давно ушли?

– В пять.

– И что так рано?

– Так субботний шопинг! – заявила Валя, словно это святая традиция, и как можно было о ней забыть.

– Ясно, субботний шопинг. – повторила Ира. – А ты что, не с ними?

– Настроения нет, – грустно ответила Валя, создавая видимость работы.

– Снова поругалась со своим парнем?

– С чего Вы взяли? – удивилась Валя проницательности своей начальницы.

– По салфеткам в урне, – понимающе улыбнулась Ира. – Не переживай, помирись.

– Не помиримся! – звонко отреагировала Валя. – С меня хватит. Достал уже!

– Тогда бросай. К чему так нервы переводить.

– Ага. Хорошо Вам говорить, – вырвалось у Вали.

Она тут же пожалела о сказанном, и даже сжала губы, словно желая вернуть нелепую фразу, вылетевшую в порыве чувств, обратно.

Последняя фраза практикантки остановила Ирину у двери.

– До понедельника. Дождись уборщицу, – ледяющим сердце голосом произнесла она и вышла из клиники.

– Простите. – Привстав с кресла, тихо произнесла Валя ей вслед.

Уже в салоне своего лексуса Ирина на мгновение впала в ступор, настраивая себя на поездку.

Тяжело вздохнув, Ира завела машину.

«Что на сей раз?» – размышляла она. Обычно, отец не звонил ей на кануне субботы, чтобы удостовериться в ее приезде.

Выехав на главную магистраль, Ира попала в колею из автомашин. Накануне выходных, да к тому же летом, это было обычным зрелищем. Убедившись, что встречных машин нет, она пошла на обгон.

«Так вот в ком причина», – обогнав старенькое, еле выжимающее шестьдесят км в час «вольво» с вжатым в руль дедулькой, – ухмыльнулась Ирина. Оказавшись во главе колонны, она добавила газу. – Хотя оставшийся кусок асфальта по-человечески проехать. – Выдала она мысли вслух.

Свернув с основной трассы на грунтовую дорогу, Ира продолжила свой путь. Казалось, пыль просачивалась в салон из всех щелей. И даже через кондиционер.

«Только вчера помыла», – сетовала она, наблюдая, как пыль ровным слоем укладывается на панель.

«Лексус» то и дело подбрасывало на кочках.

– Каждый раз новые колдобины, будь они не ладны! – выругалась Ира. – Благо подвеска высокая. Представляю, что стало бы с машиной бизнес-класса.

Без того нерадужное настроение Ирины омрачали набежавшие из ниоткуда, зависшие почти над самой головой тучи. Серость давила на голову до боли в висках. И все же чистая линия горизонта давала надежду на солнечное завтра.

Ирина встряхнула головой, словно прогоняя дурные мысли, и осмотрелась.

Вскоре из-за стены белоснежных тополей показалось здание конезавода. Закат окрасил здание в золотисто-оранжевые тона. От чего оно казалось более уютным и приветливым.

Отец всегда мечтал о своем хозяйстве с просторными угодьями, с большим количеством животины. По приезде в Воронежскую область, ему предложили выкупить заброшенный конезавод за символичную плату. Он не сомневался ни минуты, дав согласие на его восстановление. Когда

же он увидел местность, где был расположен завод, он тут же влюбился в бескрайние поля, полные сочной травы до глубокой осени, лес, что стоял прочной стеной, защищая уголья от суховея летом и от вьюг – зимой.

Несмотря на природную красоту края, здание и хозпостройки находились в удручающем состоянии: полуразрушенное здание администрации практически не имело кровли; конюшни были растасканы местными жителями на дрова.

Во избежание диверсий Борис привлек к работе работоспособное население близлежащей деревни. При условии, что те откажутся от алкоголя. Тем самым сыскав у сельчан уважение и почет.

Сил и времени понадобилось гораздо больше, чем ожидал Борис в самом начале. И если бы не финансовая поддержка и хорошие связи его друга Всеволода, было бы совсем тяжело в одиночку вырулить столь грандиозное предприятие.

Ольга Владимировна – супруга Бориса и по совместительству мама Ирины, от переезда была не в восторге. Будучи завучем по воспитательной части, по приезде могла рассчитывать лишь на скромную должность преподавателя литературы в старой сельской школе.

И как только школа закрывалась на летние каникулы, она уезжала на курорт или в дом отдыха. Разумеется, спонсором поездки выступал Борис. На ту мизерную зарплату, что платили в школе, невозможно было бы прожить и с полмесяца той жизни, к которой она привыкла.

– Куда глаза глядят. Только подальше от круглогодичного ржания! – причитала она всякий раз, собирая вещи в дорогу.

Порой Ире казалось, что ее родители на грани развода. Но, к счастью, всякий раз у обоих хватало терпения и такта не подводить черту под многолетними отношениями; когда децибелы супруги доходили до предельной частоты, Борис, нежно обняв ее за плечи, произносил свою «коронную» фразу: – «Олечка, ты же моя жена декабриста».

На что мама Ирины отвечала со свойственным ей сарказмом: – «Уже спасибо тебе, дорогой, за то, что мы с твоим пристрастием к приключениям оказались всего-навсего в Воронежской, а не в Магаданской области».

После чего следовал нежный поцелуй. На том конфликт исчерпывался.

Вот и теперь, подъезжая к зданию, Ира знала, что застанет отца в субботний вечер за рабочим столом. Мама уже неделю как отдыхала с подругой в Карловых Варах.

Увидев еще издали столб пыли, Борис вышел на балкон своего кабинета. Ира по привычке взглянула на балкон, стоило ей вырулить из-за здания манежа. Несмотря на то, что подъезд к зданию был заасфальтирован, Ире понадобилось пару минут подождать в машине, пока пыль не осядет окончательно.

– Привет! Что у вас произошло?! – Задрав голову, ей пришлось приложить ладонь ко лбу. Лучи заходящего солнца мешали разглядеть отца.

– Осмотри Коронка.

– Снова проблема с суставом? А я вас предупреждала!

– Не ворчи. Лучше осмотри коня.

– Что, даже чайку выпить не предложишь?! – вспомнив старый анекдот, с иронией произнесла Ира. – Сейчас осмотрую. Ну, гляди, если что серьезное, я заберу Коронка!

– Куда!? – усмехнулся Борис, – у себя в комнате поселишь, или на балкон выставишь?

– Я решила отстроить что-то вроде отеля для домашних животных. Только не ограничиваться, как у других, кошками и собаками. Уже и участок подыскала.

Сказав это с чувством собственного достоинства, Ира убрала руку, служившую ей козырьком, чтобы отец увидел ее полный решимости взгляд.

По изменившемуся в лице Борису она поняла, что добила желаемого результата.

– Снова твои бредовые идеи. На меня не рассчитывай.

– Ой, больно нужно! Знаешь пап, открыв клинику, я обзавелась хорошими связями. И к слову будет сказано, идею с отелем мне подала супруга губернатора.

– Мы еще вернемся к этому разговору. А теперь будь так любезна, иди к Коронку.

Избегая дальнейшей дискуссии, Борис зашел в кабинет. Ира усмехнулась над привычным поведением отца и отправилась осматривать лошадь.

Отодвинув тяжелую дверь конюшни, она нос к носу столкнулась с жокеем, что работал с Коронком. Стасик – как называл его Борис, ничего кроме антипатии у Иры не вызывал. Неплохо разбираясь в людях, за смазливой мордашкой она видела лишь пресмыкающегося, прогибающегося под обстоятельства, жалкого человечка. «Неудивительно, чтобы почувствовать превосходство над лошадей, такому слабаку необходим хлыст», – подумала Ирина, глядя ему в глаза.

– Здравствуйте, Ирина Борисовна! – слегка картавя, произнес Стас. – Вы снова к нам?

– Более идиотского вопроса я в жизни не слышала. У тебя лошадь больна, а ты на пороге конюшни спрашиваешь, к вам ли я. Не будь у моего отца таких вот жокеев, меня бы здесь не было.

– В том, что Коронка захромал, в том моей вины нет. – Попытался оправдаться Стас. – Вы же знаете, что у него уже была травма сустава! – крикнул он вслед Ирине.

Ирина развернулась и стремительным шагом подошла к нему вплотную. – А что же тогда ты не выбрал другую лошадь? – словно боясь сорвать голос, произнесла она в полутон.

Под натиском искрящихся зеленых глаз Стас сжался, втянув шею в плечики.

Будучи небольшого росточка, он казался подростком лет двенадцати, которого отругала мама за плохое поведение.

– Пошел вон. И не попадайся мне на глаза. Случится страшное.

Довольная испуганным лицом Стасика, Ирина направилась к Коронку. Стас не заставил себя просить дважды и скрылся в другой конюшне.

– Ну, здравствуйте мои родные! – поприветствовала она животных.

Хруст пережевываемого сена стих. Лошади узнали свою спасительницу и приветствовали ее: кто мотал головой, кто гарцевал, стуча копытами о деревянный пол, покрытый соломой. Ирина никого не обделила своим вниманием: подойдя к каждой лошади, она гладила их лоснящиеся носы.

– Ну, наконец-то я до тебя добралась, – обратилась она к серому в яблоко жеребцу.

Увидев Иру, Коронок поднял огромные, полные боли глаза. Приветствуя ее, конь плясал на трех ногах, поджав больную.

Отодвинув засов, Ира вошла в стойло.

– Тихо, тихо мой сладкий. Дай-ка я взгляну, что эти варвары с тобой сделали.

Она аккуратно стянула эластичную повязку. Коленный сустав отек и пульсировал от боли под ее рукой.

– Потерпи милый. Сейчас тебе станет легче.

Ирина открыла свой саквояж первой помощи. Отыскав нужный препарат, набрала его в шприц.

При виде выпущенной струи из шприца, жеребец шатнулся в сторону.

– Тихо, тихо. Ну, чего ты испугался, дурачок? – погладила она его по холке. – Ты же большой мальчик и знаешь, что я хуже не сделаю.

Коронок, немного помявшись, смиренно подставил больную ногу. Ира быстро обколола колено и вернула эластичную повязку на место. Конь опустил голову, словно наблюдая за манипуляциями своей спасительницы.

– Ну, что смотришь? – печально произнесла Ира, – это пока все, что я могу сделать. Скоро боль пройдет. Да вот только надолго ли препарата хватит, не знаю.

Потрепав гриву коня, она вышла из стойла.

Пробежав двор, запыхавшись, она ворвалась в кабинет.

– Я же предупреждала, что могут возникнуть проблемы с суставом! – начала она на повышенных тонах, – Ты же мне обещал, что отвезешь

его на обследование. Хотя не мешало бы уже и у себя ветеринарный блок до ума довести!

– Смени тон! – одернул Борис свою дочь. – Веди себя как профессионал. Эмоции оставь для матери.

– Что же, папулечка, нужен профессионал? Найми. А я больше не намерена молча наблюдать за тем, как всякие там Стасики калечат ни в чем неповинных животных. Прости, но мне надоело зашивать разорванные железом рты и удалять раздробленные зубы. Пускай этим занимаются те, кто причиняет им такую боль.

– Так что, это серьезно? – Борис снизил тон.

– Не хотелось бы заранее строить неутешительные прогнозы. Но такое ощущение, что сустав раздроблен. Гематома как при переломе.

– Этого еще не хватало.

Борис потер пальцами пульсирующий висок, лихорадочно перебирая в голове список своих скакунов, из тех, кто бы смог встать на замену Коронку.

– Я немедленно везу его на рентген, – прервала его мысли Ирина.

– Девятый час. Где ты в такое время рентген найдешь?

– Я уже договорилась. Нас ждут.

– Ну, раз так, поезжай.

Ира бегом добралась до гаража. Подъехав к конюшне, она развернула «Пикап» так, чтобы фургон для перевозки лошадей оказался у входа. Войдя в конюшню, она обнаружила чужака. Светловолосый мужчина, в костюме не к месту одетом, стоял возле Коронка. Сняв с двери хлыст, с видом воинственной амазонки, она направилась к нему.

– Кто Вы? И что здесь забыли?

Мужчина медленно повернулся, словно его держали под прицелом, и улыбнулся ей во все тридцать два зуба.

– Леша? Лешка! Не верю глазам своим. Ты как здесь? Давно приехал?

– Прямо завалила вопросами. Лучше обними старого друга, – протянул он навстречу руки.

Отбросив хлыст в сторону, Ира подошла к Алексею, и друзья обнялись. Алексей отпрянул от Ирины.

– Ну, дай хоть разглядеть тебя, – взяв девушку за руки, он крутил ее то вправо, то влево.

– Прекрати. Ты меня смущаешь.

– Бог ты мой! – рассмеялся Алексей, – Я смутил медика! Какой кошмар!

– Издевайся, издевайся! Леш, я, правда, очень рада видеть тебя, но мне надо ехать.

– А мне с тобой можно?

– Ну, разумеется!

– Тогда поехали.

– Ты иди в машину, а я выведу Коронка.

– А что с ним?

– Кажется, сустав накрылся. На рентген везу.

– Ясно. Ну, я к машине.

Алексей вышел из конюшни и придержал дверь, пока Ирина выводила коня.

– Тихонько, так, еще чуть-чуть. Умница, – поддерживала Ирина каждый шаг, сделанный скакуном.

Поместив лошадь в фургон, она села за руль пикапа.

– Поехали!

И машина медленно двинулась с места.

Всю дорогу Ира ехала очень аккуратно, прислушивалась к каждому движению в фургоне. Как не рада была она компании своего лучшего друга, поддерживать беседу не могла. Гнев захлестывал ее. Поэтому Ирина была скромна в речах, чтобы не выплеснуть на Алексея все, что накопилось на душе.

Чтобы как-то разрядить обстановку, Алексей включил радио.

Вскоре вдалеке показалось кирпичное здание фермы. У ворот их уже ждал Виктор.

– Подъезжай вот к тому корпусу, – указал он рукой на здание с зеленой крышей.

Заглушив мотор, Ира поспешила вывести из фургона коня.

– Заводи.

Виктор придержал ворота, пока девушка с лошадью не вошли в здание.

– А что твой друг так и останется сидеть в машине?

– Сейчас позову, – улыбнулась Ира. – Подержи Коронка, – протянула она ему поводья.

Выйдя из корпуса, она махнула рукой Алексею, и тот вышел из машины.

– Тебе что, – рассмеялась Ира, – особое приглашение нужно?

– Я просто думал, что вы быстро управитесь, – стал оправдываться Алексей.

– Пойдем, – потянула она его за руку.

Здание сотрясло дикое конское ржание.

– Что у вас происходит? – вбежав в рентген кабинет, испуганно спросила Ира.

– Ириш, без тебя никак, – пытался усмирить коня Виктор.

– Тише, тише мой родной, – глядя лошадиную морду, успокаивала она Коронка, – Ну чего ты испугался, дурачок. Что, думал, я ушла? Маленький мой.

– Да уж, маленький, – усмехнулся Виктор, – Давай, закрепляй его и выходи оттуда!

– Сейчас, бегу, – ответила Ира.

Развесив еще сырые рентгеновские снимки на стенде с подсветкой, Виктор подозвал Ирину.

– Взгляни на это, – обвел он указкой поврежденное место.

– Вижу. И что ты мне предлагаешь делать? – растерянно произнесла Ира.

– Сама знаешь, операцию нужно делать. И чем быстрее, тем лучше. Вот видишь, – ткнул он указкой в снимок, – осколок кости. А вот еще небольшие фрагменты. Если в ближайшее время их не убрать, пойдет заражение.

– И кто может взяться за такую операцию?

– А ты у нас на что? – усмехнулся Виктор, – Если бы я не был свидетелем, какие сложные операции ты проводила у себя в клинике, так бы не говорил.

– Да, но одно дело оперировать кошек и собак. А тут лошадь! – возмутилась Ира, – да и оборудования у меня такого нет.

– Ну, это как раз не проблема, – произнес стоящий позади Алексей и встретил удивленные взгляды медиков.

– У тебя есть оборудование? – с надеждой в сердце произнесла Ира.

– Завтра две фуры придут из Франции.

– Отлично! – потирая руки, произнес Виктор, – ассистентов и оператора я беру на себя.

– Ну, подруга, тебе везет! Побегает еще коняга.

– Сплюнь, – серьезно ответила Ира, – лучше посоветуй, с кем я могла бы проконсультироваться.

– Есть у меня один консультант на примете, – вмешался в разговор вошедший в кабинет Алексей. – Только без переводчика тебе не обойтись.

– И, разумеется, этим переводчиком будешь ты.

– А то, как же.

– Тогда до завтра.

На улице темнело. Виктор вышел из корпуса и включил большой прожектор. Двор фермы озарился ярким светом. Отворив ворота, он махнул Ирине рукой, и она завела машину. Проезжая мимо Виктора, Ирина притормозила, и еще раз поблагодарила его за оказанную помощь.

Ведя машину, Ирина то и дело поглядывала на борющегося со сном Алексея. Долгий день в дороге утомил его.

Въехав на территорию конезавода, Ирина остановилась возле конюшни.

– Останешься? – спросила она своего попутчика, выводя лошадь из фургона, – Оставайся, сейчас поужинаешь и на боковую.

– Ты меня уговариваешь, – хитро улыбнулся Алексей.

– Вот еще чего! Не уговариваю, а проявляю гостеприимство.

С последним словом на плечо Алексея обрушился удар.

– Чего дерешься! – потирая плечо, крикнул он в след Ирине.

– Ну не развалился же! – рассмеялась Ира, – подводя Коронку к стойлу.

– Что за грубиянка, – подошел к ней Алексей, – и как тебя твой парень терпит?

– Уже не терпит, – тихо ответила Ира, выходя из стойла. – До завтра, красавчик, – попрощалась она с конем.

– Что значит – не терпит? – не унимался Алексей.

Прекрасно сознавая, что задетая им тема неприятна собеседнице, тем не менее, остановиться не мог.

– Андрей погиб прошлой зимой, – тихо ответила Ира, проходя мимо Алексея.

– Прости, не знал, – слукавил он, выходя из конюшни следом за ней.

– Иди в дом. Я только «пикап» в гараж загоню. – Усталость отразилась на ее голосе.

Алексей решил дождаться подругу. До жилой части здания они дошли молча.

Остановившись перед крыльцом, Алексей подставил ей свой локоть. Ступени были хорошо освещены уличным фонарем, и в помощи не было нужды. Только чтобы не обидеть его своим отказом, Ирина все же взяла его под руку.

– Ну, наконец-то! – воскликнул Борис, – Мы так и подумали, что вы вместе уехали.

– Здравствуйте, дядь Сев.

– Здравствуй, Ириш. Как жизнь молодая?

– Да потихоньку.

– Как съездили? Что, с Коронком, серьезно.

– Серьезно. На завтра назначили операцию.

– И кто ее проведет? – втиснулся в разговор Борис.

– Оперировать буду я.

– Да ты с ума сошла! – от возмущения он встал с дивана, – Ты же никогда не проводила подобных операций.

– Ну, надо же когда-то начинать, – спокойно ответила ему дочь, – И вообще, в этом доме еще кормят? Умираю, есть хочу.

– Ужин давно готов, – отрапортовала домработница Лида.

– Отлично! Кто со мной?

И не дожидаясь остальных, Ира прошла к столу. Трое мужчин последовали следом за ней.

Без всякого желания вступать в застольные беседы она медленно пережевывала еду. Отвечая понимающей улыбкой на измученную улыбку Алексея.

Покончив с ужином, Ирина встала из-за стола и поднялась к себе.

Алексей выскочил из-за стола и последовал следом за ней. Остановив закрывающуюся перед ним дверь, он встретил испуганный взгляд Ирины.

– Леш, тебе чего?

– Прости, что напугал. Ты так быстро убежала. Мы даже поговорить толком-то не успели.

– Извини, пожалуйста, но давай наш разговор перенесем на завтра. Честное слово, сил даже нет рот открывать.

– Ясно, – отступил Алексей от двери, – тогда до завтра.

– Спокойной ночи! – закрывая дверь, пожелала она ему вслед.

Подперев спиной дверь, Ирина вдруг почувствовала как в ней заговорила совесть. Прислушавшись к звукам в коридоре, она поняла, что Алексей еще не успел войти в комнату для гостей.

Она выбежала из комнаты и окликнула его. Пройдя быстрым шагом по коридору, подошла к Алексею.

– На правах хозяйки дома предлагаю тебе экскурс по гостевой комнате. – Уже войдя в комнату, она обернулась к Алексею. – Хотя, какая из меня хозяйка, – рассмеялась Ира, – Я сама как гость в этом доме.

– А что так? – закрыл за собой дверь Алексей.

– Уже не маленькая, чтобы под родительским крылышком жить. Сняла неплохую квартиру в городе. Сама себе хозяйка. Да и какая экономия бензина. Поездила я отсюда до своей клиники два годика. Только зальешь, а его, как и не было.

– Понятно, – Алексей сел на край кровати и задрал голову вверх, – Ну надо же, еще и с балдахином!

– А-то! – усмехнулась Ира, – лови! – кинула ему подушку.

Алексей не ожидал броска и поймал подушку у своего лица.

– Ты в кого подушкой бросаться вздумала!? – с озорством произнес Алексей, и запустил подушку обратно.

– А-аа! – вырвалось у Иры при виде летящей в нее подушки.

Она поймала ее, но была впечатана спиной в шкаф.

– Вот делай после этого добро людям!

Хохоча, она сползла по шкафу вниз, обняв подушку. Алексей подскочил к Ире, и, смеясь, попытался поднять ее с пола. В итоге, оказался рядом с ней на полу.

– Ну, ладно, шутки шутками, а спать пора.

Ира встала с пола и кинула подушку на кровать.

– Не уходи, – дернул ее за руку Алексей.

От рывка Ира снова оказалась на полу.

– И вот так всю ночь на полу и проведем?

– А что? Здесь так уютно.

– Тогда давай хоть плед подстелем.

Ира вытащила из шкафа плотный плед из верблюжьей шерсти. Постелив его на пол, они уселись поверх него.

– Ну вот, – довольно произнесла Ира, – совсем другое дело.

Проговорив до двух ночи, Ира уснула, уткнувшись в плечо друга. Не смотря на мягкость пледа Алексей уже не чувствовал своего копчика. Аккуратно взяв Ирину на руки, он отнес ее на кровать, и сам лег рядом.

Глава 2

Звонок другу

Открыв глаза, Ира с ужасом поняла, что лежит не на своей кровати. Ощущения одежды на своем теле успокоили ее. Она попыталась встать, но не смогла. Тяжелая рука дремлющего друга привалила ее словно бревно.

Ирина попыталась растормошить друга, но была сгреблена в охапку, – Ну, Леша, – пытаюсь высвободиться, умоляюще повторила она его имя. – Просыпайся уже.

Алексей улыбнулся, не открывая глаз.

– С добрым утром, дорогая.

– Какая я тебе дорогая! А ну, просыпайся!

Удар локтем окончательно развеял сон.

– Снова ты дерешься, – хриплым от сна голосом произнес Алексей.

– Ну, что ты, в самом деле! Я тебя бужу, бужу! А ты мне – дорогая!

Признайся, – нависла она над ним, – француженка снилась?

– Ага! Француженка! – держась за спину, сел он на край кровати.

– Спасибо, что не оставил меня на полу, – улыбнулась Ира, игриво поцеловав Алексея в щеку.

– Всегда рад помочь другу.

– Приводи себя в порядок, и спускайся завтракать. – Скомандовала она и скрылась за дверью.

Борис и Всеволод, обсуждая планы на день, спустились в гостиную.

С кухни тянуло приятным ароматом свежесваренного кофе.

Увидев спускающихся едоков, Лида молниеносно накрыла стол. поприветствовав Бориса и его друга, она снова скрылась на кухне.

– О, сырники, – обрадовался Всеволод, – давно я так не завтракал.

– Ты почаще заезжай. Лида на завтрак и не такое приготовит.

Борис с удовольствием пригубил горячий напиток и принялся за сырники.

– А что, наша молодежь сегодня не завтракает? Лид, сходи, поторопи наших сонь, а то все остынет.

На кухне громыхнула посуда. Поняв, что домохозяйке не до него, Борис встал со стула.

– Да, сиди, – остановил его Всеволод, – сами спустятся.

– Сегодня воскресенье. Моя дочь может проспать и до обеда.

Всеволод проводил взглядом выходящего из столовой Бориса и продолжил трапезничать.

Преодолев первый пролет лестницы, он остановился поправить покосившуюся картину. Обернувшись на скрип двери, Борис увидел свою дочь, выходящую из гостевой комнаты. Пройдя по коридору, не заметив отца, она вошла к себе в комнату.

От удивления брови Бориса взметнулись вверх. Довольно ухмыляясь, он поспешно вернулся к столу, где незамедлительно поведал другу о своем наблюдении.

За завтраком Ира сидела словно на иголках: трое мужчин, составляющие ей компанию, то и дело бросали в ее сторону неоднозначные взгляды, от которых даже сок застревал комом в горле.

– Леш, созвонись еще раз с водителями, уточни время прибытия.

– Хорошо. Я и сам хотел с ними созвониться после завтрака.

– А со своим французским другом когда созвонишься?

– Ира, отстань от человека? – вмешался Борис, – Дай ему поесть спокойно.

– Да кто ему мешает!

Всеволод молча усмехнулся.

– Спасибо за завтрак, Лидусь, – поблагодарила она домохозяйку. – Ты скоро? – обратилась она к Леше.

– Уже иду, – встал он из-за стола.

– Пап, мы воспользуемся твоим компьютером?

Не дожидаясь ответа, потянула Алексея за собой.

Алексей расположился за рабочим столом Бориса, и набрав номер друга, стал дожидаться соединения. Ира села напротив.

Вскоре на мониторе показалось знакомое Алексею, сияющее улыбкой лицо Филиппа.

– Привет, Филипп, как у вас с погодкой?

Ира удивилась, с какой легкостью он перешел на французский.

– Жарковато. А кто это с тобой?

– Моя невеста, – ответил Леша, полагаясь на незнание Ирой французского.

– О-ля-ля! – воскликнул Филипп, – собрался жениться, а спрашиваешь о погоде. Загадочная русская душа. И когда свадьба?

– Дата еще не намечена. Но имей в виду ты первый, кому мы пришлем пригласительный.

– Договорились.

– Может, перейдем к делу, – не выдержала Ирина.

– Да, прости. Филипп – это Ирина. Она твоя коллега. У ее лошади проблема с ногой. Нужно оперировать.

Чтобы в полной мере оценить сложность травмы, Филипп попросил друзей выслать ему рентгеновские снимки. Ирина и без перевода поняла, что от нее требуется и отправилась за ними.

Когда девушка вышла из кабинета, друзья разоткровенничались.

– Твоя девушка хоть в курсе, что она твоя невеста?

– Пока нет?

– погоди, погоди! Ира! Эта та твоя подружка, о которой ты мне рассказывал?

– Она.

– Но как? Ты же сокрушался, что она собралась замуж.

– Ее жених погиб прошлой зимой. Авария.

– Ясно, конкурент самоликвидировался.

– Филипп, побойся Бога, что ты несешь.

– Прости, прости. Ну, как там не крути, это тебе на руку.

Увидев вошедшую в кабинет Ирину со снимками в руках, Алексей сбавил тон. Отсканировав снимки, он переправил их Филиппу.

На несколько минут Филипп исчез с экрана монитора. Появился он, уже разглядывая распечатку.

– Филипп, прекрати вздыхать и скажи, что нам делать.

– Операция сложная, но возможная. Привозите к нам, прооперируем.

– Филипп, у нас нет такой возможности. Операцию проведет Ирина.

Филипп просканировал ее своим оценивающим взглядом.

– От тебя требуется проконсультировать ее по ходу, – продолжил Алексей.

– Ну, вы, друзья мои, даете! – покачал головой Филипп, – Хорошо. Я согласен. Когда выйдем на связь?

– Операцию решили провести сегодня.

– Как! Уже сегодня?! Мне нужно время подготовиться.

– До шести вечера управишься?

– М-м, думаю, да.

– Хорошо, тогда до вечера.

Филипп попрощался с обоими и отключил соединение.

– Ну, и что твой французский друг тебе сказал?

– Долго возмущался, но в итоге согласился.

– Ну, слава богу! – облегченно вздохнула Ира.

С улицы донесся протяжный гудок.

– Что это было?

Не дожидаясь ответа, Ирина выбежала на балкон.

Во двор въехали две грузовые машины.

Алексей вышел на балкон следом за Ириной.

– Они уже здесь? Ну, надо же. Наверное, всю ночь гнали.

– Оборудование заняло две фуры?

– А что ты хотела? Все самое лучшее, что смог найти. Пойдем, встретим их.

– Слушай, Леш, – обратилась к нему Ира, спускаясь по лестнице, – А на чьи деньги было закуплено оборудование?

– Ну, здесь, как говорится – с миру по нитке. Но основные вкладчики – наши с тобой отцы.

– Ничего себе! И ничего мне не сказали.

Ирина и Алексей быстрым шагом пересекли двор и подошли к машинам. Разгрузкой уже руководил Борис.

– Узнаю папу, – ухмыльнулась Ира, наблюдая за тем, как Борис отдавал распоряжения грузчикам.

– Пап. Пускай сразу в корпус заносят. Нечего оборудованию здесь пылиться! – вмешалась она в процесс.

– Слышали мою дочь?! А, ну, заноси, все, что успели спустить в помещение!

– Удивительные метаморфозы происходят с моим отцом, – обратилась она к Леше, – раньше он и слушать бы меня не стал.

– Вы взрослые люди и должны идти на компромиссы.

– Поверь мне. С моим отцом порой это невозможно.

Ирине не терпелось взглянуть на оборудование. Спотыкаясь об оборванный полиэтилен, она вошла в санитарный блок. И теперь уже руководила грузчиками на месте.

Проработав весь день без обеда, в пять часов вечера Ира оставила кабинет на кварцевание.

Ровно в шесть подъехал Виктор на своем микроавтобусе с целой бригадой из медиков.

Под чутким контролем Филиппа операция прошла удачно и закончилась в начале восьмого. Оставив сонного Коронка в оббитой толстым поролоном комнате, врачи вышли во двор.

– Коллеги, а теперь прошу всех в дом. Это дело нужно отметить! – объявила Ирина.

В гостиной, где находился большой обеденный стол, стоял гул весело общающихся людей.

Вскоре к ним присоединились Всеволод и Борис.

– Пап, ну наконец-то! – С натянутой улыбкой, Ира подошла к отцу, – ну, чего вы так долго? – прошипела она ему на ухо.

– Неотложные дела как видишь, – шепотом ответил Борис.

– Знакомьтесь, мой отец Борис Вл...

– Можно просто Борис, – прервал он дочь.

– Это Всеволод – отец Алексея, которого вы уже знаете как нашего оператора.

В начале двенадцатого гости засобирались по домам. Пьяную компашку вызвался развести по домам Виктор, не выпив за весь вечер ничего крепче яблочно-виноградного сока.

Проводив гостей, Ира поежилась от прохладного ночного ветерка. Алексей накинул ей на плечи свой пиджак и завел в дом.

– Ну, что, проводили? – спросил Борис, сдержав зевету.

– Да, проводили. Хорошие ребята. Мне так просто повезло с ассистентами.

Ира подошла к столу, где Лида собирала со стола грязную посуду.

– Лидусь, я помогу, – взяв тарелки, она направилась в сторону кухни.

Сделав еще пару рейсов с грязной посудой, она отправилась спать.

В дверь комнаты постучали.

– Ну, кто там? – сонно произнесла Ирина.

Не дождавшись ответа, она решила, что ей просто показалось. Перевернувшись на другой бок, Ирина подложила кисти рук под подушку и погрузилась в долгожданный сон. Дверь бесшумно отворилась, и в комнату вошел Алексей. Присев на край кровати, он любовался спящей. Сгорая от желания коснуться ее, он провел рукой по легкому покрывалу, что плотно облегалo фигуру девушки. От прикосновения Ирина открыла глаза.

– Леш! – удивилась она, не веря своим глазам, – Ты что здесь делаешь?

Она привстала, облокотившись о подушку.

– Пришел пожелать тебе спокойной ночи.

– Спокойной ночи, Леш. Иди к себе.

– Можно я останусь у тебя? Пожалуйста.

– Не обижайся. Я бы поболтала с тобой, если бы завтра не на работу. Иди спать. Мы хорошо сегодня приложились к спиртному.

– Ты меня боишься? – усмехнулся Алексей.

– Я себя боюсь, – хихикнула Ира.

– Снова будешь драться?

– Не исключено. Хотя я подразумевала немного иное.

– Ладно. Я пойду к себе после того, как ты меня поцелуешь.

– Да какие проблемы.

Ира потянулась губами к щеке Алексея, но встретила его губы.

– Ты что, с ума сошел?! – оттолкнула она от себя Алексея. – Иди спать.

– Извини, Ириш! – Встав с кровати, он подошел к двери, – Наверное, мне действительно спиртное ударило в голову. Принимаю желаемое за действительное.

– Что ты этим хочешь сказать? – спросила его Ирина.

Не ответив на вопрос, Алексей вышел в коридор.

Глава 3

Сюрприз

На следующее утро за завтраком не Всеволода, не Алексея не оказалось.

– Когда они уехали? – сделав глоток горячего какао, спросила Ирина отца.

– В семь или около того, – ответил Борис, с важным видом намазывая масло на ломтик батона.

– А что так рано?

– Не знаю. Лида их провожала.

– Ясно, – произнесла она, опустив голову.

«Наверное, Лешка переживает по поводу своей ночной выходки. Что на него нашло?» – рассуждала она, сидя за столом.

Забежав к Коронку на несколько минут, Ира была приятно удивлена, увидев как жеребец с аппетитом пожевывает сено. Решив осмотреть его ногу вечером, она направилась к гаражу.

Вспомнив о раннем посетителе, Ирина добавила газа.

При въезде в город образовалась транспортная пробка. Заглушив мотор, Ира набрала номер Вали.

– Валюш, это Ирина Борисовна. Я стою в пробке. Когда буду, не знаю.

– Не переживайте, – ответила Валя, – звонила хозяйка Борюсика, она отменила операцию. А следующий посетитель только в десять.

– Отлично! Спасибо, Валь.

– Да не за что. Ирина Борисовна, а в Вашем кабинете Вас дожидается сюрприз, – не сдержалась Валя.

– Что за сюрприз?

– Приезжайте. Увидите сами, – интригуяще произнесла Валя и положила трубку телефона.

«Ох, не люблю я сюрпризы с утра пораньше.», – подумала Ирина.

Увидев, что впереди стоящей машины вспыхнули красным цветом габариты, повернула ключ зажигания.

Несмотря на утро понедельника, в клинике было довольно оживленно.

Увидев, как входит Ирина, Валя вышла к ней навстречу.

– Здравствуйтесь, Ирина Борисовна! Как доехали?

– Все бы ничего, если бы не пробка перед городом. Так, что за сюрприз?

Не сказав не слова, Валя потянула свою начальницу за собой. Ирина еле успела поприветствовать постоянных посетителей клиники.

– Вот! – торжественно произнесла Валентина, – распахнув дверь кабинета.

На рабочем столе в трехлитровой банке стоял огромный букет подсолнухов.

– Вот это да! – удивленно произнесла Ирина, подойдя к столу. – А, от кого?

– Я не знаю. Букет принес курьер. Но там есть записка.

– Действительно, – подтвердила Ирина, вынув из букета небольшой конверт.

«Поздравляю тебя с успешной операцией! Ты просто талантище. Не смог позавтракать с тобой, поэтому приглашаю на обед. В 13.00, в кафе за углом. Алексей.»

Прочитав послание, Ира задумчиво постучала открыткой по подбородку. Осознав, что не может сдержать улыбки, она повернулась к окну.

– Валь, если ко мне есть посетители, можешь приглашать.

– Хорошо, Ирина Борисовна, – ответила Валя, закрывая за собой дверь.

Заинтригованная действиями Алексея, она не могла дожидаться обеда. Но стоило ей начать свой рабочий день, как о намеченной встрече было забыто. Только благодаря вмешательству Валентины, Ирина смогла вырваться из клиники.

В десять минут второго она вошла в кафе. Алексей встал из-за столика и Ира направилась к нему.

Поприветствовав подругу, Алексей поцеловал ее в щеку.

– И к чему был этот поцелуй?

– Обычный приветственный поцелуй в щеку. Чего ты напряглась? – усмехнулся Алексей, выдвинув стул из-за стола.

– Что-то раньше я за тобой такого не замечала, – ответила Ирина, подозрительно прищутив глаза.

Когда она расположилась на предложенном ей стуле, Алексей обошел столик и сел напротив.

– Спасибо за букет. Очень мило, что ты помнишь, какие цветы мне нравятся.

– Как я могу такое забыть. Как вижу подсолнухи, так вспоминаю, как мы ездили за ними на велосипедах.

– Вот-вот, – засмеялась Ирина, – и как убегали от охранника.

– И как ты меня поцеловала, – улыбнулся своей сияющей улыбкой Алексей.

– Ой, когда это было.

– Ну, я не против повторить.

– Смотрю, ты расчувствовался. Это на тебя, наверное, так акклиматизация действует. Расскажи о себе, как поживаешь? Жениться не надумал? Я помню твою блондиночку. Софи, кажется?

– На самом деле Софи не моя подруга, – усмехнулся Алексей, – мы тебя разыграли. Прости.

– Но зачем?!

– Ты приехала со своим женихом. Я хотел показать тебе, что и у меня все в порядке с личной жизнью. Да к тому же, хотелось взглянуть на твою реакцию.

– И как моя реакция?

– Скажем так, не этого я ожидал. Вы с ней трещали на ужасном английском сутки напролет.

– Да, мы подружились. Вернешься во Францию, передавай ей привет.

– Вообще-то, я рассчитывал, что ты сама смогла бы поздороваться с ней. Предлагаю поехать со мной во Францию, – ответил Алексей на восторженный взгляд Ирины.

– Что я забыла во Франции. К тому же там такая дорогая жизнь.

– Можно подумать здесь дешева. Поехали, Ириш, – взял он нежно ее руки.

– Что будем заказывать? – снизошла до них официантка.

– Девушка, как Вас там? Марина? – прочла она имя официантки на бейджике, – Прежде чем спрашивать у нас, чего мы желаем, соизвольте принести меню. И два кофе Эспрессо! – добавила Ирина ей вслед.

– Круто ты с ней, – усмехнулся Алексей.

– С подобным контингентом по-другому нельзя.

Вскоре их столик обогатился двумя холщовыми папками с надписью «Меню» и двумя чашечками ароматного кофе.

Ирина с удовольствием пригубила горячий напиток и взялась за изучение меню.

– Кроме шуток, для чего ты приехал?

– Ну, если кроме шуток, – сделал он глоток кофе, – Хочу осуществить твою мечту.

– Это какую? У меня их громадье. На две жизни хватит.

– Попробую убедить наших отцов в создании экспериментального класса верховой езды по методу Парелли.

– Слушай, это же чудесно. Ты словно мои мысли читаешь. Я тебе только что хотела это предложить. Ну, надо же!

– Ничего удивительного. Мы всегда думали одинаково.

– Хочешь сказать у дураков мысли сходятся, – засмеялась Ирина, чем привлекла к себе внимание посетителей кафе.

– А ты пользуешься успехом в этом заведении. По крайней мере, его мужской половины.

– Скажешь тоже.

– Видишь того солидного дядечку в сером костюме.

– Это Сергей Геннадьевич, – хихикнула она, – Его лабрадор – наш постоянный клиент.

– И как часто он его к вам приводит?

– Раз в месяц.

– Зачем так мучить животное?

– Хватит о работе. Готов сделать заказ?

Алексей утвердительно кивнул.

Облетев взглядом зал, Ира обнаружила свою официантку выходящей из кухни. Махнув рукой, она подозвала ее к столу. Официантка быстрым шагом пересекла зал.

– Что будем заказывать, – приготовила она для записи блокнот и ручку.

– Я буду мясо, запеченное в горшочке и салат из свежих овощей, – прозвнесла она и отложила меню на край стола.

– Мне то же самое, – ответил Алексей на вопросительный взгляд официантки.

– Хлеб нужен? – выдавила из себя учтивость официантка.

– Пожалуй, пару кусочков хлеба будет достаточно, – ответила, улыбувшись Ирина, – И два кофе повторите, пожалуйста.

Сделав запись в своем истрепанном блокноте, девушка небрежно положила его и ручку в карман фартука и удалилась на кухню.

– Итак, нас перебили, – продолжил Алексей. – Ты согласна?

– Разумеется, нет!

– Ну почему?!

– На кого я оставлю клинику?

– А что клиника? Так о ней говоришь, словно речь идет об огромной фирме. У тебя небольшое, но раскрученное дельце, с наработанной клиентурой. Можно сказать, лакомый кусочек.

– Лакомый кусочек говоришь? Да ты знаешь, сколько труда вложено в этот лакомый кусочек! Я же уже сроднилась с ней.

– Ириш, я тебя прекрасно понимаю. Но во Франции ты бы могла зарабатывать на порядок выше.

– И как ты себе это представляешь? Наши дипломы и заслуги за рубежом не котируются.

– Ты бы могла поработать в клинике у Филиппа. Он сказал, что такие руки ему нужны. А я тебе помогу с французским. За жилье тоже не беспокойся. Я снимаю квартиру за символическую плату. Родители Филиппа переехали в Прованс в начале года. А сдавать кому попало квартиру – не хотели. Вот и предложили мне.

– Похоже, ты все продумал. И в качестве кого я буду жить с тобой под одной крышей?

– А в качестве кого бы ты хотела? – улыбнулся Алексей.

– Ну, если бы я действительно решила переехать во Францию в качестве твоей подруги, главным моим условием была бы совместная арендная плата.

– Кажется, лед тронулся. Узнаю твой деловой подход.

– Я обдумваю твое предложение. А теперь давай спокойно поедим.

Официантка разложила перед ними столовые приборы и вскоре принесла заказ.

– Приятного аппетита! – пожелала она своим клиентам и удалилась.

– О, чудо! – усмехнулся Алексей. – У тебя даже официантки поддаются дрессировки.

– Ничего странного, – ответила Ирина, открыв горшочек и вдохнув приятный аромат блюда. – Просто, владелица этого заведения – тоже наша клиентка, – рассмеялась Ирина.

– Каюсь. Я недооценивал размах твоих связей.

– Последнее время мы просто не справляемся с наплывом посетителей. Думаю пристроить еще одно крыло под пару кабинетов.

– Я еще слышал от твоего отца, что ты собралась строить отель для животных.

– Есть такое дело. Так что, как видишь, не до Франции мне.

– Понимаю. Но может, все же подумаешь?

– У меня встречное предложение. Ты – прекрасный менеджер. Недаром столько лет стажировался за границей. Вот и прояви свои способности на моем поприще. Будешь моим исполнительным директором. А то меня так достала эта бумажная волокита.

– Ты хитрая.

– А то, – рассмеялась Ирина, – ешь давай. Еда стынет. И прекрати так на меня смотреть. Дыру прожжешь.

– Не смотри, не улыбайся. Хоть дышать-то можно?

– Это, пожалуйста.

Позволив Алексею оплатить счет, Ира направилась к выходу.

– Мы вечером увидимся? – подхватил он Ирину под руку.

– Ну, если только ты приедешь к отцу на конезавод.

– Приеду.

– Тогда до вечера.

Алексей наклонился и коснулся губами ее щеки.

– Ты снова за свое?! – прижав к горячей щеке ладонь, возмутилась Ирина.

– Ну ты и недотрога. Будь проще и люди к тебе потянутся.

– Ко мне итак очереди, – отшутилась Ирина и завернула за угол.

Глава 4

Стимул

Пообедав, Всеволод и Борис поднялись в кабинет. Просмотрев с десятком кассет с записью забегов, они остановили свой выбор на молодом жеребце по кличке Буян. Единственный минус чистокровного верхового – был его спесивый нрав. После последнего забега, когда Буян у самой финишной черты скинул с себя седока, никто из жокеев не соглашался с ним работать.

- Ты уверен, что больше некого выставить?
- Сев, ты меня удивляешь. Ты же сам только что все видел.
- Да, не густо. Стоит призадуматься о молодняке.
- Думаю. Но пока нам это не по карманам.

Разговор был прерван диким ржанием и криками работников. Любопытство вытянуло компаньонов на балкон: четверо работников с конюшни пытались оттащить двух разъяренных жеребцов. Гнедой, со смолянисто-черной гривой Буян, встав на дыбы, впился в шею рыжего рысака. Рыжий взметнулся от боли. Встав на задние ноги, нанес передними несколько сильных ударов в грудь соперника.

Мощная струя воды из пожарного гидранта с силой ударила по мускулистым телам. Драчуны разбежались в разные стороны, позволив работягам развести их по конюшням.

Борис и Всеволод переглянулись.

– И снова Буян, – иронично произнес Борис, – теперь в кратчайшее время нужно решить вопрос с жокеем.

- У меня есть один на примете, – ответил Всеволод.
- Кто?...

Алексей сидел на кухне родительской квартиры и задумчиво потягивал пиво. В коридоре скрипнула входная дверь и послышался голос Всеволода.

- Есть кто живой?!
- Да, пап. Я на кухне! – отозвался Алексей.

Всеволод показался в дверном проеме.

- Пивко потягиваешь? Не рановато ли для пивка?
- Я же отдыхаю. Или забыл?

– Мог бы и делом заняться, – заглянул Всеволод в холодильник. Достав скороварку с овощным рагу, поставил его разогреваться.

– А тебе есть, что мне предложить? – заинтересовался Леша.

– Есть, – ответил Всеволод, сев напротив сына. – Помниться, ты мне пел про Парелли. Есть реальная возможность продемонстрировать, чему тебя обучили. На замену Коронку мы выбрали Буяна. Конь молодой,

резкий. Вчера одного бедолагу так опрокинул, думали, костей не соберет. Теперь все жокеи отказываются с ним работать.

– А почему выбрали именно Буяна? Других коней, что ли, не нашлось?

– Ты бы видел, какую скорость он выдает. Вопросов бы не возникло.

Так что, берешься?

– А сколько до соревнований?

– Чуть больше месяца.

– Ой, ну нет! Это очень мало.

– Ты еще коня не видел, а уже сдаешься? Попробуй. Не получится, так не получится.

– Что значит – получится, не получится. Если я соглашусь, значит, вы будете рассчитывать на меня.

– Это да. Но и для тебя это хорошая возможность доказать, что ваш гуманный способ эффективнее классической школы. Думаю, и Ирина это оценит.

– К чему ты клонишь? – усмехнулся Алексей.

– Ты ее любишь?

От неожиданного вопроса Алексей поперхнулся.

– Вижу, что любишь, – утвердительно ответил Всеволод на свой же вопрос, – и чего молчишь?

– Да кто молчит?! – взорвался Алексей, отставив пиво, – Я люблю ее и сегодня за обедом предложил ехать со мной во Францию.

– Очень интересно. И что же она тебе ответила?

– В качестве кого она поедет.

– И что ты ответил?

– В качестве того, кого пожелает.

– Какой ты еще мальчишка, – Всеволод чуть не выронил ложку от возмущения, – она же проверяла твои намерения.

– Да ничего она не проверяла. Она заявила, что если бы и поехала, то платила бы часть аренды.

– А ты ожидал другого подхода от деловой женщины?

– Уж чего я действительно не ожидал, так это предложения занять пост исполнительного директора ее клиники.

– Умница девочка. Она оказалась мудрей всех нас. Мы с матерью голову ломали, как вернуть тебя домой, а она тебе уже и пост подыскала. А это значит, что хочет, чтобы ты остался. Прожив с твоей матерью тридцать четыре года, я научился в общении с женщинами читать между строк.

– К разговору о женщинах. Не знаешь, куда мама уехала?

– Это сюрприз. Завязывай с пивом. Вечером возьмешь мою машину и подъезжай к Борису.

– А ты?

– Я сегодня на служебной.

Владислав, закончив с обедом, ополоснул свою тарелку и поставив ее в сушку, вышел из кухни. Алексей следом за ним вышел в коридор.

– Что за шпионские страсти. Неужели так трудно сказать сейчас?

– Помучайся, помучайся, – засмеялся Всеволод, обуваясь. – Ну, все, закрывайся.

Алексей закрыл за отцом дверь и вернулся на кухню. Машинально схватив кружку с пивом, передумав допивать, поставил на стол. Голова гудела от спутанной вереницы мыслей. Он вскочил с табурета с желанием немедленно отправиться на конезавод. Дунул в ладонь и, почувствовав из рта запах пива, побежал чистить зубы.

В половине седьмого Ирина подъехала к конезаводу. Войдя в дом, она застала ужин в разгаре.

– Всем доброго вечера и приятного аппетита! – пожелала она, пройдя мимо них к умывальнику. После чего, протирая руки полотенцем, села за стол.

Лида, увидев Ирину еще на пороге, уже несла ей полную тарелку.

– М-м! Мои любимые котлетки, – порадовалась девушка при виде любимого блюда, – отлично. Только картофельного пюре слишком много.

– Сколько съешь, столько съешь, – ответила Лида, – сейчас принесу сок.

– Спасибо, Лидусь.

И Лида скрылась на кухне.

– Как прошел день? – поинтересовался Алексей.

– Да, как обычно, – устало ответила Ирина.

Ужин был немногословным. Чувствовался гнет рабочего дня. Покончив с едой, Ира встала из-за стола.

– Пойду, осмотрю Коронка.

– А мне с тобой можно? – напросился Алексей.

– Ты мне теперь и шагу без себя ступить не дашь?! – рассмеялась Ирина, – Ну, идем.

Дождавшись, когда молодежь выйдет на улицу, Всеволод коротко передал Борису разговор, что состоялся у него с Алексеем.

– Не знаю как тебе, но мне теперь даже как-то неловко перед твоей Иринкой.

– Да прекрати. Ну, ошибся я в своих предположениях. С кем не бывает, – даже и не думал оправдываться Борис, – Выяснили и ладно. А вот идеей с Буяном ты меня порадовал. Это ты хорошо придумал.

– Нужно же было как-то простимулировать Лешку на победу. А то уперся: – «Мало времени».

– Ух, если дело выгорит, такую свадьбу закачу! – воскликнул Борис, довольно потирая руки.

– Чего это ты закатаешь?! – возмутился Всеволод, – Я тоже единственного сына женю. Поэтому согласен все свадебные расходы поделить поровну.

– Договорились, – Борис довольно обнял друга за плечи.

Глава 5

Смотрины

Борис и Всеволод, ожидая молодежь, вышли на крыльцо.

– Ну, что, молодежь, вы с нами? – предложил Борис.

– А вы далеко? – удивилась Ирина.

– Смотреть новый дом Всеволода.

– Пап, ты купил дом? Так вот о каком сюрпризе ты мне говорил.

– Да. Твоя мама уже там потихоньку обустраивается. Вот и сегодня с утра поехала цветы высаживать.

– Ну, так чего мы ждем?! Поехали! – командным голосом произнесла Ирина, – Кто со мной?

– Пожалуй, я, – ответил Алексей и вместе с Ириной направился к лексусу.

– Узнаю свою дочь, – рассмеялся Борис. – Лид! – крикнул он с порога.

– Мы поехали!

– Сегодня можете нас не ждать, – добавил Всеволод вышедшей из кухни домохозяйке.

– А далеко это вы, на ночь глядя? – удивилась Лида.

– Я дом купил, вот везу показать, – ответил Всеволод.

– Поздравляю, – ответила Лида и закрыла за ними дверь.

Пропустив вперед машину отца, Ирина пристроилась следом за ним. Свернув с трассы на лесную просеку, они подъехали к небольшой деревеньке из добротных, деревянных домов.

– А вот и наш, – произнес Всеволод, указывая Борису на резные ворота с жар-птицами.

– Какая красота, – ответил Борис, остановив машину.

Всеволод и Борис вошли во двор.

– Неплохое местечко, – осмотрелась Ирина.

– А воздух какой.

Алексей вдохнул полной грудью.

– Не лопни.

Ирина шутя ударила его по животу и побежала к дому.

– Ну, ты снова дерешься! – крикнул ей вслед. – Догоню, пеняй на себя!

– Ну, как вам дом?

– Отличный, – одобрительно похлопал Борис друга по плечу.

– Хороший дом, дядь Сев. Жаль, что деревянный.

– О, об этом не стоит беспокоиться. Дом нашпигован противопожарными датчиками. Да и бревна прошли специальную обработку.

– А где твоя супруга? – поинтересовался Борис.

– Верусик, ты где?! – позвал жену Всеволод.

– Здесь, – отозвалась Вера, выбежав на террасу с полотенцем в руках.

– Только в дом зашла. Весь день в земле провозилась, пошла руки мыть, а вы тут как тут. Ну, что стоите? Прошу в дом.

Гости не заставили себя долго ждать и вошли, осматривая дом.

Несмотря на свои внешне скромные размеры, внутри дом оказался очень просторным. Медовый цвет бревен сохранился и в интерьере. Ажурные занавески на окнах и большое количество комнатных растений придавали дому деревенский уют. Гостиная из-за обилия окон была пронизана светом заходящего солнца, от чего казалась как в дымке.

– Ну, как, Лешенька, понравился тебе дом?

– Как такая красота может не нравиться? – ответил Алексей, обняв свою маму за плечи.

– Признаюсь честно, не ждала гостей, – захопотала Вера. – Ну, как говорить, чем богаты.

Вера скрылась на кухне. Ира вызвалась ей помочь и последовала за ней. Мужчины проводили их взглядом и продолжили осмотр дома.

– Вы еще не видели самого главного, – произнес Всеволод.

Борис и Алексей, в чьих взглядах читалось: – «Что, это еще не все?», молча последовали за хозяином дома на второй этаж.

Тем временем, накрошив салаты, Ирина и Вера с полными тарелками вышли в гостиную.

– Ну, нормально! – возмутилась Ирина, не застав мужчин за столом,

– Не успели отвернуться, а их как корова языком слизала.

– Они наверху. Уверена, Сева сейчас хвастается своим аквариумом. Последнее время он просто бредил им. Мужчины – что с них взять. Словно недоигравшие дети.

– Это в точку, – согласилась Ирина.

– Давненько ты нас не навещала. Как твои дела? – перевела тему разговора Вера.

– Все хорошо, – ответила Ирина, раскладывая столовые приборы.

В голосе женщины скользнули нотки сожаления. Сообразив, что речь может коснуться гибели Андрея, Ира мысленно умоляла Веру не заводить этого разговора. К счастью для Ирины, Вера обладала чувством такта и вскоре перевела тему на своего сына.

– Как тебе наш Лешенька? Правда изменился?

– Возмужал, – выдала Ирина ожидаемый ответ.

– Правда?! – радостно произнесла Вера, – Я тоже заметила. Стал таким солидным. Ему так идут классические костюмы. Лешке поправиться бы немного, да на их французской кухне не разжиреешь. Были мы с отцом в том году у него. Зашли в ресторан, сделали заказ. Приносят: на большой тарелке лежит что-то крошечное, буквально на один зубок. Но, правда,

красиво. Ничего об оформлении блюд дурного не скажу. Это оказался отварной кусочек говядины в сладком соусе. Я решилась первая попробовать – резина резиной. Вкуса никакого. Да еще и как недоваренный. Вобщем, ужас их хваленая кухня.

– А что вы хотите? – вступила в разговор Ирина. – Это для нас избалованных натуральной едой, их кухня кажется несъедобной. А они привыкли. Для них – это вкусно.

– Это, да. Нас пока бог миловал. Не так много еще продуктов с этим, ну как его. Вот башка!

– Вы имели в виду ГМО?

– Да-да ГМО, – подтвердила Вера ее догадку.

Сделав еще пару рейсов на кухню, женщины довольно осмотрели стол. Вера позвала мужчин.

Не заставляя себя долго ждать, мужчины спустились на первый этаж. Вдохнув аппетитный запах накрытого стола, они отправились мыть руки.

Всеволод продолжил свою экскурсию по дому, с гордостью продемонстрировав свою сауну.

Вернувшись к столу, Алексей разместился напротив Ирины.

Борис, взяв рюмочку «беленькой», произнес:

– За такое приобретение грех не выпить.

– Пап, ты же за рулем, – возмутилась Ирина.

– Оставайтесь у нас. Места много. На всех хватит. А молодежь может в гостевом домике разместиться, – добавил Всеволод с негласного разрешения супруги.

– У вас еще и гостевой домик есть? – чуть не поперхнулся Борис, – А что я его не видел?

– Он прямо за домом, – ответил Всеволод, – От ворот его не видать.

Желая осмотреть гостевой домик, Ирина и Алексей встали из-за стола.

– Чего соскочили? Еще успеется, – неоднозначно произнес Борис.

– Я не голодна. Мы же только что хорошо поужинали.

– Да причем здесь голодна ты или нет. Есть правила гостеприимства и будь добра, веди себя подобающе. Тебе без пяти минут тридцать, а ведешь себя, как тринадцатилетняя.

– Спасибо тебе, папулечка, что напомнил мне о моем возрасте.

Ира резко встала. Бросив на стул покрывавшую колени хлопчатобумажную салфетку, вышла из-за стола.

– Ты со мной? – обратилась она к Алексею.

Леша молча встал и следом за Ириной вышел на террасу.

– Пройдемся? – предложил он, взяв ее под руку. Ира не возражала.

Повисшую в гостинной тишину прервала Вера.

– Ну, чего ты, Борь, к девчонке пристал.

– Да в этом то и дело, что она далеко не девочка. Пора уже ей повзрослеть: приобрести свой стиль, напустить лоска, быть поженственной, что ли.

От гнева его лицо пошло красными пятнами и на лбу проступили капельки пота.

– Напрасно ты так, друг мой, – вмешался Всеволод. – О твоей дочери очень хорошо отзываются. Она тянет на себе всю клинику: и за бухгалтера и за врача, и за менеджера.

– И выглядит она очень хорошо, – добавила Вера, – поверь мне как женщине.

– Я вас умоляю! – не успокаивался Борис, – Как нацепит свои джинсы и ходит в них и ходит, пока в дрыск не сносит. А заставить ее надеть юбку – смерти подобно.

– Не сгущай краски. Я сам лично видел твою дочь в платье.

– Где? На юбилее Оленьки?

– А что ты хотел? Она весь день в клинике в белом халате. Потом едет к тебе. Ей что прикажешь твоих лошадей в вечерних нарядах осматривать? – выдала Вера весомые аргументы в защиту девушки.

– Вам бы в адвокатской конторе работать, – усмехнулся Борис, залпом выпив рюмочку водки.

– Как ты насчет футбола? – предложил Всеволод.

– У тебя есть запись?

– Зачем запись? Прямой эфир. Я тарелку поставил. Теперь телевизор смотри – не хочу.

– Не буду вам мешать, – откланялась Вера и вышла из дома.

Неторопливо прогуливаясь по предусадебному участку, Алексей и Ирина подошли к гостевому домику. Домик казался игрушечным и был выдержан в стиле главного дома.

Ира подергала ручку. Дверь была заперта.

– Очень жаль, – отошла она от двери.

– погоди, – остановил ее Алексей.

Проведя пальцами по дверной коробке, он решил обследовать уличный фонарик, прикрепленный к бревенчатой стенке дома.

– Бинго! – вскрикнул он, продемонстрировав Ирине свою находку.

Дверь распахнулась и Ирина вошла в дом.

– Как ты догадался, где искать ключ, – осматриваясь, спросила Ирина.

– Привычки стариков не меняются. Ну что, осмотрим домик.

– Давай разделимся, – предложила Ирина, – ты осматриваешь первый этаж, а я второй.

– А вместе осмотреть нельзя?

– По правилам жанра спальня находится наверху. Гляди, соблазну, – игриво произнесла она.

– Вы только посмотрите на нее. Напугала кота сметаной, – уловив интонацию подруги, произнес Алексей, – Да постой ты хоть немного на месте.

Схватив Ирину за талию, он прижал ее спиной к себе.

– Как ты вкусно пахнешь, – томно произнес Алексей, вдыхая запах ее белокурых, слегка вьющихся волос.

– Да, понюхал бы ты меня, как я пахну в клинике, – хихикнула Ирина.

– Ты себя явно недооцениваешь.

Алексей развернул девушку лицом к себе и заглянул ей в глаза.

– Ты красивая, – убрал он с ее лица сбившийся локон. – У тебя, наверное, полгорода в поклонниках ходит?

– Я избирательна в связях, – резко ответила Ирина.

– А если бы я решил приударить за тобой? Ты бы приняла мои ухаживания?

– К чему нам эти сложности? Мы хорошие друзья – и пусть так все и остается. Честно, – положила она руку на грудь, – я не вижу тебя в качестве своего парня.

– Может, стоит попробовать?

Алексей наклонился и коснулся губами ее губ. Ирина резко отстранилась.

– Ты чего творишь?!

– Я никогда не верил в дружбу между мужчиной и женщиной! – выпалил Алексей. – В лучшем случае их не должно тянуть друг к другу. Но нас тянет.

– Ну ты хватил.

– Я тебя люблю! И мне надоело играть роль твоего друга. Я не гей, в конце концов.

Ира, растерянно хлопая ресницами, смотрела на Алексея, и не узнавала его. Розовый занавес многолетних отношений пал. И теперь с ней в одной комнате находился не друг, с которым она могла поделиться самым сокровенным, а красивый, статный мужчина, страстно желающий ее.

Отрывки воспоминаний пролетели в ее голове. Осознание того, как беспечно, порой провокационно она вела себя в его присутствии, заставило Ирину содрогнуться от пробежавших по телу мурашек.

Алексей сделал шаг в ее сторону. Она же метнулась к двери и выбежала из дома.

Быстрым шагом Ира пересекла двор. Сев в машину, она поняла, что просто не может унять нервную дрожь. Просидев некоторое время абсолютно неподвижно, Ира повернула ключ в зажигании.

Услышав звук отъезжающей машины, Борис и Всеволод вышли на крыльцо.

– Куда это они на ночь глядя? – удивился Борис.

– Похоже, уехала только твоя дочь, – ответил Всеволод, кивнув головой в сторону подходящего к ним сына.

Алексей поднялся на террасу и столкнулся с вопросительным взглядом отца.

– Что ты наделал? – шепотом произнес Всеволод проходящему мимо него сыну.

Алексей виновато опустил голову и вошел в дом. Мужчины переглянулись и вошли следом за ним.

Глава 6

«Как снег на голову»

Всю последующую неделю Алексей пытался выманить Ирину из ее квартиры. И всякий раз она находила причины, чтобы отказать ему во встрече.

Под давлением своего отца Леша согласился подготовить Буяна к соревнованиям. Коротая дни в компании ретивого коня, он ждал, что вот распахнется дверь, и в манеж войдет Ирина. В ожидании чуда он каждый раз оборачивался в сторону двери, стоило ей скрипнуть.

Ирина с головой окунулась в работу. Не отказывалась даже от самых поздних посетителей клиники. И только дома она позволяла себе расслабиться, испытывая усталость после рабочего дня. Ей хватало сил выпить стакан сока и включить любимый фильм, под который и засыпала, не досмотрев и до середины.

На конезаводе отца Ирина не появлялась уже две недели. В одном из редких телефонных звонков Борис обмолвился, что Алексей взялся тренировать Буяна. И теперь приезд к отцу означал неминуемую встречу с Алексеем. Ирине казалось, что должно пройти время, чтобы она снова смогла взглянуть на него, как на друга. Но возникал вопрос, сможет ли он когда-нибудь увидеть друга в ней.

Утро среды начиналось как обычно. Приняв двух посетителей, Ирина решила использовать возникшее в ее расписании окно. До дня рождения оставалось пару месяцев, и ей захотелось пробежаться по ближайшим бутикам в поисках красивого платья.

Ирина остановилась у витрины. На бронзовом манекене красовалось небесно-голубое из тонкого трикотажа летнее платье. Несмотря на простоту покроя оно казалось праздничным от струящейся ткани.

На ступенях магазина ее планы прервал телефонный звонок.

– Мам, привет! А ты где?

– Здравствуй, дочь. Я в аэропорту. Ты не могла бы меня встретить. А то я что-то не могу до отца дозвониться.

– Да, без проблем. Жди, уже выезжаю.

Вернув телефон в сумочку, Ирина еще раз взглянула на витрину.

– Видно, не судьба, – вздохнула она и пошла к машине.

По дороге в аэропорт Ира позвонила в клинику и перенесла своих пациентов на четверг. Она никогда не спрашивала отца, сколько дней ее мама со своей подругой собирались пробыть в Чехии, и внезапный звонок насторожил ее. Всю дорогу Ирина гнала машину. Оставив свой «Лексус» на стоянке, она буквально влетела в здание аэропорта. Осмотрев звенящий от людского шума зал, Ира увидела свою маму и направилась к ней.

Встретив Ольгу и ее подругу Тамару, Ирине понадобилось не мало усилий, чтобы разместить в «лексусе», их бесчисленный багаж.

Всю дорогу подруги делились своими впечатлениями о поездке. Курьезные случаи, произошедшие по их же оплошности, вызывали у них истерический хохот. Наблюдая за дамами бальзаковского возраста через зеркало заднего видения, Ира не могла сдерживать улыбку.

Успокоившись после очередного взрыва хохота, Ольга переключила свое внимание на дочь.

– Ну, что у нас новенького?

– Да, вобщем-то, ничего, – не отрывая взгляда от дороги, ответила Ирина. – Разве что приезд Лешки.

– Лешка приехал! Здорово. Только что-то не слышу в твоём голосе радости?

– Ну, почему, я рада.

Ольга не стала продолжать разговор. Зная свою дочь, легче было выяснить все самой.

– О, это и есть ваш конезавод! – с восхищением произнесла Тома.

– Он самый.

Ольга всем видом показывала, что не рада возвращению домой. Но стоило ей переступить порог дома, как она потянула подругу за собой, гордо изображая экскурсовода. Закончив свой показ, Ольга подошла к Ирине.

– А где отец?

– Самой интересно. Пойду, поищу.

Ира спустилась по ступеням крыльца и направилась в сторону конюшень. Проходя мимо манежа, она подумала, что услышала голос отца. Она вошла в манеж и остолбенела от возникшей перед ней сценой: разъяренный Буян, встав на дыбы, пытался затоптать Алексея, чудом избегающего удара его копыт. Содрав со стены хлыст, не задумываясь, Ирина ринулась спасать друга.

– Буян, а ну прекрати! Немедленно опустишь на землю! – властно произнесла она, хлопнув вдвое сложенным бичом.

Конь осекся и послушно опустился, встав на четыре ноги. Когда же к нему подошла Ирина, он игриво махнул головой и понесся по манежу галопом.

Ира была поражена такой быстрой смене настроения животного. Ничего не понимая, она обернулась к Леше. Алексей невольно улыбнулся, вспомнив их первую встречу в конюшне.

– Я тебе уже говорил, что ты выглядишь чертовски привлекательно с хлыстом в руках.

– Ха-ха. Очень смешно, – съязвила Ирина. – Ты чем думаешь? Буян мог тебя растоптать, и костей бы не собрали.

– Вообще-то мы с ним играли, – немного виновато, ответил Алексей.

– Играли?!

Ирина удивленно уставилась на Алексея. Ее лицо стало заливаться румянцем от нелепой ситуации, в которую она сама себя загнала. Ира от отчаяния поджала губы и отступила в глубь манежа. Но спрятать пылающее лицо от Алексея ей не удалось. Он подошел к ней вплотную и обжег ее своим пронизательным взглядом.

– А ты испугалась за меня? Признайся.

– Вот еще чего.

Ира сделала пару шагов назад, чтобы расширить дистанцию между ней и Алексеем.

– Моему отцу, – продолжила она с издевкой, – ни к чему трупы на манеже.

– Ну, думаю, до этого бы не дошло. Мы с Буяном успели сдружиться.

Ира взглянула на коня. Буяну надоело бессмысленно нарезать круги по манежу. Он завалился на пол и стал перекатываться с одного бока на другой, покрывая себя грудой опилок.

– М-да, – хихикнула Ирина, – Похоже, кому-то предстоит серьезная работа по чистке лошади.

Ира перевела взгляд с коня на друга. Ее лицо тут же приняло серьезный вид.

– Так значит, говоришь, сдружились? И, до какой степени? Он уже позволил тебе оседлать его?

– Какая ты шустрая, – рассмеялся Алексей, – до этого еще дожить нужно.

– С такими играми как у вас я в этом сильно сомневаюсь.

Быстрым шагом Ирина направилась к выходу.

– Ты куда? – крикнул Алексей ей вслед.

Ирина ничего не ответила, лишь обернулась к нему с усмешкой на губах.

Пройдя быстрым шагом через двор, она подошла к хранилищу. Войдя в него, она сразу обнаружила мешок с морковкой. Взяв несколько сочных

корнеплодов, Ира поспешила в манеж, и прежде чем вошла, воткнула две морковины в задние карманы своих джинс так, чтобы лошади было удобно вытащить их оттуда.

Алексей был удивлен вновь появившейся в манеже Ирине. Она подошла к нему и ничего не говоря, повернулась к нему спиной. Две морковки, торчащие наполовину из задних карманов, удивили его еще больше.

– А теперь смотри и учись, студент, – улыбнулась ему Ира. – Давай сделаем вид, что мы общаемся, и не обращаем на Буяна никакого внимания.

– И о чем мы будем говорить?

– Выбор темы оставляю за тобой.

Алексей намного поразмыслил, и по его хитрому прищурю Ира поняла, что напрасно доверила ему этот выбор.

Буян тем временем уже заметил любимое лакомство. Лениво встав на ноги, он тряхнул гривой и стал медленно подходить к Ирине.

По удивленной и вместе с тем напряженной улыбке Алексея Ирина догадалась о действиях коня.

– Смотри на меня, – приказала она шепотом, – Не спугни его.

Алексей взглянул ей в глаза.

– Так ты готова к разговору? – произнес он полупшепотом.

– Да, – сдерживаясь от смеха, тихо произнесла Ирина.

Буян, обхватив морковь губами, выдернул ее из кармана и отпрыгнул в сторону.

Ира сделала вид, будто только что заметила пропажу.

– Ах воришка! – обернулась она к коню, дожевывающему корнеплод, – так вот, кто своровал у меня морковку!

Буян, явно довольный собой, заржал, вытянув вперед свою мощную шею, словно дразня Ирину.

– Так вот ты значит как! – шутя, крикнула ему Ирина и ринулась на него.

Конь галопом пустился наутек. Девушка решила еще разок подыграть Буяну и, будто случайно споткнувшись, со всего маху упала животом в опилки.

Буян моментально среагировал, подбежал к лежащей на полу Ирине и выдернул из кармана вторую морковь.

Наблюдая за ними, Алексей смеялся до слез. Он подошел к лежащей на полу подруге и протянул ей руку. Ирина довольно улыбнулась и взяла его за руку. Резким рывком Алексей поставил ее на ноги.

– Ну, что скажешь? – стряхивая с себя опилки, поинтересовалась она.

– Цирк, да и только, – все еще содрогаясь от смеха, ответил Алексей, – Как тебе это удалось?

– Да причем здесь я? Это все он, – кивнула она в сторону наострившего уши Буяна. – Знает, что о нем говорят.

Ира позвала коня, но он и не думал подходить к ней. Тогда она направилась к нему. Буян встал в напряженную стойку.

– Ириш, осторожнее! – крикнул Алексей.

На предостережение она не отреагировала и подошла еще ближе. Буян, было, попятился назад, но в нем разыгралась лошадиная гордость, и он сделал шаг навстречу. Ирина вытянула руку, выставив ладонь вперед. И в следующую секунду его мокрый нос соприкоснулся с ее ладонью. Обнюхав руку, Буян позволил погладить себя. Но, увидев приближающегося Алексея, отступил назад, и снова пустился в галоп.

– Есть контакт, – довольно констатировала Ира, – теперь дело за тобой. Вскоре их позвали на ужин.

– Не расслабляйся раньше времени, – предупредила Ирина друга.

Она вывела из манежа Буяна, держась лишь за ремешок, свободно свисающий с его шеи.

– После ужина продолжим.

– Ты хочешь сказать, что меня и Буяна ждет бессонная ночь?

– А что ты так разволновался. Не тебе же завтра на работу с утра пораньше. К тому же в гостевой комнате остановилась мамина подруга.

– Как, тетя Оля уже здесь?

– Да, я встретила их в аэропорту и привезла сюда.

– Понятно. А я думала ты по мне соскучилась, прилетела среди белого дня.

– Раскатал губу, – рассмеялась Ирина и завела буяна в конюшню.

Когда они вошли в гостиную, их уже ждали за столом. Алексей подошел к Ольге, и они обнялись как родные.

«Какие нежности», – подумала Ирина, наблюдая за трогательной встречей, – «Меня то так она не обнимает», – ревностно заметила она.

За ужином Алексей был в центре внимания. Ольга и ее подруга просто засыпали его вопросами.

Ира молча наблюдала за присутствующими, сдерживая зевок. А когда сдерживаться не было сил, прикладывала ладонь к губам.

Алексей взглянул на Ирину и решил, что с ужином пора заканчивать.

– Прошу прощения, – произнес он, вставая из-за стола, – но наша тренировка на сегодня еще не окончена.

– Твой настрой меня конечно радует, – вмешался Борис, – но тренировки ночью ничего не дадут. Только коня уморишь.

– Ошибаешься, папулечка, – оживилась Ирина.

Она вышла из-за стола и обняла отца за плечи.

– Им нужно больше проводить времени вместе, если вы хотите добиться результата.

– А, ну теперь ясно, откуда ветер подул, – рассмеялся Борис. – Ну, дело ваше.

Ирина и Алексей, взявшись за руки, выбежали из дома. Супруги переглянулись. Ольга, будучи в курсе последних событий, была довольна настроением своей дочери.

Глава 7

Ночь на манеже

Ирина вывела на манеж Буяна и расположилась на скамье.

– Ну, покажите мне, чего вы добились за неделю тренировок.

Как не старался Алексей, сытый и отдохнувший Буян игнорировал все его команды. Решив, что так дело не пойдет, Ирина вышла на манеж. Достав из кармана сотовый телефон, она включила ритмичную мелодию, заявив:

– Будем танцевать!

И встав прямо перед Буяном, стала демонстрировать ему движения. Конь наострил уши, но, поняв чего от него добиваются, стал покачивать своим гнедым задом, поочередно выставляя вперед то правую, то левую.

– Теперь ты, – предложила она Алексею.

– Ну, давай, попробуем, – загорелся желанием Алексей и, подхватив ритм и движения, сменил Ирину.

Ближе к полуночи сон начал одолевать ее. В манеже, несмотря на лето, было довольно прохладно. Устав от ощущения озноба, Ира встала со скамьи и направилась к выходу.

– Ты куда? – удивился Алексей.

– Пойду, принесу из машины одеяла, – сонным голосом ответила Ирина.

Девушка скрылась за воротами. Человек и лошадь переглянулись, словно без зрителя и продолжать не имело смысла. Вскоре Ирина вернулась в манеж, держа в руках два объемных одеяла. Подумав, что от жесткой скамейки уже отваливается копчик, она решила расположиться прямо на манеже. Решив, что самое безопасное место – это центр, Ирина направилась туда. Накрыв опилки в крупную клетку одеялом, она разместила на нем, приняв позу лотоса. Второе одеяло, не менее клетчатое, натянула на себя.

– Можете продолжать, мальчики, – произнесла она иронично.

– Ну уж нет, – выразил свой протест Алексей и подошел к Ирине. – А ну, подвинься.

Ирина, молча улыбаясь, откинула край одеяла, позволив другу расположиться. Когда он уселся, стащив с себя кроссовки, Ира подала ему свободный край одеяла, в который Алексей с удовольствием завернулся.

Буян долго маялся от безделья. В конец уставший, завалился на манеж, подперев своей спиной спины людей, притворяющихся сонными.

Как всегда утром Женя, один из тренеров, вошел с лошадьёю в манеж. Не сразу разобрав, что за груда в клеточку расположилась в центре манежа, он подошел ближе. Обнаружив спящими знакомую тройцу, Женя не смог сдержать смешка. Вернув лошадь в стойло, он побежал к шефу.

– Борис Владимирович! Борис Владимирович!

Ожидая застать своего шефа, Женя ворвался в кабинет. Но там никого не оказалось.

– Ну, что там?! – вышел в коридор Борис, застегивая манжет рубашки.

– Вы должны это видеть, – хохоча, ответил Женя.

Борис следом за Женькой вошел в манеж. Он даже прищурился, не веря глазам своим.

– Очуметь! Картина маслом! – не сдерживая эмоций, разразился хохотом Борис.

Буян повел ухом в сторону звука.

Ира открыла глаза и приставив палец к губам, дала знать отцу, чтобы тот не шумел.

Борис понял свою дочь и попятился к выходу.

Когда за Борисом закрылась дверь, Ирина принялась будить Алексея. Она пыталась растормошить спящего Алексея, но он лишь крепче кутался в одеяло.

– Леш, Леш, ну вставай. Я же на работу опоздаю.

– А который час? – хрипло произнес он.

Ирина взглянула на часы и вскочила на ноги. Впопыхах, нащупав ногами туфли, она всунула в них ступни и побежала к выходу. Услышав недовольный голос все еще сонного Алексея, она обернулась и рассмеялась от представшей ее взору картине: Буян, подхватив зубами край одеяла, пытался стащить его с Лешки. Тот же до последнего сопротивлялся, пытаясь удержать одеяло на себе.

– Пока, мальчики! Не деритесь. Леш, накорми и почисти Буяна. Да, и отнеси одеяла в дом. Лида решит, что с ними делать.

– Мне до работы еще нужно успеть душ принять. А то распугаю своим ароматом всех больных.

– А мне с тобой можно, – спросил Алексей шутя.

– Еще чего? Вы, можно сказать, только снюхались, а ты уже хочешь смывать запах доверия.

– И что мне прикажешь делать, не мыться до самых соревнований?

– А это идея, – рассмеялась Ирина, – Хотя, к чему такие жертвы. Подожди, пока Буян привыкнет к твоему личному запаху. В общем, феромоны, и все такое, – ответила она, убегая.

– А тебя мои феромоны не привлекают?! – крикнул Алексей ей вслед, – Похоже, нет, – остался он без ответа. – А я просто обожаю ее запах. И тебе он тоже нравится, – обратился он к коню, – признайся, ведь нравится.

Буян непонимающе тряхнул своей смолянисто черной гривой.

Вбежав в ванную комнату, раздеваясь на ходу, Ира нырнула под душ. Теплые струйки воды заструились по телу. Намылив вихотку, она натерлась до красноты кожи и снова вошла под воду. Ирина подставила лицо под поток, и вода, отскакивая от упругой кожи, стала разлетаться во все стороны тысячами брызг.

Выйдя из ванной, она заглянула в платяной шкаф. К своей радости Ира обнаружила в нем свой брючный костюм, оставленный когда-то чистым и выглаженным. Мысленно поблагодарив Лиду, Ира поспешила облачиться в него. Приведя себя в порядок, она спустилась в гостиную. поприветствовав завтракающих, она схватила со стола блинчик.

– Сядь и поешь нормально, – строго произнес Борис.

– Я бы с удовольствием, но уже не успеваю, – ответила Ирина.

Она подбежала к отцу и поцеловала его в щеку.

– Не сердись. Всем пока!

Попрощавшись со всеми, Ирина выбежала из дома.

– Ну и как, Леш, тебе ночь в манеже? – усмехнулся Борис.

Алексей ничего не ответив, откусил блинчик.

И все присутствующие за столом разразились хохотом.

Глава 9

Дама сердца

За неделю до соревнований Ирина решила взглянуть на результаты Алексея и Буяна, заодно и поразрабатывать прооперированный сустав Коронка.

Сделав пару кругов по ипподрому, ведя Коронка шагом, Ира оставила его в открытом загоне, а сама направилась к трибуне, на которой, глядя в бинокли, расположились Борис и Всеволод.

– Ну, как успехи? – поинтересовалась она, присев на скамью.

– Сейчас увидим, – ответил Всеволод, взглянув на секундомер.

Когда Алексей верхом на Буяне пролетел мимо них, Всеволод остановил секундомер.

– Отлично! Вот теперь можно звонить в комитет и заявлять о замене.

Борис взглянул на секундомер и довольно потер руки.

– Чувствую, придется нам раскошелиться на его проект.

– Думаю, это того стоит, – ответил Всеволод и помахал сыну.

Алексей увидел сидящую на трибуне Ирину, развернув Буяна, подъехал к ним.

– Ну, как? Вы довольны результатом? – поинтересовался Алексей.

Солнце слепило ему глаза, и он прикрыл глаза ладонью.

– Отлично, сын! Если вы подтвердите это время, мы можем надеяться на победу.

– Эх, папуль, – похлопала Ирина Бориса по плечу, – нужно мне было с тобой поспорить, что наша идея выгорит.

– Дочь, не сыпь мне соль на рану, – ответил Борис и, усмехнувшись, добавил, – я уже поспорил...

– Погоди, – выставила она руку вперед, прервав отца, – сама догадаюсь. С дядь Севой поспорили. И сколько ты ему поспорил?

– Штуку.

Борису неприятно было признать свое поражение, особенно перед своей дочерью. Ирина это понимала, наблюдая за тем, как отец, засунув руки в карманы брюк, выставив вперед свой живот, раскачивался, вставая с пятки на носок.

– Папа, папа, – сочувствующе произнесла Ирина и встала со скамейки, намереваясь покинуть трибуну.

– Маме только не говори! – шепнул ей на ухо отец.

Дочь улыбнулась ему и показала жестом, что ее рот на замке.

Спустившись с трибуны, Ирина направилась к Коронку. Спешившись, Алексей взял Буяна за уздечку и последовал за ней.

– А вы молодцы, – погладила она Буяна по гнедой морде.

– Ты будешь за нас болеть?

– Что за глупый вопрос, конечно буду. Ваша победа нужна заводу. Отец сможет свести своих кобыл с лучшими жеребцами проигравших сторон.

– Так тебя эти соревнования только в этом плане интересуют, – рассмеялся Алексей. – А как же сама победа. Это же престиж, кубок, премия.

– Мне ничего этого не нужно. Вот победите – и я за вас просто буду рада.

Ирина взглянула на Алексея и поняла, что он хочет ей что-то сказать, но не может собраться с мыслями.

– Что молчишь? Говори уже, – не выдержала Ирина.

– Что говорить? – лукаво ответил Алексей.

– Я же вижу, что ты хочешь мне что-то сказать, да все жмешься.

– Да, я вот тут подумал. Вот раньше рыцари участвовали на турнирах ради дамы сердца. По крайней мере был какой-то стимул, а у меня его нет.

– Что, найти тебе даму сердца? – рассмеялась Ирина, – тоже мне, рыцарь печального образа.

– А что, если я уже нашел свою даму сердца, но только она пока не знает об этом.

Женская логика подсказывала, о ком идет речь. И все же Ирина решила подыграть Алексею, изображая невинную овечку.

– Так откройся ей, – предложила она, посмеиваясь.

Алексей остановил Буяна, преградив девушке дорогу.

– А ты согласна быть моей дамой сердца? – выпалил он, глядя ей в глаза.

Ирина описала ореол, насколько позволяли ее глаза.

– Ну, хорошо. Я буду дамой твоего сердца, – сделала она ему одолжение и, обойдя Алексея, продолжила путь.

– И согласишься выйти за меня замуж? – крикнул он ей вслед.

Ирина обернула, словно не веря своим ушам.

– Сперва выиграй забег! – ответила она, улыбнувшись, и вошла в загон.

– Это значит «Да»?! – не сдерживал своей радости Алексей.

– Это значит, что я подумаю, – ответила Ирина, выводя Коронка.

Когда девушка скрылась в конюшне, Алексей вскочил на Буяна и пустил его галопом.

– Она сказала, что подумает! – крикнул Алексей, поровняв коня с трибуной.

Всеволод довольно улыбнулся.

– Отлично, сын. Ты сегодня делаешь успехи по всем фронтам.

– Вы здесь вообще о чем? – нахмурил брови Борис, не понимая ситуации...

Глава 10

День X

Суббота накануне июля удалась по-летнему теплой и солнечной. Разморенные пеклом дамы, обмахивались веерами и благодарили бога за традицию надевать на скачки шляпки. Ипподром гудел. Борис был напряжен до предела еще до начала забега, то и дело поглядывал на жюри. Когда же на поле вывели лошадей с сидящими на их спинах жокеями, гул на минуту стих и вновь обрушился на ипподром с большей силой.

Всеволод взялся вывести Буяна на поле. Всю дорогу до стартовых кабинок он давал сыну ценные советы.

– Я все понял, – не выдержал Алексей, – мы же не раз проходили этот поворот.

– Да, – не успокаивался Всеволод, – но тогда не было столько конкурентов.

Другие жокеи при виде Алексея посмеивались над ним, прогнозируя ему слететь с лошади на первом же повороте. Но Алексей не обращал на них внимания. Он понимал, что вольная лошадь может выжать из себя куда больше, чем забитая и испытывающая постоянную боль.

Старт был дан, и взоры всего ипподрома устремились на вырвавшихся из кабинок лошадей. Ликование зрителей волной прокатилось по трибунам.

Ирина молча сидела по правую руку от отца и молча, в отличие от Бориса и подошедшего Всеволода, наблюдала за ситуацией на поле.

После прохождения первого круга в лидеры вырвались три лошади. Они шли в притирку, и порой казалось, столкновение неминуемо. Порой, переживая за свою пару, Ирина опускала глаза и вновь возвращалась на поле, поддаваясь эмоциям своего отца.

На последнем круге рыжий жеребец начал уступать свои позиции, и в лидерах осталось два непримиримых гнедых конкурента.

– Уступи дорогу! – крикнул разъяренно жокей, не проигравший не единой скачки за сезон.

Алексей не удостоил его своим ответом, на что тот хлестнул в порыве гнева лошадь конкурента. Буян, от неожиданной боли, чуть не встал на дыбы, потеряв в скорости. Но поняв, кто виновник этой боли, вновь поравнялся с лидером. Возмущенный скорым возвращением конкурента, жокей передернул удела своей лошади, причинив ей колоссальную боль, от чего она словно присела на задние ноги.

– А, это была твоя бо-о-ль-шущая ошибка! – крикнул Алексей.

Наблюдая как Буян, гордо, без надрыва пересекает финишную черту, Борис и Всеволод повскакивали со своих мест и, протискиваясь сквозь живые трибуны, поспешили на поле. Распихав толпу изумленной публики, они подошли к Алексею, все еще сидящем на Буяне.

– Поздравляю, сын! – пожал Всеволод руку Алексея.

К поздравлению присоединился и Борис.

– Ну, и чего ты ждешь? – улыбнулся он, – беги, пока моя дочь не смылась с ипподрома.

Плотное кольцо людей расступилось, и Алексей направил Буяна к трибуне.

Ирина, в строгом белом платье с синей каймой и в шляпке в цвет, сидела в окружении Ольги и Веры, выглядевшими не менее элегантно. При виде приближающегося Алексея они с облегчением вздохнули и отстранились, отсеив от Ирины на соседние места. Ирина подняла голову и вопросительно взглянула на седока из-под полей шляпки. Алексей спешил и, пробившись сквозь толпу зевак, подошел к ним. Для припадания на колени не было места. Он взял Ирину за руку и потянул вверх. Ирина встала, и их глаза поравнялись. В зеленых глазах девушки читалось недоумение.

– Ирина Борисовна, – сам не понимая, к чему такой официоз, произнес Алексей, – Вы согласны стать моей женой.

– Что? – отступила назад Ирина, чуть не отдавив ноги Вере, стоящей позади нее.

Ирина взглянула на свою маму и по ее восторженному взгляду поняла, что она была в курсе происходящего. Нервный ком, подкативший к горлу, затруднил дыхание.

– Что скажешь? – настаивал новоявленный жених.

Ирина, не желая выставлять свои чувства напоказ, держала паузу.

– Что происходит?! – вмешался запыхавшийся Борис, подойдя к трибуне, – он уже сделал ей предложение.

Оператор, снимавший коня-победителя, уловив последнюю фразу, перевел свой объектив на пару. Увидев в объективе камеры известное лицо, он даже присвистнул от свалившегося на него удачного кадра. Поняв, что невеста не в восторге от предстоящей свадьбы, он ухмыльнулся, продолжая снимать. Ира, увидев камеру, машинально отвернула лицо. Убедив себя в том, что ипподром не лучшее место для выяснения отношений, она пошла на хитрость.

Оператор, пристально наблюдая за ней, был поражен, когда из-под полей шляпки появилось красивое, озаренное белоснежной улыбкой лицо девушки.

Глава 11

Побег

Ирина всем телом прильнула к Алексею и одарила его незабываемым поцелуем, после чего потянулась к его уху.

– Не расслабляйся, дома договорим, – шепнула она, сохраняя улыбку.
– Улыбнись, нас снимают.

Ирина отстранилась и под довольное улюлюканье мамаш повела Алексея с трибуны.

Своим поведением Ирина одурачила всех. Всю дорогу Борис со своим другом планировали дальнейшую жизнь молодоженов, не давая вставить своим супругам и слова в разговор. В «лексусе» же стояла гробовая тишина. Алексей понимал, что его ждет по приезду, и проклинал себя за поспешность.

Бросив свою машину во дворе, Ирина в ярости влетела в дом.

– Что здесь, черт возьми, происходит?! – повышенным тоном обратилась она к собравшимся в гостиной.

Родители обеих сторон, недоумевая, глядели на пунцовую от злости девушку.

– Мама, – начала она со слабого звена заговорщиков, – зная тебя, я просто голову даю на отсечение, что все происходящее на ипподроме – хорошо спланированный план, и без тебя там не обошлось. Не так ли?!

Ольга испуганно взглянула на мужа.

– Папа?! – многозначительно произнесла Ирина.

– Послушай, дочь, – оправдывающимся тоном начал Борис, – мы же хотели как лучше.

– Благими намерениями... – фыркнула Ирина.

– Ну, ты же не можешь отрицать, – вступилась за мужа Ольга, – что вы нравитесь друг другу. Вы с Лешей такая красивая пара.

– Мам, мы с Лешкой просто на просто друзья, и мне наплевать на то, что он там навывдумывал, находясь в своей этой Франции!

Первым желанием Алексея было бурно отреагировать на обидную фразу и покинуть этот дом навсегда. Но ощущение недоговоренности пригвоздило его к полу, оставляя за ним право последнего слова. И он выжидал.

– Да пойми ты наконец, – вновь вступил Борис, – нам с мамой надоело видеть, как ты гроишь свою жизнь, обвиняя себя в гибели Андрея. Мы хотим, чтобы ты жила, создала семью, нарожала нам внуков, вела нормальный образ жизни.

Услыхав подобные признания от отца, Ирина не сразу нашла, что ответить. Негодование бурлило в ней вулканической магмой. Она вновь пробежалась по лицам присутствующих. И остановилась на бледном лице Алексея.

– Ты несправедлива к нам, – продолжила Ольга, – а в особенности к Леше. Мы надеялись, что приезд лучшего друга растормошит тебя.

Ольга поглядела на Алексея и улыбнулась.

– Для нас, конечно, было сюрпризом, что за эти годы Лешенька воспылал к тебе любовью. Но это же и к лучшему. Лучшей кандидатуры тебе в мужья и не сыскать. Вы знаете друг друга со школьной скамьи.

– Не верю ушам своим, – медленно произнесла Ирина, – Нет, я, конечно, ожидала от моих родителей нечто подобного, но ты, – подошла она к Алексею, – получается, ты прилетел сюда намеренно?! Хорош друг. А к чему тогда были все эти расспросы, когда ты итак все знал?! И ты действительно воспылал ко мне любовью, находясь в другой стране?

– Да, – кротко ответил Леша.

– А о моих чувствах кто-нибудь подумал?! Вы лезете в мою жизнь и совершенно ничего о ней не знаете.

Слезы обиды накатились на глаза. Не желая никого видеть, Ирина ринулась к выходу. Влетев в салон автомобиля, она резко крутанула ключ в зажигании. И стоило машине издать звук работающего мотора, Ирина вдавила педаль газа в пол. «Лексус» с шумом сорвался с места, оставив во дворе столб пыли.

– Она же разобьется в таком состоянии, – причитала Ольга.

Все находящиеся в гостиной выбежали на крыльцо. Но машины и след простыл. Алексей кинулся к гаражу, но обшупав карманы, вспомнил, что вернул ключи отцу.

– Держи! – крикнул Всеволод, бросив связку ключей сыну.

Поймав ключи, Алексей побежал к машине.

– Да, вот, что происходит, когда давят на человека со всех сторон.

Стоящие на крыльце обернулись на мягкий, но полный решимости голос Веры.

– Будь я на ее месте, тоже сбежала бы от вас подальше.

– Да, палку мы перегнули – это факт, – поддержал свою супругу Всеволод.

– И что теперь будет? – испуганно произнесла Ольга.

Всеволод вынул из чехла сотовый телефон и набрал номер сына.

– Ты где? – спросил он полушепотом, – ты ее видишь. Будь осторожен.

Под взором вопрошающих глаз Всеволод вернул телефон в футляр.

– Ну, что? – не выдержала Ольга, – он ее догнал?

– Он сказал, что видит ее. Обещал перезвонить.

– Да, как они могли! – сотрясался салон от возмущения, – А этот тоже молодец – дружок. Явился гость незваный, хуже татарина. Устроил шоу, да еще где – на ипподроме. Нет, чтобы подойти, спокойно и без свидетелей поговорить со мной, признаться в своих чувствах.

И тут Ирина вспомнила о разговоре, состоявшемся между ними в гостевом доме, и о предложении быть дамой его сердца, сказанном шутя.

Чувства Алексея Ирина приняла за нежность, проявившуюся между друзьями после долгой разлуки. Но теперь, взглянув на сложившуюся ситуацию со стороны, она злилась на себя. Сама того не желая, она дала Алексею повод надеяться на желаемый для него исход их многолетней дружбы.

Внезапно ее мысли оборвал лихач на тонированном джипе. Он подрезал ее, вильнув резко вправо и проехав немного вперед, развернулся поперек дороги. Ирина, чудом избежав столкновения, остановила машину у обочины. Каково было ее удивление, когда из «джипа» вышел Алексей и направился к ней. Негодование захлестнуло ее. Ирина выскочила из своей машины и еще до того, как Леша смог произнести первое слово, отвесила ему хук справа. Не ожидая удара, Алексей оступился, но удержался на ногах. Второй удар пришелся в солнечное сплетение. От боли Алексей сложился вдвое.

– Хороший удар, – произнес Алексей, стиснув зубы.

– Спасибо, – зло усмехнулась Ирина, держась на дистанции, – занятия самбо прошли не напрасно. Ты вообще думаешь, что творишь?! А если бы я не успела затормозить?!

– Но успела же.

– Ну ты и придурок. Не на пользу пошла тебе Франция. Ты хоть представляешь своей дурьей башкой, в какое положение поставил меня своим дурацким предложением?! Для всех ты теперь белый и пушистый, я по уши в дерьме. И это несмотря на сложные отношения с отцом.

Гнев сменился накотившей усталостью. Ирина стояла, опустив руки, и молча наблюдала, как к ней подходит Алексей.

– Чего ты боишься больше – разговоров или свадьбы со мной?

Не получив ответа, он вплотную приблизился к Ирине. Руки потянулись к ее талии. Ирина отпрянула и тут же была наказана. Алексей, схватив ее руки за запястья, завел их ей за спину. Скованная в движениях, Ирина гордо задрала подбородок, показывая всем видом, что не собирается сдавать свои позиции. Алексей, долго не колеблясь, впился губами ей в губы.

Из объезжающих их машин доносилась отборная брань, заглушаемая сигналами клаксонов.

**Салмоорбек
ДЫЙКАНОВ**

ПРИЧИНА БЕССМЕРТИЯ НАЦИИ

(Отрывок из неопубликованной книги «Кыргызтүз жаса»)

Народ, народность, народонаселение, национальность... Прочитав определения этих философских понятий у обыкновенного нормального человека, голова идет кругом от всех этих описаний. При желании каждый из перечисленных терминов можно разделить еще на любое число новых понятий, задав интересующемуся еще большую головоломку. Вместо всех этих размытых, громоздких, абстрактных определений обратимся к Л.Н.Гумилеву, к его понятию этноса. Этнос он определяет как вид, породу людей. Индикатором этноса называет противопоставление «мы» и «не мы». Существом самоутверждения этноса – оригинальную структуру и стереотип поведения.

Гумилев приходит к выводу о наличии единой причины возникновения и существования любого этноса на земном шаре. Это страсть. Чтобы не путать с животными инстинктами, душевными болезнями и т.п. он предложил этому избитому слову новый термин – пассионарность.

Он указал и причину исчезновения этноса:

– разнохарактерность этики;

ДЫЙКАНОВ Салмоорбек Карбозович – родился 16 июня 1953 года в селе Орто-Суу Жайылского района. Окончил Новосибирский государственный университет, аспирантуру при Гомельском государственном университете, кандидат физико-математических наук, г. Минск. Автор ряда научных и публицистических трудов по истории, культуре, этнографии кыргызского народа, о современном состоянии кыргызов и кыргызского государства.

Сын известного специалиста кыргызской филологии Карбоза Дыйканова.

– постепенное исчезновение экстремальных особей – альтруистов, то есть людей, готовых бескорыстно служить своей нации, готовых жертвовать для их блага личными интересами. Альтруисты противоположны эгоистам, которые руководствуются в своем поведении лишь собственными интересами, не считаясь с интересами нации.

То есть для существования этноса необходимо наличие в нем определенного числа пассионариев и постоянное их пополнение в новых поколениях.

Энгельс называл движущей силой цивилизации алчность, Гегель высказывал, что все великое в мире совершалось стремлением к приобретению материальных благ. Гумилев опроверг обоих и показал ошибочность их суждений. Пассионарность (по Гумилеву) стоит выше низменных побуждений и стремления к материальным благам.

«Пассионарность не оставляет места бездействию и спокойному равнодушию. Пассионарность – это способность и стремление к изменению окружения, или, переводя на язык физики, – к нарушению инерции агрегатного состояния среды. Пассионарность – атрибут не сознания, а подсознания, важный признак, выражающийся в специфике конституции нервной деятельности. Пассионарность обладает важным свойством: она заразительна. Это значит, что люди гармоничные (и в еще большей степени – импульсивные) оказавшись в непосредственной близости от пассионариев, начинают вести себя так, как если бы они были пассионарны». (Л.Н.Гумилев. «Этногенез и биосфера Земли». М., 1993.)

«...считается, что два-три пассионария могут повысить боеспособность целой роты» (там же).

А вождь-пассионарий, проецируя свою пассионарность, может ею зарядить всю нацию.

«Пассионарность отдельного человека сопрягается с любыми способностями: высокими, малыми, средними; она не зависит от внешних воздействий, являясь чертой конституции данного человека; она не имеет отношения к этическим нормам...» (там же).

Можно не вводить этот новый термин пассионарность, а назвать единой причиной жизни этноса знакомым всем людям словом любовь. Именно чувство любви к своей нации, именно национализм. Хотя на протяжении нескольких поколений нам вдалбливали в сознание и подсознание, что национализм – это страшно, это плохо и античеловечно. Но вот что говорят выдающиеся из человечества.

«Человечество – цель, нация – средство. Без нее вы, как праздные созерцатели, можете обожать человечество, но не сможете стать частью его, как бы ни пытались» (Мадзини).

Нас воспитали, что мы не боимся говорить и писать о любви к Родине. Но боимся или стесняемся сказать вслух о любви к своей нации, к своей

крови. А что такое Родина? Родина – это и есть моя нация. Без нации нет и Родины.

«Любовь к Родине – первое достоинство цивилизованного человека»
(*Наполеон Бонапарт*).

«Родину любят не за то, что она велика, а за то, что она своя» (*Сенека Младший*).

И маму любят за то, что она своя.

Добавив краски, оттенки, развив демагогию, запутали и разделили нам одно понятие любви к главной матери, родной нации, на патриотизм и национализм. С таким же успехом можно и любовь к своей маме разделить на два понятия, положительное и отрицательное.

Итак, единой причиной жизни и бессмертия нации является наличие определенного числа людей бесконечно любящих свою нацию, готовых на самопожертвование ради ее будущего, которые заряжают ее этим чувством и постоянное пополнение нации такими людьми-националистами в последующих поколениях.

Это чувство любви дает рождение, жизнь и счастье не только нации, но и всему живому и естественному в природе. Будь то семья (сколько мы знаем счастливых семей с этим чувством начинавших свою жизнь в «шалаше» – на квартире во времянке, и сколько – несчастливых, начинавших жизнь во «дворце» – собственной квартире, но без этого чувства), будь то дети (Макаренко говорил, что есть только один секрет воспитания детей – любить их), будь то растения.

(«О любовь! Вновь распускайся и цвети,

Без тебя ведь и бурьяну не взойти» (*Дьюла Ийеш*).

Лебедь и лебедка, волк и волчица, павлин и павлина, тигр и тигрица, пингвин и пингвиниха... Везде есть это прекрасное таинство живой естественной природы. Семейная пара или сплоченная вокруг самца семейная группа. При гибели одного из них, другой страдает вплоть до самоубийства. То есть, как правило, у развитых диких животных нет беспорядочных половых связей. У каждой самки есть только один избранник-покоритель. Думаю, не ошибемся, если назовем это таинство их любовью. Но это таинство отсутствует у их окультуренных потомков – домашних животных: гусей, собак, индюков, кошек, ослов.

Когда-то древние люди путем навязывания своей воли из поколения в поколение сумели одомашнить потомков некоторых полезных для себя животных и птиц. Секрет одомашнивания заключается в уничтожении естественных древних инстинктов и повадок, истреблении исконного духа и нрава одомашниваемого, то есть духа его предков.

Одомашненные не способны выживать самостоятельно, им необходим хозяин. То есть там, где исчезает любовь, исчезает и самостоятельная жизнь.

Отчего возникает любовь? Рассмотрим примеры.

Цыпленок, вылупившийся из яйца, насиженной наседкой, в будущем став взрослой курицей, тоже станет в свое время наседкой. Инкубаторские куры никогда не смогут стать наседками. Нет духа матери, инстинкта наседки.

Но если яйца, снесенные инкубаторскими курами, положить под наседку, то цыплята вылупятся уже полноценными и из них вырастут нормальные куры, то есть способные стать наседками. Здесь как бы происходит возрождение духа курицы и возвращение к утраченным, забытым корням предков.

Был такой эксперимент. Взяли из обезьяньей стаи самых маленьких, только что родившихся обезьянок-девочек. Поделили их на две группы. Первая группа росла вместе со своими матерями в своей стае. Вторую группу растили без их родных мам, изолированно от стаи, в «детской деревне». Приемные мамы – отобранные работники зоопарка, наиболее любящие маленьких животных, кормили-поили деток из бутылочек с соковой. Прошло время. Эти обезьянки выросли и сами стали матерями. Но что произошло? Мамы-обезьяны из первой группы стали такими же заботливыми, нежными мамами, любящими своих детей, как и их мамы. Они целыми днями играли-обучали своих деток. А что с мамами со второй группы? Они не могли и нескольких минут находиться рядом со своими детенышами. Их раздражала возня их деток, они не могли терпеть их капризов. Они были грубы, за малейшее непослушание били своих деток. У них не было духа материнства. Эти обезьянки были родителями, но не мамами.

Точно также и любовь человека к своим детям передается от его родителей. Как относились к нему его родители, как заботились о нем, точно так же он сам будет относиться к своим детям.

И любовь человека к своим родителям, к предкам, к своей нации прививаются в течение жизни воспитанием, то есть сознательными воздействиями.

Ответим теперь на заданный вопрос: «Отчего возникает любовь?»

Любовь к особи противоположного пола передается от предков, это есть один из элементов духа предков. Потому-то люди говорят, что «браки заключаются на небесах». Любовь парня к девушке – это инстинкт, а любовь к своей нации – это воспитание.

Человек, не знающий своих национальных корней, потерявший свое национальное «я», но воспитанный в чужой духовной среде, сам начинает любить эту чужую среду и подсознательно причислять себя к ней. А к своей, родной по крови, он начинает относиться с презрением, непониманием или в лучшем случае становится равнодушным.

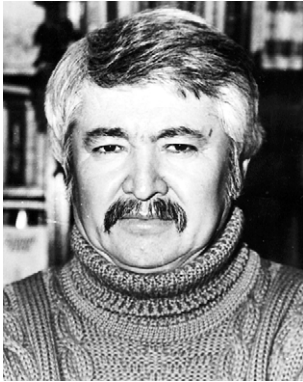
Чтобы полюбить, человеку необходимо увидеть, услышать, почувствовать, понять, узнать объект любви. А если объект любви есть своя

нация, то чтобы ее полюбить необходимо то же самое, то есть знать, понимать, чувствовать ее. Это и означает, что для того, чтобы нация любила и уважала себя, ей необходимо изучать, знать, ощущать и хранить как зеницу ока свое исконно национальное, собиравшееся по крупицам в течение тысячелетий. И тогда появится и чувство собственного национального «я». Это и есть искомое, это и есть причина рождения, жизни и бессмертия нации.

Почему кыргызы были бессмертными на протяжении многих тысячелетий и сохранились до сегодняшнего дня? В чем заключался секрет ее бессмертия? Теперь мы знаем ответ на этот вопрос. Наши предки очень любили свой народ, весь смысл жизни каждого кыргыза заключался в служении своему народу, мечтой каждого кыргыза было самопожертвование ради будущего своего народа. Эта идея проходит красной нитью, является стержнем всех наследств и завещаний, дошедших до нас от наших предков. Будь то орхоно-енисейские памятники древнекыргызской письменности 1-го тысячелетия нашей эры, будь то эпос «Манас», будь то кыргызские узоры, мелодии, обычаи, традиции, поговорки-пословицы, песни, мораль и т.д. Это все – наш дух, наш код, это все – наша наследка.

«В основе самой прекрасной судьбы всегда лежит любовь, а не нажива».

Өнөркана:
Мурза Жанаров

УНУТУЛБАС СОКМО ЖОЛ

Булар – бир кыйла ай, күндүн «башын жеген» интервью. Гезит үчүн алгам. Андан аз өтпөй үлкөн жазуучудан айрылып калдык. Өзү да өмүр өтөлгөсү бүтүп баратканын сезгендей, оюнда жүргөндөрдү, жүрөгүнө жашагандарды аз да болсо, олуп-чолуп да болсо айтып калууга ашыккандай айтыптыр. Ооруп жүрдү эле, кытай табыптарга акча төлөп дарыланып аткан. Өзү өтө көркөм адам болгону менен басма сөзгө койкоңдоп чыга бергенди жактырчу эмес. Мен аны араң көндүргөм. Дагы далай сүйлөп берүүгө макулдаткам. Атүгүл тоо этектеген бир дүкөндүн бурчундагы кафетерийди «Гяккана» атап, ошондон жолугуп турчубуз. Тилекке каршы, үлгүрбөй, бүтпөй калдык.

Албетте, бул маектер башка чыгармаларынын ичинен никесиз баладай бааланышы ыктымал. Арийне, никесиз бала никелүү баладай эле төрөлөт.

АЛЫМ ТОКТОМУШЕВ

Чыныгы таланттарды Кыргызстанда жиниккен аттай атып салышат

– Мурзаке, кийинки учурда атыңыз угулбай кетти. Китептериңиз чыкпайт, пьесаларыңыз коюлбайт, кинолоруңуз тартылбайт дегендей. Бура сүйлөгөндө, акыркы 5–10 жыл ичинде «Эл жазуучусу» деген наамыңыз эле эске түшөт...

– Заман ошондой болбодубу. Кыргыздын кайсы жазуучусунун аты кыйратып чыгып атат? Ошолордун биримин да. 4 жылга айланып ба-

ратат, 34 басма табак китебим басмаканада жатат. Эмне десе, акча жок, каражат жок дейт. Килейген китеп өндүрүшүндө жок акча менде болмокпу? Кыргыз өкмөтүндө жок акча менде болмокпу? Спонсор же продюсер таба турган мүмкүнчүлүгүм жок. Өзүң билесин, бирөөгө сурамчылап, тилемчилеп барганга да талант керек экен. «Невостребованный» деп коюшат го жазуучулар, эч кимге кереги жок эл болуп калдык. Көпчүлүгү тирүүнүн өлүгүнө айланды. Китеби чыкпаса, эл окубаса, ошондой болот да. Кинону алалы. Бир кезде кыргыз искусствосуна атак-даңк алып келип, кадыр-баркын көтөрдү эле. Эртең 60 жылдыгын белгилейбиз деп атат. Бир кезде тартылып, хрестоматияга айланган кинофильмдер, хрестоматияга айланган киночулар менен тосот. Жаңы эч нерсе жок. Актан Абдыкалыков өңдүү 2–3 жаш режиссерду айтпаганда. Театр деле ушундай.

– **Абалдан кантип чыгабыз?**

– Мен кайдан билем. «Билем» деп бийликке эптеп илингендер билбей атса, мен кайдан билем.

– **Маселени башкача коюп көрөлүчү. Эч кимге керегибиз жок болуп калды деп атасыз. Эмне үчүн Сиз, мисалы, Казакстанга керек болуп калдыңыз? Жакынкы эле жылдары 2 пьесаңыз Казакстандын 4 театрына коюлду. Азыр жаңы пьесаңызды сурап атыптыр. Эмне, аларда драматургдар жетишпейби же Сизден начарыраакпы?..**

– Аякта мамлекеттик мамиле башка. Адабиятка, кино, театрга, деле мүлдө рухий турмушка мамиле башка. Маданиятсыз эл – эл болбой калаарын билишет казак агайиндер. Патриоттук сезими өскөн эл. Телевизордон көрүп турдунарга, президент өткөн жылды: «Маданиятты көтөрүү жылы» – деп жарыялады. Казакстандын президентинин айтканы айткандай аткарылат экен, резонанс катуу болду, бай жигиттер колдоп кетти. Меценаттар клубу ачылды. Жылдын аягында көркөм ишмерлерге жаш меценаттар сыйлыгы берилди. 3 миң доллардан 10 миң долларга чейин. Канча жазуучу, артист, киночулар алды. Сыйлык тапшыруу кечесинде биздин Айтматов байбичеси менен отурду. Сөз сүйлөдү. Акылдуу сөздөрүн айтты. Эмне үчүн ошол сөздү, акылды бизге, биздин чоңдорго айтпайт?..

– **Кыргыз киносу Айтматов кеткенден бери түшүп кетти деп атышпайбы?..**

– Таппасаң сыйпалап кал! Кыргыз киносун Айтматов жасаган жок. Айтматов кыргыз киносунун эсебинен жашады. Кадыр-баркы менен, бийликке жакындыгы менен акча бөлдүрүп келип, кошоматчылардын койлорун жайнатып сойдуруп, бүт чыгармаларын экрандаштырды, гонорарларын алды.

– **Казакстанга коюла турган жаңы пьесаңыз Бакен Кыдыкееванын эстелигине арналат экен...**

– Ооба, «Өткөн жылдын кары кайда?» деген бир актылуу пьеса. Аялым – Галина Гапарова экөөбүз жаздык эле. Бир топ жыл болду. Алматы

жаштар театрынын баш режиссеру коём деп атат. Кыргыз театрларына көрсөткөнүбүз жок. Жогоруда айтпадымбы, көрсөтсө эле акча сурайт, спонсор тап дейт. (А казактар, айталы, Караганды театрына коюлган пьесам үчүн 500 доллар салып жибериптир). Өзүбүз үчүн эле жазганбыз...

– **Үйдөн эле ойноп коёлу деппи?..**

– Үйдөн окуп коёлу деп. Бир отуруп эле жазып салдык. Бакен Кыдыкееванын трагедиялуу өлүмү катуу таасир этти. Тирүү кезинде ал кишиге арнап бир пьеса жазып, а кишини ойнотуп, өзүм кумардан чыксам деп кыялданчумун. Тилекке каршы, пьеса жазылган жок, а кишинин көзү өтүп кетти. Өтө трагедиялуу өлүм болду. Ал, атпай журтка белгилүү окуя. Көмүү зыйнатына катыштым. Кыргызстандагы художниктердин тагдыры ошондо тартылды көз алдыма. Көрүстөндөн үйгө, почти, көз жаш менен келдим...

– **Көмгөнгө республика чоңдорунан эч ким барган жок дейт го?..**

– Чоңдордон келген жок. Бирок эл азан-казан болуп жакшы узатышты. Жаман өлдү да. Ошол өкмөт менен партия, ошол Ак үйдүн 7-кабатынан 1-кабатына чейинки аткаминерлер, эженин толгон-токой достору, толгон-токой душмандары, атүгүл ойноштору, эженин миңдеген күйөрмандары, артистмин, акынмын, жазуучумун деп дердендегендер, анын ичинде мен да бармын, өлтүрүштү. Өмүрүнүн акырында ал-абалын сурабай, тагдырын бөлүшпөй, өзү түбүн түптөшкөн театрына да киргизбей, өзү менен өзү болуп, акчасыз, нансыз, үстү-башы жупуну, жапжалгыз жашатып өлтүрүштү. 31-декабрда өлүп атпайбы. 18 күн моргдо – өлүкканада жатып калыптыр. Издеген киши жок, сураган киши жок. Сураса 31и күнү телефон чалбайт беле. 1-январь күнү чалбайт беле. 15-январда чалбайт беле. Жаңы жылы менен куттуктап, бир ооз жылуу сөз айтып койбойт беле. 18-күнү табылып атпайбы. Коштошордо кандай гана көшөкөр сөздөр айтылган жок. Кыргыз ушундай. Өлгөнүндө айтат. Тирүүндө мойнуна кылыч такасаң да, оозунан жылуу сөз чыкпайт. Ойноп жүрөт, ичип жүрөт, чычып жүрөт дейт. Колундан бирдеме келип турса, бийлигиң болсо айтат жылуу сөздү. А чыныгы художникте каяктагы бийлик, каяктагы байлык...

– **Мени да ушундай тагдыр күтүп турат дегениңизби?..**

– Мени эле эмес, бардыгын. Чыныгы художниктердин тагдыры ушундай болот. Айрыкча Кыргызстанда. «Жиниккен аттарды атып салышат, туурабы?» деген кинофильм бар го. Туура, чыныгы художниктерди жиниктирип туруп атып салышат. Алыкул, Таттыбүбүнүн тагдыры ошондой болбой койду беле? Пьесанын таржымалы ошондой. Үйгө буулугуп келдим дебедимби, эжеге болгон мамилемди эстедим, сүйүүмдү эстедим, аялыма айттым, пьеса жазалы, бенефис үчүн жазалы деп. Бакен Кыдыкеева ойнобой кетти, менин кыялымда ойносун деп...

– **Пьеса мага бенефис эмей эле реквиемдей таасир калтырды. Пьесада эже ушунчалык сүйгөн бир киши бар экен. Айтып атпайбы: «Миң бир ойношум бар, бирок сени гана сүйөм» – деп. Болгон окуябы?..**

– Жок. «Миң бир түн» деген жомок бар эмеспи, мен ошону перефразаладым. Тиги киши да: «Миң бир киши менен өбүшсөң өбүшө бер, мен кызганбайм, бир билгеним, сага эч качан кир жукпайт» – деп айтат эмеспи. Мен бул жерде бытовое жагын айтканым жок, символдоштуруп жатам. Ар элдин ардактаган кишилери болот, Б.Бейшеналиева, Т.Турсунбаева, Б.Кыдыкеева сыяктуу. Алар деле адам да, айрыкча аялзатына көп эркектер көз артат. Анан алардын тирүү кезинде артынан чын да, калп да сөздөр көп ээрчийт. Кыдыкеева деле ошондой болгон, тирүү кезинде. Көзү өтүп кетти. Эсибизде эмнеси калды? Жаркын таланты калды. Кир жукпайт дегеним ошол. Каарманым айтканы – менин айтканым. Андай кишилерге кир жукпайт, баткак чачсаң да жукпайт. Мезгил мөлтүрөтүп жууп салат. Бүгүн жуубаса, эртең жууйт.

Баса, француз художниги Модильяни жөнүндө кино бар эмеспи, «Монпарнас, 19» деген. Модильянинин ролун Франциянын улуу, сулуу актеру Жерар Филипп ойнойт. Көзү өтүп кетти. Б.Кыдыкеевага кандай тиешеси бар? Кайсы бир жылда эжебиз Парижге барат. Эжебиз да тири укмуш сулуу киши эмесбеле. О, анда ого бетер болуп-толуп турган убагы. Банкетте Жерар Филипп менен бирге болуп калдык дейт. Ошондо айтыптыр: «Сага арнап атайын фильм тартып, башкы ролго чакырам» – деп. Чакырган жок. Бирок тагдырдын тамашасын кара, эженин өмүрү Ж.Филипп ойногон каармандай бүтү.

2001-ж., 16-ноябрь

«Өлгөн башка, мени көөмп жатышат»

– Мурзаке, өткөн жумада кайран эжебиз Бакен Кыдыкееванын күйүттүү өлүмү тууралуу кеп кылдык эле. Бүгүн дагы бир көйкөшкө талантыбыз Болот Бейшеналиев менен коштошуп, чын жайга узатып келатабыз. Кыязы, бул дагы бир өткөн өмүрдүн өктөсү болуп калды сыяктанат?.. Болот менен акыркы ирет кай жерден жолуктуңуз?

– Жолукмак түгүл чогуу жүрбөдүкпү. Кыргыз киносунун 60 жылдык тоюнда кыргыз киночулары жана башка жерлерден келген коноктор менен өбүшүп, жытташып, бакылдашып, бокалдашып чогуу болгонбуз. Анан эртеси эле үрөй учурган ушул кабар угулуп атпайбы. Сүрүштүрүп, сураштырып келсем, Боке жүрөгүнөн кетиптир, кечке тойлоп, ойноп жүрүп кыйла арып-чарчаган окшойт. Түндөсү башка киночулар үйүнө жеткиргенден кийин эле кете бериптир. Анан бир кызык деталды уктум. Геннадий Базаров, биздин досубуз, Болотту өзүнүн киносуна тартып жүргөн ардактуу режиссерубуз аялына айтыптыр, ал менин аялыма айтыптыр, ошолордон уктум. Салтанат филармонияда өткөн, филармония-

нын сахнасына коюлган экранга көзү өтүп кеткен биздин киночулардан кино кадрларды көрсөткөн. Ошону көрүп бүткөн соң Геннадийге: «Гена, мынабу өлгөн кесиптеш кайрандарды карап отуруп, жүрөгүм ооруп чыкты» – дептир. Ошону менен жүрөгүнөн кете бербедиби. Биздин турмушта жүрөк ооруй турган нерселер көп болуп атат.

– **Болот менен аябай жакын болсоңуз керек?**

– Сырдаш, мундаш болчубуз. Стакандашып калчубуз. Ал арак, мен вино иччүмүн. Мага өзүнүн башынан өткөн киного, театрга, кесиптештерине байланыштуу не бир кызык окуяларды айтып берчү. Кыргыз актерлорунун ичинен киного эң көп тартылган Болот болчу. Кино жагында анын кадыр-баркы абдан зор эле. Болот сыяктуу 100 киного тартылган кыргыз жок. Кыргызстанда туулалек. Бүт союзга, дүйнөгө таанымал болчу. Чыкканда эле чагылгандай жарк этип чыккан. Андрон Кончаловскийдин «Биринчи мугалиминде» баш роль ойногон. Андрей Тарковскийдин «Андрей Рублев» фильминде тартылган. Өзүң билесиң, экөө тең дүйнө кулагын дүңгүрөткөн режиссерлор. Анан Бокенин окуялары оңой болмок беле. Мен айтчу элем: «Эй, Боке, жаз, көркөм өнөрдүн да, сенин да өмүр баяның болуп калат» – деп кан какшачумун. Көп жолу, көп жылдар бою. Бар болгону акыркы эки жылда айтып калды: «Мырза, сенин айтканыңды эми аткарып, эми жазып атам» – деп. Эми китеп жазылбай калды, чыкпай калды. Кыргыздар ушундайбыз да: кенебейбиз, өлбөстөй болуп жашай берип, бир күнү өлүп калабыз.

– **Бокенин тагдыры да татаал болду сыяктанат?**

– Кайсы чыныгы таланттын тагдыры татаал болбой калчу эле? Өзү театр актеру болчу. Ташкенттен бүтүргөн. Бирок театрдан багы ачылбай, бир кирип, бир чыгып жүрдү. Көп жылдар Москвада жашап, «Мосфильмде» иштеди. Бир чети Москвада иштегени актердук мансабына жардам берди. Аякта талантты жакшы ардактайт, жакшы тааныйт. Көп элдердин, чет өлкөлөрдүн кинолоруна тартылууга шарт түзүлдү. Бирок улгайган сайын Ата Журтун сагынып, эңсеп дегендей баса берди да.

– **Мүмкүн Москвадан келбей койсо жакшы болот беле, быякта ишсиз калды да?..**

– Бокемдин иштей турган жери кино болчу, театр болчу. Кино тартылбай калды. Театр болсо түшөр жерине түштү. Ар кайсы кокту-колоттогу байлардын, бектердин же совет доорунда жашаган көрүнүктүү адамдардын өмүр баянын коюп атат академиялык деген театрыбыз. Себеби алар кайсы бир чондун ата-жотосу болуп чыга келет. Алар өкмөттөн акча бөлүп, же бир бай сүрөөнчү таап берет. Бекер эмес экендиги белгилүү. Ал 2–3 жолу коюлат. Ошо бойдон оомийин, түшүп калат. Боке ошолорду ойномок беле? Ал оболу Жаштар театрына орношту. Андан чыгып кетти. Театрларда иш деген аты эле бар. Символикалык иш бардыгы. Айлыгы арабага түшкөнгө жетпейт.

Өткөндө казак театрлары тууралуу сурагансың. Киносун сурасан болмок. Казак киносу баягыдай эле гүлдөп, өсүп-өнүгүп атат. Б.Бейшеналиевди да чакырып, тартып жүрүштү. Баласы экөө тартылып келип атканын айтчу. Өлбөй турган каражатты ошояктан тапчу. Бул жаатынан экөөбүз тагдырлашпыз. Өгүнү айтпадым беле, облустук театры эле мага 500 доллар салып жибериптир, гонорарың деп.

– **Бирок бир жолу Король Лирди ойногондой болду го?**

– Ооба. М.Рыскуловго арналып, өткөн жылы эл аралык театр фестивалы болду. «Король Лирди» Искендер Рыскулов койду. Абдан таланттуу режиссер. Жакшы атанын, жакшы эненин баласы. Ташкент, Москванын билими бар, Европанын маданияты бар, ыйманы ысык жигит. Кийинки жылдары аны да анчалык тоотпой, куугун-сүргүн кылып жүрүшөт. Ичет, тиги-бу деп. Кор болуп келатат. Быйыл 60ка толду. Кыргызбайлардын бири унчуккан жок го, оозуна ысык талкан куюп алгансып. Мунун тагдыры да Б.Кыдыкееванын тагдырына келатат. «Король Лирди» да өз театрына – академтеатрга койдурбай атпайбы. Чүй облтеатрына коюп атат эки дөө – Б. Бейшеналиев менен И. Рыскулов. Мен жюри төрагасы элем. Академтеатрга түркмөн режиссерун чакыртып койдурдушуптур. «Король Лирди». Жакшы спектакль болду, мен аны чанбайм. Бирок мага Б.Бейшеналиев менен И.Рыскуловдун варианты жаккан. 1-сыйлыкты ошолор алсын же экөө бөлүп алсын деген сунуш айткам. Жюри мүчөлөрү макул деп туруп эле буйтап кетишти. Күн мурунтан чечип коюшуптур, сатылып кетиптир, сукин сындар!

Ишсиз, кыргыз искусствосуна ошентип «не востребованный» калуу да анын өлүмүн тездетти болуш керек. Чыгармачылык ануңун кубаныч, рахат болчу да. Андан ажырап атпайбы. Жөнөкөй эле кишинин колунан ишин алып, отургузуп кой, өлүп калат эки жагын каранып атып. Өзүн керексиз киши сезип калат. Албетте, ишин сүйсө. Караколдо мындай бир окуя болуптур. Бир ажайып мугалим аял жашачу экен. 70 жашка чыкканча эр деле күтпөптүр, үй деле курбаптыр, бала-чака туубаптыр. Бүт өмүрүн мектепке, балдарга бериптир да. Калп айтпасам, Караколдун жарымы ошол кишиден окуптур. Химиядан берчү экен. Кимди болбосун: «Атаңды окуттым эле, ал мындай эмес болучу, сенин эмне кылганың» – дечү дейт. Кийинки жылдары завуч болуп иштептир. Мектепке эртең мененки саат бда кетип, үйгө кечки 8–10до келчү дейт. Өзүнүн курдаштарына, коңшу-колондоруна, ылым санагандарына: «Мен мектептен кеткен күндүн эртеси өлөм» – деп койчу экен. Ошондой болуптур. Сырдакана деректир борборго чоңоюп кетип, ордуна 28 жаштагы келин келген экен, пенсияга барыңыз деп приказ чыгарып салыптыр. Байкуш киши приказын көтөрүп көрүнгөн таанышына: «Мени айдап жиберипти» – деп арыз-арманын төгөт имиш. Караколдуктар аны ушунчалык ардактап, сыйлайт экен: «Биз муну жөн койбойбуз, эртең арызданып,

кайра ордунузга койдурабыз» – дешет. Эртеси кеңешели деп барса, өлүп калыптыр дейт. Өз үйүндө, жапжалгыз.

Б. Кыдыкеевага, Б.Бейшеналиевге окшогон сахнасыз, экрансыз жашай албаган адамдар азыр Кыргызстанда ошондой акыбалда калды да...

– **Бейшеналиевди узатуу зыйнатында мамкатчы О.Ибраимов сөзүндө: «Айрым жазуучуларыбыз сатылгыч журналисттерге интервью берип, артисттер, жазуучулар кароосуз калды деп, бийликти каралап атат» – деген мааниде айтып кетти. Кыязы, сиз менен биздин Б. Кыдыкеевага байланыштуу маегибизди эске алып атса керек...**

– Азыр көркөм өнөр, анын өкүлдөрү жөнүндө сөз кылган, анын таламын талашкан кишилер аз. Акын, жазуучу, артист, художник, композитор-музыкант дегендерибиз көп учурда суу жүрөк болушат. Бийликтен коркушат. Экинчиден, бийликке болгон үмүтү да чоң: бир нерседен – өздөрү өтөбөгөн атак-даңк, наам, сыйлык, орден-медалдан үмүт этип турушат. Же тынч жашагысы келет. Базары бар, магазини бар, бизнеси бар, кызматы бар кишилер Ак үйгө асылбай тынч жашагысы келет. Ошон үчүн жер өрттөнүп атса да унчукпайт. Ошентип максаттарына жетип, орден, наам алып атышат. Аны алгандар кийин бергендерге каршы сүйлөйт деп ойлобо! Өмүр бою бергендердин этегине намаз окуп, кул болуп жүрүп өтөт. Бул кесиптештеримди билем. Калыс ойлонгон саналуу эле киши бар, алар да кыргызчылыгынан, жалкоо, энөөлүгүнөн ачык айтпайт. Үн чыгарып айтпайт.

Осмонакун Ибраимовдун жөнү башка. Билгенин, мээси жеткенин айтат да. Менин таңгалганым: андан кийин сүйлөгөндөрдүн дээрлик бардыгы аны сүрөп, колдоп: «Осмонакун Ибраимович айткандай» – деп, бир ооздон тоту кушча кайталап атпайбы. Ошондо ойлоп кеттим: биз кимди узатып, ким менен коштошуп жатабыз? Болот Бейшеналиев мененби же Осмонакун Ибраимов мененби?..

– **Юрий Кузнецовдун ыры бар, мен котордум эле: «Күн чак түштө чырак кармап басышат, Өлгөн башка, мени көөмп жатышат» – дейт.**

– Дал ошондой!

2001-ж., 23-ноябрь

Памир аралап, Айтматов мээрине, комидеология кээрине калган ак поезд

– Мурзаке, 60-жылдардын аягында го. Сиз, Кубат Жусубалиев, Кеңеш Жусуповду шабыратып окуп аткан кез. Анда силер «атылбай калган бугу-дай» аз чыкчу элечер. Партия чыгарбай атат деп койчубуз. Ошол учурда «Ак поезд» дегениңиздин үзүндүсү асмандан түшө калгандай чыга келди

эле. Болгондо да «Советская Киргизияга». Партиянын көрөр көзүнө. «Ак поездди» ошондон бери Сиздин чыгармаларыңыздан учурата албай калдым. Эмне болду?

– Эми мындай да Алым. Сен жана башкалар ВГИКтин жогорку курсу деп айтып, жазып жүрбөйсүңөрбү. Ал ВГИКтин эмес, Госкинонуку болучу. Киносценаристтер менен кинорежиссерлордун жогорку курсу аталчу. Андан бүт дүйнөгө таанымал киночулар чыкты. Албетте, менден башкасы. Мисалы, Төлөмүш Океев экөөбүз параллель окучу элек. Ал кинорежиссерлукта, мен киносценарийликте. Өгүнү айтпадым беле, Рүстөм Ибрагимбековду. Дүйнөдө албаган сыйлыгы аз. Экөөбүз курсташ элек. Грант Матевосян, Андрей Битов ж.б. айта берсек көп. «Ак поезд» менин ошол окуп жүргөндөгү дипломдук ишим эле. Жогорку курстун тартиби мындай эле да: жогорку билимдүүлөр кабыл алынчу, кирген жылдан баштап дипломдук иш жаздырып кирчү.

– Кечиресиз, Сиз кимдин мастерскоюнан окудунуз?

– Нагорный Семен Григорьевич дегендин. Бу киши советтик мезгилде белгилүү кинодраматург эле. Биздин кыргыз киносуна да тиешеси бар болчу. Эсиндеби, «Жоро» деген фильм, Георгий Тушкандын романы боюнча сценарийин ошо киши жазган. Көп мыкты фильмдери тартылган Прибалтикада, «Өзбекфильмде», «Мосфильмде». Эки жыл мени окутту, эки жыл сценарий жазганды үйрөттү, абдан кадырлаган кишим...

– Ошол кишинин көз алдында жазылдыбы?

– Ооба. Бир жыл окугандан кийин ал дипломдук ишимди кыйла жерине жеткирип койдум. Сценарий айыл жөнүндө, мургабдык кыргыздар жөнүндө болучу. Мургабда мугалим болуп иштебедимби. Бир эле жыл. Университетти бүткөндөн кийин атайлап ошол жакка суранып баргам. Болбосо «Советтик Кыргызстан», азыркы «Кыргыз Туусуна» ошонун мурунку күнү эле документ тапшырып, ишке өткөм.

– А эмне үчүн анчалык эле Памирди аңсап калдыңыз?

– Эми жаш элем, романтик элем. Анан Хемингуэйди жакшы көрчүбүз. Хем деп коюшчу эмес беле. Хемдин Африкасы бар экен. Гапаровдун Африкасы жок. Гапаров анан өз Африкасын ойлоп таап атпайбы. Экзотика издегем да. Мургаб чындыгында эле керемет жер. Кытай менен чектешет, Афганистан менен чектешет. Тыягында Тажикстан турганы турган. Ошол тажиктердин бир районунда көчмөн кыргыздар, байыркы кыргыздар жашайт. Ошонун өзү эле экзотика эмеспи.

– «Кара көлдүн каздары» ошондо жазылганбы?

– Ооба.

– «Унутулган сокмо жол» дагыбы?

– Ал өзүбүздүн турмуштан. «Ак поезд», «Кара көлдүн каздары», кийинирээк «Жол кырсыгы» деген аңгеме жаздым. «Дружба народов» деген калың журнал бар эле го, ошого басылган. Ошонун баары Мургабга байланыштуу.

– «... каздарында», «токойдо ырдап жүргөн мас булбул» өзүңүзбү?

– Жок. Хорог деген шаар бар. Аны жарып аккан дарыя бар. Аркы өйүзү Афганистан, бери өйүзү Тажикстан. Ошол Хорогго Дүйшөмбү аркылуу самолет менен учуп түштүм. Ага бир түнөп, анан Мургабга жөнөп кеткем. Түнөгөнүмдү бекер кетиргеним жок. Шаар аралап, кечинде паркында болдум. Ашканасы бар экен. Ашканасынан жалаң Ош жактан барган шоопурлар оокаттанышат экен. Вино сатылат экен, арак сатылат экен, башка сатылат экен. Вино заказ кылып, «ээмп» коюп отургам. Нар жагында көмүр-сөмүр, отун-сотун жаккан жай бар экен. Бир тажик жагат экен. Ошо киши оозумду ачырбадыбы: отун-сотунун жагып коюп эшиктин оозуна, босогого туруп алып, мойнунда илинген чоору бар экен, ошону сууруп чыгып, ой, бир кубулжутуп чалып кирбедиби. Көз алдыңа келтирчи, биздин Чуйковдун «Песня Кули» деген керемет полотносу бар, Индия циклдеринен. Кудум ошондой болуп туруп калды. Мен да көзүмдү албай туруп калдым. Оозум аңырдай ачылып турганын а киши да байкады. Чоорун тартып бүтүп, жаныма отура кетти. Келиңиз дедим, отуруңуз дедим. Анан экөөбүз виолоштук да. Атын сурабадым, меникин да сурабады. Экөөбүз жылмайышып виолоштук да чыгып кеттик. Кийин-кийин «Кара көлдүн каздарын» ошо киши жөнүндө жаздым.

– **Мурзаке, бу кейпибиз менен Мургабга жетпейбиз го?..**

– Азыр жетебиз. Жол узак да кысталак. Ары 200бү, 300 нечеби километр. Мынабу Оштон Хорогго чейин 727 км. Бир сөз менен айтканда, Мургабга келдим. Кыргыздар жашайт. Топоз багат, кой багат. Кышын-жайын боз үйлөрдө. Ошо кезде. Кыштакчалары бар, ылай менен, сокмо менен салынган тамдары бар. А дагы 1–2 эле бөлмө. Тамбашы жалпак болот. Анткени кар турбайт, шамал учуруп кетет. Мынабу Балыкчы бар го, шамалы ошонукундай күн сайын болуп турат. Кишилеринин беттерин тотуктурган ошол ызгаар шамал. Мен а кезде жапжаш, супсулуу элем. Кийин кайтып келгенимде таанылгыс болуп калбадымбы. 8 жылдык мектепте мугалим болдум. Балдардын, ата-энелердин турмушун көрдүм. Жайы кыска, кышы узак болот ал жердин. Сен айткан «Ак поезд» ошондон чыкты да. Мен иштеген мектеп-интернат болчу. Малчылардын балдары окучу. Интернаты бир узу-ун үй. Сокмо дубал. Бир четинде көмүр-сөмүр сакталат, бир жеринде оокат-соокат бышырылат, бир четинде балдар жашайт. Ошону көргөздүм да. Ата-энелери кыштын кыраан чилдесинде бүт кокту-колоттордо кой багып, боз үйдө жашайт. Ошо кезде. Азыр билалбайм. «Ак поездди» ошолорду элестетип жазгам. Жанагы узу-ун, кара дубал интернатты актап койсо, ак поездге окшоп калат эле деп жазгам, кыялдангам.

Жогорку курста окуп атпайымбы. Бир сыйра окугандан кийин курстун жетекчилери айтып калды: дипломдук иш жазыш үчүн кимге кандай жардам керек? Мисалы, командировка керекпи, акчасын төлөп бөребиз,

жана башка деп. Мага командировка керек дедим. Каякка? Мургабга дедим, менин сценарийим ошол жерге байланыштуу. Эй, Памирге барып кел дешип, акча төлөшпөдүбү, байкуштар! Алар айтты: Фрунзе өзүндүн жериң эмеспи өзүң бар, биз Фрунзеден – Памирге, анан Памирден – Фрунзеге төлөйлү. «Хоп, аке!» дейсиң да...

– **Фрунзеге ошол замат эле жөнөдүңүзбү?**

– Ооба. Чала бүткөн сценарийимди көтөрө келдим да, «Кыргызфильм» киностудиясына бардым. Касыке – Касым Каимов баш редактор экен. Ошого кирдим. Өзүмдү түшүндүрдүм. Ал киши мени анча деле жакшы тааныбайт эле. Москвадан келдим, дипломдук ишим бар, таанышып көрбөйсүзбү дедим. Келе деди. Бердим. Үйгө барып окуп келем деди. Өтө так киши болчу. Ой-бо-ой! Ошо түнү окуп келиптир. Эртеси чакыртып атпайбы. Келсем, отур муерге деди. Башка унчуккан жок. Анан бир келишимди алып өзү толтуруп кирди. Баш редактор өзү толтуруп атат. Кол койду. Кол кой деди. Койдум. Жүрү деди. Түз эле киностудиянын деректирине алып кирди. Кокеев деген болчу. Мынабу Мурза Гапаров деген болот деди Касыке. Сценарий алып келиптир, абдан жакшы экен, мен кабыл алдым, 25% гонараарын төлөтүп бериңиз деди. Ушундай киши болчу. Деректир кыйшандай баштады, акчабыз жок, а-бу деп. Кийин алар деп. Сценарийди коллегияда талкуулабайсыңарбы деп. Мен кол коюп койдум, – деди Касыке, – талкууланды деп биле бериңиз. Ушундай киши болчу. Мындай чечкиндүүлүктү бир да советтик кыргыздан жолуктурган жокмун. Кийин уксам, ошол учурда бийликтен ыдык жеп жүрүптүр. Арыз жазышканбы, айтор текшерип, коргоол да таба алышпаптыр. Өзүн өзү актап, түкүрүп туруп, «Кыргызстан маданиятына» баш редактор болуп кетти. Өтө мырза, өтө сыпайы-сылык киши болчу. Бир сөз менен айтканда, канча акчабыз бар деди деректирге. Болгонун бериңиз, сценарийин бышыктаганы Памирге баратат деди. Деректир 100 сом жетеби дейт. Жетет дедим. Чөнтөктө Москва берген акча ойноп турбайбы!

Ошентип алгачкы сценарийимдин акчасын алып, Памирге жөнөп кеттим. Досум бар эле Азиз деген. «Асаба» Асаба болуп турганда бир жолу бастыңар го. Завучум эле. «Иж» мотоцикли бар эле. Ошого отургузуп алып көрбөгөн жерлердин баарын көрсөттү. Мотоцикл аякта жакшы унаа. Жеңил машинелер алардын жолунда жүрөлбайт. Памирде көл аябай көп. Жапайы каздар балалаган, тукумдаган. Тукумдап, торолтуп алып, ысык өлкөлөрүнө учуп кетет. Аралдары бар. Баарын көрдүм. Бир жолу кар жаап ийбедиби. Августта. Каздар учуп кетиптир. Канаттары калыптыр. Мен аны терип чогултуп, Москвага алып кеттим. Бөлмөмө илип коюп, сценарийимди бүткөрдүм. Айтор, Памир жөнүндө айтсак, өзүнчө жомок. Жайлоо, көл, сууларын кыдырдык дейсиң! Эски тааныштарымды, досторумду, окуучуларымды, жакшы көргөн кишилеримди көрүп, кумардан чыктым. Мен иштеген мектепте көмүр, отун жок болчу.

Кыкты кыркып, көң кылып жагышчу, мугалимдер баш болуп. Мектептин алдынан апаппак, туптунук суу агар эле. Ак суу деп коюшчу, дарыяга куйчу. Ал дарыя жанагы Хорог шаарын жарып аккан дарыяга жетчү. Дарыя жээгин жапайы каздар, өрдөктөр, аңырлар, чулдуктар жердейт. Бир жарым ай жашашат. Өйүзүнөн жапайы теке, эчкилер көрүнөт. Биз мектептин терезесинен көрүп турабыз. Эми балык деген толтура. Деректирдин үйүндө турчумун. Ошонун баарын кайра көздөн өткөрбөдүмбү...

– **Ага чейин «Ак поездди» «Советская Киргизияга» таштап кеттиңиз беле?**

– Жок, кеп ошондо болуп атпайбы. Памирден кайтып келбеймби. Жакшы тааныш акам бар эле, телевидениенин баш режиссеру Балташ Кайыпов деген. Фрунзенин эски аэропортунан ошо кишиге звон кылбайымбы, учуп келдим, тата-пата деп. Десем: «Ой, үйгө кел, жеңең да жок, баш таңабыз» – дейт. Мени жакшы көрчү, мен андан бетер жакшы көрчүмүн. Сылык-сыпаа, мырза, таза киши болчу ыраматылык, кыргыз ТВсын түптөгөндөрдүн бири эле. Болжошкон жерден жолугуп, үйгө кирдик. Колунда гезити бар экен, аны столдун үстүнө койду да, чайынып чыга калайын деп ваннага кирип кетти. Бекер отурганча деп жанагы гезитти ачсам, «Советская Киргизия». Барактасам, Мурза Гапаров, «Белый поезд» деп жүрөт. Оозум ачылды. Бул менин сценарийим эле, дипломдук ишим болучу, муну киностудияга тапшырдым эле, анан кантип?.. Бир чети сүйүнүп, бир чети таң калып атам да. Балташ ака чыкты, ага айттым. Окуй элек элем, чын эле сен экенсиң деп калды. Анан уландысы бар деп жүрөт. Эртеси экөөнү тең сатып алдым. Баягы дипломдук ишимдин так өзү кысыталак. Толугу менен басыптыр. Бул эми жомокко окшош окуя да.

– **Ошо бойдон ким чыгарганын билген жоксузбу?**

– Ошого келатпайымбы. Ч.Айтматов анда Кинематографисттер союзун башкарат. Секретаршасы бар эле Мехри деген. Жакшы тааныш элек. Ушунчалык жумшак, ыймандуу жан эле. Ошого кокусунан жолугуп калдым. «Мурза, сени Айтматов издеп, келип кетсин деп атат» – дейт. Айтматовдун кабинетине салам айтып кирип бардым. Алик алган жок: «Окудунбу?» – деди. Мээме шак этип эле «Советская Киргизия» урунду. Окудум дедим. Бул кандайча аерге түшүп калды десем, Болот Шамшиев алып келди, кыргыз жазыптыр, оригинальный экен деди дейт. Кызыгып окуп көрсөм, сеники экен, жакшы проза экен, менден Москвадагы «Литература и мнение» журналы суранды эле, жакшы көргөн кыргыз жазуучунузду чыгармасын рецензияга берсеңиз деп суранды эле, сеники ылайыктуу экен дейт. Ыракмат, ыракмат дедим. Сен эми «Советская Киргизияга» жөнөгүн, аларга 2–3 экземпляр бастырып койгула деп сурандым эле, бирөөнү өзүң ал, бирөөнү мага апкел, Москвага жөнөтөм деп калды. Бардым. Машинкелеп коюшуптур. Айтканындай кылып, Москвага учуп кеттим. Москвадан баягы журнал сүрөтүң барбы, а-бу

деп кайрылышты, жаңы сүрөтүм жок эле десем, эски сүрөтүм менен эле басып жибериптир.

– **Анан эле Кубат Жусубалиев экөөңүздөр Айтматов өз башынан артпайт дейсиздер...**

– Жаңыдан чыкканда щедрый болчу да. Анан эле космоско чыгып кетпедиби. Жаңыдан чыкканда зоотехник болчу, жерге жакын эмес беле. Биз да ошончолук сыйлачубуз. Бир деталь. Мен жанагы Памирде, Мургабда жүргөндө Кубат телеграмма жибериптир: – Мурза, Чыңгыз лауреат болду – деп, камбагал сүйүнчүлөп атпайбы. Мен да аябай сүйүнгөм. Жаш элек, романтик элек, патриот элек. СССР ал кезде биз үчүн эң улуу держава болчу да, биздин кичинекей эл, кичинекей журтубуздун уулу анын улуу сыйлыгын алып атса, кубанбаганда кантебиз? Баары сыймыктанган, эл сыймыктанган, Памирде жатып алып мен сыймыктангам. Андагы Айтматов азыр таптакыр башка Айтматов болуп калды да...

– **Ошентип «Ак поезд» тартылбай калдыбы?**

– Тартылды, бирок аябай приключения менен тартылды. Сценарийдин каарманы өзүм дегидей эле болучу. Университетти бүтүп, Памирге барып дегендей. Окуяны Фрунзеден баштадым эле. Бир орус кемпирдин үйүндө батирде жашаган жаш жигит аяка чарпылып, буяка чарпылып, иш табалбай, акыры Памирге кетүүгө аргасыз болот да. Москва ушуну жактырбай койду. Улуттар араздашат деппи, кыргыз интеллигенттери орустардын үйүндө акча төлөп жашап, кор болуп жүрөт деген каңкуу бар деппи. Айтор, ушундай. Эки жолу барды, экөөндө тең сылык-сыпаа аткез беришти.

– **Айтматов киришкен жокпу? А кишинин кадыр-баркы Москвага аябай чоң эле го?..**

– Жок, ал эми биздин Госкинонун иши болчу да. Госкинонун башчысы Шаршен Усубалиев болчу. Кудая шүгүр, ал киши узак жашап, кадыр-барк менен келатат. Бардыгыбыз сыйлачубуз, а киши деле киришти. Өзүбүздөн да кетип атты да. Адегенде мен тартам эле, мен тартам деп, 3–4 режиссер чыкты. Биринчиси Геннадий Базаров болчу. Кубанып кеткем. Кыргыз киносунун классиктеринин бири да. Ал менин «Көчө» деген сценарийим боюнча да фильм тарткан. Азыркыга чейин көрсөтүлүп келатат. Бирок мында негедир көз карашыбыз бир чыкпай калды. Менден да кетти. Ал режиссердук сценарийге келгенде таптакыр эле башканы жаза баштады. Мен чыктым тете-пете деп. Болбойт дедим. Андан кийин Мелис Убукеев тартам деп чыкты. Убукеевди өзүң билесиң, кыргыз киносунда гана эмес, кыргыз искусствосунда, маданиятында, тарых илиминде да таасын талант, эң алдыңкы интеллигенттердин бири эмес беле. Мен бу киши менен аз-маз болсо да теңтуш болуп, достошуп дегендей, жакын мамиледе жүрүп калдым. Ага «Ак поезд» да аралжы болду. Анын айынан экөөбүз сөгүшкөнгө чейин да, өбүшкөнгө чейин да бардык. Иштештик.

Анан ишибизди өткөрүү үчүн Москвага Госкиного чогуу бардык. Госкино деген монстр эмес беле. Ансыз эч жакка жарым карыш узабайсың, акчаны ошолор бөлөт. Бардык. Шаршен Усубалиевич, агездеги студиянын деректири, Мелис, мен, дагы башкалар болуп. Белек-бечкегизди көтөрүнүп. Анан Госкинонун баш редакциясынын коллегиясы талкуулап атпайбы. Чыгып сүйлөштү, ийгилигин, кемчилигин айтышты. Кыскасы, сценарийди кабыл алмай болушту. Баш редактор Кокарева деген эле, ошол: – Авторду, режиссерду угуп көрөлүчү – деп калды. Мен ыракмат силерге, сценарийде кемчиликтер көп, кудай кааласа, режиссер экөөбүз оңдойбуз дедим. Анан режиссер туруп сүйлөбөдүбү, жок, турбай эле отуруп сүйлөчүбүз. Ал кишини билесиң, амбициясы чоң, аябай кердейген киши эле, өлүп баратса ийилчү эмес, өзүнө өтө ишенип алган.

– **«Күүнүн сыры» ошон үчүн бүтпөй калды дешет го?..**

– Анын өзүнүн сыры бар. Кино деген жөнеле искусство эмес, бул өндүрүш дагы да. Ошону уюштура албай койду. Акчаны киного караганда оюн-күлкүгө, тамаша-тойго көбүрөөк жумшап ийген дешет. Мен билген, мен билбеген дагы бирдемелери бар өңдөнөт. Жана айтпадыкпы, таланты да, мүмкүнчүлүгү да зор эле. Менимче, анын ондон бирин ачпай кетти. Документ фильмдери шумдук. Акыркы «Өлбөстүккө жанашуусу». «Вселенная Манаса» дегенин аябай жакшы көрөм. Бирок мыкты дегендей бир дагы көркөм фильм тарталган жок. «Күүнүн сырынан» көптү күткөнбүз. Анысы ал болду. Анан таарынып, Алматыга кетти. Баланча жыл. Бирок балан дегидей кино тарткан жок. Кайтып келди. Жакшы фильм тартканга үлгүргөн деле жок, кайтып келгенден кийин. А «Провинциальный роман» дегени болбогон нерсе. Москвадан тартууга денгээли жетпеген, бирок авторлорун да кыйбаган сценарийлерди элет киностудияларына жиберешчү. Иванды Асан кылып ондоп. Ошону тартты да...

– **Ошентип талкууда эмне деди?**

– Катуу айтпадыбы. Бул сценарий бышалек, полуфабрикат деп айтты. Мен муну бүт кайра башынан жазып чыгам деди. Ошондо жанагы Кокареванын (аты-жөнүн эстей албай уят болуп атпайымбы!) жини келе түштү: «А-а, вот что, – деди. – Биз, Госкинонун Баш редакция коллегиясы полуфабрикатты кабыл алып аткан турбайбызбы. Авторлор барсын дагы иштеп туруп фабрикат алып келсин, анан сүйлөшөлү» – деп, точка коюп салды да...

– **Ошо бойдон кайрылган жоксуздарбы?**

– Анан Кыргызстанда кино саясаты өзгөрүп кетти. Жолдош Усубалиев Шаршен Усубалиевичти кызматтан алыш үчүнбү, айтор, Госкинону маданият министрлигине бириктирип салды. Маданият министрлиги өзүнчө саясат жүргүзөт да...

– **Киностудиядагы сценарийиңиз башка эч режиссердун көңүлүн бурбаппы?**

– Буруптур. Яков Бронштейн деген бар болчу. Ташкендик еврей. Кийин АКШга кетип калды. Видигурис экөө «Замки на песке» деген фильмди бизде тартып, Польшанын Краковунан «Золотой Дракон» сыйлыгын алган. Ошол келиптир, «Кыргызфильмде» кандай сценарийлер бар экен деп. Меникине кабылыптыр. Үйгө келишти, давай, биз тартабыз деп. По-жалуйста дедим. Бизге акыркы вариантынын кереги жок, биринчисин бер дейт. Бердим. Москвага алып кетти өткөрөбүз деп. А Москвадан өтпөй калат. Яша телефон чалат. Өлгүчө тажадым да, өтпөсө эмне кылайын ыргыт дедим. Соавтор алсак болобу дейт. Ала бер, энеңди урайын дедим. Көрсө, ал Андрон Канчаловский менен жакшы тааныш экен. «Биринчи мугалимге» экинчи режиссер болуп иштептир. Ошого барыптыр. Койгонго эптеп улуксат алдым, сценарийди оңдош керек болуп атат, соавтор таап бер деп. Ал баягы менин досум Рүстөм Ибрагимбековду таап бериптир да. Ошол замат Бакуга учуптур жаны жок. Мен анда «Кыргызтелефильмде» иштейм. Р.Ибрагимбеков Азербайжан Кинематографисттер союзун башкарчу. Кабинетинен звонить этип атпайбы: – Мурза, редакторун менен жетип кел, баарына сүйлөшүп койдук, командировка берет – деп. Бакуга учпадыкпы. Кыштын күнү. Кар. Рүстөм деңиз жээгинен, кайсы бир эл аралык эс алчу жерден жай алып коюптур. Сценарийди ошояктан жаза баштадык. Москва кабыл алды. Режиссердук сценарийди бизге келип иштедик.

Анан кино тартыла баштады. Башкы ролду керемет актерубуз Советбек Жумадылов ойнойт. Аялы өлүп калган, бойдок болчу. Анан бир студент кызды сүйүп калыптыр. Жанына ар дайым ала жүрөт дейт. Съёмка Сары-Челекте, дайранын боюнда тартылып жатат. «Приключения счастливого человека» деген ат менен. Баш каарман шаты көтөрүп алып дайра бойлоп жүрө берген комический каарман болчу. Яша Бронштейн кийин мага айтып берип атпайбы: чечинип сууга кир десек, кирбейт дейт. Көрсө, жанындагы студент кызга курсак-пурсагын көрсөтүп чечингенден уялып жатыптыр. Бардык кыргыздардай эле курсагы толо болчу да. Мага арызданышты: Сокең жанагы кызы менен туруп-туруп эле бир жумача жоголуп кетти дешет. Кинонун ар бир мүнөтү акча талап кылат да. Анысын урганы барбы, Ташкенттеп кетиптир. Кийин ошол кызга үйлөндү. Ал Сагын болчу, ыраматылык а дагы өтүп кетти. Ажайып аял эле.

– **Кино ошентип тартылып бүтүбү?**

– Бүтпөй калды. Жарым-жартылай эле бүткөн. Эмне деп койчу элечер, КП БКбы, айтор, ошонун идеология бөлүмү токтотуп койду. Кандай болуп жетип калганын билбейм, ошол кездеги идеология боюнча секретарь материалды атайын алдырып көрүптүр да, бул чырдуу фильм болот, башыбызды «Биринчи мугалимден» да жаман оорутат деген имиш. Анан жаптырып таштады.

– **Тартылгандары ошо бойдон архивге кеткен экен да?**

– Жок, көп каражат жумшалып кеткен да. Кыргызстандыкы да эмес, Москваныкы. Биздин «жапкычтар» ошону актагыла, тартылган материалдан бир кино чыгаргыла, ошол эле жетишет дейт. Кыска метраждуу кино кылып чыгармай болушту. Мени отургузуп сценарийди кайра жаздырышты. Аны ойлоп, муну ойлоп, акыры бир вариантты тандадым. Ал, 4 часттуу, 40 мүнөттүк фильм болуп калды. Аны Москва кабыл албай коёт. Стандартка туура келбейт деп. Кыска метраждуу фильм же 10, же 20 мүнөттүк болуш керек. Булар 20 мүнөттүк кино жасамай болушат. Мен билбейм. Р.Ибрагимбеков Москвада. Аны табышат. Ары кетип, бери кетип, сөзү жок, диалогу жок эле 10 мүнөттүк 1 часть фильм жасап салышат. Аты да өзгөрөт: «Это – не беда» – деп. Ал Краковдогу эл аралык кинофестивалга барып, эсимде жок, биринчиби, үчүнчүбү сыйлык алып келди. Фильмдин титринде сценарийин Р.Ибрагимбеков М.Гапаровдун катышуусу менен жазган делинип калыптыр. Көрсө, оңбогон еврей авторлорго гонарар толук төлөнөт деген закон казып чыгыптыр да, тең бөлүшкүсү келбептир.

– **Ошол бойдон «Ак поезд» оомийин болдубу?**

– «Ак поезд» деп атоого болбой калды. Айтматовдун «Ак кемеси» чыгып кетти. Кыргыз эртең эле бул Айтматовду туурап атат деп кыйкырып чыкмак. Эмесе «Ак поезд» деген ат менен орусча, французча чыккан. «Ак поезд» менен «Ак кемедеги» символика да окшоштой эле.

– **Кандай окшоштук?**

– Кыял, максат, үмүт тууралуу болуп атпайбы. Памирдин балдары Ак поездге түшүп, Памирден чыгып кеткиси келет. Айтматовдун баласы да Ак кемени карап, атам ошонун капитаны, ошого кетем деп кыялданат. Дүйнөлүк адабиятта андайлар боло берет. Бирок Кыргызстанга окшогон алакандай жерде кадыр-барктуусу, орден, наамдуусу утуп кетет. Ошо утулуп калбаш үчүн «Кыштакча» деген жупуну ат коюп чыгардым да...

2001-ж., 14-декабрь

Шагыл жууп, кышкы сууга чөмүгөн Мурзаке

– Мурзаке, сиз кыргыз адабиятына ушул бойдон эле түшө калгандай сезилип кетесиз. Алгачкы чыгармаларыңыз, балалыгыңыз, өспүрүм кезиңиз тууралуу негедир сөз жок. Бүгүн ошол кенемтени толтурууга аракет кылып көрбөйлүбү?

– Мен деле ырдан баштагам. Ырларымды ошол кездеги популярдуу гезит «Кыргызстан пионерине» салып турчумун. Бирок бири да басылган жок. Жооп келип турчу фирменный кагазга. Менин фамилиям машинка менен басылып. Аягында: «Жаза бер, Мурза» – деп коёт эле да. Ошого

эле курсант элем, ошого эле сүйүнүп калчумун, кудум гезитке чыгып, бүт республикага тарап аткандай. Кийин ойлосом, мектепте жазган ырларым басылышка даяр эмес экен.

– **Даяр эместигине мектепте окуп жүргөндө көзүңүз жеттиби, же?..**

– Мектепти 1953-жылы – Сталин өлгөн жылы бүтүрдүм. Турмуш шартка жараша Фрунзеге келип, окууга өтүүгө мүмкүнчүлүк болбоду. 4 жыл кечигип өттүм университетке. Ага чейин колхоздо иштеп, кыйырым чыгып кетти да. Ал кезде балдар эмгеги эске алынчу эмес. Эмгек күн жазылбайт, ата-энесинин жардамчысы катары эсептечү. Байкасам, колхоздун ичинде колхоздун кою болуп баратам. Кой, качайын деп, өзүбүздүн Ноокат районунда геологочалгын партия бар болчу, ошого кирдим. Ар кайсы жумуштарын аткарып жүрдүм. Анан баш геологу, азыр ойлосом, жашыраак кыз экен, институтту жаңыдан бүтүрүп барган, Башмачникова деген. Ошол мени жардамчы кылып алды. Бир жыл ошону ээрчип жүрдүм. Экөөбүз эки ат минип алып, кокту-колот, жылгаларга кирип, тоо сууларынан шагыл издеп, шагыл жууйт элек. Анан ошол керектүү деген шагылыбызды куржундарыбызга салып, аттарыбызга жүктөп, лабораторияга тапшырчу элек. Кечинде белчеден суу болуп келчүбүз. Толь менен жабылган чатырчада өзүмчө жашачумун. Партиянын отунчулары бар болчу. Ошолор алып келген отунду жагып дегендей. Движок менен түнкү саат 11ге чейин чырак жагар эле, анан өчүрүп коюшчу. Кара чырак сатып алгам. Ошолордун жарыгында китеп окуур элем, аңгеме жазар элем. Кээде ошо кийимчен уктап калчумун. Бир жолу өтүгүмдү кургатам деп печкага жайып койсом, эртең менен таптакыр эле куурап калыптыр. Бутума батпайт. Саар менен жанагы баш геолог Башмачникова ойготот эле: «Мурза, дагы уктап калдыңбы, тур, атыңды току» – деп. Бутка батпаган өтүктү ыргытып жиберип, эски батиңкени кийип чыга калып атпайымбы. Аттарды байлап коюп, кар малтап баратсак, геологум бутумду көрө салып: «Мурза, өтүгүң кана?» – дейт. «Куурап калды» – десем, «Эми бул батинке менен бутуң даана куурайт, үшүк алып кетет» – деп жемеледи эле. «Павел Корчагин деле жыңайлак жүргөн» – деп жооп берип атпайымбы. Ал жылмайып күлүп, башын чайкап койгон. Ошондой, китептин таасиринде кездер да.

– **Экөөңөрдүн ортодо сүйүү-күйүү болгон жокпу?**

– Кайдан, ал менден бир топ улуу эле. Эми айтсакпы, айтпасакпы, кыз өбөлөк, аял көрөлөк дегендей кез эле да анда. Динчил чөйрөдө өскөм, чоң аталарым молдо болуп дегендей. Кээде түшүмдө алар менен өбүшүп, жыгташып кетчү элем. Кээде шейшебим сууланып калчу. Антип ойгонор замат керзи өтүгүмдү коңултак кийип, жылаңач этке купайке жамынып, чатырдан атып чыгып, калың кар малтап, дарыяга чуркачумун. Дарыя чатырыма жакын эле, Кыргыз-Ата аталчу. Ошого чуркап келип, дырдай жылаңач болуп, какшаган сууга боюмду таштачумун. Көп учурда бул айдын жарыгында өтчү, форелдердин туш-тарапка үрккөнү али көз алдымда.

– **Анан жазган аңгемелериңизди эч жакка жөнөткөн жоксузбу?**

– Утуру жазганымды утуру көчүрүп, Фрунзеге «Жаш ленинчи» журналына жөнөтөм. Өзүң билесиң, ал жалаң мектеп окуучуларыныкы эле эмес, студенттердин да журналы болчу. Бул редакцияда да сонун кишилер иштейт экен, ар бир аңгемеме жооп берет да. «Мурза, аңгемең жарабай калды, себептери мындай-мындай, дагы жазып тур» – деп. Мен баягыдай эле фирменный кагазга жазылып, аты-жөнүм башында турган жоопко курсантмын.

– **Акыры ошол журналга жарыяландыбы?**

– Ошого келатпайымбы. Бир жылдан кийин күзгө чыкканда менин партиямды жаап ташташты. Кайда барарымды билбей, ишсиз калдым. Маң болуп туруп... Кызыл-Кыяга барып шахтер болоюн дедим. Шаар – чоң шаар, ал жерден орус тилин үйрөнөйүн, анан эмдиги жылы Фрунзеге барып, университетке тапшырам деп чечтим. Барсам албай коюшту: шахтер болуш үчүн 6 айлык курс бүтүш керек экен. Бекер тамак, бекер кийим берет, ошого бар дешти. Арга жок бардым. Шахтыга да түштүм. Практикада. Практикага да акча берчү эле. Ошол акчаларды жыйнап жүрөм. Жумушчу жаштардын кечки мектеби бар экен. Мектепти бүткөнүмдү жашырып, 10-класстан окуп алдым. Унутпайын, орусча билейин деп атам да. Убакты-сааты келип, курсту бүтүрдүм. Комсомол шахтасына бар, документтериң ошоякка кетти дешти. А мен вокзалга акырын жашырынып качып барып, Фрунзеге белет алып, поездге түшүп кете бердим.

Баса, Жолон Мамытов менен ошондо поездден тааныштым. А да окуу издеп кетип бараткан экен. Поезддеги жоруктар айта берсе чоң жомок. Заара кылалбайм да кысыталак. Сууга заара кылып көргөн эмеспиз да...

– **Ошентип университетке өтүп кеттиңизби?**

– Ооба, кудай жалгап мен дагы, Жолон дагы өтүп кетти. Ал айыл чарба институтуна. Эми биринчи аңгемемдин кантип жарыяланганына өтөйүн.

Окууга өткөндөн 15 күндөн кийин эле кайра түштүккө пахтага айдабадыбы. Университеттин алдында отурабыз оголе көп студент машине күтүп. Жүгүбүз бар, машине келбейт. «Комсомольская правданы» барктап отурам. Окусам, Франция менен Алжир согушуп атыптыр. Бир жеринде ойноп отурган жаш баланын сүрөтү бар экен. Дагы бир жеринде, башка эле бир макаланын ортосунда марш тээп келаткан солдаттардын сүрөтү. Буттарын көтөрүп турат, тамандарында свастика. Тиги бала ылайдан көгүчкөн жасап отурат беле, же өзүм ойлоп таптымбы, айтор, Алжирдин баласы көгүчкөн – тынчтыктын символун жасап отурса, солдаттар талпылдатып басып кетсе, көгүчкөндүн үстүндө свастиканын изи калат да деп элестетип кеттим. Аңгеме жазайын деген оюм жок болчу. Бирок Фрунзе – Жалал-Абад поездинин ичинен оюман кетпей койду. Биринчи полкада жатат элем, мектеп дептерин алдым да, башка балдар

ойгонгончо бир отурушта жазып салдым, «Бөтөн таканын изи» деген аңгемени.

Пахтадан келдик кайрадан. Баягы аңгемемди көчүрүп жазып, «Жаш ленинчи» журналын сураштырып таап, апардым. Кирсем үч киши отуруптур. Кийин билсем бирөө Шатман Садыбакасов экен, ошол кезде бөлүм башчы бекен, экинчиси Жумабек Кыдырмышев, үчүнчүсү Булан Акматбеков деген агай эле. Кел, эмнеге келдиң деп калышты. Аңгеме алып келдим дедим. Аты-жөнүмдү сурашты. Жакшы. Таштап кет, бир жумадан кийин жообун аласың дешти. Таштап чыгып баратсам, Булан Акматбеков: «Сен бизге басылгансың, ээ?» – деп калды. «Жок, агай, басылган эмесмин, бирок аңгемелеримди жөнөтүп, жообун алып турчумун» – дедим. «Токточу, сен басылган болушун керек эле» – деди да, бир жаман шкафтын үстүндө журналдардын тиркемеси бар экен, ошону аңтарып: «Мына, сенин аңгемең турбайбы» – деди. Карасам, «Сырдуу окуя» деген аңгеме. Автору Мурза Гапаров деп жүрөт. Ушунчалык сүйүндүм. «Кандайча мындай болуп кетти?» – дептирмин. Ошондойчо, сен салып турган аңгемелердин бирөө жараган дейт. Акчасын алдыңбы дейт. Каяктан алам, өзүм эми көрүп атсам. Биз жөнөткөнбүз, кайра келсе керек, баланча жерде бухгалтерия бар, паспортун менен барсаң акчасын аласың, бул жылдан калып кетсең, акчасын алалбайсың деди. Кеч күздө баргам, пахтадан кийин.

Жүгүргөн бойдон университеттин жатаканасына барып, паспортту алып, бир комната курсташтарды ээрчитип, ошолордун көзүнчө алдым. Теңтуштарымды Панфилов паркына ээрчитип келип, кара вино, кызыл вино, пивосу, иши кылып, баарын алып берип, биринчи аңгемемди жуудум, азыркыча айтканда, презентациясын өткөрдүм.

– Биринчи аңгемениз ушинтип чыгыптыр. «Бөтөн таканын изи» эмне болду?

– Бир жумадан кийин барбайымбы. Үчөө тең окуп чыгыптыр. Шакем (Садыбакасов): – Отур, Мурза – деди. Отурдум. Мына бул аңгемени өзүң жаздыңбы же Алжир-палжирдин жазуучуларынан которуп алдыңбы дейт. Жок, өзүм эле жаздым дедим. Кантип жаздың? Жазганың Алжир Франция менен согушуп жатканы жөнүндө болсо, өзүң бу жерде отурсаң, кантип ойлоп таптың дейт да. Мен болгон окуяны айтып бердим. «КПнын» ошол санын бизге алып келип бераласыңбы? – дейт. Ооба – дедим, Алып кел деди. Университеттин китепканасына келип, «КПнын» тиркемесин окуп аткан киши болуп, акырын бир санды жулуп алып, коюнга салып кайрадан редакцияга келбейимби. Алдыларына мынабу, мынабу деп, картадай жайып бербейимби. Болуптур, гезитти бизге таштап кой да, өзүң кете бер, кийин кабарлашабыз деди. Бир жума өтүп-өтпөй филфактын коридорунда баратсам, 4–5-курстун керсейген студенттери терезенин жанында турат. Бирөө: «Эй, Мурза Гапаров деген сенсиңби?» – дейт. Мен десем, «Бөтөн таканын изи» деген аңгемени сен жаздыңбы дейт. Көрсө,

алардын ичинде аңгеме, ыр жазып, редакцияга каттап жүргөндөр бар экен, ошолорго айтыптыр да Шакем, биринчи курстун студенти мындай жазат, силер болсо булсуңар маанисинде. Көп убакыт өтпөй, ошол эле санга чыгып кетти.

– **Шакенин менде да эмгеги көп эле. Жаңыдан чыгып келаткандарга ушунчалык сергек мамиле жасай турган...**

– Шакем жөнүндө айта берсе сөз көп. Аны кийин сен экөөлөп кенен-чонон эскерербиз. А киши жөнүндө жалаң жакшы сөздөрдү айталам. Анткени жакшылыгын көп көрдүм. Чыгармачылык жагынан да, улуулук жагынан да мага мамилеси өмүр бою түз эле. Университетти бүткүчө ошол «Жаш ленинчиге» басылып турдум. «Мейман» деген биринчи повестим да Шакем аркылуу журналдын үч санына басылды. А киши мага моралдык, духовный эле колдоо эмес, материалдык да көп колдоо көрсөттү. Ошо кезден өзүмдү өзүм бакканга акча таап калдым да. Ал мени бир четинен эркелетип, бир четинен менден жабыр тартты. Б.а., каприздеримди көтөрүп, чыдап жүрдү. «Мейман» повестимди басканда да оңдобойм деп моюн толгободумбу. «Безотказный жазуучу» болгондон калып, «жазуучу» албетте тырмакчада, көбө баштагам да. Кийин ойлонуп, ыраазы болуп жүрбөйүмбү. Ал ушунчалык жумшак, сылык-сыпаа, табигый маданияты бар киши эле. Кийин «Ала-Тоого» баш редактор болуп калды. Биздин досубуз ыраматылык Төлөндү Акматов проза бөлүмүн башкарчу. Ошого бир повестимди тапшырдым. Ал окуп чыгып катуу мактап, Шакеме ошо замат өткөрөм деди, «Ала-Тоодо» материал көп, өзүнүн милдети бар, иши арбын дегендей эле да. Бир ай жооп бербей койсо, колуна жулуп кетип атпайымбы. «Ой, Мурза, тура тур, колум тийбей атат, сен жакшы эле байымдуу, байыстуу киши эмессиңби» дегенге көнбөй. Кийин ойлосо ошол иш кылыпмын. Тиги кишинин көңүлүн оорутуп коюпмун. Аякка көчүп, буяка көчүп, анча маани бербей жүрүп, повесть деле акыры жоголуп тынды. Бирок андан кийин деле арабыз алыстаган жок. Кийин Ж.Самаганов жазуучулардын справочнигин түздү. Шакем жөнүндө библиографияга менин макалама кириптир. Студент кезимде жасаган докладымдын негизинде жазылган макала эле. «Ала-Тоого» чыккан биринчи чыгармама ошол болчу. Менин биринчи сынчылыгым да ошол болуп атпайбы!..

– **Биринчи китебиңиздин чыгышына да шарапаты тийдиби?**

– Ошентсе да болот. Университетти бүтүп, баягы сага айткан Памирге кетип баратам. Анан жарыяланган, а жарыялаган Шакем эмес беле, аңгемелеримди, жогоруда айткан «Мейман» повестимди жыйнадым да, «Мектеп» басмасына тапшырдым. Анда басма-сасма дегенди деле билбейт элем. Түз эле Аралбаев деген аксакалга кирип кетипмин. Редактор экен. Кел деди. Жазып жүрөм, студент элем, окууну бүтүп Памирге баратам, анан ушул жазгандарымды сиздерге таштап кетейин дедим эле, окуп

чыксаңыз дедим. Ал кол жазманы алып барактап чыкты, жана айтпайдымбы, баары журналга жарыяланган. А билем, билем, сен кете бер, окуп чыгайын деди дагы столуна салып алды. Памирде бир жыл иштеп, экинчи жылы эмне болду экен деп кирсем, ал китебим чыгып калыптыр. Аралбаев деген адамдын аурасы, жаш авторго болгон мамилеси, түшүнүгүн карачы! Атын эстей албай уялып турам. Мага калемакы койдуруп, аз коюпсунар деп урушуп атпайбы. 450 сом экен. Мага ушул эле жетет дедим.

Биринчи китепти эстесем, ошо киши көз алдыма тартылат. Эң негизгиси, ошол жылдары балалыгымды жыйынтыктап, кош-мур айтышкан экем.

2002-ж., 4-январь

Төлөгөн Касымбеков кантип Чыңгыз Айтматов таккан канатка чапты? Ош театрынын актрисасы кантип табышмактуу өлүм тапты?

– Мурзаке, кечээ заман алмашканда кыргыз жазуучуларынын көпчүлүгү мен куугун-сүргүн көрдүм, ыдык жедим, чыгармаларымды чыгарбай, баспай келди, Усубалиев режими деп чыгышты. Кийин байкасаң, андай чыгарма деле аз, сиздин досуңуз Кубат Жусубалиевдин бирин-экин чыгармаларын эске албаганда жокко тете экен. Негедир анда сиз унчуккан жоксуз, ушул жагдайда сиздин акыбалыңыз кандай?

– Албетте, жазылып басылбай калган аңгеме-повесттерим, жазылып коюлбай калган пьесаларым, жазылып тартылбай калган киносценарийлерим бар. Бирок алардын басылбай, коюлбай, тартылбай калган себептерин башка жазуучулар сыяктуу саясатка, идеологияга такагым келбейт. Анткени социализмдин мээни куйкалаган аптабынан, кылчылдатып үшүткөн көлөкөсүнөн чыгармачылыкты башынан эле качырып, оолак туткан жазуучумун. Менин басылбай, коюлбай, тартылбай калган чыгармаларымдын таржымалы, себеп-жөнү такыр башка. Көп учурда өзүмдөн кетти, көп учурда адабий чөйрөнүн элет деңгээлинен, кыргызбайчылыгынан жабыр тарттым. Себеби ушулар эле.

– Ошолордун арасынан ичиңиз аябай ооруп калгандары да бардыр. Чачыратып айтып бербейсизби?

– Бар. Маселен, 1962-жылы университеттин акыркы курсунда окуп жүргөндө эки аңгеме жазгам. Бири – «Турналар жазда келишет». Аны түз эле Чыкебиздин колуна тапшыргам. А кезде Чыңгыз Айтматов биз үчүн жаңы чыккан жылдыз, чоң авторитет, бизге духовный жөлөк-таяк сезилчү. Баягында айтпадым беле, кадыр-баркы көтөрүлүп, атак-даңкы тарай баштаган кезинде а киши жаш эле, март эле, патриоттук сезими да күчтүү

болчу, бизге окшогон жаш жазуучуларга жардамга даяр турчу. Мен эле эмес, менин тааныштарымдын көпчүлүгү Чыкебиздин жардамын көрүп, аброюн пайдаланды. Ошентип ал аңгемемди өз колуна берип: «Чыке, ушуну окуп берсениз, буга чейин балдар үчүн жазчу элем, бул биринчи олуттуу аңгемем (чоңдор үчүн дегеним да) – деп сурансам, – таштап кет, окуйм» – деди. Ана жооп берет, мына жооп берет деп тыбырчылап жүрөм өзүмчө. А кишиге кирип, доолашуудан тартынам. О, эки ай өткөн соң союздун алдынан жолугуп калдым: а киши чыгып, мен кирип бараттым эле. Саламдашсам, алик алып, сенин аңгемени окуп чыктым, бүрсүгүнү ушул жерде жаш жазуучулардын семинары болот, мен доклад жасайм, аңгемеңе ошондо айтам пикиримди деди. Болуптур, Чыке дедим.

– Агезде жаш жазуучулардын республикалык семинарлары, кеңешмелери көп өтчү эле го?

– Эми республика дегенибиз менен негизинен борбордо жашап, окуп, иштеп жүргөндөр чогулчу да. Кыргыз адабиятынын Т.Сыдыкбеков, Ш.Бейшеналиев, Т.Үмөталиев сыяктуу лектөрү катышчу. Ошолор отуруп, биз угуп бердик да. Чыкем 40 мүнөт чамасында сүйлөдү. Атайын даярданбаптыр. Башка аңгеме, повесть окубаса деле керек, байкашымча. Москва журналдарынан окуган орус жаш жазуучуларынын чыгармаларын мисал тартып отуруп алды. Мисалы, Владимир Орлов дегендин «Соленый арбуз» деген романы «Юность» журналына чыккан. Ошону айтты, ушундай жазыш керек деп. Ал жазуучунун азыр аты-жыты деле жок, унутулду. Калганы бүт менин аңгемеме арналды өңдөнөт. Аябай мактады.

– Мисалы эмне деп? Эсинизде барбы?

– Эгер окусаң, «Турналар» жалаң диалогдон турат. Башынан аягына чейин аялзаты менен эркектин диалогу. Чыкем айтып калды, мен мындай чыгарманы кыргыз адабиятынан окуган эмес элем, дегеле совет адабиятынан жолуктура элекмин, Мурзанын аңгемеси оригиналдуу жазылыптыр, мына ушундай жазыш керек, азыр биз жаңыча жазышыбыз керек деген сыяктуу сөздөрү эсимде калды. Мен, албетте, курсант болуп дердейе түштүм. Аңгеменин башкаларга эмес, ошо кишиге жакканы үчүн. Анткени ал киши мен үчүн Кыргызстандагы №1 жазуучу болуп калган. Мен үчүн эле эмес, башкалар үчүн деле. Аңгеме ал жылы эмес, 1963-жылы «Ала-Тоого» басылды. Кийин, кийин, Чыкемдин эң мыкты чыгармаларынын бири – «Саманчынын жолу» чыкты. Ал кезде Чыкемдин бардык чыгармаларын баса калып окучубуз да, башка китептерди, сабакты, башка иштерди таштап коюп. Ар бир чыгармасы биз үчүн зор окуя эле. «Саманчынын жолун» окуп чыгып, бүткөндөн кийин ичимен ого бетер домпоюп калдым: Чыкем повестин башынан аягына чейин диалог менен жазыптыр. Аңгемемдин формасы чын эле жакса керек, кээде шакирттен да таасир алыш керек деп койдум. А мен сага айтсам, мен өзүм ал аңгемени Хемингуэйден таасирленип жазгам.

Башка сөзгө кирип кеттим өңдөнөт. Менин айтайын дегеним, «Кенже уулунун кайтып келиши» деген экинчи аңгемем жөнүндө болучу. Аны «Ала-Тоо» журналына бергем. Ал Төлөгөн Касымбековдун колуна түшүптүр. Төкөм анда «Ала-Тоодо» иштешчү, проза бөлүмүн башкарса керек, азыр ойлосо. Анысын кайдан билейин, жөнеле редакцияга таштап кеткем. Ошентип эле Чыкеден кийин биринчи Төлөгөн Касымбеков сөз алды. Бу киши менин кол жазмамды көтөрө келиптир, элдин көзүнчө аңгемемдин мазмунун жиликтеп, абийиримди аштай төкпөдүбү.

– **Анчалык эмне болуп кетти?**

– Эми ошондогу Төкөм сыяктуу аңгемемдин мазмунун баштан-аяк айтат окшойм. Антпесем түшүнүксүз болуп калат.

Бир студент, менин каарманым, жайкы каникулда үйүнө келет. Казакстандын дың жерин өздөштүрүүгө айдалып, өткөн жылы келбей калган. Ал Казакстанда антип жүргөндө буяктан атасы өлөт. Чакырык барса, өз учурунда келалбайт. Кийин келип атпайбы. Келсе, апасы тандырга нан жаап жүрөт. Апасынын мойну-башынан кучактап ыйлайт. Апасы жемелейт, атаңа эмне үчүн топурак салганың жок, акең аябай жини келип жүрөт, сени көрсө сабашы мүмкүн, акеңдин пейилин билесиң го дейт. Акем каякта дейт, акең тетиги жылгада таш кулатып жүрөт, үй салам деп пайдубалына таш чогултуп атат, нан бышканча келип калат дейт. Студент чыйпылыктап, качан келип, качан сабайт деп коркуп отурат. Бир маалда апасына айтат, акем келбейт го, кечикти го – деп. Анда барып өзүң чакырып кел – дейт. Барса акеси таш кулатып атыптыр. Студент акесинин жанына чыгып барат. Эсенчилик-аманчылык сурашат. Акеси тилдеп, жемелеп, ачуусун чыгарып алат. Студент: – Аке, апам ысык нан жаап коюптур, барып чай ичин, оокат жең, чарчадыңыз го – дейт. Азыр, дагы бир машине толгудай кылып коёлу, анан баралы дейт акеси. Үкөсү да жардам берип, акесинен жогоруда таш кулата баштайт. Бир убакта төмөндө акеси бар экенин унутуп калып, бир чоң ташты оодарат да, тоголотуп жиберет. Тоонун боору типтик. Таш катуу тоголонуп жөнөй берет. Караса таш бараткан тушта акеси таш козгоп жатат. Жүрөгү оозуна кептеле түшөт, коркконунан: «Аке-е, качыңыз!» – деп кыйкырып жиберет. Акеси катуу тоголонуп келаткан ташты көрө коюп алдастап калат, таш келаткан багытка карап бирде солго, бирде оңго качып. Антип-минткенче таш уруп өтөт, акеси сулап түшөт. Үкөсү буту үзүлгөнчө чуркап түшсө, акеси канга боёлуп, көзү жумулуп калган. Коркконго кош көрүнөт болуп, акем өлдү, эми эмне кылам деп өксөп жиберет. Акесинин өлүмү эмес, өзү түшөт да биринчи эсине. Адам ошондой болот эмеспи. «Эми эмне кылам, апам эмне деп айтам? Акемди өлтүрүп алдым деймби? Ал ага ишенеби? Акең экөөң мушташа кеттиңер, сен акеңди атайылап таш менен уруп өлтүрдүң дейт да!» Ушундай ар түркүн ойго жармашып, акыры өзүн куткаруунун амалын ойлой баштайт. Апасына акемди таппай койдум, ал жакта жок экен деп барат. Анда ысык нан жеп, көк чай ичип салкындап

отуруп тур, акенди мен өзүм таап келейин, ал байкуштун карды ачты, үйгө сүйрөп келбесе, кечке жүрө берет дейт да, өзү кетет. Берки жигиттин тамагынан нан да өтпөйт, чай да өтпөйт, отурат калтырап-титиреп. Чыдай албай тыбырчылап тышка чыгат. Чыкса, апасы акесинин колун мойнуна арта салып сүйөп алган. Акеси сүйрөлө сылтый басып келатат. Студент ошондо айыбы ачылганын билет дагы, менин бул жерде калышым мүмкүн эмес деген ой башына шак урунат да, качып жөнөйт. Эшиктин алдынан суу агат, арыктын аркы өйүзү мелтиреген буудай талаа сапсары болуп бышып турат. Ошого кире качат. Ошону аралап бөжүп, мергенден качкан аң сыяктуу алдастап жөнөйт. Апасы артынан: – Токто, мен сени өз колум менен өлтүрөм – деп ачуу кыйкырып, агасын жерге жаткыра салып, ал дагы буудай талаага шумкуп кирет. Калың буудай денесин көмө берип, башы эле чыгып калат. А киши чылк кара кийинген, эринин азасы бар, жоолугу капкара. Буудай талаанын үстүндө капкара эле бир жоолук сүзүп бараткандай. Ошентип куушуп барат эне-бала. Бир маалда ысып-күйүп, башында жоолугун жулуп алып, колуна жогору көтөрүп «токтолоп» чуркайт. Буудай талаанын үстүндө кудум капкара туу сүзүп бараткан сыяктанат. Ушул жерге жеткенде Айтматов: «Даана киного тарта турган эпизод экен» – деп жиберди. Мында да курсант болуп калдым.

– **Чындыгында эле ошондой экен.**

– Аңгеменин акыры бул: жанагы көйкөлгөн буудай талаанын үстүндө сүзүп бараткан кара желек бир маалда жыгылат. Ошол бойдон турбай калат. Кенже уул кайда баратканын билбей алдастап чуркай берет. Буудай талаанын ортосунан жогорку вольттуу зым карагай өтөт, аны бойлой чаң баскан жол кетет. Ошону беттеп чуркайт, ошол жолго чыгат. Чыгып алып, кай тарапка качарын билбей абдырап туруп калат. Жолдо капкара канчык кыпкызыл тилин салаңдатып акактап келаткан болот. Студенттин алдынан өтө берет, студент негедир канчыктын артынан түшүп, калың топуракты сапырылта басып жөнөп кетет. Ошону менен бүтөт.

Төкөм, ушинтип аңгеменин сюжетин аягына чейин айтып берип, идеологиянын уу камчысы менен сабап кирбедиби мени. Бул аңгемени басышка болбойт, эне-баланын, ага-ининин мамилеси бурмаланып жатат, саясий ката бар деп. Бул аңгемем чыкпайт экен деп, ошондо эле суудум. Агезде аңгеме, повесть баса турган «Ала-Тоодон» башка эч нерсе жок болчу. «Кыргызстан маданияты» чыгалек эле. Ошентип ал семинардан Чыңгыз Айтматовдун мактоосуна канат байлап, Төкөмдүн камчысынан экинчи канатым жараланып чыкты.

– **Гётенин бир айтканы бар: биздин жазуучулар бир окуяны кууп алса, алдынан аскери менен Александр Македонский чыга калса эмне болот деп ойлонбой эле жаза берет дегендей. Аңгемениз даяр сюжетке көнгөн кыккенбайларга жакпай калышы мүмкүн экен. Бирок кийин, мисалы, азыр деле берсениз болмок.**

– Туура, биздин жазуучулар алдында бен Ладен турса деле камырабай жаза берет. Эми ал кезде аңгемени эки эле жолу жазчумун: биринчиси – черновик, экинчиси – таза көчүрүлгөнү. Бизде машинке деген жок болчу да. Машинисткага бастырайын десен, акча сурайт, акча жок. Жеке эле менде эмес, биз теңдүүлөрдүн баарында эле. Ошол таза көчүрүлгөнү «Ала-Тоодо» калып кетпедиби. Семинардан уккан сөздөн соң «Ала-Тоого» экинчи барганым жок. Анда Төкөм менен да жакын, сырдаш эмес элем. Ал киши менден 4 жылы мурда бүтүргөн. Аңгеменин черновигин башка кагаздар, китептер менен эки жаман чемоданга таңып, биз жашаган университеттин подвалында аманат камера боло турган, Памирге кетерде ошого таштап кеткем. Кийин келсем аманат камера кайдадыр көчүп кетиптир, адресин айткан, анчалык деле издебедим, аларды коё турган үй-жайым да жок эле, бойдок болчумун. Кийин кайрылып жазганым жок.

– Бирок мен мындай сюжетти бир жерден окугансып атам. Эсиңизде барбы, Чыңгыз Айтматов менен Калтай Мухамеджановдун «Фудзия-мадагы кадыр түн» пьесасында да таш кулатып атып, мугалим эжейин өлтүрүп алат эмеспи?..

– Ооба, ооба, кийин көп жыл өткөндөн кийин аңгемемдин арбагы Гамлеттин ата арбагынын көлөкөсүндөй болуп, көз алдыман бир өттү. Чыкемдердин сен айткан пьесасы чейрек кылым кийин чыкпадыбы. Пьесанын көпкөн каармандары мас болуп алып таш кулатып, анын алдында тоо таманына түшүп кеткен мугалим эжейин өлтүрүп алат. Ошентип аргасыз кылмыш жасашат да. Кеп анда эмес, чыныгы кылмыш кийин башталат эмеспи, бардыгы тең эптеп качып кутулууга аракет жасап, менин каарманым, студентим сыяктуу качып да кетишет эмеспи. Муюнга алып, жаканы уучтап өкүнүчтүн ордуна. Жапайы иммунитет да... Чыке менен Калтайдын пьесасында ушул мотивировка менин аңгемемде көрсөтүлгөн да. Кийин Чыкем москвалык бир гезитке берген интервьюсунда да: «Эсимде бир сюжет сакталып калыптыр. Ошону Калтайга айтып бергем» – деп жатпайбы.

– Прозаларыңыз бул экен, а пьесаларыңыздан коюлбай калгандарычы?..

– Пьесаларымдын деле көпчүлүгү коюлду. Эң жакшы көргөн эки пьесамды эсепке албаганда. Бирок экөө тең «Кадыр түн» деген пьесалар жыйнагыма кирди. Бирөө – «Жамгырлуу түндүн жомогу». Экөө эле катышат – Аял менен Эркек. Бир түн. Түнү бою жамгыр төгүп турат. Экөө түнү бою сүйлөшө берет да махабат, сүйүү ж.б. жөнүндө. Элегия маанайындагы пьеса. Коём деген жакшы режиссер чыкпады, театрдан багы ачылбады. Өзүм болсо көрүнгөнгө койдургум келбейт.

Экинчи пьесамды өкмөт менен партия койдурбай койду. Жана айтып атпадым беле, идеологиялык боёктордон качып жазамын деп. Канчалык качайын десем да, кармап алышты да, кысталактар.

– Эмне, ошончолук саясатташкан пьеса беле?

– Жок, эч бир саясатка, соцреализмге тиешеси жок, театралдардын турмушунан алынган пьеса эле. Аты эле айтып турчу: «Разияны эскеребиз, же өзүбүздү өзүбүз ойнойбуз» – деп. Сахнанын ичинде сахна болчу да. «Гамлетте» бар эмеспи, окуя жүрүп жатат, Гамлет көчө артисттерин алып келип, ошого байланыштуу дагы бир окуяны ойнотот. Ошол сыяктуу. Бир актрисанын трагедиялуу өлүмүн ошол эле театрдын артисттери эскерип, элестетип ойномок. Кылмыш тарыхы болучу. Ошого тиешеси барлар окубай, көрбөй туруп эле токтотуп салды сыяктанат...

– Болгон окуя беле?

– Ошентип айтса да болот. Ош театрында адабий бөлүмдү башкарчумун. Мен Ялтага, Бүткүлсоюздук драматургдар семинарына кеткен элем. Андан кайтып, Фрунзеге келип түшсөм эле тааныштарым дуулдап калыптыр: – Мурза, сенин театрында бир актрисаны өлтүрүп кетиптир – деп. Аяктан чала-чарпыт угуп, буюкка келсем, чын эле ошондой болуптур. Бир кызыбыз бар эле, ошол өлүптүр. Ар кандай айың сөз жүрүп атыптыр. Көрсө, деректирибиз бар эле, аябай жөндөмдүү, уюштургуч, мыкты жигит эле, көзү өтүп кетти маркумдун. Ошого бир досу чалбайбы, артист кыздарыңан бир-экөөнү албайсыңбы, шаардын сыртына чыгып, чакан шаан-шөкөт кылып келели деп. Анан ал баягы кызды дагы бир жолдош кызы менен ээрчитет. Сыртка чыгышат, ойноп-күлүшөт, ичишет-жешет дегендей. Анан баягы кызыбыз өлүп калыптыр да. Эмне болуп өлгөнү белгисиз: жардан бирөө түртүп жибергенби, же кызып алып, же качып өзү кулап кеткенби? Айтор, табышмактуу өлүм. Өлүгүн кийин таап атышпайбы. Деректирди да, шеригин да камап коюптур. Театр бүт үрпөйүп туруптур. Пьесаны ошол окуя жөнүндө жаздым эле. Ошону коёлу дедик да. Жолдош, дос, кесиптешибизди эскерели дедик. Бизден да кетип калды. Ушундай спектакль даярдалып жатат деп, театрдын алдына килейген жарыя илип коюп атпайбызбы. Анда Ош обком идеологиясын Барпы Рысбаев башкарчу. Ошо киши токтоттуруп койду. Окубай-этпей, көрбөй-сөрбөй эле. Ал киши токтотконго устат эле да. Кийин уктук, даярдалып жаткан спектаклдин дайыны ЦКга чейин жетиптир. ЦК идеологиясын а кезде Жумагүл Нусупова башкарчу. Ошол киши Барпы акеге команда бериптир деген кеп чыкты. Оштон таасир берген күчтөр да чыкса керек. Жанагы деректирдин досунун атасы депутатпы, айтор, бир чоң экен. Алар кай тараптан кандай таасир этишти катуу билет да. А пьесада корко турган эч нерсе жок эле, окуянын юридикалык жагы эмес, өзү жөнүндө кеп болчу. Ошентип пьеса токтоп калды. Андан кийин аракет жасаганым жок, сууй түштүм. Бирок жакшы көрөм, жыйнагыма кирди дебедимби. Азыркы акыбалды өзүң билесиң, пьеса койдура турган театр да жок, койдурсаң моралдык да, материалдык да ыракат албайсың...

– А киносценарийлериңиздин акыбалы кандай?

– Эми анда жазганыңдын баары эле тартылып турбайт. Ошондой өндүрүш. Жазганымдын баары тартылса, мен көп фильмдердин сценарийлеринин автору болуп калат элем. Бирок тартылбай калганына жүрөгүм ооруп жүргөндөр бар. Мисалы, «Любовная лодка» – «Сүйүү кайыгы» деген. Маяковскийдин:

«Как говорят, инцидент исчерпан
любовная лодка разбилась о быт
С тобой мы расчете
И не к чему перечень
взаимных более бед и обид»

деген саптары бар эмес беле, ошондон алгам. Сценарийдин маани-маңызы ошол саптарга туура келет. Аны Гена Базаров бир-эки коюуга ниеттенген. Бирок аны койбой эле башка фильмдерге өтүп кетти. «Кызыл беде» – «Красный клевер» дегеним дагы ошондой тагдырга туш болду. Анын себептерин түшүнсө болот. А кезде «Кыргызфильмде» экиден гана фильм тартылчу. Москва ошого ченеп акча бөлчү. Ал фильмдердин сценарийлерин режиссерлор суктук кылып өздөрү жазып жиберчү. Анысы профессионалдуубу, профессионалдуу эмеспи – башка маселе. Азыр эгемен мамлекет эки тургай, бир фильмге акча бөлүп бералбай өчөйүп отурбайбы.

«Кызыл бедеде» бир дудук аял каарманым бар эле. Режиссер досум Кадыржан Кыдыралиев ошону жактырып калыптыр. «Мурза, ушуну жазып бербейсиңби, мен тартайын» – дейт. А биз – аялым экөөбүз 2 сериялуу фильм сценарийин жазып жиберип, ашипке кетирдик да. 100 беттен ашып кетти. «Жизнь и любовь Мэри глухонемой» деген. Сценарийди «Кыргызфильм» жактырды. 25% гонорарын берди. Москва бөлүнүп кеткенден кийин киностудия өзү акчасыз калды аңкайып. Ошо бойдон биздин фильм да токтоду. «Богатые тоже плачут» дегендей сентименталдуу фильм болмок. Далайларды жашытмак.

Демократтар тушунда ал сценарийди Замир Эралиев көп сериялуу телефильм тартам деп алып кетип, «Кыргызтелефильмде» да акча жок да, ары чуркап, бери чуркап тим болду.

– **Замир мырза дүңкүлдөтүп реклама жасап жибергендей да болду эле...**

– «Жылкыңа ченеп ышкыр» деген ошо да. Биздин азыркы заман реалист бол деп жатпайбы...

2002-ж., 18-январь

(Уландысы бар)

Өрнөктүү инсан

**Дастан
КАСМАЛИН**

«МАНАС» – И. РАЗЗАКОВ ҮЧҮН КУУГУНТУКТАЛГАН

«1998-жылдын 1-апрелинде кыска мезгилдүү, чукул кармаган оорудан кыргыз элинин көрүнүктүү уулдарынын бири Абдыкул Давлеткелдиевич Давлеткелдиев бул дүйнөдөн көчтү», – деп эскерилет аза күтүү митингисинде анын жаркын элесин, элинин эсинде кала турган байсалдуу узак жолун жана омоктуу өтөгөн эмгегин «кошкон» жердештери, тууган-туушкандары, жолдош-жоролору, уул-кыздары жана анын инсандык касиетин сыйлаган эли. Ушундай, көпчүлүктүн көзүнө илинип, жашоодо так белгиленген өзгөчө турмуштук даңгыр жолу бар, коомчулуктун ишенимине ээ болуп, карапайым адамдардан ар түрдүү да, белгилүү-белгисиз да касиеттери менен айырмаланган залкар адамдын басып өткөн жолу жөнүндө көпчүлүк ийне-жибине чейин билүүгө кызыкдар болушат эмеспи. Бирок айта келгенде ал улуу адам жөнүндөгү сөздүн чеги тарып, анын урунттуу учугу кармалбай калганы эң эле өкүнүчтүү. Анын себеби, алардын көзү тирүүсүндө ар кандай себептер менен айтып, же жазып калтырууга мүмкүнчүлүк болгон күндө да чыгынбагандыкпы, же көрө албастыктанбы улам артка жылдырыла берип, качан гана көзү өткөндө колго алынып, алар тууралуу эскерүүнүн учугун улай турган каармандын замандаштары да арабыздан кетип, эң эле керектүү өзөк окуялардын тузу кемип калат экен. Бул макалада арабыздан кеткенине он жылдан ашык болгон залкар адамдын белгилүү гана жактары айрым бир фактыларга таянуу менен чагылдырылып калды. Ал эми бул кишинин узак өмүрүндөгү белгисиз калган көптөгөн маалыматтарды табуу кыйындыкка туруп, окурмандардын кеңири чөйрөсүнө толук жеткире албай калдык го деген өкүнүч ойдо кала бере турганбыз. Ошентсе да Абдыкул Давлеткелдиевичтин өтөгөн өмүрүнүн урунттуу учурларын жана ар башка мезгилдерде чагылдырылган элесин белгилүү бир деңгээлде берүүгө аракет кылдык.

Кеңири чөйрөдө таанымал, керек болсо республиканын чегинде атак-даңктуулукка жетишкен адамдардын бири катары ургаалдуу жашоо кечирген Абдыкул Давлеткелдиевич эң алды бул жарыкчылыкка алып келген ата-энесине, тарыхта

татыктуу изи бар бабаларынын баскан жолуна, анан да туулган жерине милдеткер экендигин эч ким тана албас. Анткени адамдын чыныгы адам болуп жетилүүсү бешиктен башталары, башкача айтканда, баланын дүйнө таануудагы жол чырагы адамдык-инсандык калыптануусундагы таасирдүү өбөлгөлөрдүн негизгилеринин бири, албетте, ата-энеси жана жогорудагы айтылган улуу касиеттер эмеспи.

Теги бир үч уулдан таралып, уруусу Сарт-Медет аталган эл илгерки заманда Аламүдүн капчыгайынын оозунда жашап турушкан экен. Уруулук теңсиздикпи, же социалдык-саясий шарттар себеп болгонбу бул чакан эл Кемин тараптан ооп, азыркы Кант шаарынын түштүк тарабындагы тоо этегиндеги жардын кылда башына көчүп келип отурукташып калышыптыр. Тоодон түшкөн кокту-жылгалардын ооздору биригип, сай таманын жээктеп кеткен суу кемерлеген жардын башталган имерүүсүндөгү ойдуң жерде болгондуктан бул жер Жар-Башы атала, жайгашкан орду өтөкчө келип, кыш ызгаарынан ылымта, жай саратанында тоодон ылдый куюлуп түшө, тумшугун айылга салган Караңгы-Колот, Дандыбай, Борду деген аталыштагы үч коктунун таманы аркылуу агып түшкөн суунун шарынан жаралган мелүүн шапата мээ кайнаткан ысыктан коргой, чын эле бул жер аталган чакан элдин куттуу мекенине айланган. Жеринин бышыктуулугу, ар бир кокту-колотту өрдөй бергенде дүпүйгөн бак-шактарынан түшүп көң болгон жапайы жемиштеринин көптүгү берекесин төгүп, кызгалдактуу адырларына чыксаң Чүй өрөөнү алаканга салгандай көрүнө турган ажайып жер бир караган адамга ааламдын түп борбору сыяктуу сезилип кетет.

Түп насили Долон бийден сыгылып, Чотой атадан таралгандар: Жакупбай, Микейбай, Бакыбай, Умар, Омор, Бекбо алты уул, булардын ичинен Жакупбайына кут токтоп, байлыгы аша, өрөөн толо мал күтүп, мезгилинде болуш болуптур. Андан Дөөлөткелди, Кулмаш. Дөөлөткелди атадан артык болбосо да кем эмес, элине сөзү өтүмдүү, очогунан май аккан, казан аштуу адам болгон. Желеден чечилген аттарга меймандарын жаңы эле атказып узатып жатса, жалдуу ат, жакалуу тон кийишкен жата коноктордон эл аягы үзүлчү эмес дешет. 1916-жылы эл толкуган кооптуу мезгилде деле Дөөлөткелдинин үйүндө кеп-кеңешке чогулгандар көп болгон тура.

Дөөлөткелдиден эки уул – Абдылда, Абдыкул жана үч кыз болуп, жерден боюн эрте көтөргөн Абдылда кат-сабаты ачылып, ошол өнүрдөгү билимдүүлөрдүн катарындагы жаңычыл көз караштагы, алдыңкы жаштардан болгон экен. Өзүнөн бир топ жаш улуу агасы Абдылданы ээрчип жүрүп, Абдыкул дагы сабатын эрте ачат. Ага атасы Дөөлөткелдинин алдыны көрө билген көсөмдүгү жана замандын ыңгайына жараша туруктуу көз карашы болгону өз таасирин берген көрүнөт. Айылдык мектептен окуп, кайра эле ошол, өзү окуган мектепке мугалимдик кылган зирек бала бул боюнча жүрө берсе алыска узай албастыгына көзү жетип, атасынын уруксаты менен Фрунзе шаарына келет. (Кайсы бир маалыматтарга таянсак учурунда эл аралап калган агасы Абдылда Абдыкулдун шаардан окушуна каршы болуп, «Мындан артык билимдин сага эмне кереги бар, мугалимдигинди эле кылып жүрө бер» – деп жибербей койгон деп да айтылат.) Абдыкул шаарга мурда келип орун-очок алып калган аталаш тууганы Закирдин үйүндө жашап, ал кишинин сунушу менен толук эмес орто мектепти 1930-жылы бүтүрүп, мугалимдик кесибин уланта бир жылдан кийин шаардагы кооперативдик техникумдун даярдоо курсуна кирет да, аны ийгиликтүү аяктайт. Абдыкулдун аталаш тууганы Эркин Давлеткелдиев агасынын техникумда окуп жүргөн бир учурун укканы боюнча минтип эскерет:

– Абдыкул байкем шаарга келгенден кийин деле оңуп кеткен эмес экен. Кадимки эле элеттик балдар сыяктуу орус тилинен абдан кыйналган тура. Кошумча сабак да алчубу, айтор, бул багытта өз алдынча, көмүскө көп даярданып жүрсө керек, техникумда чогуу окуп жүргөн курсташтары анын орус тилиндеги көлөмдүү ки-

тепти колтугунан түшүрбөй окуп жүргөнүн көрүп: «Абдыкул тишиң өткүдөй эле китептерден окубайсыңбы, түшүнбөгөндөн кийин ага алышып, кыйналып эмне кыласың» дешкен көрүнөт. Ал камаарабай туруп: «Керек болсо чукулда силерге орус тилинде лекция окуйм» деген тура. Көрсө, адам баласында шык-жөндөм жана талбаган аракет, анан каалоо болсо каалаганына жетүүгө мүмкүн десек болчудай.

1936-жылы Москва шаарындагы зооветеринардык институттун алдындагы рабфакка алдын ала даярдоодон кийин жиберилип, аны 1937-жылы бүтүрүп чыгат. Москвадан келээри менен Кыргыз Мамлекеттик педагогикалык институттун математика кафедрасына катардагы окутуучулукка дайындалып, согуш башталган мезгилге чейин бул жерде үзгүлтүксүз иштейт. Улуу Ата Мекендик согуш ал учурдагы жаңы калыптанып келе жаткан жаш адамдардын жашоосун башка нукка буруп, тагдырынын тай күлүк ташын белгисиз тарапка айлантат, алдыга койгон максаттарга чек коюп койбоду беле. Согуштун башталган алгачкы күндөрүндө эле Абдыкулдун өз ыктыяры менен фронтко кетүүгө берген арыздары каралбай, бронь менен калтырылып, 1941-жылдын акыркы күндөрүндө Кыргызстан Коммунисттик Партиясынын Борбордук Комитетине которулат да, үгүт-насаат бөлүмүнө кызматка алынат. Андан эки ай өтүп-өтпөй ЛКЖС Борбордук Комитетинин үгүт-насаат боюнча органына катчылык кызматка дайындалат. Мындай кызматтан кызматка мезгилсиз которулуунун бирден бир себеби, Абдыкул Давлеткелдиевичтин башкалардан кескин бөлүнгөн өзгөчө касиеттери, жаш курагына карабастан профессионалдык деңгээлинин өтө тездик менен өсүүсү жана уюштуруучулук жөндөмү болгон окшойт. Ал кишиде кандай гана кырдаал болсун калыстыктын үлгүсү дайыма сакталып, чынчылдык, объективдүүлүк, принципиалдуулук жана өзүнөн кийинкилерге жасаган сый мамилеси болуп, ошондой эле айта турган сөзүнүн маанисин алдын ала ылгап, образдуу, ынанымдуу мисалдарды келтирүү менен ар түрдүү, бири-бирине коошпогон ой-пикирди бир калыпка салып, айткандарын башкаларга таңуулабастан бөтөн пикирди дагы эсепке ала, бир дем менен куюлуштуруп сүйлөгөндө, тыңдап отурган аудитория максаттуу айтылган аргументтерине арбала, аны коштоп кетишчү эле, – дешет аны чукулдан билгендер.

Согуш кыргыз эли үчүн чоң сыноо болуп, ал сыноого туруштук бере турган жаштардын духун патриоттуулукка тарбиялоодо дал Абдыкулдай чебер жаш ишмердин каны жерге тамбай, тылда кызмат кылуу үчүн калтырылгандыгынын себеби да ошол болгон. Республиканын экономикасын, өнөр жайын тез аранын ичинде согуштук нукка которуу жана эмгекчилердин бүткүл күч-кубатын Ата Мекенди коргоого мобилизациялоо үчүн эң чоң уюштуруучулук, саясий сапаттуу тарбия иштери керек болуп турган.

Кан күйгөн Улуу согуш күндөрүндө фронтко баруу үчүн чогулган элге ар кандай кургак үгүт иштерине караганда алардын рухий эркин чыңап, эрдикке шыктандыра турган таасир берүүчү идеологиялык курал «Манас» эпосундагы каармандардын гана эрдиги экендигин жакшы билишкен Абдыкул жана анын кесиптештери курал кармап душманга каршы бара турган жаш жоокерлерге мына ушуну жеткире билишкен. Айрыкча узатуу мезгилинде ар бир жоокерге тапшырылган Кубанычбек Маликовдун «Манастагы элестер» аттуу китебин алар тумар катары жол баштыгына сала кетишкендери бул айтылгандарга күбө.

Чынында эле жаш адамды патриотизмге сугаруунун бирден бир ишенимдүү жолу өткөнгө кайрылуу, ошону менен бирге эле элдик эпостордогу эпикалык каармандарга болгон мамилени жаңы сапаттык баскычка көтөрүү керек болгон. Манас баштаган ысымы белгилүү ата-бабалардын аттары идеологиялык өбөлгө болууга толук мүмкүнчүлүгү бар эле. Себеби «Манас» эпосунун мотивдери, сюжеттик окуялары согуштун реалдуу кырдаалдарына гармониялуу үндөшүп,

элдик акылмандуулукту жараткан идеалдын рационалдык данеги ар бир согушчандын Улуу Жеңишке карата ишенимин ойготууга жараган. Бул кезде Абдыкул болгону 24 жашта гана эле.

Аталган комсомолдук жооптуу кызматта 1943-жылдын жазына чейин иштеп, Армияга чакырылгандар менен кетүүгө дагы бир жолу мүмкүнчүлүк алса да, кетирбестен Советтик Армиянын катарына кабылдаша, аскерге чакыруу пунктунун начальниги кызматына дайындашып, ушул жылдын акырында кыргыз тилинде чыгарылуучу коомдук-саясий гезиттин редакторлугуна алып келишет. Бул кызматта да бир жылдай үзүрлүү иштеген.

1944-жылдын күз айында Борбордук Комитеттин искусство иштери боюнча башкармалыгындагы театралдык бөлүмгө начальник болуп келет. Ал эми согуш бүткөн жылдын күзүндө Москва шаарына аспирантурага жиберилип, аны бүтүп келген соң Кыргыз педагогикалык институтунун марксизм-ленинизм кафедрасында катардагы окутуучу болуп иштейт. 1947-жылы Кыргыз КП БК (б)нын чечими менен Борбордук Комитеттин алдындагы коомдук илимдер Академиясына жиберилип, аспирантурада окуп калат. Аспирантураны 1950-жылы «эң жакшы» аяктап, философия илимдеринин кандидаттыгын жактаган жыл Абдыкул Давлеткелдиевичтин өмүрүндөгү эң чоң бурулуш жыл болгон. Бул жөнүндө Абдыкул Давлеткелдиевичтин жазып калтырган маалыматы бар экен.

– Мен анда коомдук илимдер Академиясында аспирантураны бүтүрүп жаткам. Эсимде, мени Москвадагы биздин республиканын өкүлчүлүгүнө чакырып калышты. Айтылган убагында жетип барсам, Исхак Раззаковдун жанында Кыргызстан Коммунисттик Партиясынын Борбордук Комитетинин биринчи катчысы Боголюбов жана Кыргыз ССРинин Президиумунун төрагасы Төрөбай Кулатов бар экен. Мен жайланышып отургучакты сөздөрүн токтотуша үчөө тең менин кыймыл-аракетиме назар салышып, айрыкча Исхак Раззаковичтин кунт коюп, башымдан аягыма чейин көз карегинен өткөрүп жатканын байкап, ал жөнүндө уккандарымды эстедим: «Раззаков бир көргөн адамдын ички сырын көз карашынан эле окуп коёт» – дешчү эле ал киши жөнүндө угуп, билип жүргөндөр. Ал:

– Көрсө, сиз аспирантураны бүтүрүп жаткан турбайсызбы, кандидаттык диссертацияңызды да жактаганы жатыптырсыз, эми буюрса кандидат да болосуз! – деди да отургандарды дагы бир имерип карап, мага: – Кана, айтыңызчы, эми эмне кылайын деген оюңуз бар? Мынча болду иштей турган кызматыңыз жөнүндө кандайдыр бир чечим кабыл алып койгондурсуз?

Мен камындырбай берилген суроолордон өзүмдү бир аз ыңгайсыз сезе, анын өнүгүн так аныктоого мүмкүнчүлүгүм чектелип, бир аз кооптонуу менен Борбордук Комитетке инструктордук кызматка сунуштап жатышкандыктарын жашырбай айттым эле, үчөө тең бир ооздон жаалап жиберисти:

– Жо-жоок, эгерде бул чечим өзүңүздүкү болсо да, башкалардын сунушуна макулдук берип койсоңуз да туура эмес чечим, биз макул эмеспиз, Абдыкул Давлеткелдиевич! Кандай болгон күндө да сиз бизге барышыңыз керек, бизде гана иштешиңиз керек! Биз сизди ал жерден күтүп алабыз! Так ушундай макулдашуу менен сизди окууга биз жибергенбиз, бизге барыңыз!

Көпкө ойлонуп, керек болсо олуттуу каршылык көрсөтүп жатып, акырында макулдугумду бердим. Чукул мезгилдин ичинде мени кооптондурган да, шыктандырган да сүйлөшүү аягына чыгып, кош айтышып кете турган болуп калганда колтугумдан сүйөй токтоткон Боголюбов акырын, бирок дале ынандыра кошумчалады.

– Ойлоп көрүңүзчү байболгур, эмне кереги бар сизге инструктордук кызматтын. Бизге барсаңыз, алган билимиңизге, даярдыгыңызга жараша жооптуу

кызмат тапшырабыз! Республикалык алкактагы башкаруучулук кызматта иштейсиз, дагы айтам, сиз бизге абдан керексиз!

Жаныбызда жылмайып бизди карап турган Исхак Раззакович «биринчи» сөзүн аяктагандан кийин кошумча буларды айтты:

– Өзүңүз билесиз, согуштан кийин, деги эле кыргыздардан Академияны бүтүргөндөр жокко эсе, жок деп койсок деле болот. Учубуз курук эмес экен, сиз жакшы бүтүрүп жатыптырсыз, эми жакшы иштеңиз!

– Аракет кылам, – дедим бир аз толкундана. – Менден эмне талап кылынса аткарууга бүткүл күч-аракетимди жумшаймын!

Алдагы эле менин ички оюмду окуп жаткансып, кабак-кашымды аңтара карап:

– Жашмын, аткара албаймын деп сыпайгерчилик кылбай эле коюңуз. Деги канчадасыз?

Мен жашымды айттым.

– Чочулай турган жөнүңүз жок экен. Мен сизден жашыраак кезде жооптуу кызматта элем. Кеп жашта эмес, кеп тапшырылган ишти аткара билиште, дегинкиси, баары эле каалооңузга жараша болот.

Бардык даярдыгым бүтүп, кетээрге гана карап калганда эртең мененки онго мени Раззаков өзүнүн кабылдамасына дагы бир ирет чакырды. Эшиктен кирип, туруп калган мага өзүнүн жанындагы орундукка карай ишарат кыла, мени ойлуу карап:

– Абдыкул, азыр пленум боло элек, бирок Борбордук Комитеттин кезектеги отурумунда менин кандидатурамды Кыргыз Республикасынын КП БК (б)нын биринчи катчылыгына сунушташты. Боголюбовду болсо Москвага окууга калтырып жатышат. Буюрса, бул айтылгандар ишке ашып калса мен сиз өңдөнгөн жаштар менен иштешким келет. Ойлоңузчу, сизден башка мага ким жардам берет, ыя! Көрдүңүзбү, эмне үчүн бизге барып иштей тургандыгыңызды.

– Макул, Исхак Раззакович, мейли, сиз айткандай эле болсун, – деп жооп бердим. Ушул эле күнү ал Борбордук Комитетке менин Кыргызстанга барып иштешим тууралуу өтүнүч менен кайрылып, макулдук алып койдү. Ошентип, менин тагдырым ойго келбеген жерден башкача нукта чечилип, мен Кыргызстанга кайрылып келдим.

1950-жылы мекенине келери менен Кыргызстан КП БК (б)нын алдындагы партиялык мектептин диалектология жана тарых кафедра башчысы, ушул эле жылы Кыргызстан КП БК (б)нын үгүт жана насаат бөлүмүнүн жетекчисинин орун басарлыгына дайындалат. 1951-жылы Республиканын Борбордук Комитетинде Компартиянын илим жана жогорку окуу жайлары бөлүмүнүн жетекчисинин орун басары, бир аз убакыттан соң кайра партиялык мектепке кафедра башчысы болуп которулуп, ошол эле учурда Борбордук Комитет Абдыкул Давлеткелдиевичти Москва шаарындагы СССРдин илимдер академиясынын алдындагы докторантурага жибершет. Ушул мезгилде ВКП (б) БКнын кыргыз элинин көөнөрбөс мурасы «Манас» эпосун сактоого карата берилген көрсөтмөсү, ал кездеги республиканын жетекчиси И.Раззаковго белгилүү болот да, докторантурадагы окуу белгисиз мөөнөткө артка жылдырылып, Абдыкул Давлеткелдиевичти СССРдин илимдер академиясынын алдындагы тил, адабият жана тарых институтунун (ИЯЛИ) директорлугуна дайындашат.

– Москванын «Манас» эпосунун элдүүлүгүн, нукуру көркөм жана эстетикалык баалуулуктарын сактап калууга кызыкдар болгондугун ушундан билсек болот, – деп эскерген экен Абдыкул Давлеткелдиевич. – Бул багыттагы өткөрүлүүчү илимий конференцияны даярдоого жана аны аткаруу үчүн атайын ВКП (б) БКнын жооптуу кызматкери бир ай бою Фрунзеде менин жанымда болуп, күн сайын

телефон аркылуу ал жактан коомдук илимдер Академиясынын бөлүм башчысы Ю.Жданов биз менен байланышып, «Манас» эпосун сактап калуу үчүн кандай иштер жүрүп жатканынан кабар алып турду.

Чындыгында ошол кезде «Манас» эпосу боюнча ача пикирлер түзүлүп, ал тургай ошол кездеги абройлуу делген адабий сынчылар П.Балтин жана Г.Нуров бул эпосту элдик эмес, хандык-феодалдык эпос деп жарыялап жиберешкен. Ал тургай эпос жөнүндө субъективдүү ой-пикирлерин айтышкан айрым жергиликтүү аттуу, баштуу адамдар эпоско терс эмоция менен баа беришип, алардын ойлурун жокко чыгаруу жана эпосту коргоп, сактап калуу өтө кыйынга турган эле.

– ИЯЛИГе директор болуп келерим менен окумуштуулар кеңешин түзүп, Бүткүлсоюздук конференция өткөрүлө тургандыгын жарыяладым, – дейт дагы бир эскерүүсүндө, Абдыкул Давлеткелдиевич. – Бул кеңешке жазуучулардан К.Маликовду, А.Токомбаевди, Т.Сыдыкбековду, манасчылардан С.Каралаевди жана А.Ибраевди чакырдык. Конференциянын күндөлүгүн иштеп чыгып, аны бекитип берүү өтүнүчү менен Борбордук Комитетке кайрылдык. Бардык уюштуруу иштери ыраматылык Б.Керимжанова жетектеген биздин адабият секторуна жүктөлгөн эле. Жазуучулар союзуна, Илимдер Академиясына, Ленинграддан Чыгыш тилдерин таануу институтуна, ошондой эле башка союздук республикаларга чакыруу жибердик. Ал эми эпостун туруктуу – өзөк окуяларын дагы жакындан билип, аралашуу үчүн күн-түнү жылбай, манасчылар С. Каралаев жана А. Ибраев менен бирге болууга туура келди. Мезгилдүү басма сөздөрдө бул багыттагы талаш-тартыштар байма-бай жарыяланып турду. Акыры, бул иштерди жыйынтыктоочу мезгил жетип, 1952-жылдын июнь айынын башында Фрунзе шаарында 300 адам катышкан конференция 4 күн бою созулду. Эпосту жактоочулар жана ага каршы тараптардын ортосунда кызыл чеке болуп, урушууга чейин жеткен талаш-тартыштын акыры эпостун тагдырын оң жагына чечип, «Манас» үчилтигин таануу боюнча чечим кабыл алынды.

Абдыкул Давлеткелдиевичтин эскерүүлөрүнө таянсак, бул багытта кандай гана зор иштер жүрүп, керек болсо өзүнүн тагдырына да тиешеси бар оң жана терс жагдайлар жаралган көрүнөт. Ошол өткөрүлгөн конференциялардан кийин «Манас», «Семетей» жана «Сейтек» бөлүмдөрүнүн жаралышына жооп бере турган адамдар дайындалып, Давлеткелдиевичтин көзөмөлү астында кыргыз элинин улуу мурасы «Манас» эпосу сакталып калган.

«Ит күлүгүн түлкү сүйбөйт» демекчи, анын кандан-бектен кайра тартпаган курч мүнөзү, ким болсо да пикирин төгүндөбөй, болгонун болгондой айткан түз сөздүүлүгү далай каракеевдердин кооптонууларын жаратып, алардын тымызын жайган торлору анын карьерасынын өсүшүнө карата чоң тоскоолдуктарды жараткан окшойт. Кандай болгон күндө да ийнени капка салып каталбайт эмеспи, а кишини канчалык БКнын аппаратынан алыстатышканы менен баары бир ал, республикада кандай гана тармак болбосун өтө керектүү адам эле да.

1954-жылы аны Кыргызстан БКП(б) БКнын алдындагы партиялык мектепке, андан соң тез эле Ош педагогикалык институтуна которуп жиберешет. 1957-жылы Кыргыз Мамлекеттик университетинин философия кафедрасына катардагы окутуучу, ошондой эле ушул окуу жайдын доценттигин милдетин аткаруучу болуп дайындалат. 1959-жылы Кыргыз ССРинин Саламаттык сактоо министрлигинин карамагына жиберилип, медицина институтунун марксизм жана ленинизм кафедрасына ага окутуучулук кызматына келет.

1962-жылы республиканын чегинен сырткары Коломан педагогикалык институтуна которулуп, ушул эле жылы КМУнун философия кафедрасына доценттин милдетин аткаруучу болуп кайра келген. 1963-жылы катардагы окутуучу, анан конкурстун жыйынтыгы менен философия кафедрасына доцент болуп дайын-

далат. Ушундай эле конкурс өткөрүлүп, андан өткөн Абдыкул Давлеткелдиевич Кыргыз ССРинин илимдер академиясында илимий кызматкер, жети жылдан кийин кафедра башчысы болуп беш жыл иштеген. 1977-жылы Академиянын философия кафедрасында ага окутуучу кыматында эмгектенип, 1986-жылы Координациялык Кеңештин окумуштуу катчысы болуп иштеп туруп персоналдык пенсияга чыгып, эс алууга кеткен.

Бул, көп кырдуу, белгилүү адамдын басып өткөн жолунда кезиккен айрым гана көз ирмемчелик кыска убакыттын аралыгындагы колго тийген баалуу иштеринин бир үзүмү. Ал эми белгилүүлүктүн чегине жетип, коомчулукка эмгеги сиңген Абдыкул Давлеткелдиевич жөнүндө башында айтылгандай дагы тереңдетип, толуктап, майда-чүйдөсүнө чейин алып чыгуу үчүн атайын иликтөө талап кылынаары шексиз. Дегинкиси, анын өмүрү өрнөк. Жакшы адамдар менен коюн-колтук алыша, үзөңгү кагыштырып, ургаалдуу жашоо өткөрө, жашында бирөөлөрдөн тарбия алса, өз мезгилинде көпчүлүккө татыктуу тарбия берген экен. Сырткы келбетине төп келишип, жандүйнөсүнүн сулуулугу өзүн курчап турган айлана-чөйрөсүнө таасир этип, жаш адамдарга идеал болуу менен мөмөлүү дарак сымал акыл-данегин алыска, алыска чачыраткан тура.

Деги эле жөнөкөй адамдарга салыштырмалуу Абдыкул Давлеткелдиевич сыяктуу адамдардын айырмачылыгы билиминде, мамлекеттик мыйзамдарды жакшы билгендигинде дешет. Мен да ага макул болоор элем, бирок аларды айырмалап турган бийик авторитет адамдын тазалыгы, гумандуулугу, түздүгү, жөнөкөйлүгү, башкаларга жасаган жакшы мамилеси, жамандыкка жакшылыгы, башкаларга бере турган жардамынын дайыма даярдыгы.

Айрыкча кыргыздын дагы бир даңктуу уулу Исхак Раззаков менен түбөлүктүү байланышы ага көп жакшылыктарды ыроолосо, тескерисинче, тоскоолдук да жараткан көрүнөт. Себеби турмуштан күткөн максаттары, алган багыттары карама-каршы келген адамдар мындай чыгаандардын жакын байланышын тескери түшүнүү менен аларга көмүскө да, көрүнөө да бут тосоору анык эмеспи. Бул жөнүндө Абдыкул Давлеткелдиевичтин дагы бир мындай эскерүүсү бар экен.

«1970-жылы Исхак Раззаков Москвадан баласы Эркин жана аялы үчөө келишти. Эркин менен менин кызым Айканыш борборубуздагы №6-мектепте чогуу окушуп, он жылдыкты бирге бүтүрүшкөн. Кандай себеп болгонун билбейм, Эркин биринчи аялы менен ажырашып, алар уулуна кызымдын колун суроону чечишкен экен. Негизи эле ата-баланын Москвадан жол арытып келишкендигинин эң башкы себеби да ушул болуптур. Исхак Раззакович буруп-терип отурбай түз эле: «Куда түшүп келдим Абдыкул, жаштар өздөрү деле чечип коюшкан экен, Ракыйла экөөң туура көрсөңөр кудай кошкон куда бололу» – деди. Биз макулдугубузду бердик да, тойдун камылгасын көрө баштадык. Эмнегедир аларды Кыргызстанга убара кылып чакыргыбыз келген жок, анын себеби да бар эле. Бир жолу эле кыздын себин даярдап, жылкы сойдук да, койдун этин кошумчалап Москвага өзүбүз бардык. Ал кезде Айканыш да Москвада окуучу эле. Үйлөнүү тоюн 1970-жылы, 29-декабрь күнү Жаны жыл алдында уюштуруп, бардык жагынан алганда кыргызча өткөргөнгө аракет жасадык. Ошол мезгилдеги Министрлер Советинин төрагасы К.Дикамбаев ал жерде экен, биздин тойго катышып калды».

Ошентип, кайсы тарабынан болсун бул залкар эки адамдын жолдору биригип, замандаш да, максатташ да болгону убагында жаралган ар кандай кырдаалдарга негиз болгон көрүнөт. Дегинкиси эле, жогоруда айтылгандай И.Раззаковго жасалган чыккынчылык Москва тараптан болсо да «өзөктөн чыккан өрттүн» учкуну биз тараптан эле тутанганын оңой эле баамдоого болот. Демек, ошондой эле бут тосуулар Абдыкул Давлеткелдиевичтин өмүр жолунда да көп ирет болгону билинип эле турат.

**Бороончу КУЛМАЛИЕВ,
биология илимдеринин
кандидаты**

БАСКАН ЖОЛУНА ЖАРЫК БЕРГЕН

Кимдир бирөө балалыктын таттуу күндөрүнө кайрылуу менен аны эскерүүнүн кайыгына канааттана термелишсе, менин балалыгымдын кандай өткөнүн эсиме салсам, күн сайын кайталанма, тажатма, кунарсыз күндөр, кутунан ажырап жалаң гана кара курсактын кайгысын жандүйнөм менен сезген супсак учурларды көрө берем.

1940-жылдардагы балдардын башынан кечирген ошол күндөрдөгү анда-санда жеген нандын тандайда калган даамын мындай кой, күн алыс ар бир күкүмүн аздектеп тандай алдына салып, ушунчалык берилүү менен маңызын соргон, ошол даамдын керемет күчүн жан-дили менен туйган күндөрдү, ал күндөрдүн каармандары деле мен сыяктуу эле эстерине салат болсо керек. Ошентип, биздин балалык күндөрүбүз карандай суугу жандан өткөн жаздын ала-телек алгачкы күндөрү сымал эл арасында токчулуктун жылуулугу толук жете элек мезгилге туура келген тура. Ырас, күндө болбосо да бат-бат эле жалдуу ат минишкен бей-тааныш адамдардын келиши менен Дөөлөткелди атабыздыкындагы чызылдап кайнаган май жытына арбалган мен сыяктуу бир курдай балдар ал үйдү айлан-чыктап, келген меймандардын кешигин жеген келин-кыздардын баскан жолуна бутташып, колубузга тийген нерседен чоң каниет алып, томолонуп уктап калган күндөр менен байланыштуу эмеспи, биздин балалыгыбыз. Айрыкча кыш күндөрү сүйрөлгөн узун этеги бутка чалынып, эскилиги жеткен чапандарыбыздын коюн-колтугунан кирген кардын муздак ызгаары өмүр бою эстен чыкпайт көрүнөт. Кудая шүгүр, азыр жетишип, ушул жашоомдон ырахат алып жаткан учурда деле ал күндөрдү эстеп алып эмнедендир чыйрыгып, бир силкинип алмаймы бар.

Ошондой күндөрдүн биринде биринчи жолу көрдүм Абдыкул байкемди. Биздин үйдөгүлөр бирөөнүн келгенин бири-бирине сүйүнчүлөй дүрбөшүп, ага кызыгуубуз чегинен ашкан биз да кошо жарыша, айрыкча мен энемдин этегине жармашып Дөөлөткелди атамдыкына киргеним эсимде. Эки бөлмөлүү үйдүн ичи толтура чогулган адамдар. Эшиктен киргендердин ар бири менен тура калып учурашып жаткан байкемдин төбөсү шыпка тийип, сымбаттуу денесин кийген башкача кийимдери ого бетер экилентип, мен көрүп жүргөн адамдардан деги эле башкача сөөлөттүү экенин бала болсом да ажыратып калыптырмын. Оо,

ал күнү эмнелер жөнүндө сүйлөшүшпөдү отургандар. Ар бири суроо берип, аларга жооп берип жаткан байкемдин сөздөрүнүн бирине түшүнбөсөм да, анын кыймылындагы кооздукту көрүп, сулуу жүзүнөн төгүлгөн мээримди сезген элем. Ал сүйлөп жатканда ушунчалык берилүү менен кунт коюп тындай, түн ооп кеткенине карабай уйкудан кечип, окуянын жүрүшүнө карай өндөрүнүн миң кубулганына караганда отургандардын уккандары аябай эле маанилүү болсо керек. Айрыкча төрдөгү отурган Дөөлөткелди атамдын кара сур жүзү нурданып баласынын сүйлөгөн сөздөрүнө ынтаа коюп, жагалданып, чечекейи чеч болуп отурганы да эсимде калыптыр.

Ал күнкү отуруш канчага созулганын билбейм, энемдин этегине башымды желөп отурган бойдон уктап калсам керек, көтөрүп келип жаткырышкан көрүнөт, бир укмуштуу түш көргөм. Ооба, азыркыга чейин эстен чыкпай, кайра жаңыланып, эртең менен жаткан жеримден баш көтөрүп турган сайын ошол эле түштү ушул түнү кайталап көргөнсүй берем. Кандайдыр бир каалгып учкан жер көкмөк жомоктогудай ажайып сезиле, Абдыкул байкемдин кийими менен экемин. Ал мага чапчак болуп өзүмдүкү сыяктуу сезилгенсийт. Эки жагымда эки ак куу, канаттары жазылса аппак кар болуп менин төбөмдөн ылдый төгүлүп, упузун моюндарын мага карай буруп алышкан экен. Кызыгы ушул мен да байкем сыяктуу узарып, ал эми жанымдагы ак куулардын канат күүсүнөн чыккан кандайдыр бир жагымдуу добуш пайда болот да, алардын денеси мага караганда алда канча төмөн калгандай кичиргенден-кичирейе берет экен. Ошентип, Абдыкул байкемди биринчи жолу көргөндө мына ушундай кызыктуу да, касиеттүү да аян-түш көргөм. Эң эле кызыгы: мен мурда ак куу кандай болорун укпасам, деги эле ушундай кооз ажайып канаттуу бар экенин көрбөсөм кандайча жаралып калды экен бул түш? Ошол балапан кезимде көргөн түшүмдү ал күндөрү бирөөгө айтып жорута албасам да, андагы берилген аян кийин чын эле жашоомдо туптуура айныбай келип, басып өткөн жолум, жашоомдогу бурулуштар аны менен байланышып каларын, менин адамдык аброюмдун бийиктешине, деги эле адам болуп калыптанышыма ошол бир көрүп, таасирленип калган Абдыкул байкем түздөн-түз таасир берерин ал кезде кайдан билиптирмин.

1945-жылдар бекен, кудай ай, Абдыкул байкемди экинчи жолу көрдүм. Ал кезде жашоо деген нерсенин ой-чуңкурун андап-билип, жерден боорумду көтөрүп калган кезим эле да. Бул келгенинде байкем да алда канча тотугуп, турмуштун оош-кыйышын толук эле боюна батырып калган кези экен. Согуштан кийинки бүлүнгөн айылдын жашоочулары менен жолугушуп, алардын нар көтөргүс кайгы-мунун жүрөгүнөн өткөрө, кыдырып куран окуган. Айрыкча аталары согуштан кайтпай калган балдарды чогултуп алып, алар жөнүндө көбүрөөк сурап-билгенге аракет кылган эле. Ошонун ичинен тандап алып Канболот, Эркин, Бакас жана мени алып кетерин айтса, караңгылыкка айла жок экен, кетсе ошол боюнча кайрылбай калчудай болуп, байкемдин жолун тороп, биротоло эле каардуу согуштан жүрөктөрү өлүп калган, байкуш энелердин көз жаштарын төккөнүн кантейин. Акыры байкемдин беттегинин бербеген көктүү жана айыл элине болгон кадыр-баркы көздөгөн максатына жеткирип, бизди шаарга алып кетти да, ошол кездеги «Детдомдун» директору орус киши экен, аны менен сүйлөшүп, бизди өткөрүп эле тим болбой улам-улам акыл-кеңешин айтып, окусак бизден бир нерсе чыгарын эскертип, тарбиячыларга кайра-кайра тапшырып кеткен эле.

Бала экенбиз, же ата-конушунду, жакындарыңды сагынуубу, же балдар үйүндөгү чоңураак балдардан көргөн анча-мынча оордукту көтөрө албадыкпы, айтор мен, Эркин жана Бакас үчөөбүз ал жерден 1947-жылы кеч күздө качып чыктык. Ал кезде балдар үйүндө деле кайсы жыргаткан кийим-кече, күн болсо

сууп эле калган. Молодая Гвардиядан чыгып Кантка чейин жөө келдик. Курсак ач. Кеч кыстап калган маалда бизди көздөй келе жаткан кошулган аттары арык, буттарын араң шилтеп сүйрөп келе жаткан ырдыван арабанын калдырагы тээ алыстан эле мен келе жатам деп белги бере кара көрпө тумакты баса кийип, көзүнөн башкасын тондун тери жакасы менен тумчулап алган арабакечтин күпүйгөн караанын көрүп эле чуркадык. Кудай жалгап араба биздин айылдын арабасы, ал эми арабакеч кадимки эле биздин Мамбетаалы жездебиз экен. Бизди көрүп жарыктык киши арабадан түшө калып баарыбызды кучактап алып ыйлап, ага кошулуп биз ыйлап, жанында бир аз наны бар экен, аны бөлүштүрүп берип, түн ката айылга жеттик.

Ошентип качып келдик. Бул кылыгыбызды кубаттап, кубанып тосуп алган адам деле болгон жок. Бир гана шаардын уйгу-туйгу жашоосунан жана балдар үйүндөгү жогорудагы айтылгандай ар кандай кырдаалдардан кутулуп, айылдын болоор-болбос көчөлөрүн кыдырып, шанаңдап оңуп калдык көрүнөт. Кайда бассак чогуу басып, жолуккан адамдардын бир аз болсо дагы жылуу сөзүнөн кааниет алып, эмнеси болсо дагы бул өзүбүздүн айылыбыздан өткөн жер жоктой, өзүбүзгө кенен кожоюн сезип калганда түш оой салып-уруп төмөн жактан келе жаткан машинанын дөңгөлөгү кара жолду сапырып, аны көрүп биз дагы кирерге тешик издей, заманабыздын куурулганын айтпа. Ал машинаны таанып калганбыз, Абдыкул байкем бизге келген сайын ушул унаасы менен келип, аны көргөн балдар үйүнүн кызматкерлери кыйсыпыр түшүп кала турган. Биз дагы байкемди тегеректеп, байкем менен турганыбызга корстон боло, төбөбүз көккө жете сыймыктанып калчу элек. Эми ошол машинадан качаарга жер жок заманыбыз тарып, кыйсыпыр түшүп, кантсе да Бакас менен Эркин ошондо эле мага караганда карыш болбосо да сөөмчөлүк шылуун балдар эле, эчак эле чий аралай качып, караандарын үзүп кетишкен экен. Жетип токтоп эле айлана-тегеректен бат эле чогулган адамдардан бизди сурады окшойт, чоң апамдын далысына жашына, бул ааламга батпай шөлбүрөп турган мени көрсөтө беришти. Келе жатат мени көздөй шынгадай бою бир аз жүткүнө. Кара сур жүзүндө ачуунун издери жок, жөн гана таңдануу сезилгенсыйт. Качан маңдайыма жетип токтоп, менин айласыз абалымды көргөндө таңдануусу жоголуп, сезими козголуп кетти көрүнөт, сыңар тизелеп отура калды. Көзүндөгү таарыныч бара-бара аёого айлана жумшарып, каректери бозоруп, кирпичи нымдалыша, көздөрү каканактай түштү.

– Эмне болду? Бороончу? – Жер караган мени ээгимден көтөрүп, көздөрүмдөн жооп издегендей антара карап:

– Эмне болду, айланайын, жөн эле кача бербейт эленер, бир себеби болгон го, айтчы байболгур? – деди.

Көрсө, ошол күнү бизди көрүп коймокко жатак үйгө келбейби. Алдынан чыккан директор биздин качып кеткенибизге бир күн болгонун айтса, санаасы тынбай артыбыздан жетип келгени ошол экен. Менин таң калганым Бакас менен Эркин жөнүндө бир ооз сурабай, атасынын үйүнө, Дөөлөткелди атамдыкына мени кошо жетелей кирди. Байкем келгенден бери жанынан чыкпай, үйгө киргенде берээрге ашын таппай карбаластаган кичи апасынын колуна чыкканын ичип, өзү да ала келгенин ага тапшырып, эч нерсеге карабай экөөбүз артка тарткан элек. Көрсө, менин балалык баамымда ошондо эле байкемдин иштеген иши аябай эле жоопкерчиликтүү болгон көрүнөт.

– Бороончу! – деди, айылдан бир топ узагандан кийин. – «Энеси бар эрке жетим» – дейт элде, жанагылардын эркелетээр энелери бар, алар ошого ишенип качты дейли. А сенчи, сен кимди издеп келдин, ия? Сени жетим дейт. Жетим болсо өз киндигин өзү кесет, бул тээ алмустактан келе жаткан, эл арасындагы

жазылбай кабыл алынган мыйзам. Сен окушуң керек, окусаң гана бирөөлөргө тең болуп, эгер душманың болсо ага тең ата жашай аласың, угуп жатасыңбы?

– Угу.

– Уксаң мындан кийин качпасака убада бер, чын эле адам болом десең. Эгер антпей турган болсон «башың-баш багалчагың кара таш» ушуну түшүнөсүңбү?

– Мен башымды көтөрбөй, ыйлап турганымды көрүп, жумшара сүйлөдү.

– Анда качпай жүр ээ, кана качпайсыңбы, кайталачы!

– Мындан кийин качпайм, байке!

Брас, ушундан кийин качпай калдым, андан кийин деле баягысынан жазган жок, колу бир азга бошой калса эле салып-уруп жетип келет да көрүп алып, кайра эле шашып кетет. А мен кайдан билиптирмин, байкемдин жаш болсо да мамлекеттин башкаруу системасынын бир канатын чоюп, ошол кезде эле бийлик адамдарынын арасында абырой топтоп калганын. Көрсө, байкем ал жылдары Комсомолдун Борбордук Комитетинин биринчи катчысы болуп иштеп жүргөн экен.

1948-жылдардын аягы болсо керек, Абдыкул байкем Москвага окууга кетти. Кетээринде бизге келип (Сейирбек менен Сейитбекти да менден бир жылдан кийин барып алып келген эле) коштошуп, айрыкча алардан чоңураак деди көрүнөт, мени өзүнчө бөлүп алып, акыл-насаатын дагы тажабай кайталап, барып отурукташа турган жеринин дарегин жазып берип анан кетти. Ал күндү эстесем байкем менен менин жандүйнөм кошо көчүп, канчалык өзүмдү кармасам да көпчүлүктүн арасында жалгыз кокой башым калгандай ээнсирегенимди кантейин. Бир гана байкем жазып берген: «г. Москва, ул. Кудринская-9» деген дарек көңүлүмө төтөк, жаныма жолдош болуп кала бергенсиди. Ошондо гана билип жүрөм өзүмдүн жетим экенимди, Абдыкул байкем гана мага опол-тоодой жөлөк экендигин, балалык басмырт мүнөзүмдү көтөрмөлөп, өзгөгө өйдө карай ала турган ишеним жаратар тирек экендигин. Баягы, көнүп алган жаман жаным ал келчү жакты карайм, ал минип келчү баарыбызга тааныш машинанын үнүн тыншайм. Анан эмне кылмак элек, дем алыш күндөрү баарыбыз бир эле койдун тел козуларындай тобуубуз менен ээрчишип алып, байкемдин үйүнө баручу элек. Үйдүн касиетин, өздүн касиетин сезип, жеңебиздин бизге жасаган кайдыгер мамилесине карабай, байкебиздин өзгөчө камкордугу менен курсагыбызды тойгузуп, анан келүүчү эмес белек.

Бир күнү жогорку класста окуган бир бала эмнемден жакпай калганымды билбейм мени катуу уруп койду. Кулакка катуу чаап койгон окшойт, катуу сабыркап жүрдүм. Башымдын ошо тарабы саландап, кулагымдын ичи дүңгүрөп эч нерсе угулбайт. Көңүлүм чөгүп, ыйлагым эле келет. Айрыкча Абдыкул байкемдин карааны көздөн учуп, жакын жерде болсо учуп жетип, калдайган караанына сиңип кетким эле келет. Эң башкысы ушул жашоо мен үчүн өтө эле кунарсыз, өтө эле кереги жоктой сезиле, бул дүйнөгө ашыкча жаралып калгандай, же өзүм каалаган топтон адашып калгандай, атаганат, байкем жанымда болсо бардыгы орду-орду менен болуп, мени урган бала деле жөнөкөй эле алсыз бир нерсеге айланып кала тургандай сезилип, эмнегедир байкемди гана самап туруп алдым. Ошол илээшкен сезим мени күнү-түнү жетелеп, баламын да, жолдо келе жатып жол таманында жаткан булганыч кагаз колума илинип, таза бетине: «Байке мен бул жерде жашагым келбей калды!» – деп жазып почтого салып жиберген экемин.

Ал учурда жазылган кат жөнөтүлгөн адреске өтө эле кеч жетчү эмес беле. Менин катым жолдо канча жүрүп калганын билбейм Абдыкул байкем бир ай чамасында Зулайка эжекемди ээрчитип алып жетип келди. Ал күндү мен сөз

менен айтып жеткире албайм го, мени көрүп Зулайка эжем ыйлап, кошулуп мен ыйлап, бизди тегеректеген жатак үйдүн тарбиячы-мугалимдери кошо ыйлашып кызык эле болгонбуз. Байкемдин ачуусунун келгенин ошондо биринчи жолу даана көрдүм. Кара сур жүзү кубарып, көздөрү канталап кеткен экен, анын көзүнө тик карай алышпай бүжүрөгөндөр болгон окуяны эптеп атып түшүндүрүштү көрүнөт, бул ишке араң деп атып чекит коюшканы кантип эстен чыксын.

Эми жашым жетимиштен ашып, жашоонун түрдүү кырдаалын түшүнүү менен кабыл ала, ар бир келе турган нерсеге жеткиликтүү деңгээлде баа берип калган мезгилде деле бир нерсеге көзүм жетпей келет. Жар-Башыда туулуп, бир атанын балдарынан тарагандарга кимибиз Абдыкул байкемдей камкордук көрүп, кимибиз ал кишидей тууганга күйүмдүү, душманга сүрдүү боло алдык. Ал кишинин канынан жаралгандардан тартып, алыс-жакын туугандары кудая шүгүр, элден артта калган жокпуз. Бирок кимибиз артыбызда тиреп келе жаткан балдарга жол көрсөтүп, кимибиз аларга арка-жөлөк боло алдык? Моюнга алыш керек, байкебиз биздики гана эмес, кыргыз элинин таалайына жаралган өзгөчө бир бийик деңгээли бар адам тура. Жеткиликтүү окумал, терең интеллект өзүндө болгонун таратып берсе дагы кабагым-кашым дебеген таза кандуу аристократ экен да. Башка ишмердүүлүгүн айтпай эле коёюн тоталитардык режимге тушугуп, жок болуп кете турган абалга жеткен «Манас» эпосунун жашоосуна бүткүл күч-аракетин жумшап, анын дүйнөлүк аренада белгилүү болушуна шарт түзүү менен чачылганды жыйноосу эле өзү курдай белгилүү адамдар менен бирдикте ишке ашканын, бул мурастын сакталып калышы Абдыкул байкемдин жана кыргыз элинин аз, бирок саз иш жасаган окумуштууларынын үлүшүнө туура келип калганын айтпайлыбы?

*Адабий сын,
адабият таануу*

**Бурул
ЭЛЕБЕСОВА**

КЫРГЫЗ ЖАНА ТҮРК ПОЭЗИЯСЫ

Адам жана коом

Ар бир калктын жеке өзүнө тиешелүү тарыхы, адабияты, салт-санаасы, үрп-адаты, маданияты, тили, дини болот. Ошол элдин жеке өзүнө тиешелүү традицияларды терең изилдеп, ар бир элементтерине көз жүгүртүп, өз ара ажыратып, бир бүтүндүккө келтирип, ошону менен бирге тектеш же тектеш эмес дагы бир бөлөк калктын тарыхы менен салыштыруу аркылуу, тактап айтканда, кандайдыр бир окшоштук жана айырмачылык жактарына тушугасың. Мына ошондон улам эки тилди, анын түпкү жана азыркы уңгусун, абалын салыштыруу зарылдыгы келип чыгат. Мында биринин экинчисине болгон байланыштары да кароого алынат.

Ушундай өнүгтөн улам кыргыз жана түрк (азыркы Түркия) адабиятына терең изилдөө жүргүзүп, эки тилдин адабий байланыштарына көңүл буруу мезгили жеткендей. Себеби түрк калкы менен кыргыз калкы түбүндө тектеш калктардан болгондуктан, алардын баштапкы тили, дини, жан-дүйнөсү жандаш болгон менен улуу ойчул К. Маркс: «Адам

ЭЛЕБЕСОВА Бурул Бекказиевна – 21.09.1995-жылы БСык-Көл областынын Жети-Өгүз районуна караштуу Даркан айылында төрөлгөн. 1991–2002-жж. К.Салиев атындагы орто мектебин артыкчылык аттестаты менен аяктаган. 2002–2007-жж. К.Карасаев атындагы БГУнун Түркология факультетин артыкчылык диплому менен аяктап, учурда ушул эле университеттин 3-курсунун аспиранты. 2007-жылдан тарта Ж.Баласагын атындагы КУУнун чет тилдер институтунун түрк тили бөлүмүндө түрк тилин окутуучусу, ушул эле бөлүмдүн башчысы болуп кызмат кылууда.

айлана-чөйрөгө карата өзгөрөт» дегендей, түрк калкы Евразия тоомунда жайгашып, ал эми кыргыз калкы Азия континентинде жайгашып калгандыгына байланыштуу мезгил өткөн сайын эки бир тууган элдердин адабият, маданият, салт-санаа, асыл мурастары дагы мезгил, доорго жараша өзгөрүүгө дуушар болгон.

Адабият өзү менен өзү өзгөрүп, же жок болуп кетпейт, качан гана эл, жер, коом өзгөргөндө гана адабият ошого жараша өзгөрүүгө дуушар болот. Демек, иштин объектиси 70-жылдардан бүгүнкү күнгө чейинки кыргыз жана түрк адабиятынын орчундуу бир тармагы болгон поэзиясында адам жана коом маселесинин чагылдырылышы, тарыхый, социалдык шарттарга байланыштуу келип чыккан түрдүү турмуштук маселелердин берилишин кароого алсак.

Поэзия боюнча б.э.ч. эле IV кылымда улуу ойчул Аристотель: «Поэзия – бул дүйнөнү таанып билүүнүн булагы»¹ – деп айткан. Ооба, ал доордо, тактап айтканда, байыркы заманда жалпы эле көркөм адабият, сөз өнөрү «поэзия» деп аталган. Көркөм кара сөз (проза) түзүлгөндөн кийин поэзия термини ыр менен жазылган чыгармаларды гана туюндуруп калды. Элдик эпос, лирика, ыр түрүндөгү драмалык чыгармалардын баары поэзияга кирет. Поэзиянын предмети адам болсо да, көркөм чыгармада чыгармачыл индивидге жараша адам, анын жандүйнөсү, кылган аракеттери, коомдук кырдаал ар башка; коомдун өнүгүп-өзгөрүү кырдаалдарына жараша ар түрдүүчө чагылдырылат. Буга көп учурда тарых, коомдук прогресс себепкер болот.

Поэзия бирде коомду көкөлөтө мактап чыкса, бирде анын жан кейиштүү кырдаалдарына күйүнүп, көркөм сөз берметтери менен образдуу, эмоционалдуу түрдө көркөм иликтеп, коомго кайрадан тартуулайт. Ошону менен катар адамдын ички сезимин: кайгы-капа, кубанычын, ар кандай ой-толгонууларынын баарын ыр аркылуу чагылдырып бере алат.

Коомдун тунгуюкка түшүп бара жаткандыгын, коомдогу башаламандык күндөн-күнгө күч алгандыгын мезгилиндеги орус поэзиясында А.С. Пушкин, А. Крылов, Ю.М Лермонтов, Н.А Некрасов сыяктуу улуу акындар өз учурунда эле ырдап чыгышса, прозада Достоевский, драматургияда Гоголь, Островскийлер сынга алышкан. XIX кылымда кыргыздардан Калыгул, Арстанбек, Молдо Кылычтар, ал эми түрк акындары Юнус Эмре, Ахмед Ясави, Ахмед Жевдет Пашалар заман көйгөйүн зар какшап турушкан.

Ал эми кийинки жылдары заман көйгөйүн ырдаган кыргыз-түрк акындары Ш. Дүйшеев, А. Өмүрканов, Орхан Вели Канык, Ахмед Хашым, Алтай Өктем сыяктуу акындар коомдогу ар кандай көрүнүштөрдү сынга алууга өтүштү. «Эгер мезгилдин идеялары бар болсо, анда мезгилдин фор-

¹ Аристотель. Об искусстве поэзии. – М.: 1957. 47-6.

малары да болот» – деп, улуу ойчул В.Г. Белинский айтып кеткендей эле, поэзиянын темасы доорго жараша өзгөрүп, жаратуучунун жандүйнөсүндө кылдат иликтенип чыгат. Доор өзгөргөн сайын поэзия да өзгөрүп, улам жаңы нукка түшүп отурат. Ошону менен катар анын темасы, идеясы, мазмуну, формасы да жаңыланат. Бирок канчалаган кылым мурда эле «Поэзияда чыныгы жашоо-турмуш элестетилерин, көз алдыга келген нерселер гана чагылдырылаарын, поэзиянын негизги предмети адам»¹, экендигин Аристотель айтып кетсе да, бүгүнкү күнгө чейин ал теория өзүнүн илимий негиздүүлүгүн жоготпой келет.

XX кылым алакандай кыргыз элинин коомдук-саясий, социалдык-экономикалык, маданий тамыр түбү менен жулунуп, кайрадан жаңы көчөт отургузгандай эле элес калтырды. Тарыхта өзүнүн кандуу изин калтырган Үркүндөн кийин Октябрьдын таңы атты. Октябрь революциясы элибиздин бүтүндөй тагдырына тагдырлаш болду. Кыргыз эли эркиндикке жетишти, социалдык теңчилик орноду, кыйраган мамлекет кайрадан түзүлдү, ага катар эле алгачкы маданий өнүгүү да жүрүп жатты. Жазуу, сызуу, басма иштери, газета-журналдар, окуу китептери жарык көрө баштады. Мындай учурда эзелтен көркөм өнөргө бай кыргыз акындары эркиндикти, теңдикти даңазалап ырдабай коймок эмес. Бул, табигый көрүнүш.

XX кылым Түркия эли үчүн да саясий-социалдык, маданий ж.б. чоң жанылыктарды алып келди. Ушул жылдары адабият тармагында да жаңылануу башталган. Ошол мезгилде Европадан көптөгөн адабий китептер которулган, гезиттер басылып, дүйнөлүк адабиятка ишенимдүү кошула баштаган. Ошол учурдагы түрк аалымдары Европадан билим алышып, батыш адабиятын жана кол жазма түрлөрүн жакындан таанышат. Эң башта адабияттын тили жөнөкөй болуп, күнүмдүк сүйлөшүүдө колдонулган деңгээлде гана болгон. Анын өнүгүүсү өтө маанилүү эле. Гезиттердин басылып чыга башташы да тилдин жөнөкөйлөшүүсүнө таасир берет. Себеби газеталардын калк тарабынан окулуусу үчүн тилдин жөнөкөй болуусу зарыл. Ошол учурда поэзия жамаатында эмгектенген акындар дагы ырларын жөнөкөй тилде жаза башташкан. Албетте, коомдогу мындай өзгөрүү карапайым түрк элин алгач кубанычка бөлөбөй койгон жок.

Ошентип, түрк адабиятындагы пьеса, роман, аңгеме жана поэзиялары европадагыдай боло баштаган. Ыр арзуунун калыптарынан чыгып, жаңы калып жана өлчөмдөрдө жазыла баштайт. Акындар эгемендүүлүк (meşrutiyet) сыяктуу сөздөрдү чыгармаларында адабияттын негизги темалары катары алышкан. Ошондой эле түрк элинин патриоттук сезимин ойготуш үчүн улут же болбосо улутчулдук идеясын камтып, Ата Мекен үчүн өздөрүнүн жанын аябоо, Ата Мекенди сүйүү темасындагы ырларды кеңири жарата башташат. Бирок мындай көрүнүш мурунтан эле бар бол-

¹ Аристотель и античная литература. – М.: 1978. 298-б.

гон, ошентсе да 1920-жылдардан баштап, патриоттук сезимди козгогон чыгармалар жарала баштаган.

Алсак:

Bir gün gelir başka yerler gezersen,
Gönlünde bir yabancılık sezersen,
Annesinden ayrı düşen bir yavru.
Gibi sizler küçük kalbin; işte bu
Vatan sevdasıdır. Bu söze inan:
Herimizin annesidir bu vatan.

Кыргызча которулушу :

Бир күн келип башка жерди кыдырсаң,
Көңүлүндө бир чоочундук сезесиң,
Энесинен ажыраган баладай,
Жүрөк сыздайт,
Бул сөзүмө ишенгин,
Баарыбыздын небиз Ата Мекен¹

(Ибрахим Алаатин Говса)

сыяктуу Мекен жөнүндөгү ырларды биз ар бир түрк акындарынын ырларынан кездештире алабыз. Түрктөр патриоттуулук сезимин, мекенге болгон сүйүүсүн мыкты бере алган.

Ал эми кыргыз поэзиясы 1950-жылдары кадыресе жаңы сапатка, чыныгы профессионалдык поэзиянын деңгээлине көтөрүлө алды. Жаңыча форма – эркин ыр түзүлүшүндө (ак ыр) өз күчтөрүн сынап олуттуу ийгиликтерге жетишкен А. Осмонов, С. Эралиев, О. Султанов, Р. Рыскулов жана башка акындарды заман бизге тартуу кылды.

Алсак:

Ал ырас, өлүм күчтүү адамзатка,
Тириүүлүк андан күчтүү алда канча.
Басынсаң турмуш сени басып салат,
Кайрат кыл, кур кайгыга алданганча².

(А. Осмонов «Жеңишбек»)

Дагы бир мисал:

Кипкичине атомдо,
Туйлап жатат жүз аалам.
Чексиздер чөгөрүлгөн стаканга,
Асман соргон каректер.
Тыштынч турган дарактарда
Оюн салат.

(Р. Рыскулов «Космостук манифест»)

Ал эми түрк адабиятына, тактап айтканда, поэзиясына кайрылсак, ошондой эле адабияттын басып өткөн баскычтары же болбосо мезгилдери

¹ Осман Туран. Түркия түрк адабияты. – Анкара.: 2003, 454-б.

² Эркебаев А. Азыркы учур жана кыргыз поэзиясы. – Ф.: 1980, 17-б.

кыргыз адабиятынан, башкача айтканда, түрк адабияты чыгыштын, андан кийин батыштын таасири астында өнүгүп-өсүп, көптөгөн доорлорду башынан өткөрүп, өз багытын эрте тапкан адабияттардын катарына кирет. Алсак, Диван адабияты, Халк адабияты, Танзимат адабияты, Сервети Фүнун адабияты, Фежри Аати адабияты (бул адабий баскыч катары саналбай да келет, себеби көп өкүм сүргөн эмес). Мына ушундай адабий баскычтарды басып өтүп, Түркия Республикасы болгондон кийин Milli edebiyat, анан азыркы замандагы «Жаңы түрк адабияты» деген аталышта 1920-жылдан баштап, ушул күнгө чейин аталып келет.

1980-жылдардын биринчи жарымында тематикага өтө бай жана формалык жактан да ар түрдүү акындарыбыз А.Токомбаев, С. Эралиев, С. Жусуевдер тандалмаларды элге тартуулашты, бирок алардын ичине мурда жазылган ырлар тандалып топтоштурулгандыктан, поэзияга белгилүү бир деңгээлде жаңылануу алып келди дегенге арзыбас. Ошентсе да басма сөз беттерине жаңычылдык белгилерди өзүнө алып жүргөн айрым ырлары, поэмалары чыгып турду. Мисалы, А. Токомбаевдин «Кызыл мүштөк», С. Жусуевдин «Белгисиз солдат» поэмалары.

1980-жылдардын экинчи жарымы кыргыз поэзиясынын жаңыча нукка бет алып, тематикасынын олуттуу өзгөрүшүнө түрткү берди. Бул мезгилде жогоруда аты аталган акындардын дээрлик бардыгы эле колунан калемдерин түшүрбөй ыр дүйнөсүндө саякаттап жүрүштү. Алардан чыгармачылыгы менен алдыңкы катарга өткөн күлүктөрүбүз О.Султанов, Ж.Мамытов, Ж.Садыков, С.Жусуевдер, алардын жолун улаган кийинки катарда А.Өмүрканов, Ш.Дүйшеевдерди айта алабыз.

Ушул мезгилде лирикадан тартып, эпикалык көлөмдүү ырлар жаралып келди. Акындарыбыз тематикалык жактан да, формалык жактан да жарды эмес эле. Традициялык 9–11 ыр саптарынан тартып, эркин ыр формасына чейинки Ата Журт, Мекен, табигат, сүйүү, өмүр, турмуш жөнүндөгү философиялык ырлар кеңири кулач жайды. Ошентсе да улуу муундар эмнегедир мурдагы саясатка кызмат кылуучулук адаттарынан суурула алышпай жатышканда, кийинки муундун өкүлдөрү кайра курууну чын дили менен кабыл алышып, коомго, заманга болгон ички көйгөйлөрүн, коомдун терс көрүнүштөрүн сынга алуу жагын активдүү иштей баштаган. Айрыкча, өз оюн так, сынчыл берип, публицистикалык маанайда жазууга Ш.Дүйшеев, А. Өмүрканов сыяктуу акындардын баш оту менен киришкени байкалат. О. Султанов, С. Эралиев жана Э.Ибраев, М. Абылкасымовалар адам жана адам, адам жана коом, адам жана техника маселелерин, коомдогу табигатты жандүйнөнү жиреп кирген проблемаларды кең-кешири сүрөттөшкөн. Алардын айрымдарына кайрылалы:

Оо, кыргыз тилим бай – деп,

Тарыхым тереңде – деп манчыркаган.

Сен неге тилиң менен тарыхыңа,

Татыктуу боло албайсын бүт жагынан?
 Бабаң баатыр эмес беле?!
 Сен неге коёндой кол куушуруп элендейсиң-эй десе?!

(«Айтчы качан?»)

Же болбосо:

Эбин таап жүрөсүңөр сайрандап,
 Эл эртеңин эч ойлобой тайрандап.
 Же жаңыдан, же эскиден жук койбой,
 Эптеп элди тонодуңар кайрандар¹.

(А. Өмүрканов. «Бүгүнкү күндүн ууруларына»)

Же болбосо:

Жашоодогу жаңырууну, кыймылды,
 Же андагы адам табиятынын
 Кандай гана өнүгүп,
 Кай багытта кетип бара жатканын...
 Боло туруп өзү адам,
 Өлүмгө ыраа кыйганын .
 Калбагандай такыр эле ыйманы?
 Макул дейли анда жерде ким калат?²

(О. Султанов)

Коомдун тарыхый өнүгүшүнүн бардык сферасында, бардык жагынан экономикалык, социалдык, саясий, маданий чөйрөсүндө кайра куруу жаралды.

Совет доорунун негативдүү көрүнүштөрүн, адамдардын байлык үчүн баарын сатууга даяр экенин, адамзатындагы гумандуулуктун жоголуп бара жатканын акын Ш.Дүйшеев өзүнүн «Компартия менен сүйлөшүү» деген ырын мындайча образдуу бере алган.

Компартия
 Өз катаңды тактап өзүң,
 Айкындык, кайра куруу дегендерди баштап өзүң,
 Башында калайыктын турсаң дагы,
 Ишенбей түйшүгүнө,
 Азабына,
 Ишенбей Ильич берген атагына,
 Эмне үчүн күндөн күнгө катарыңа
 Келгендер азаюуда?³

(Ш. Дүйшеев)

Ошол себептен кайра куруу саясаты бардыгын өз ордуна коёт деген ишенич келип чыкты. Коллективдүү иштеп, натыйжа чыгаруу мүмкүн

¹ Өмүрканов А. Жанкисе. – Ф.: 1991, 10-б.

² Султанов О. Жан берели сүйүүгө. – Б.: 1996, 157-б.

³ Дүйшеев Ш. Арабадагы ыр. – Б.: 1999, 96-б.

болбогондуктан, ар ким өз жөндөмдүүлүгүнө, эмгегине, мүмкүнчүлүгүнө жараша иш алып баруу башталды. Кайра куруунун мааниси социализм менен демократияны бириктиреринде. Чындыгында социализм менен демократизмди бириктирип, иш алып баруу мүмкүн болбой калган эле. Аны бүгүнкү күндө тарых күбөлөп отурат. Ал эми кайра куруу болсо социалисттик коомдун өнүгүшүнүн терең процесстеринин өсүп чыккан, жетилген зарылдык эле. Аны болтурбай коюуга же токтотууга мүмкүн эмес болуучу. Себеби коомдогу түзүлгөн абал ички кырдаалдын курчушуна алып келмек да, натыйжада, социалдык-экономикалык жана саясий коркунучту туудурмак.

Ошондой эле Ш.Дүйшеев компартиянын акыркы жылдардагы абалы, соңку тарыхы жөнүндө ырлар циклин жараткан десек болот. Тарыхый процесс менен коом өзгөрүп, саясий жетекчилердин башаламандыгына кириши акындын «Компартия менен сүйлөшүү», ушул эле ырдын логикасы улап турган компартиянын соңку тарыхынан жаңы тарых «Кел сүйлөшөлү» аттуу көлөмдүү ырларында айтылып берилген. Мисалы:

Москванын ыгына көнүп турдук,
 Москвага жүн керек дале күнү
 Матен болуп, жуурканды сөгүп турдук.
 Кайыгыбыз капыстан солго жылды,
 Кайра куруу жортокту жорго кылды.
 Карыпкулов калаксыз калды дагы,
 Карыбекти алып барып молдо кылды.

Аллитерациялык ыр түзүлүшүндөгү бул ыр да лирикалык каарманды, өтө курч образдуулукту жана салыштырууну колдоно билген. Дал ушундай маанайда А.Өмүрканов «Жанкисе», «Күндөгү так» ырлар жыйнагындагы «Айылдаштарыма», «Обком чалдар» аттуу ырларында бере алган. Үр лирикалык «мендин» жан күйгүсүнөн оргуп чыккандыктан, күчтүү эмоциялык маанайда жазылган. Кыргызстанда кайра куруу, ачык айтуу саясаты күчөгөндө поэзия мурдагыдан да активдүү кыймылга келип, коомдогу мансап чөйрөсүндөгү турмуш-тиричиликтеги оң, терс көрүнүштөрдү тереңирээк иликтеп, өз оюн, өз көз карашын кеңири, айкын билдире алган. Белгилүү акын А.Өмүркановдун «Айылдаштарыма» аттуу ырында акын коомдогу кемчиликтердин кетип жаткандыктарына жетекчилер бир эсе күнөөлүү болсо, жумурай журттун, көпчүлүктүн өзү андан көбүрөөк күнөөлүү экендигин эң сонун элестетип, эгерде эл массасы мансаптууларды ээрчип кетпей ак-караны ажыратып, биригип ынтымакта туруп, мамлекеттик жетекчинин кемтигин ачык айтып оңдоп турса, анда терс көрүнүштөр азыраак болоор эле деген ойду камтыгын. Ырдан үзүндү окусак эле ал толук түшүнүктүү болот.

Башкарма боло калса айылыбыздан,
 Күн-түндөп арыз жазып түшүрүшүп.

Келишсе башкармалар башка жактан,
 Айылым тосуп алат жүгүнүшүп...
 (...)
 Андрей чоң болгону айылыма,
 Айылым өзгөрүлдү кыйла-кыйла,
 Балдары «папалашып», а чоңдору
 «Привет» – деп калышты жетпей жылга¹.

(А. Өмүрканов)

Акындын бул айткандары моюнга ала турган кашкайган чындык. Негизинен эле А. Өмүркановдун көптөгөн ырларынан биз патриотизм идеясын көрө алабыз. Жогоруда белгилеп жазып кеткен «Айылдаштарыма» деген ырынан кыргыз элинин ички сезимин көтөргөн, чын дили менен эли-жерин, тилин сүйүүгө чакыргандыгы айдан ачык көрүнүп турат. Бул ырында кыргыз элинин өз тилин унутуп, башкарма же чоң болуп келген башка улуттун өкүлү келсе эле ошого ооп, өз эл жеринде жүрсө да чоңу эмне сүйлөсө, кандай сүйлөсө, ошого макул болуп, өз эне тилине кайдыгер карап, элимдин тили бурулуп жатат деген ойду камтыган. Ооба, бийлик эмнени гана кылбайт. «Акчаң барда танкасың, акчаң жокто маңкасың» дегендей эле, карапайым элди бийлик кайда бурса, ошол жакка бурула берет турбайбы. Бирок «эл толкуса толкунду токтотуу кыйын», аны соңку жылдар ырастады.

Коомдогу кайра куруу, демократия акыры барып Советтер Союзунун урашына алып келди. Он төрт союздук өлкө катары Кыргызстан да эгемендүүлүккө ээ болду. Кыргыз тилин мамлекеттик тил деп кабыл алды. Өзүнчө суверендүү мамлекет деген статус алды. Өз Гимни ырдалып, Желеги желбиреди, албетте, мунун бардыгы коомдогу кубанычтуу көрүнүш дечи, ошону менен бирге эле Советтер Союзунун акыркы жылдары эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарына залалын тийгизбей койгон жок. Биринчиден, иштетип кетүүчү адамдардын, экинчиден, иштете турган сырьёнун жоктугунан завод, фабрикалар, оор жана жеңил өнөр жайлар иштөөдөн калып, массалык жумушсуздук күч алды. Мурда келечегин көрө билип, көрөңгө топтоп жүргөн «акылдуулар» оңой-олтоң байлыкка, бийликке келип, карапайым калк мөгдүрөгөн абалга туштукту. Канчалары үй-жайсыз калып, эмне кылаарын билбей эңгиреп жүрүштү. Мындай жагдай коомго кайдыгер карай албаган айрым атуулдардын көкүрөгүн буулуктуруп, кайгыга бөлөдү. Ал сезим алгач эле «Жүрөгүндө көзү бар» акындарыбыздын жандүйнөсүн курчап алды.

Кайдыгерлик,
 Кайдыгерлик дегендин,
 Капканынан чыкпай жүрүп,
 Жаманын да,

¹ Өмүрканов А. Жанкисе. – Ф.: 1991, 43-б.

Жакшысын да,
Гүлүн дагы,
Күлүн дагы,
Бир жерге камап бүттүк!¹

(Ш. Дүйшеев)

Мына ушундай башталышы бар «Кайдыгерлик» аттуу ыр коомдо болуп жаткан хаосту чагылдырууга негизделген. Кайдыгерлик адам баласын түп-тамырынан бери ороп, саздай соруп бара жатканын, тарых, эстелик унутта калып, дардаңбайлык, койдун адамдан да нарктуулугу, врачтардын ишин билбестиги, жаратылышка боору оорубаганы, тоолуу аймактардан элдин кетип бара жатканы, акчаң болгону менен дүйнөңдүн жарды экени, киши өлтүрүүгө чейин барган кылмыш иштери сүрөттөлүп, адамдын адамдыгын унутуп бара жаткандыгы жөнүндөгү бүтүндөй бир жүктү өзүнө сиңирип турат.

Жогорудагы маанайда жазган акындарыбыз поэзия аркылуу улуттун аң-сезимин, улуттук проблеманы айтуу менен улуттук ар-намыска, граждандык активдүүлүккө чакырды. «Поэзия! Жаңылыктын жан досу сен, жаралгандан дайыма жаңысын сен!» (С. Чикобани)² демекчи, 1980-жылдардан кийин да түрк адабиятында (поэзиясында) жаңылануулар болуп турган. Маселен, жогорудагы кыргыз акындарынын ырларындагыдай эле, тактап айтканда, түрк элин-жерин, тилин сүйгөн мыкты акындар коомдо болуп жаткан көрүнүштөрдү ырдап чыккан. Ошол акындардын ичинен Орхан Вели Каныктын «Стамбулду угуп жатам» деген ырынан мисал алсак:

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Önce hafiften bir rüzgar esiyor;
Yavaş yavaş sallanıyor
Yapraklar ağaçlarda.
Uzaklarda, çok uzaklarda
Sucuların hiç durmıyan çingirıkları;
İstanbul'u dinliyorum: gözlerim kapalı.

Кыргызча котормосу:

Стамбулду угуп жатам, көздөрүм жумулуу,
Билинээр-билинбес шамал согот,
Акырын термелишет,
Бактардагы жалбырактар да.
Алыстан, тээ алыстан угулат,
Суучулардын эч турбаган коңгуроолору,
Стамбулду угуп жатам, көздөрүм жумулуу, –

деп Орхан Вели Канык Түркиянын мурунку борбору болгон Стамбул шаары жөнүндө ушундай көз караш менен ырын жараткан. «Стамбулду

¹ Дүйшеев Ш. Арабадагы ыр. – Б.: 1999, 120-б.

² Осман Туран. Түркия түрк адабияты. – Анкара.: 2003, 91-б.

угуп жатам» аттуу ыры алты бөлүктөн туруп, биринчи, экинчи, бешинчи бөлүмдөрү 6 саптан, үчүнчү, алтынчы бөлүмдөрү 7 саптан, ал эми төртүнчү бөлүмү болсо 5 саптан туруп, бейт эмес бент түрүндөгү ыр. Ал эми ырдын мааниси: Стамбул шаарынын акырындап өнүгүп бара жаткандыгын бир куплеттен көрө алабыз. Ал эми дагы бир куплетинен аялдардын ролу байкалып, тактап айтканда, аялдардын эркиндиги камтылган. Ал эми калган бөлүктөрүнөн Стамбул шаарындагы ар кандай кыймылдарды билебиз. Мисалы, карапайым калктын турмушу, жашоо шарты, жаш кыздардын жүрүм-турумдары туурасында да сөз козгойт. Кыскасы, акындын: «Мен сенин абалыңды көрүп туруп эле шаардын, мекенимдин кандай абалда экендигин сезип, туюп жатам» дегенин айдан ачык ыр саптарынан көрө алабыз. Акын Орхан Вели Канык философиялык ойду камтыган ырларды жаратуу менен бирге ыр түзүлүшү жагынан ак ыр формасындагы ырларды жараткан. Маселен, жаратылыш, жандыктар аркылуу адамдын, коомдун кандай абалда болуп жаткандыгын чагылдырган. Бул ойду такташ үчүн жогорудагы ыры эле жетерлик.

Мына ушундай адам жана коом проблемаларын камтыган акындардын ырларын окуганда кантип анан калк (карыбы, жашыбы) баары ойгонушуп, көздөрүн ачып, Ата Мекен үчүн күйүшпөсүн. Албетте: «Беш кол тең эмес» – дейт эмеспи, анысы сыңардай бардык адамзаты болбосо да аң-сезими бар адамдар ойлоноор деген үмүттөбүз.

Мына ошондуктан кыргыз болобу, түрк болобу, негизинен эле ар бир улуттун акын, жазуучулары өз доорунда, коомго жараша үн салып, таасир беришип, үндөө маанидеги ырларды, мыкты чыгармаларды жаратып келе жатышпайбы. Айрыкча, 1990-жылдардан кийин кыргыз акындары өз ойлорун кеңири, коркпостон айтып, патриоттук сезимди ойготуу жөнүндөгү ырларды жаратып, мыкты ийгиликтерге жетишти. Ал эми түрк акындары болсо республика курулгандан бери эле Мекен туурасында ырларын жаратып, улутчулдук идеяны камтыган көз караштар өнүгүп, бүгүнкү күнгө чейин патриотизм сезими курч жана күчтүү өнүгүп келүүдө.

Балдар адабияты

**Батма
АБДУХАМИДОВА**

ЖАТЫП ИЧЕР ЖАЙ

(Жомок)

Илгери-илгери өткөн заманда төрт түлүгү шай, дүр-дүнүйөгө бай Сансызбай аттуу киши жашаптыр. Сансызбай байлык-мансабы менен аты Алайга, даңкы далайга жеткен киши экен. Кол астында канчалаган кызматкерлери буту жерге тийбей кызматын кылганына карабастан, ал өзү да жаны жай алып, тынч отурбаган абдан эмгекчил, мээнеткеч болот.

Сансызбай көп мезгилге чейин бала көрбөй, жаратканга зарлап жалынып, тилеп жүрүп картайганда бир уулдуу болот да, анын атын Зарлык деп коюшат. Зарлык мезгил өткөн сайын чоңоюп, бой тарта баштайт. Тилекке каршы, тилеп-сурап алган жалгыз уулу жеткен жалкоо

АБДУХАМИДОВА Батма Абдуакимовна 1973-жылы 25-ноябрда Баткен облусунун Лейлек районундагы Арка айылында туулган. Ошол эле айылдагы «Октябрдын 50 жылдыгы» орто мектебин күмүш медаль менен аяктаган.

1995-жылы И.Арабаев атындагы КМПУнун кыргыз филология факультетин аяктап, 2004-жылга чейин айыл мектептеринде мугалим болуп иштеген.

2004-жылы Эл аралык Айтматов фондунун «Дебют-2004» конкурсунун жеңүүчүсү болуп, «Бейиштин мөмөсү» аттуу уламыш-аңгемеси «Алманын мөмөлөрү» аттуу альманахына кыргыз, орус, англис тилдеринде жарыяланган. 2007-жылы балдар үчүн жазган чыгармалары менен РФнын Москва шаарында өткөн Эл аралык «Библио-браз-2007» фестивалынын лауреаты болгон жана «Эне жыты» новелласы немец, армян тилдеринде жарык көргөн.

Балдар үчүн «Эне жыты», «Күндүн уясы», «Ай кызынын мончогу» аттуу көркөм китепчелери, орто мектептер үчүн окуу китептери, хрестоматиялары, бир нече методикалык колдонмолору жарыкка чыккан.

2008-жылы кандидаттык диссертациясын ийгиликтүү коргогон. Учурда Кыргыз билим берүү академиясынын кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын башчысы.

бала болуп чоңоёт. Иш жасамак турсун, астына келген тамакты эл катары отуруп ичкенге да эринип, жамбаштап жатып алып ичет. Сансызбайга уулунун бул кылыгы таптакыр жакпайт.

– Уулум, алты саның аман, он эки мүчөң түгөл. Ордуна кишиче отуруп тамагыңды ичсең боло, – дейт нааразылана.

Уулу болсо эч кебелбей:

– Ата, белим ооруйт отурсам, – деп калп эле шылтоолорду айтат. Ал турсун: – Берген тамагыңарды заарга айландырбай, жөн-жай ичиргилечи, – деп, ата-энесин беттен алып долуланат. Абышка-кемпир аргасыз: «Мейличи эми, кудайым берген жалгыз перзентибиздин көңүлүн сындырбайлы. Акыры бир күнү акылы кирер» – деп, унчукпай калышат. Зарлык чоңойгон сайын акылы кирмек түгүл, текейден тескери болуп өсө баштайт. Бел оорутуп, кол жоорутуп оокат кылмак түгүл, ичер суусун, жээр тамагын да ары-бери оонактап жатып араң ичет. Жалкоо уулунун бул кебетесин, кишини иренжитер кыял-жоругун карап отуруп атасы абдан капа болот. Ары ойлонуп, бери ойлонуп Сансызбай сары-санаага, миң азапка батат. Акыры акыл калчап, «жети өлчөп, бир кесип» дегендей, бир чечимге токтойт. Уулун маңдайына чакырып:

– Уулум, сенин азыркы жүрүшүң мага, чынын айтсам, такыр жакпай жүрөт. Сен ушул кебетең менен жүрүп көнсөн, анда менин көзүм өткөн соң, кашыктап үйгөн оокатыбызды чөмүчтөп чачып жок кыласың го. Анан жегенге наныңды, ичкенге суунду таппай, ара талаада калып кор болосуңбу деп чочулайм. Ак эмгекке бала жашынан көнгөнү жакшы болчу эле. «Жалкоонун жаны таттуу» болбогун. Эгер ата уулу болом десен, анда менин кенешимди уккун. «Мээнеттин түбү – ырахат» деген ата-бабаларыбыз. Эмгек кыл, балам. Эмгекчил адам эч нерседен кемчил болбойт...

Зарлык атасынын бул айткан насааттарынын канчалык кымбат, баалуу экендигин элес да алган жок. Тескерисинче, тажады, уккусу келбей тескери бурулду. Өз оюнда кулагы тынч, иш жок, жатып ичер жайды элестетти. Кыялынан ошондой «бейиш жер» кетпей туруп алды да калды...

Бир күнү Зарлык «бейиш жерди» кандай болсо да таап, ошол жакка биротоло кетүүнү чечип, жол азыгын камдап алып, ата-энесине айтпай таң аздан жолго чыкты.

Көп жол басты. Жол бою тыным албай улуу-кичүү дебей эмгектенип жүргөн адамдарды көрдү. Алардын маңдай тери төгүлүп, иштеп жатканы баланы кыжырдантты. Жүрө-жүрө чарчап-чаалыгып, бир жерге тыныгып, курсагын кампайтууга отурду. Тамагын тасмалга жайып, адатынча бир жамбаштай калып, бир көмөрөсүнөн жата калып тамактанып жатты.

Бир кезде Зарлыктын жанына ак сакалдуу карыя келип, жонуна көтөрүп алган чоң боолук чөбүн жерге аяр коюп, балага таң кала кайрылды:

– Ассалоому алейкум, уулум.

Зарлык селт эте чочуп кетип, анан бет маңдайында турган карыяны жактырбагансып бир карап, оозуна толтура салып алган тамагын чайнап жатып, араң башын ийкеп койду.

– Сен кимдин баласысың? Өңүңө караганда, биздин жерлик эмессин го, ыя?

– Аксакал, туура байкадыңыз, мен бөтөн эл, бөтөн жерденмин. Менин атым – Зарлык. Сансызбай дегендин баласымын, – Зарлык жаткан ордунан козголбой, оозундагы тамагын чайнап жатып жайбаракат жооп берди.

Жапжаш туруп баланын кебелбей койгонуна аксакалдын көңүлү чөгө түштү. Ошентсе да, бул таң калычтуу камырабас бала жөнүндө толугураак билгиси келди.

– Балам, аты-жөнүңдү билдим. Эми кылып жүргөн ишинди, барар жолунду айтчы, – дейт.

Зарлык эч бир тартынбай эле шыр жооп берди:

– Чоң ата, чынымды айтайын. Мен ата-энеме айтпастан, үйдөн качып чыкканмын. Анын себеби, мен ата-энемдин жалгыз баласымын. Атам да, энем да мени жалкоосуң деп нааразы болушат. Кечке насааттарын айтып бүтүшпөйт. Ошол үчүн мен тынч жашап, жатып ичер жер издеп жүрөм. Аны кайдан табарымды азырынча билбейм.

Анан жалдырай:

– Балким, сиз мага жардам берерсиз. Жатып ичер жер каерде экенин айтыңызчы, – деди үнү каргылданып.

Аксакал иштин чоо-жайын эми толук түшүндү. Баланы күлүмсүрөй карап, мындай деди:

– Балам, мен эч иш жасабай, тек гана жатып ичер жайды эзели уккан да, көргөн да эмесмин. «Ким иштесе, ал тиштейт» деген. Иш кылбай, оокат болбойт. Андан көрө, келген жолуң менен эртерээк үйүңө кайт. Ата-энең сени издеп, сарсанаага батып, убара болушпасын. Менин сага айтар кеңешим ушул.

Карыя боолонгон чөбүн ийинине арта салып, андан ары жолун улап кете берди. Бала болсо анын сөзүн жактырбай мурдун чүйрүп, жерге чырт түкүрүп тескери бурулду. Курсагын кампайтып, ордунан араң козголду. «Эрте күндү кеч кылбай, жатып ичер жерди табайын да, кулагым тынч, жайым тынч гана жашайын» – деп жолун андан ары улады.

Зарлык көп жол басты. Көп адамга жолукту. Алардын жашы да, карысы да, аял киши да, эркек киши да эч кимиси жатып ичер жер жок экендигин, аны эч бири укпагандыгын айтышты. Эч кимисинин жообу балага жаккан жок.

Ал дале үмүтүн үзбөй, көздөгөн максатынан кайтпай жолун улай берди. Канча күн, канча түн жол жүргөнүн жан киши билбейт...

Жайлоодо кой жайган койчуга, уй кайтарган бадачыга, жылкы баккан жылкычыга жолукту. Айыл аралап эмгектеген баладан тартып, таяк

таянган карыга да жолукту. Баарынан тең: «Жатып ичер жер кайда?» – деп сурап чыкты. Алардын баары: «Андай жерди түк эле укпаганбыз, көрбөгөнбүз» – деп, сүйлөшүп алгансып, бир ооздон жооп берип жатышты. Айрымдары тилдеп: «Жок нерсени издеген кандай келесоо немесиң» – деп жолго салышты. Зарлык мындай жоопту уккан сайын, ого бетер ызаланды, кайра көшөрүп сапарын улады. «Жатып ичер жайды» кандай болсо да, кайдан болсо да издеп табууга белин бекем бууду.

Акыры жол азыгы да түгөндү. Курсагы ачып, тили кургап шайы кетти. Араң эле илкий басып бара жатты. Жол жүрүп отуруп, буудай талаасына туш келди. Күндүн чытырап ысыганына карабастан, тери куюлуп иштеп жаткан дыйканды көрдү. «Дыйкандан да сурап көрөйүн, балким, менин издегенимди ушул адам билер, ушул адам таап берер» – деди бала дале үмүтү үзүлбөй.

– Ассалоому алейкум, дыйкан ата, – үнү алсыз чыкты баланын. Дыйкан анын үнүн укмак түгүл, келгенин да байкаган жок. Бала бардык күчүн топтоп чымыркана катуу салам берди.

– Ассалоому алейкум, дыйкан ата!

Дыйкан өйдө болуп, бет мандайында турган жүдөө баланы таңыркай карап, бешене терин сүртө саламына кыраатын келтире жооп кайтарды:

– Ва алейкума салам. Жолуң болсун, балам!

– Айтканыңыз болсун, – бала кайра суроо бергенче, дыйкан бышып башы жерге ийилген буудайларын шартылдата оро баштады. Баш көтөрөр түрү жок, ишине абдан берилип алыптыр. Зарлыктын айласы кете баштады. Акыры үнүн катуу чыгарып:

– Дыйкан ата, бир азга мага көңүл бөлүп коёсузбу? Бир суроом бар эле. Ошого жооп берип коюңузчу, – деди жалдырай.

Дыйкан убактысын кызгангансып, араң башын көтөрдү:

– Ал эмне суроо, айтчы. Билсем жооп берейин.

– Ата, мен эчен күн, нечен түндөн бери арып-ачып жол басып, жок нерсе издеп жүрөм. Жатып ичер жайды кайдан табарымды билбей эсим ооду. Балким, сиз айтып берерсиз...

Дыйкан баланын берген суроосуна күлкүсү келди, бирок жооп бергенге пашкан жок. Жай гана минтти:

– Балам, сенин бул сурооңо жооп бериш үчүн көп убакыт керек. Сага жооп айтып отурганга убактым жок. Көрүп турасың, буудайларым тегиз бышып, даны төгүлгөнү араң эле турат. Төбөдө болсо күн кайнап, мээ куйкалайт. Мүнөткө да бекер тура албаймын. А көрөкчө, мага кол кабыш кыл. Менчилеп баш көтөрбөй, көз байланганча орок орушсаң гана мен сага жатып ичер жайды таап берем.

Зарлык сүйүнүп кетти. Эмне деп жооп кайтарарын билбей да калды. Колуна дыйкан сунган орокту ала коюп, чымыркана оро баштады. Тери чыпылдап куюлуп, бели ооруп, колу жооруп да кетти. Орогун ыргыта салып, жерге сунала жатып эс алгысы келди. Бирок чыдаш керек болчу.

Кандай болсо да, дыйкандын көңүлүн алып, андан «жатып ичер жайды» билгиси келди. Кеч күүгүмдүн кириши кылымга созулду. Бели бүкчүйүп, көзү чекчейип алдан-күчтөн кетти. Ошентсе да эптеп, чымырканып иштеп жатты. Дыйкан Зарлыктын бул акыбалын көрүп-билип турду, көз кыйыгын салып, байкамаксан болуп иштей берди. Качан айлана күүгүмдөнүп караңгылык капкара көшөгөсүн акырындап жая баштаганда дыйкан орогун токтотуп, балага сүйлөдү:

– Ээ, балам, көз байланып калды. Эми менин үйүмө барып, тамак ичели. Дасторкон үстүндө мен сага жатып ичер жайды жайма-жай айтып берейин, макулсуңбу?

Бала сүйлөгөнгө да шайы келбей, араң эле башын ийкеп, макулдугун билдирди.

Зарлык илкий басып, дыйкан менен кошо анын үйүнө келди. Дыйкандын аялы тасмалга боорсок жайнатып, булоолонто эт бышырып шорпосу менен дасторконго алып келди. Бала дасторкон четинде отурганга чамасы келбей, адаты боюнча, бирде жамбаштай калып, бирде кайра дубалга желөнүп отурду. Акыры уятты да жыйнаштырып коюп, узунунан түшүп жатып алып, тамак жей баштады. Дыйкан да, аялы да унчугушкан жок. Тек гана үн-сөзсүз курсак тойгузуп жатышты.

Бир аз өзөк жалгаган соң, бала сөзгө келди. Бирок жаткан ордуна козголгонго чамасы келбеди.

– Ата, айтыңызчы эми, жатып ичер жай кай жерде? – деп, чыдамсыздык менен жооп күтүп туруп калды.

Дыйкан эч бир шашкан жок. Баланын ордуна козголо албай, сунала түшүп, тамак ичип жаткан кебетесин сынай карап, карс-карс күлүп жооп берди:

– Ата-а, балам, ушунча күн жол жүрүп, убара тартып, канчалаган убактың кетти. А чынында, мунун баары текке кетпептир. Издегениңди мына эми анык таптың. Тапканда да дал ушул менин жеримден, менин үйүмдөн таптың.

Зарлык таң кала, сөзгө түшүнө албай дыйканды жалдырай карады. Дыйкан сөзүн улантты:

– И баса да. Айтайын эми, айтайын. Издегениңди чыдамсыздык менен күтүп жатканыңды унуткан жокмун, балам. Эми угуп тур. Кай жерде болсоң да бүгүнкүдөй баш көтөрбөй кол жоорутуп, бел оорутуп, маңдай териң менен эмгек кылсаң, дал азыркыдай болуп, отурганга шайың калбай, жатып тамак ичесиң. Жатып ичер жай мына ушундай болот, балам!.. Ал – өзүңдүн үйүңдүн төрү...

Зарлык ооз ачып сүйлөй албай, дыйканды жалдырай карады.

Чечендик

Чаланбай ИМАНАЛИЕВ

Биздин айылда Бегалы уулу Кадыркул деген сыртынан караганда эң жөнөкөй, өтө эле оор басырыктуу киши эле. Саламдашып сырдаша келгенде жарпыңды жазып, көңүлүңдү көтөрүп салчу. Өзү токтоо, салабаттуу, баскан турганы тың, жашка да, карыга да теңтуш, бирөөнүн көңүлүн калтырбаган, душманын досундай көргөн кишиге жоош, момун, кичи пейил сыяктанып көрүнчү. Бирок кемчиликти жашырбай бетке айтчу. Көңүлүнө жакпаса оңой менен сүйлөчү эмес. Ага карабастан өтө эле боорукер, ак көңүл, жөнөкөй адам эле. Куу-шуму жок, митаамдыкты билбеген жагы да бар болчу. Эл чогула келгенде тамагын жасап алып, мурда киши укпаган аңгемелерден баштап кирчу. Бир сүйлөп алса, оңой менен токточу эмес. Утур кийинки сөздөрү кызык болуп, уккучу эле келе берчү. Чукугандай сөз таап, болгон окуяны таамай айтчу.

ИМАНАЛИЕВ Чаланбай 1928-жылы 5-апрелде Чүй районундагы Кош-Коргон айылында туулган. Ата-энеси кулакка тартылып, Украинага айдалып кеткен.

1936–1943-ж.ж. Кош-Коргон мектебинде окуган. 1943-жылы ошол колхоздо эмгек жолун баштаган. 1947–1948-ж.ж. Фрунзе ш. №5 кыргыз орто мектебин «Күмүш медалы» менен бүтүргөн. Балыкчы районундагы «Лахол» мектебинде, 1950–1953-ж.ж. Кош-Коргон мектебинде физика, математика мугалими, 1953–1958-ж.ж. Фрунзе политехникалык институтунун студенти, 1958–1962-ж.ж. Геология тармагынын кызматкери, 1962–1969-ж.ж. Политехникалык институттун тоо-кен геологиялык факультетинин улуу окутуучу, 1969–1972-ж.ж. Кыргыз энциклопедиясынын улук илимий редактору, 1972–1985-ж.ж. Политехникалык институттун тоо-кен-геологиялык факультетинин улуу окутуучу, доценти, 1985-ж. баштап, И. Арабаев атындагы мамлекеттик университетинин доценти, 1996-ж. профессору.

Геология-минерология илимдеринин кандидаты, профессор, СССР Палентология коомунун анык мүчөсү, Кыргызстан географиялык коомунун жана Кыргызстан Журналисттер коюнунун мүчөсү, Кыргыз энциклопедиясынын редколлегиясынын мүчөсү.

18 илимий макала, Кыргыз энциклопедиясы үчүн 2 сөздүк, 4 окуу китебинин ко-тормосу, жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн 13 окуу китеби (кыргызча), балдар үчүн 4 китептин автору.

Ден соолугуна байланыштуу Улуу Ата Мекендик согушка барбай калды. Колхоздун чарбалык иштерине активдүү калышты. Көп жылдар бою колхоздун текшерүү комиссиясынын төрагасы болуп жүрдү. Башкармадан тартып, бригадирлерге чейин кетирген кемчиликтерин эл алдында бир нече жолу сынга алды. Кемчиликти жашырыбай түз сүйлөп, бетке айткандыгы үчүн эл аны текшерүү комиссиясына бир нече жолу шайлады. Колхоздун мүлкүнө кол салгандардын катыгын берди. Жеп-ичкендер, жатып ичээр жалкоолор аргасыздан баш ийди. Элдин байлыгын, колхоздун мүлкүн сактады. Колхоздун экономикасын чыңдоодо зор салым кошту.

Кадыкемдин сөзүн эл эки дебей угуп, айтканына макул болушту. Калыстыгын ашкере баалап, баш ийип беришти. Каяша айткандар, чыр-чатак чыгаргандар болбоду. Кадыкем элдин ынтымагын чыңдады. Согуштун азабын тарткандарга акыл айтып, атасы жокко ата, агасы жокко ага болуп берди. Кайгырып капалангандардын көңүлүн көтөрдү. Ошол себептен улуу-кичүү дебей атынан айтпастан: «Кадыке» – деп сыйлашты.

Качан көрсөм Кадыкем сейрек муруттарын сербейтип, көздөрүн күлмүңдөтүп, жанаша отургандарды теше тиктеп, эмнегедир ойлуу отураар эле. Башкалардай болуп шашиканды, ачууланганды, бирөөнү каарыганды, орой сүйлөгөндү билчү эмес. Сүйлөп жатканда айтып жаткан аңгемесинин маңызын чыгарып, жай баштоочу. Угуп отурган эл боорун тырмап күлүп жатса, Кадыкем жылмайып же ырсайып койчу эмес. Кайра өзүнүн сөзүнө өзү таң калгансып, отурган элди тиктеп калчу. Элдин күлкүсү басылгандан кийин сөзүн улап кирчү. Бир айткан сөзүн кайталоочу эмес. Эртеси деле башка аңгемелер, башка сөздөр айтылып кирчү.

Кийин, алтымыштан ашып калганда үйгө жатып албай өзүндөй болгон аксакалдарды чогултуп, карыялар бригадасын түздү. Сабиз, пияз, капуста өстүрүүгө жардам берди. Туутта, кыркында, кырманда элдин башында турду. Жаштарга үлгү көрсөттү. Активдерге унутулгус сабак болду. Барктуу карыды!

Төмөндө Кадыкемдин айткан тамашаларынын эсте калгандарын элге тартуулоону туура таптым. Бирок так өзүндөй кылып жеткизе аламбы, ошого күчүм жетеби, аны окурмандар баалашар.

КАДЫКЕМДИН ТАМАШАЛАРЫ

ТИШКЕ ДЕМ САЛУУ

Кадыкем эс алып отурса жакын жеңелеринин бири жаагын таңып кирип келет. Булар урушкан экен го деп ойлойт, Кадыкем. Жеңеси быдылдап кирет. «Айланайын уул! Тишим ооруп, таң атканча уктай албай чыктым. Бир дем салып койчу? Балким, шыпаа болуп басылып калаар» – дейт. Кадыкем чөк түшүп отура калып, тишин ачып көрөт.

– Курт жеп койгон турбайбы! Бул эми оңой менен айыкпайт. Дем салса дем салайын, – деп, оозун жаптырбай дубасын окуй баштайт.

– Бисмилла ирахман рахим! Кырдач мурун десең Кызайга бар, кыпчык мурун бул байкушта эмнең бар? Кабагы бийик десең Касымга бар, какылдаган бул шордууда эмнең бар? Малдуу-жандуу десең Малайга бар, маанайы пас бул бечарада эмнең бар? Кебелбеген Керимге бар, эбиреген немеде эмнең бар? Бойдок десең Бозойго бар, беш эрден чыккан боз жоргодо эмнең бар? Суф! Суф! – деп, эки жолу кайталап дем салат.

Жеңесинин тиши басылып калат. Бирок «дем салуу» ошол эле замат айыл ичине тарап кетет.

ИЗ КУУМАЙ

Түнкүсүн кыламык кар жаап, элдин баары ат минип, түлкү, коён кубалап жүрүшөт. Кадыкемдин да делебеси козголуп, атына минет. Жаңы изди көрүп, анын артынан түшөт. Бир топ жерге барганда эки түлкү байланып, Шейшенкул алдынан чыгат. Экөө саламдашып учурашат. Ал-ахвалды сурашат. Андан кийин Шейшенкул таң калып:

– Ээ, Кадыке! Эл изди түлкүнүн бара турган жагын карай кубаласа, сиз тескери түшүп алгансыз го! Бул эмнеңиз? – дейт. Анда өзүнүн кетирген катасын билгизбей Кадыкем:

– Мен түлкүнүн жаткан жерин билейин деп бара жатам.

– Анын сизге эмне кереги бар?

– Кептин баары ошондо да. Силер керели-кечке из кууп жүрүп атыңарды чарчатасыңар. Мен болсом бүгүн түлкүнүн түнөгөн жерин көрүп, эртең менен эрте келип кармап алам! Түшүндүңбү? Түшүнсөң келген жолуңа түш? – деп кутулат.

ШЕРИНЕ

Бир жылдарда айыл активдери чогулуп шерине жеп калышат. Кезек Кадыкеме келгенде бир семиз ирик союп, ичкилиги жок тамак берет. Тартылган эт желбей ошо бойдон эле калат. Эртеси «ичкилиги жок шерине бериптир» деген сөздөр угулат. Бир жума өткөндөн кийин активдерди кайра чакырып, арак менен пивого тойгузат. Бир аз картошка кууртуп берет. Активдер эмне жеп, эмне ичкенин билбей бардыгы мас болот. Отурган жеринде уйкуга киришет. Кадыкем эрте туруп агасынын үйүнө барса, алардыкына конок келип, жеген жиликтери чала мүлжүнгөн бойдон жатат. Анын баарын чогултуп алып кетет. Дасторкондун үстүнө жайып таштайт.

Түшкө жакын активдер ойгонуп, чала мүлжүнгөн жиликтерди көрөт. Тамакка табиттери тартпай, баш жазууга аракет кылышат. Кадыкем стакандарды толтуруп жатып:

– Ушу силер кандай жансыңар? Бая күнү эт берсем жебей койдуңар. Түндө арак да, эт да бердим. Этти чала жеп, аракты ичпей жыгылдыңар! Эми эмне кылсам болот? Силерге окшоп бир аздан эт менен арак берсем болмок экен, – дейт. Бардыгы сөзгө жыгылып, жер карайт.

«ПОВЕСТКА»

Улуу Ата Мекендик согуштун күчөп турган учуру. Элдин баары ач-жыланаач. Оору-сыркоо көп. Күн суук. Колхоздун иши деп жүрүп, Кадыкем суукка урунуп алат. Эти от менен жалын болуп чыгат. Онтоп да, жөөлүп да кирет. Догдур чакырышып, дары беришет. Бир аз оңоло түшөт. Ошол учурда Кадыкемдин ооруп жатканын угуп, көрүп чыгайынчы деп башкарма кирип келет. Ал-авалын сурайт. Эмне каалайсың? – деп шыбырайт. Башкарма экенин сезген Кадыкем:

– Кудая шүгүр, жакшы элемин. Көрүп турасыз го, этке тоюп, арак ичкендей тердеп жатканымды! Андан көрө колундан келген жардамды менден аяба? Мага «повестка» келиптир. Барсамбы же барбай эле койсомбу деп ойлонуп жатам! Кокус отправка кылып жиберсе балабакырама көз кырыңды сала жүр?!

– «Повестка» дейсиңби? Качан келди? Аны мага бер. Мен бүгүн районго барам. Военком мага жакшы тааныш. Сени жибербей алып калууга күчү жетет!

Кадыкем чыйралып:

– Ушу сени көптү билген, акылдуу, сезгич, эстүү деп жүрсөм, такыр эле акылы жок неме турбайсыңбы? Каймана сөзгө түшүнбөйт экенсиң да?

Мага тиги дүйнөдөн «повестка» келип жатат! Ал жакка кантип барасың? Же ал жакта да тааныштарың барбы? Эгер бар болсо барып эскертип кой? Каршылыгым жок, – дейт. Башкарма эмне деп жооп берерин билбей кош айтышып чыгып кетет.

ЖОРОМ КОЛДО!

Башкы бухгалтер алдым жуттум, убал сооптон коркпогон, колуна тийгенин кайра бербеген, кара мүртөз, орой неме эле. Кышкы мал санакка Кадыкем экөө жөнөп калат. Кенен өзөндү бойлоп жүрүп отурушат. Бир жерде көчкү жүрүп, күбүр болуп калыптыр. Бухгалтер атын капталды көздөй бурат. Бир нече жолу тайгаланып, араң чыгат. Ар бир тайгаланган сайын: «Кожом колдо, колтуктан сүйө!» – дей берет. Кадыкемдин мингени арык бышты болчу. Аркы өйүзгө өтүп алган бухгалтер, кантээр экен деп, эки көзү Кадыкемде. Кадыкем эч коркпостон тигинин изине салат. Анда-санда: «Жором колдо! Колдосоң бүгүн колдо! Болбосо жүзүндү карабайм! Тигинин Кожосу колунан жакшылык келбеген неме. Ач көз, арамза, сөзгө да түшүнбөйт. Өзүнө окшогондорду гана колдойт!» – деп үнүн бийик чыгарат. Аты бир аз сүрдүгүп барып онолуп кетет.

Жолдо бара жатып бухгалтер Кадыкеме кайрылат.

– Э, Кадыке, жана күбүрдөн өтүп жатканда: «Жором колдо!» – деп кимди айтып жаттың? Аның ким эле?

Анда Кадыкем билмексен болуп:

– Кожо менен Жоро бир тууган эмеспи. Экөө тең Сары аксакалдын баласы да. Сен: – Кожосун колдо, – деп айтып жаттың. Мен анын иниси, болгондо да ак пейил, абийирдүү, адамгерчиликтүү Жорону жардамга чакырдым. Кожо айбан, акмак, жеткен куу, митаам. Андан сен эмне күттүң? Ал сени алдап кетмек! Же сен андан кыйынсыңбы? – деп сөзгө жыгат.

Бухгалтер элге жайып жибереби деп, Кадыкемдин алдына түшөт. Жалынат. Айтканынды аткарам деп убада берет.

ИТ БОЛБО

Эки жигит элдин арачалаганына болбой мушташып жатышкан. Кадыкем келип, ортого түшө калат.

- Ой, акмактар! Мушташканыңарды токтоткула? Уят болбогула?
- Сенин эмне жумушуң бар? Мушташсак биз мушташып жатабыз.
- Бул жерде сакалдуу кишилер турат. Ит болбогула?

- Эмне үчүн ит болбогула дейсиң?
- Чын эле, ит болбой дөбөт болгула!
- Ит болобузбу, дөбөт болобузбу ал биздин жумушубуз.
- Анда өзүңөр эле билгиле.
- Эмне үчүн ит болбогула дейсиң?
- Койдум, ит эле болгула!

Ошол учурда экинчи жигит сөздүн төркүнүнө түшүнө коюп, «бырс!» эте тескери басып кетет. Мунусу уялганынан жер тиктейт. Эл күлүп калат.

ЛЕНИН КӨРСӨ БОЛМОК ЭКЕН

Коммунизм жөнүндө кеп болуп жатты. Кадыкем улуу улутунуп алып:

– Аттигин ай! Ленин революцияга чейин биздин Кыргызстанга келсе жакшы болмок экен, – деп калды.

«Эмне үчүн» – деп отурган эл таң калышты. Анда Кадыкем:

– Илгери биздин кыргыздар кулпу дегенди билген эмес. Эшигин ачык калтырып, каалаган жагына кете беришчү. Ууру деген жок эле. Келген конокту бекер жаткырчу. Бекер тамак берчү. Минген атын да бекер бакчу. Үйүнө келген кишини кур ооз чыгарчу эмес. Кайда барсаң бекер кымыз, бекер айран, бекер тамак, бекер нан. Баары бекер! Жаштар келип бирөөнүн жумушун бекер эле бүтүрүп коюшчу. Тыйын сурачу эмес! Ошол кездерде Ленин келип калса: «Кыргыздар менден мурун эле коммунизм куруп коюшуптур» – деп айтмак деген экен.

КУДАҢ ОРУСБУ?

Кадыкем менен Шейшенкул экөө базардан жолугуп, чайханага кирип калышат. Көпкө сүйлөшүп, ичкен тамагынын акчасын эстеринен чыгарып коюшат. Чыгып бара жатканда: «Вы куда? Кто платит за вас?» – деген кассирдин үнү угулат. Шейшенкул артка кайтып, акчасын төлөп келет. Кадыкем ага кайрылып:

– Куда дедиби? Ал кайсы кудаң? Кудаң орусбу? Тиги кассир аял сенин кудагың болобу? Эмне жөнүндө сүйлөштүңөр? – деп кыстайт.

– Ал менин кудагыым эмес! Тааныбайм. Ичкен тамактын акчасын төлөгүлө деп чакырбадыбы. Төлөп келдим.

– Калп айтпа? Ыйманыңды жебе? «Куда» дегенин өз кулагым менен укпадымбы?

– Куда деген жок! Орусча: «Куда?» – кайда качып бара жатасыңар деди.

– Койсоңчу? Куда келе кет дегендей болбодубу? Эртең орус кудасы бар экен деп элге айтат деп турасың го! Коркпой эле кой, орустан куда күткөндөр көп да!

Шейшенкул түшүндүрө албай убара тартты. Элге жайып жиберет деп чочулап, алды-артына да түштү. Болбой эле «Шейшенкулдун орус кудасы бар экен. Кудагыый ашканада кассир экен» деген сөздөр элге тарап кетти.

ИТ КАППАЙТ!

Кадыкемдин кабанаак ити болор эле. Киши кире алчу эмес. Бирөөнү каап албасын деп чынжырлап байлап салган. Кээде аны да үзүп кетчү. Бир аракеч мас болуп алып, Кадыкемдин үйүнө кирип келет... Ити үрбөйт. Аны көрүп Кадыкем:

- Сага ит үргөн жокпу? – деп тура калат.
- Үрмөк турсун башын да көтөргөн жок, – дейт аракеч.
- Туура, масты ит каппайт да! Ит – мас менен жиндиге теңелбейт эмеспи. Мастан жинди качат. Ит масты көргөндө көзүн жуумп калат!
- Чын эле ошондой окшойт. Мурда үйгө жакындатчу эмес.
- Сен эки-үч киши болуп алсаң корккон да!

ТҮНКҮСҮН БЕКИТЕМ!

Ден соолугуна байланыштуу Кадыкем орозо кармабай калган. Бирок оозу бек кишидей. Бир күнү молдо жолугуп калып:

– Кадыке! Сени эл оозу ачык дешет ко? Ал эмнең? – дейт. Анда Кадыкем кебелбей:

– Жарыктык десе, элдин баарынын тең ооздору ачык! Бир да кишинин оозу бек эмес! Ал эмес сиздин оозуңуз деле ачылып турбайбы! Аны эмне кеп кыласыз?

- Жок, мен сени орозо туттуңбу? – деп жатам.
 - Туттум! Тутпай анан. Бирок элчилеп күндүз бекитпей, түнкүсүн бекитип алгам.
 - Койсоңчу, ошондой да болмок беле?
 - Ооба, шарыят жол берет экен! Жатаарда бекитип, таң саардан ачам!
 - Кайсы шарыятты айтып жатасың?
 - Молдоке! Менин шарыятым!
- Сага айла жок экен – деп молдо жолуна түшөт.

КУДАЙДЫН КАЛПЫ

Кадыкем молдолорду көргөндө оозу кычышып турчу. Бүгүн да молдого жакын отуруп калды. Чай ичип жатканда:

– Молдоке! Айдын аркы бетин окумуштуулар сүрөткө тартып алышыптыр. Сиз айткан жин-перилер жок экен, – дейт. – Буга кандай дейсиз? – деп калат. Анда молдо:

– Кудайдын калпын айтасың да! Чокунун башына чыгып алып, Айга бардык деп жатасыңар. Айга барууга болбойт! Айда периштелер бар. Алар силерди жанына жакындатпайт. Кудайга күнөөкөр болбогула, – дейт.

Кадыкем күлүмсүрөп:

– Молдоке! Сиз кудайды калпычы дедиңизби? Аны кайдан билесиз? Сиз калп айтканды кудайдан үйрөнгөнүз го!? Мен сизди калпычы десем, кудайың деле калпычы турбайбы!

– Кадыке! Абайлап, келме келтирип сүйлөп жүр? Мен сага кудай калпычы деп качан айттым! Мени жөнү жок шакебе кылба?

– Эми эле «кудайдын калпын айтасың» дебедиңби? Аны кайра танасызбы?

– Койсончу? Мени апенди кылбачы? Чын эле ошентип айттымбы? – деп элге кайрылат.

Эл чын дегендей белги берет. Молдо жакасын карманып, келме келтирет. «Сага корогон кайран сөз» – деп туруп жөнөйт. Эл Кадыкемдин сөз тапкычтыгына ыраазы болот. Ошондон бери молдо бир жакка барса, Кадыркул жокпу? – деп турат. Кадыкем болсо ишим бар эле деп туруп жөнөйт.

ОТУЗУНЧУ ФЕВРАЛДА

Кышында активдер чогулуп, үлпөт уюштурмак болушат. Үлпөттү бир жумада бир жолу өткөрөлү дешип макулдашат. Ким кайсы күнү берээри такталат. Кадыкем отузунчу февралга жазылат. Ошону менен үлпөт улана берет. Кадыкемден кийинкилерге кезек келет. Кадыкемдин үлпөтү жок! Эл Кадыкемдин берээр күнүн тактап чыгат. Өз убагында бербейсиң дешип чыр салат. Анда Кадыкем кебелбей:

– Мен силерге отузунчу февралда берем деп убада кылгам. Убадамдан танбайм. Качан отузунчу февраль болсо, ошо күнү сөзсүз берем! Буга мен күнөөлүү эмесмин. Отузу жок ай күнөөлүү! – дейт.

Активдер оозун ачып, отуруп калышат.

АДАБИЯТ ЖАҢЫЛЫКТАРЫ

«Манас» эпосу орус тилине которулду

Өткөн жылдын соңунда «Айкөл Манас тууралуу повесть» аттуу китеп орус тилинде жарык көрдү. Китепти С.Каралаев жана С.Орозбаковдун айтууларынын негизинде жазуучу Бактыбек Максүтов кара сөз түрүндө жазып чыккан. Ал эми кыргыз тилинен орус тилине «Русская премия» адабий чоң сыйлыгынын ээси, жазуучу Турусбек Мадылбай которуп, текстин О. Бондаренко редакторлогон.

Китепте эпостун биринчи томундагы окуялар баяндалат, ал эми 2011-жылы эпостун уландысын чыгаруу аракеттери көрүлүүдө. Баатырдык эпосубуздун кара сөз түрүндөгү орусча вариантынын беш томдугун чыгаруу пландаштырылып жатат.

Т.Ибраимов Москвага барды

Үч жыл илгери Россиянын атактуу «Русская премия» адабий сыйлыгынын кичи проза боюнча жеңүүчүсү, кинодраматург, жазуучу жердешибиз Талип Ибраимов Москвада өтүүчү «Президент Б.Н.Ельцин жана жаңы Россия» аттуу эл аралык конференцияга чакырылып, барып келди. Ал жыйын 2-февраль күнү, Россиянын биринчи президентинин 80 жылдык

мааракесине карата өткөрүлдү. Максаты – Ельциндин өткөн кылымдын 90-жылдарындагы Россиядагы саясий, экономикалык жана социалдык жаңы системанын жаралуу, турукташуу мезгилиндеги ролу, келечектеги мамлекеттик өнүгүүгө тийгизген таасири жана алгачкы президенттин саясий мурастарын жайылтуу.

К.Акматов мыкты аталды

«Кыргыз Туусу» гезити өткөн 2010-жылдын жыйынтыгын чыгарып, жазуучу Казат Акматовду жылдын мыкты жазуучусу деп тапты жана анын «Тринадцать шагов Эрики Клаус» китеби өткөн жылдагы Кыргызстанда жарык көргөн мыкты китеп деп табылды. (Аталган китеп «Турар» басмасында басылып чыккан.)

Кыргызпатент жаңы китептерди чыгарат

2011-жылы Кыргызпатенттин колдоосу менен жети жаш автордун китептери, ар кыл жыйнактар, Ата Мекендик авторлордун, справочниктер, каталогдор, «Саамалык» альманахы жарык көрөт.

Кыргызпатенттин басма иштеринде балдарга арналган китептерди чыгаруу долбоору өзгөчө орунду ээлейт. Ага арзан баадагы, ар бир үй-бүлөгө жетимдүү китепчелер түрүндө жаш кыргызстандыктарды дүйнө элдеринин маданий жана каада-салттары менен тааныштыруучу «Дүйнө элдеринин жомоктору», о.э. элдик жомок фольлорун жана адеп-ахлактык баалуулуктарга сиңирилген «Кыргыз эл жомоктору» жыйнагы арналган. Нускалардын көпчүлүгүн борбордогу жана элеттеги балдар бакчаларына белекке берүү каралууда.

Үч китептин бетачары

Кыргызстандын Улуттук китепканасынын чоң конференц залында Токтоналы Жапаровдун «Атанын тагдыры», Каныбек Бокоевдин «Нарындык чыгаандардын мамлекеттик ишмердиги жана алардын Кыргызстандын тарыхындагы орду» жана Ысмайыл Кадыровдун «Чериктердин кыскача тарыхы. Матай бий» китептеринин бетачары болуп өттү.

Иш-чарага мамлекеттик жана коомдук ишмерлер, илим, билим, маданият өкүлдөрү, жазуучулар, акындар менен катар окурмандардын кеңири чөйрөсү катышты (Кабар).

К.Басылбековдун китептери

21-январь күнү Токтогул атындагы адабият музейинде жазуучу жана акын Кубанычбек Басылбековдун «Чыгыш берметтери», «Дил сыры» жана «Акыл кенчи» китептеринин бетачары болуп өттү.

Жазуучу жана котормочу К.Басылбеков Фирдоуси, Саади, Руми, Омар Хаям сыяктуу орто кылымдагы фарсы тилдүү классиктердин да чыгармаларын которуп келет (Кабар).

М.Элебаевдин 105 жылдыгына көргөзмө

21-январда Улуттук китепканада акын, жазуучу жана котормочу Мукай Элебаевдин 105 жылдыгына арналган китеп-жасалгалоо көргөзмөсү ачылды.

Көргөзмөгө М.Элебаевдин өмүр жолун чагылдырган китептер, гезит-журналдык материалдар, сүрөттөр коюлган. Көргөзмө: М.Элебаев – кылым жарчысы, новатор, акын, жазуучу жана котормочу; М.Элебаевдин замандаштары аттуу бөлүмдөрдөн турат.

Көргөзмөнүн ачылышына мамлекеттик, коомдук ишмерлер, жазуучулар, акындар, маданият ишмерлери, студенттер жана жазуучунун туугандары катышты.

М.Элебаев кыргыз профессионал адабиятынын баштоочуларынын бири. Анын «Зарыгам» аттуу алгачкы ыры 1924-жылы «Эркин-Тоо» гезитинин алгачкы сандарына басылган. 1931-жылы «Ырлар жыйнагы» аттуу биринчи ыр китеби жарык көргөн. Ал 1938-жылы чыккан «Узак жол», «Кыйын кезең» китептеринин автору. М. Элебаев дүйнөлүк жана орус классиктерин кыргыз тилине которгон алгачкы кыргыз жазуучуларынын бири. Ал Н.В.Гоголдун, Л.Н.Толстойдун, А.С.Пушкиндин, С.Маршактын ж.б. чыгармаларын которгон. «Узак жолу» орус, латыш тилдерине которулган.

М.Элебаев Улуу Ата Мекендик согушта Псков областындагы фронтто каза болгон.

12-декабрь – Кыргызстанда улуттук адабият күнү

Жогорку Кеңеш 12-декабрды мындан ары Кыргызстандын улуттук адабият күнү болсун деген чечимин чыгарды. Бул тууралуу жобонун долбоору быйыл, 2010-жылы 27-январда кабыл алынды.

Бул дата кыргыздын атактуу жазуучусу Чыңгыз Айтматовдун туулган күнүнө туураланган. Аталган кадам кыргыз акын-жазуучуларынын учурдагы армандуу абалына тийиштүү мамлекеттик көңүл буруунун башталышы катары кабыл алынууда. Ылайым эле ушундай болсо экен. Анткени канча жолу ушуга окшош катуу ураан-чакырыктарды кабыл алуу менен чектелип калган учурлар болгонун коомчулук жакшы билет.

О.Султановдун биринчи томдугу

Кыргыз Эл акыны, М.Лермонтов, М.Кашгари ж.б. эл аралык сыйлыктарынын ээси, СССР учурунда адабиятыбызга «алтыммышынчылар» деген чуулуу ат менен ар бири чагылгандай жарк этип киришкен жаңычыл акын-жазуучуларыбыздын алдыңкы катарындагыларынын бири Омор Султанов өзүнүн көп томдук чыгармалар жыйнагын чыгаруусун баштады. Анын алгачкы саамалыгы – биринчи томдугу «Турар» басмасынан жарык көрүп жатат. Бул китепке мурдагы СССР, азыркы КМШ жана Прибалтика өлкөлөрүнөн да алыска аты жакшы белгилүү акыныбыздын алгачкы ыр, поэма, китептеринен тартып, көпчүлүктүн көңүлүнө чок салган белгилүү поэтикалык чыгармалары топтолду. Экинчи китеби да ага удаа жарык көрмөкчү.

Биринчи томдуктун бетачары өткөрүлгөн соң китеп дүкөндөрүндө, басмада, баш калаанын «Ала-Тоо» аянтындагы китеп жайма базарында окурман журтуна чыгарыла баштайт.

